This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

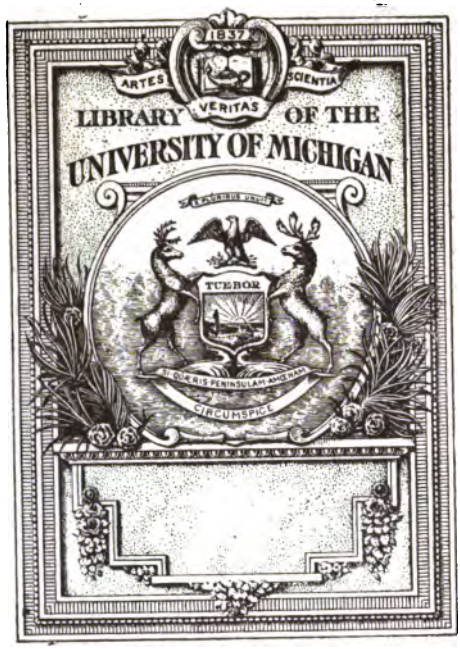
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BV
3340
.A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

Onder Redactie van Prof. C. POENSEN.

ACHT EN VEERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1904.

INHOUD

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Bladz.

Van Sidangoli naar Ibu, door J. Fortgens (met schetskaartje en afbeelding). 1

Javaansche verhalen, verzameld door S. Luinenburg . . . 57

Bespreking van onderscheidene woorden van gewicht bij Evangelieprediking en onderwijs in 't Karo-Bataksch. . . 80

De tëndi in verband met Si Dajang, door J. H. Neumann 101

Lijstje van verbeteringen en aanvullingen betreffende verschillende mijner opstellen, door M. Joustra. 146

Gebruiken in het maatschappelijk leven der Bataks, door J. H. Meerwaldt. 273

Een en ander aangaande de Karo-Bataks, door J. H. Neumann 361

Bijgeloovige gebruiken, die door de Javanen worden in acht genomen bij het bouwen hunner huizen, door D. Louwerier 377

Javaansche Verhalen, door S. Luinenburg 386

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Vierde Vergadering der Javaansche Voorgangers in de Oost-Java missie, gehouden te Swaroe (Malang) 5 en 6 Januari 1904 90

De Deli-Zending in het jaar 1903:

a. Het jaar 1903 onder de Karo-Bataks, door M. Joustra 150

b. Boekoem, H. Guillaume 163

c. Sibolangit, J. H. Neumann 174

Jaarverslag van de Kweekschool te Koeranga (Tomohon), door J. H. Hiebink Rooker 176

Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende het jaar 1903 189

358621

Statistieke opgaven betrekkelijk het Zielental in de Christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ult. 1903 248
Statistieke opgaven van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1903 262
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ult. December 1903 268
Corrigenda 272
Java:
a. Verslag aangaande den werkkring Mådjå-Warnå, over het jaar 1903, door A. Kruijt 293
b. Verslag van de zending in Kĕdiri, over 1903, door F. de Munnik 303
c. Verslag van den werkkring Pare-rĕdjå, over het jaar 1903, door S. Luinenburg 317
d. Verslag aangaande den werkkring Sĕgaran, over het jaar 1903, door S. S. de Vries 333
e. Verslag omtrent den werkkring Swaroe, over het jaar 1903, door D. Louwerier 341
f. Verslag over de Scholen van het ressort Mådjå-Warnå, September 1903—Maart 1904, door J. Kats 347
Verslag over de zending op Savoe, in 1903, door J. H. Letteboer 350

De Zendingwetenschap.

De Madoereesche taal in betrekking tot de Prediking en de Bijbelvertaling, door H. van der Spiegel. 424
De vrouw in den dienst der Christelijke liefde op het terrein der Zending, door J. H. Meerwaldt, Zendeling van het R. Z. G. 435

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Van Sidangoli naar Ibu,

door J. FORTGENS.

(Met schetskaartje en afbeelding.)

Reeds lang was ik verlangend het land te zien van de voorvaderen onzer To Baru. Het nog geen éénjarig verblijf onder de To Baru van Sidangoli, de weinige gegevens, welke ik tot heden nog maar kon verzamelen over hun afkomst, waren toch voldoende om mij niet te doen rusten, alvorens ik het landschap Ibu gezien had.

De eenige To Baru, die de afkomst nog weet van zijn geslacht is onze grootvader Kaja. Voor eenige jaren stond hij als hoofd te Ratèmo (een half uur benoorden Sidangoli) in dienst van den Sultan, eerst als Alféres, later als Luitenant [1]), en was bekleed met gezag over eenige To Baru-kampongs in het district Sidangoli. De Sultan stelt alleen hoofden aan van wie te verwachten is, dat zij den Ternatanen gelijk worden, wat dus in zich sluit, dat Kaja destijds ook Mohammadaan was. (Als uitzondering mag genoemd worden, dat voor eenige jaren in het district To Belo een Christen tot Sangàdji is aangesteld, doch niet, dan na gesteund te zijn door hooger hand.)

(1) Alféres en Luitenant zijn twee rangen bij de troepen van den Sultan. Evenals de meeste mindere Ternataansche hoofden, genieten ook deze geen bezoldiging. Vanwege den Sultan wordt hun verstrekt: een d a s t a r (van destár) d.i. een zwarten tulband, welke de kruin van het hoofd onbedekt laat; een stok met zilver beslag, (diki-diki) en een lange, zwarte kabaja.

Grootvader Kaja roemt nog altijd „den goeden ouden tijd" onder de vroegere Sultans, die hun onderdanen een goed hart toedroegen. Dit schijnt dan ook de reden geweest te zijn, dat hij onder de latere Sultans, die minder bemind waren, zijn postje heeft neergelegd, totdat hij met eenige Heiden-hoofden de To Baru van Ratèmo en Sidangoli vereenigde en die gezamenlijk, op voorgang van de To Belo van Pasir-Putih [1]), tot het Christendom overgingen. De Christenkampong Sidangoli heeft dus mede aan hem haar ontstaan te danken.

Talrijk zijn de verhalen, welke Kaja zich nog weet te herinneren aangaande het Sultanaat; uit den tijd dat hij zijn volk opriep de kruisprauwen te bemannen; van een hongitocht naar To Bungku (Midden-Celebes); van den opstand van Hasan, enz. Langen tijd heb ik niet met hem kunnen praten. Van een reis naar Tidoreesch-Halmahéra teruggekeerd, leed hij maandenlang aan bronchitis met asthmatische verschijnselen, welke op mij den indruk maakten, dat de oude man het niet lang meer maken zou. Op een avond zat hij overeind op zijn rustbank (o d à n g i r i [2]); Mol. Mal.: d e g u-d e g u; op Java: b a l e-b a l e) en vertelde mij al hijgende met lange tusschenpoozen zijn droom van den vorigen nacht: zittende in een prauw (o n g o ò t i v i) schepte hij naar een groot schip, dat echter te hoog was om er tegenop te klimmen. Verscheidene malen poogde hij tevergeefs aan boord te komen, toen eindelijk een man (o n j a w a m o i, een zeker mensch) hem de hand toestak en hem aan boord optrok. Tot tweemaal toe had hij dezen zelfden droom gehad.

---

(1) Christenkampong in het zuiden van de Kau-baai nabij den pas van Dodinga.

(2) Gemakshalve zette ik een \ boven de lettergreep, welke den klemtoon krijgt.

Ik was wàt blij, toen hij weer zijn houten vijzel met stamper voor den dag haalde om zijn sirih-pruim fijn te maken en hij weer zóóver hersteld was, dat hij mij een en ander kon meedeelen over de voorvaderen van den To Baru-stam.

In 't kort wil ik hierover iets weergeven voor ik wat over mijn reis naar Ibu mededeel.

Héél ver, dáár ginds ergens, daar waar de zon opkomt, voorbij Todòre (Tidore) nog veel verder dan Batjan is het land waar de stamvader der To Baru woonde. Het is een schiereiland en draagt den naam van D ò r ò s ò m ò l a. In dien tijd was het prauwen-maken nog niet uitgevonden, vandaar, dat het voor den stamvader geen kleinigheid was een reis naar een ver onbekend land te ondernemen. Bijgestaan echter door zijn zoons, maakte hij een vaartuig van balken, een soort vlot (o g e s è w a t a; Tern.: t j o f a; Mol. Mal.: g o t j è p a) drie lagen op elkaar met tusschenruimten, zoodat de golven door de onderste balken konden heenslaan; zeer vernuftig uitgedacht, daar het vaartuig nu als een rots in het water lag. De bovenste laag werd ingericht tot zitplaats, terwijl het geheel versierd werd met de insignes van de Kompagnie. De bemanning bestond in de eerste plaats uit een grooten, zwarten hond, Maginàdo geheeten, aan welken de voornaamste plaats in het vaartuig toegekend werd. Dit wonderdier gebruikte voor zijn maaltijden een bord, dat in middellijn een grootte had van een vadem. Verder namen negen personen plaats in het vaartuig: vader, moeder, vier zoons en drie dochters. Den naam van den stamvader kon Kaja zich niet meer te binnenbrengen. K i n i t è r a (licht) is de naam van de moeder. De eerstgeborene is S a b ò i die met zijn eerstjongeren broeder L u l u het meest in

de herinnering voortleeft, daar deze twee broeders de pioniers zijn van de nederzetting der To Baru op Halmahéra.

De jongste broeders heetten T a m p è l o en B u à k e, over wie verdere bizonderheden ontbreken, evenals over hun drie zusters S ù l a, S u t ĕ r à en S i o.

De reis van Dòròsòmòla wordt ondernomen. Men komt voorbij Batjan, Rajoa en de verdere eilanden ten westen van Halmahéra. Op Ternate, dat weldra in 't zicht komt, wil men een landing beproeven, doch men ziet al heel spoedig van dit voornemen af, daar de bewoners de nabijgekomen vreemdelingen tot Ternatanen willen maken. Niet gewoon een ander naar de oogen te zien, hebben de landverhuizers hierin allerminst trek en steken zoo spoedig mogelijk over naar den overkant, naar het land van Djailolo. Zij landen te Todowongi (kustplaatsje in de baai van Djailolo). De vorst (o k ò a n o; Tern.: k o l a n o) van Djailolo is zeer vriendelijk en staat hun toe zich in zijn land te vestigen. Uit dankbaarheid hiervoor verrichten zij heerendiensten (p o t j o ò u n g u; Tern. po tjou, van djou, heer) voor den vorst. De Sultan van Ternate, toen ter tijd een groot deel van zijn gebied afgestaan hebbende aan het Gouvernement, had gebrek aan werkvolk en verbitterd op de To Baru, die diensten verrichtten voor den vorst van Djailolo, rooft hij eenigen hunner. De vorst van Djailolo tracht dit tegen te gaan en beveelt eenige To Belo, die in zijn gebied te Lemon-djawa, in de nabijheid van Tatalèka woonden, al de Ternatanen in zijn gebied te dooden.

Nà dit voorval begeven Sabòi en Lulu zich op weg van Todowongi om zich een geschikte vestiging te zoeken. (De overige familieleden zijn intusschen te Tolofuo aangeland om zich kort daarop in het landschap Ibu te vestigen).

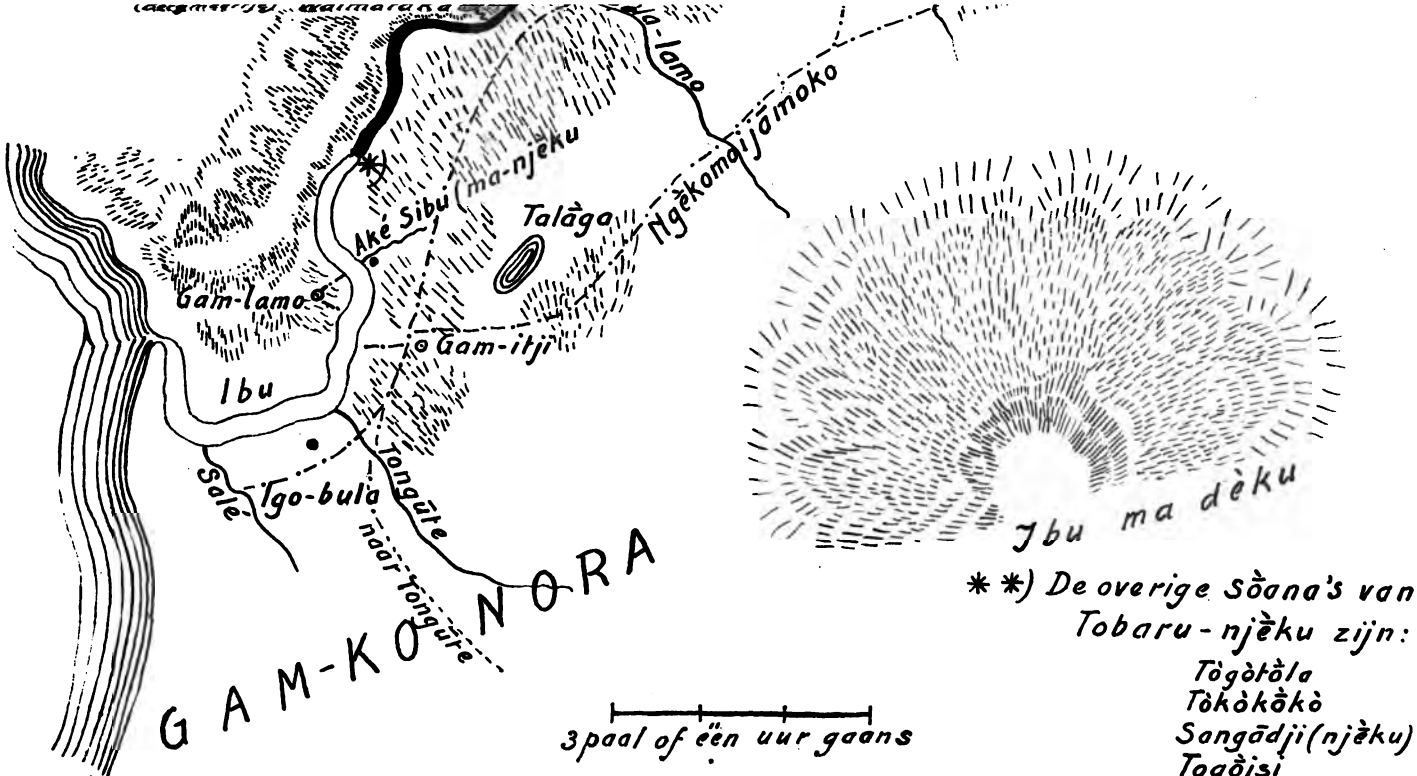

*) Verstbevaarbaar punt bij hoog water.

**) De overige Sòana's van Tobaru-njèku zijn:

Tògòtòla
Tòkòkòkò
Sangādji(njèku)
Togòisi
Talimadu

SCHETSKAART

VAN

een tocht door

TO BARU-ADU en TO BARU-NJEKU

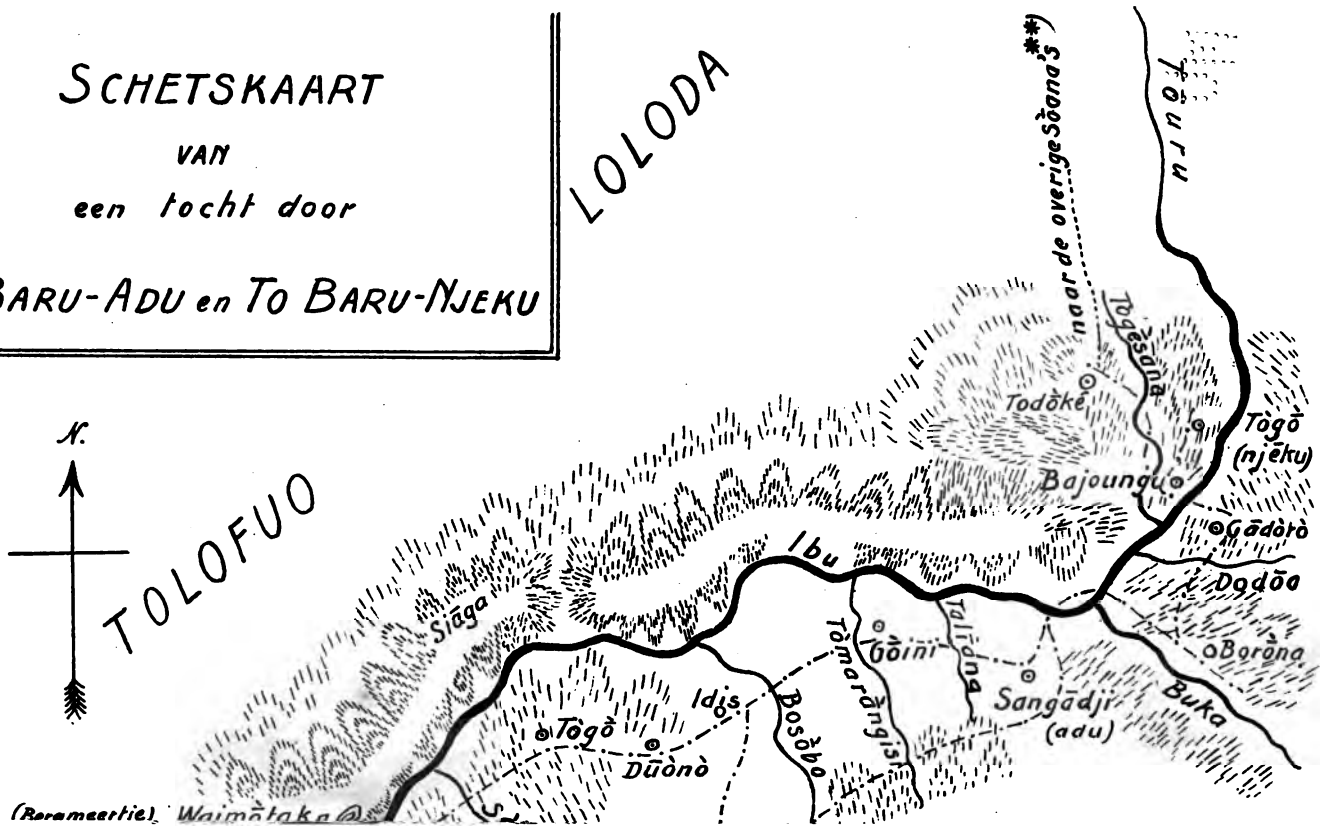

S

Sabòi neemt op zijn rug een reusachtigen korf (o u d i; Tern.: p a l u d i) gevuld met stekken (lett. kinderen) van den sago-palm, (o p e d a m a n g ò w a k a) buluh-stekken, (o t ò n g a m a n g ò w a k a) met de s ò p ò k ò, de vruchten van den arèn-palm (o d à l u k u: Tern.: sèho) en l ù k a m a (Mal. langsat of lansat, kleine zoet-zure vrucht, welke in het Sulangolische in menigten voorkomen). De korf is enorm zwaar, maar hij draagt hem als een veertje (als kailùpa = kapok). Destijds hadden de To Baru een kolossale lengte: het waren reuzen.

(Om eenigen twijfel hieraan te voorkomen, zei Kaja tot mij: „Als mijn beenen nog maar sterk genoeg waren, zou ik je het graf van Lulu toonen, die te Ratèmo begraven ligt: je zou versteld staan over zijn lengte!")

Sabòi en Lulu gaan over de bergen van Djailolo tot zij gekomen zijn aan de rivier de Sidangoli, waar zij een gedeelte van den korfinhoud beginnen aan te planten. Niet langer dan vier nachten brengen zij daar door en vertrekken weer vandaar, van nu aan de Sidangoli volgend. Bij een zijtakje van deze rivier, Mòlièrata geheeten, vangen zij weer aan met den overigen inhoud van den korf aan te planten. Zij maken hier in allerijl een huisje en brengen daarin vier nachten door. Maginado, de groote, zwarte hond is trouw zijn meesters gevolgd, doch dit dier weet meer dan enkel volgen, want door zijn slimheid en buitengewone kracht brengt hij in enkele dagen zooveel herten en varkens tot zijn meesters, dat zij niet bij machte zijn de menigte wild te verorberen. Bij hoopen worden de gebeten herten en varkens dan ook maar weggesmeten.

Verlangend om de zee weer eens te zien, willen de gebroeders beproeven het strand te vinden. Zij volgen

daartoe de Sidangoli weer en worden na een flinken marsch door rook gewaar, dat zij in de nabijheid van een huis komen. Dit huis staat aan het strand van Sidangoli en wordt bewoond door een handelaar van Gapi (1) en zijn twaalf roeiers. De laatsten zitten juist visch te kluiven en werpen de graten voor zich uit. Maginàdo komt op den reuk af en begint de graten op te eten. De roeiers, die nog nooit zoo'n grooten hond gezien hebben, zeggen tot elkaar: „Wat is dat voor een monster, dat beest is veel te groot voor een hond, vooruit laten wij dat ondier steken!" De stuurman echter weerhoudt hen, terwijl hij zegt: „Doodt dien hond niet, misschien is zijn baas (zijn heer, ma djoòu) er wel bij en als die ziet, dat wij een aanslag op dat beest plegen, zou hij òns wel kunnen dooden!" En jawel, kort daarop zien zij de twee meesters van Maginàdo! De matrozen zetten het op een loopen en vluchten in het vaartuig van den handelaar: zulke groote menschen hadden zij nog nooit gezien! Gelukkig maar, dat zij dien hond geen haar gekrenkt hadden, want het zou hun zeker slecht vergaan zijn! De handelaar noodigt de gebroeders uit op de dàngiri plaats te nemen en presenteert hun de sirihdoos (o t u p a). Er ontstaat weldra vriendschap tusschen den handelaar en de To Baru. Dit nieuwtje komt ter oore van den Sultan van Tarinate (Ternate), die den handelaar gelast de twee broeders tot hem te brengen. De Sultan vraagt aan Sabòi: „Wat zijn jelie voor landslui?" „Wij zijn To Baru, heer!" „Vooruit", zegt de Sultan, „ik kan jelie gebruiken; doodt die vervloekte To Belo van Lemon-djawa, want die hebben zoowat al mijn lui vermoord". Sabòi, die blijkbaar niet

(1) G a p i is de oude naam van Ternate. In Naidah's „Geschiedenis van Ternate" wordt Ternate met den naam Gapi aangeduid. Bijdr. Kon. Inst., 4e volgr. II, blz. 382.

veel trek hierin heeft zegt: „Heer, ik vrees die To Belo te vermoorden, want het zijn lui van de Kompagnie!" (o k o m p a n i à k a m a n j a w a). De Sultan vraagt weer: „Met hoevelen zijn jelie?" „Met z'n tweeën heer!" „Maar zeg mij, durven jelie 't aan?" „O, wat òns betreft, als onze heer 't slechts wil, wij kunnen wel!" „Nu best, als jelie die To Belo dooden, is het land (Lemon-djawa) voor jelie!"

Zij gaan en maken tal van To Belo een kopje kleiner, zóóveel, dat zij geen kracht meer in zich hebben om er mee voort te gaan. De overige To Belo, geholpen door den vorst van Djailolo, vluchten naar Ceram (1). Met de macht van dezen vorst duurt 't ook niet lang meer, want niet lang daarna sterft hij. Men heeft verteld, zei Kaja, dat hij te Ambon begraven ligt.

Het land van de vermoorde To Belo krijgen Saboi en Lulu van den Sultan. Tot aan Ake-ara (niet ver van Dodinga) wordt het land het eigendom der To Baru. De Sultan evenwel houdt geen woord, want tot op heden heeft hij zijn tuinen nog te Lemon-djawa.

Saboi en Lulu gaan over de bergen van Djailolo, Sahu en Gamkonora hun bloedverwanten bezoeken in het landschap Ibu. Het lijkt hun daar niet kwaad; mooier plantengroei is elders niet te vinden; vetter grond dan deze bestaat er niet. Binnen korten tijd vermenigvuldigen de To Baru hier in menigte. De eene kampong (o s ò a n a; Tern.: s o a) bouwt men na de andere. Wat gebeurt er echter? De kinderen van Sabòi en Lulu krijgen twist met de neefjes en nichtjes, men grijpt naar de wapenen met het gevolg, dat Sabòi en Lulu de wijste partij kiezen en eenvoudig Ibu verlaten om zich weer in de buurt van de Sidangoli-rivier te vestigen.

(1) Ceram heeft vroeger de heerschappij van Ternate en Tidore erkend, zooals blijkt uit Naidah, t.a.p. blz. 405 en uit de aanteekening van v. d. Crab hierop blz. 474.

Ten slotte nog dit: de Sultan van Ternate wordt verliefd op de dochter van Saboi, die (evenals de zuster van Saboi) Sio heet. Toen ter tijd at hij (de Sultan) nog varkensvleesch, (lees: was hij nog geen Mohammadaan), zoodat Saboi's dochter gerust zijn vrouw kon worden. Na eenigen tijd echter gaan beiden tot het Mohammadanisme over. Als vrouw van den Sultan heeft zij steeds den naam gedragen van (1) Boki Pulasari. (O p u l a s a r i is de naam van een slingerplant met aromatischen bast, welke men den kinderen dikwijls om den hals hangt.)

Zóó waren toen de To Baru al in aanzien gestegen! Haar graf is nog te vinden in de strandkampong Sidangoli, en, zei Kaja, het is van een verbazende lengte!

Tot dusver enkele gegevens over de afkomst der To Baru. Ik heb het verhaal in het kort trachten weer te geven, zóó als Kaja 't mij verhaald heeft. Het kostte den ouden man niet de geringste inspanning zich de verschillende namen te binnen te brengen, wat mij mede door den grooten ernst, waarmede hij dit verhaal mededeelde, den indruk gaf, dat hij trouw in dezen de overlevering gevolgd is. Verscheidene illustraties liet ik weg om het verband van het verhaal niet te onderbreken. De groote kracht van Saboi en Lulu, alsmede het vernuft van den hond treden daarin steeds op den voorgrond.

Zoo had o.a. Saboi een kampong gemaakt in de buurt van Bobo (dicht bij Sidangoli) welke hij den naam gaf

(1) B o k i is de naam voor de vrouwelijke, evenals D a n u de naam is voor de mannelijke afstammelingen van den Sultan. De Sultane wordt in onderscheiding van de boki's (princessen) Djou boki (djou is heer) genoemd. (De Clerq's Bijdrage tot de kennis v. d. Residentie Ternate, blz. 264.) Ook buiten Ternate zijn deze titels bekend en wel in die streken, welke het gezag van Ternate erkenden, z.a. blijkt uit: „Van Poso naar Todjo" door Dr. Adriani en Alb. C. Kruyt, waar naast den radja van Todjo ook een vrouw gezag uitoefent onder den naam Djou Boki. (Med. Ned. Zend. Gen. 1899 blz. 25).

van Koi-tjina (koi = Ternat. voor pisang, bet. dus: Chineesche pisang). Op zekeren dag velde hij een ijzerhoutboom (o dowòra ma gòta), welke zoo kolossaal was, dat men den slag in Djailolo hooren kon! Ging men bij den voet van den boom staan, dan kon men vanwege zijn verbazende lengte zijn kruin niet zien!

De hond Maginado is eigenlijk degene, welke de vriendschap der To Baru met den handelaar van Gapi onderhoudt, want menig keer sturen Saboi en Lulu hem als boodschapper naar het strand, binden hem molèo (1)-eieren en harsfakkels (o s i l o; Mal. d a m a r) om den hals met de opdracht: „breng dit naar onzen vriend, den man van Gapi, maar pas op, dat je je bek er niet aanzet, want dan krijg je er van langs!" Nu, Maginado is zoo verstandig als een mensch en brengt alles goed over. De strandbewoners vergelden deze vriendelijkheid weer door den hond kokosnoten, (o i g ò n ò) visch, (o n à u k u) tabak en sirih (o b i d ò s ò) om te hangen.

Door tegenspoed verhinderd, was ik genoodzaakt de reis naar Ibu uit te stellen tot begin December, wat dit nadeel had, dat de voorboden van den naderenden regentijd zich meer dan mij lief was begonnen te vertoonen. Bovendien is de prauwvaart op de westkust op het einde van de kentering overdag vrijwel belemmerd, daar k o r e - m i e en k o r e - s a r a (uit het Tern.: = de noorden- en zuidenwind) dan dagelijks strijden om den voorrang. Eén dag voor het vertrek werd ik nog eens teleurgesteld, doordat een van Ternate geleende prauw, welke mij naar Ibu zou brengen, mij in den steek liet.

(1) De m o l e o is de bekende „hoopenvormer", een vogel welke in het bosch verblijf houdt en zijn eieren legt in zandhoopen, waarin deze zichzelf ontwikkelen; o s a l a b i a is van dezelfde soort, doch legt zijn eieren (welke kleiner zijn dan van de m o l e o) meer in zandvlakten.

Alles was echter gereed, derhalve moest ik mij vergenoegen met een onnoozel vaartuigje van onze To Baru, dat na plaatsing van mijn weinige barang (reisbenoodigdheden) nog een bescheiden plaatsje voor mij overliet.

De Christen-kampong Sidangoli ligt een half uur landwaarts in; een drie kwartier de Sidangoli-rivier op. Het bezwaar hieraan verbonden is wel dit, dat men altijd den middag te voren moet vertrekken, wil men om 2 of 3 uur na middernacht in zee steken en men dus den eersten nacht voor de reis begint met slapeloos door te brengen, daar het vrijwel onmogelijk is door de zwermen muskieten aan het strand van den Moh. kampong Sidangoli een oog dicht te doen.

Daar de Sidangoli bij laag water moeilijk bevaarbaar is, ging in den middag van den 8en December de prauw vooruit, terwijl de guru, mijn anak-piara en ik het pad naar het strand zouden nemen. Weldra had ik er spijt van niet gelijk met de prauw tezijn vertrokken, want zware regenbuien kwamen over de bergen opzetten. Binnen een oogenblik tijds ontlastten zij zich en hoe langer wij wachtten, des te erger werd het. Het regende „pijpestelen", zooals ik iemand terecht eens zoo'n regen hoorde noemen. Intusschen werd het al tamelijk donker en wij moesten ons haasten om zonder ongelukken door de geulen, greppels en modderpoelen heen het strand te bereiken. Onnoodig te zeggen hoe de Chineesche toko-houder aan het strand ons zijn huis zag binnenkomen. Als altijd bereid tot helpen, gaf hij mij gelegenheid van kleeding te verwisselen. Tot tien uur in den avond hield de regen aan. Onze To Baru, de roeiers van de prauw, hadden de stookplaats op de voorgaanderij van den toko, ten dienste van den gaanden en komenden man, in beslag genomen en zaten in een allergezelligst kringetje zich te warmen bij het vuur, terwijl

zij tevens in buluh's hun avondeten, sago met visch, boven het vuur gereedmaakten. De voor- en na-nacht was tamelijk helder door de wassende maan. Den nacht bracht ik door wandelend langs het strand of een praatje makend met grootvader Kaja, die ook den slaap niet vatten kon, geplaagd door de muskieten. Den ouden man had ik gaarne mee naar Ibu gehad, doch hij moest naar Tidor: Halmahera, zijn kleinkinderen bezoeken.

's Morgens 4 uur staken we in zee. Door den plasregen van den vorigen avond en de groote windstilte was de zee bijna spiegelglad. Zelfs het nachtelijk landwindje, de trouwe hulp voor slaperige roeiers, liet ons ditmaal in den steek. Bij het krieken van den dag hadden we al een flink eind afgelegd. Ik genoot van het heerlijke uitzicht: rechts Hiri, Ternate, Maitára en Tidore een halven cirkel vormend met Tidor: Halmahera; links de bergkam van Sidangoli, de schoone baai van Djailolo met haar kegelberg, waarvóór de Dodòku-ma-dèhè; (Tern. = d o d ò k u brug en dèhè kaap; naam van den uitlooper van den Djailolo-berg), ver in het noordoosten de toppen van den Gamkonora en Ibu. Aldoor roeiende bereikten we tegen half negen Saria, een onbeduidende Mohammadaansche kampong, gelegen aan een kleinen inham, welke het einde vormt van de Djailolobaai en een veilige schuilplaats biedt tijdens den noordwestmoesson. Saria is niet meer dan een rijtje huizen langs het strand, omringd door een menigte klapperboomen. Het eenige bedrijf wat men hier schijnt uit te oefenen is het bereiden van copra. Een Ternataan vertelde ongeveer 600 klappers noodig te hebben voor een pikul copra, daar de vruchten hier uiterst klein waren, zeker een enorm verschil met het plaatsje Daro in de Kau-baai, waar men mij vertelde maar 300 stuks te gebruiken voor een pikul.

Na een half uur vertrokken we van daar, van nu aan één rotskust volgend. Even voorbij de baai van Bobóu is nog een kleine spleet tusschen de rotsen, in tijd van nood de eenige schuilplaats. Wij ontmoetten hier een groote handelsprauw uit Ibu, zwaar beladen met rijst, maïs en hars. Onze luidjes deden van hun stamgenooten een groote hoeveelheid sirih en pisang op, waarvan zij door de langdurige droogte in het Sidangolische maandenlang verstoken waren geweest. Die groote prauw met rijke lading was mij na de lange droogte een profetie voor de vruchtbaarheid van het Ibu-land.

Daar de N. W. wind zich al tamelijk liet voelen, waren we genoodzaakt ter wille van de roeiers langs de kust op te varen. Niet ver van de bocht van Bobóre ligt vlak voor de rotskust het eilandje Salo, eigenlijk niets anders dan een verzameling van kolossale rotsblokken, even onder de wateroppervlakte in verbinding staande met de kust. Daar het kalme zee was, konden we er tusschendoor varen, wat op onzen terugtocht door de hooge zee reeds een onmogelijkheid was.

Kort nadat men Salo gepasseerd is, komt men in de groote bocht van Sahu, een lastig vaarwater door de vele zandbanken. Om ons doel Todáhè voor dien dag te bereiken, staken we deze bocht recht over. Nauwelijks hadden we een eind ver de kust achter ons of de regen viel in stroomen neer. Die plotselinge afkoeling werd voor de roeiers een prikkel uit alle macht de scheppers flink aan te halen, terwijl de stuurman door den dichten regen een uur lang op goed geluk af de prauw moest sturen. Toen de regen ophield waren we niet ver meer van genoemd plaatsje. Tegen 3 uur in den middag liepen we de kleine baai van Todáhè binnen, eigenlijk niet meer dan een kleine inham, welken men eerst op zeer korten afstand gewaar wordt. Daar deze

inham besloten ligt tusschen matige berghoogten, wordt men er niets gewaar van de onstuimige golven daarbuiten, vandaar dat dit een veelgebruikte aanlegplaats is voor prauwen van en naar het noorden van Halmahera. (1)

Kort na aankomst hier overvielen ons hevige donderbuien, welke tot laat in den avond aanhielden. Tegen 12 uur 's nachts was de zee gekalmeerd en we verlieten Todáhè, prachtig verlicht door de maan, welke zoo nu en dan van achter de wolken te voorschijn kwam. Een reeks van grootere en kleinere bergen van Sahu voeren we voorbij. Over de namen van deze was men het niet eens, terwijl de bergnamen van Campen's kaart (2) totaal onbekend zijn. De O n o e van Campen, op zijn kaart de grens uitmakend tusschen Sahu en Gamkonóra, noemde men Gòro-gòro, welke in zee uitloopt in de Ngawóra-ma-dèhè.

Bij het aanbreken van den dag waren we vlak voor den Gamkonóra. Duidelijk kon reeds worden waargenomen de Ligua-ma-dèhè, de kaap ten noorden van de Ibu-rivier en in t verschiet de Zuider-Loloda-eilanden.

Tegen half negen voeren we voorbij den prachtigen Gamkonóra, uitloopende in zee in kaap Dukò. Evenals de berg van Ternate vertoont de Gamkonòra dagelijks nog min of meer een kleine rookpluim. De rotskust

---

(1) Zend. v. Dijken beschrijft het aldus: „Dien nacht bereikten wij het zeeplaatsje Todahe, ten noorden van de stad (lees: distrikt) Sahoe gelegen en ten westen van de stad (lees: distrikt) Tollofoe en bewoond door inwoners van laatstgenoemde plaats." (Berichten U.Z.V. 1877.)
Of Todahe in 77 de naam van „zeeplaatsje" waardig was, weet ik niet, thans staan er maar twee hutjes, tijdelijk bewoond door luidjes van Wajòli, die hun tuinen tegen de hoogte hebben aangelegd. Het „ten westen van de stad (lees: distrikt) Tollofoe" moet òf een schrijf- òf een drukfout zijn, daar Todahe ligt in het midden van het distrikt Sahu, dat weer ten zuiden ligt van het distrikt Gamkonòra en dit distrikt eindelijk weer ten zuid-westen van het distrikt Tolofùo.

(2) Bijdr. Kon. Inst. 5e volgr. IIIe deel.

houdt hier op en gaat over in het zwarte zeestrand (1), zooals men dat elders aan de west- en oostkust aantreft. De groote vlakte van Gamkonóra wordt alleen afgewissel door een heuvel, welke door de Ternatanen Ngidima-tjim genoemd wordt. Een flinke bries uit het zuidwesten bracht ons weldra voor den mond van de Iburivier.

Volgens de inlanders is het gewoonlijk in de maanden December en Januari voor kleine prauwen vrijwel onmogelijk den mond te bereiken door de zware branding (2). Dit in aanmerking nemende, troffen wij het bizonder, daar de zee op het midden van den dag zóó kalm en rustig was, als ik maar zelden gezien heb aan de westkust. Het koste den stuurman dan ook niet de minste moeite door de zandbanken heen den mond te bereiken. Deze mond is zeer smal en alleen bij hoog water voor groote prauwen toegankelijk. Naar gelang van de kracht van kore-mie of kore-sare wordt de mond nog al eens verlegd. Door de groote rollers was de vroegere mond dichtgeslagen en een half uur noordelijker doorgebroken, zoodat de monding thans een S-vorm had aangenomen. De landtong, hierdoor ontstaan, (t.w. door de golven opgeworpen) was tijdelijk bezet door enkele visschershutten, welke echter door de kore-mie geheel werden weggeslagen (3). Nog meer noordelijk kan de mond niet verlegd worden, daar de kracht der golven gestuit wordt door rotshoogten, welke de aan-

(1) Campen spreekt van het „lichtgele zand", dat ik nergens aan de westkust ontdekte. (Bijdr. Kon. Inst. 4—X—blz. 47.)

(2) Campen zegt t. a. p.: „een tocht, welke tevens gevaarlijk is en door de inlanders met groote prauwen slechts in de uiterste noodzakelijkheid ondernomen wordt."

(3) In 1879 tijdens het bezoek van wijlen zend. Van Dijken schijnt men nog aan het strand gewoond te hebben. Hij spreekt tenminste van „het dorp Iboe aan het strand, waar de hoofden hem bij het aan-wal-stappen kwamen verwelkomen en welk dorp eigenlijk maar 6 maanden in het jaar bestaat, daar het in den N.W. moesson wordt weggeslagen." (Ber. U.Z.V. 1879, blz. 25.)

vang zijn van een bergkam, waarlangs de Ibu haar loop heeft.

Zoodra men den mond is ingevaren, wordt de Ibu verbreed, hoewel zij bij lagen waterstand zóó ondiep blijft, dat een rorèhè, nog minder een kòra-kòra, in of uit kan gaan. Met onze pakĕta moest er ook nog flink geboomd worden om onze bestemming Gam-Itji te bereiken.

De beide oevers der Ibu vertoonen een rijken plantengroei. Alles zag even groen en frisch: een groot verschil met het Sidangolische, waar sedert lang alles verdord en verdroogd was.

In de eerste bocht der Ibu loopt een klein riviertje uit, nl. de Sale, te midden van talrijke sagoboomen. Ongeveer een kwartier verder ligt een groepje huizen, Igò-bula, aldus genaamd naar een zeker soort klappers, welke men wellicht vroeger daar aangeplant heeft (1). Het wordt bewoond door eenige Ternataansche handelaren, die meest Danu's (sultans-afstammelingen) zijn, terwijl ook de Sangàdji van de To Barukampong Sangàdji-Adu hier gevestigd is.

Niet ver van deze nederzetting heeft de Tongute haar uitwatering. Bij hoog water is zij bevaarbaar door een oti-ma-hera (kleine, uit één stuk gehakte vlerkprauw). Even voorbij dit zijriviertje hadden wij voor dien dag ons doel bereikt nl. Gam-Itji.

Om dezen kampong te bereiken moet men tegen een helling op van een 15 meter. Een voetpad van eenige minuten gaans leidt naar genoemde kampong. Even

---

(1) Kokosnoot is in het Tern. igò (To Bar: o igònò) Igò-bula is de, zooals men dezen op Ternate noemt dwerg- of sierklapper. De schil van de vrucht is roodbruin, terwijl men op den grond staande, de kokosnoten met de hand kan plukken. In van Baarda's „Woordenboek v. h. Galela'sch" komt ook Igò-bula voor als de naam van een kampong aan de zuidzijde van het meer van Galela. Niet onwaarschijnlijk, dat deze gelijkluidende namen, wat vroegere bewoners betreft, met elkaar in verband staan.

vóór men haar bereikt, passeert men het huis van den K a l a ù d i, een hoofd, dat in rang ongeveer gelijk staat met een S a n g à d j i, doch in meer direkte verbinding staat met de To Baru van Ibu.

Gam-Itji bestaat uit twee tegenover elkander liggende huizenrijen, in 't geheel 15 woningen tellende. Al de inwoners zijn voor het meerendeel Ternatanen en dus Mohammadanen, terwijl er ook enkele To Baru wonen, die om een huwelijk of om andere redenen tot het Mohammadanisme zijn overgegaan. De Sangàdji is ook een To Baru, doch zeer waarschijnlijk bij zijn aanstelling als hoofd in de Ternataansch-Mohammadaansche wereld ingelijfd. Het eigenlijke kamponghoofd is de N g o f a-m a-n j i r a (1), een Ternataan, die alle zaken, de kampong betreffende, regelt. De Sangàdji heeft een uitgestrekter gebied. In naam is hij hoofd van de To Baru, die hier en daar in de districten van de westkust verspreid wonen; zelfs tot Sidangoli gaat zijn gezag. Deze Sangàdji heeft vroeger in het Sidangolische gewoond; tot heden heeft hij er nog zijn langsat- en sagoboomen.

De Kalaùdi is ook een Mohammadaansch To Baru, die door den Sultan bekleed is met gezag over de kampongs in Ibu. Sultans invloed heeft in het binnenland blijkbaar weinig te beteekenen, vandaar dat hij in de aanstelling van deze To Baru-hoofden een steun wil vinden om zijn heerschappij onder de onafhankelijk gezinde To Baru nog eenigszins staande te houden. Voor de naastbijgelegen kampongs mag dit middel doeltreffend zijn, voor de verder in het binnenland gelegen plaatsjes echter niet.

---

(1) N g o f a-m a-n j i r a beteekent lett. „oudste kind" (Het Ternat. n g ò f a is kind; (To Bar.: o n g o w a k a) n j i r a is oud, oudste.) In de Ternat. wereld is dit een veelgebruikte titel voor kampong-hoofden.

Het spect mij, dat bij mijn komst hier de beide Sangàdji en de Kalaùdi afwezig waren. Het was juist in den tijd, dat de nieuwe Sultan al de hoofden naar Ternate opgeroepen had om hun op te dragen bij de bevolking onderzoek te doen naar de hem verschuldigde belasting, welke blijkbaar onder zijn voorgangers niet strikt was opgebracht. Zoo hebben bv. de To Baru in het Sidangoli'sche, sedert zij Christenen zijn, niets opgebracht, omdat er eenvoudig geen navraag naar was. De tegenwoordige Sultan echter laat het er niet bij, maar spoort alle dienstplichtigen tot in alle hoekjes en gaatjes op.

Gaarne had ik een onderhoud gehad met deze hoofden voor ik mijn tocht in het binnenland ondernam, wellicht zouden zij bij hun terugkomst mijn bezoek aan de To Baru in verkeerden zin uitleggen. Evenwel was er nu geen kans dat men mij òf door hun gezelschap òf op andere wijze hinderpalen in den weg kon leggen om vrijuit met de bevolking te spreken.

De Ngofa-ma-njira, die alleen ter plaatse was, bracht mij een bezoek. Hij raadde mij den tocht af om de wegen, welke volgens hem door de vele regen tamelijk onbegaanbaar waren. Op mijn vraag of hij de wegen kende, was hij zoo eerlijk te erkennen, dat hij nooit een voet in het binnenland gezet had.

Aan den rechteroever schuin tegenover Gam-Itji ligt Gam-Lamo (1), minder hoog dan eerstgenoemde kampong. Het telt 18 huizen met een Moh. bedehuis, dat op palen gebouwd en geheel van hout is. Vorm en grootte van dit gebouw komen overeen met de langgar van Gam-Sungi (distr. To Belo). Het vervaardigen van prauwen schijnt hier vrij algemeen te zijn; verscheidene

(1) Het Ternat. gamu (algem. als gam uitgespr.) is plaats, negorij. Lamo is groot en itji is klein.

luidjes hadden groote en kleine prauwen in bewerking. Er wonen te Gam-Lamo 3 hoofden: twee Ngofa-ma-njira en een Hukum. De laatste is een Moh. To Baru, die opzicht heeft over de To Baru-kampong Gòini. Zijn naam is H a n i s, en hij is een zoon van den Hukum H a i k i, van wien wijlen zendeling v. Dijken melding maakte (Ber. U. Z. V. '79). Ook hier ontmoette ik geen der hoofden, allen waren afwezig.

In het verlengde van Gam-Lamo is een pad, dat naar de Ibu afdaalt. Aan den overkant van de Ibu valt een klein watertje in de rivier, dat men A k e - S i b u noemt. Op de hoogte staan een achttal huizen, welke nog tot Gam-Lamo gerekend worden, maar toch met een afzonderlijken naam A k e-S i b u-m a-n j è k u (1) aangeduid wordt. De huizenbouw van Gam-Lamo en Gam-Itji is eenvormig. Veel zorg besteden de Mohammadanen niet aan hun woningen. Het eenige huis van gaba-gaba (bladsteel van den sago-palm) met houten verbindingen is dat van den Kalaùdi; de andere huizen hebben eenvoudig katu- (op Java atap) wanden, (d. z. de om een buluh-latje geregen bladeren van den sago-palm, meest voor dakbedekking gebruikt), terwijl al de woningen aan de voorzijde een soort veranda hebben, waaronder een lange rustbank staat.

Door de goede zorgen van mijn gids Kiau (een Moh. To Baru, de eenige wellicht, die een gunstige uitzondering is onder zijn geloofsgenooten en dien ik durf te vertrouwen!) mochten wij overnachten in een verlaten huis van den Sangàdji. Ik gaf evenwel de voorkeur aan de open lucht, daar het door de zwermen muskieten onmogelijk was te slapen.

Voor ieder zijn plekje opzocht, zongen wij in dit huis

(1) Het Ternat. à k e is water, ook gebezigd voor rivier, beek enz. (To Bar: à k é r è) n j è k u is boven.

den „Avondzang" (Mal. Vert.) en vereenigden ons tot gebed. Het was mij eigenaardig te moede zoo den dag te eindigen in dit verlaten huis, flauw verlicht door een harsfakkel, waar het eenige stuk huisraad een buluh-rustbank was, terwijl aan den zolder een miniatuur-rorèhè (prauw) hing als offerplaats voor den d j ı n i.

Minder aangenaam was ons de regen, welke den geheelen nacht aanhield. Dit was dan ook de reden, waarom wij niet 's morgens vroeg onzen tocht konden aanvangen. 't Werd half negen voor wij konden opbreken. Niet dan het allernoodigste namen wij mee en volgden het pad, dat naar Togò voert.

Het begin van den weg gaat door tuinen van de bewoners der beide Moh. kampongs. Buiten Gam-Itji voert een klein zijpaadje naar het zooeven genoemde Ake-Sibu-ma-njèku. Waar de tuinen der Mohammadanen ophouden, vindt men zoo nu en dan een van de To Baru, die het zwerven gewoon, de voorkeur geven aan het verblijf in een tuinhuisje boven het geregeld wonen in een s òana (Tern. soa = kampong).

Onder voortdurend stijgen en dalen door open of gesloten terrein voert het pad weldra tot dicht aan den oever der Ibu, wier snellen stroom men zoo nu en dan door de boomen ver beneden zich ziet. Daar het verval van de Ibu tamelijk groot is, is zij door de stroomversnellingen maar even benoorden Ake-Sibu bevaarbaar. Toch kan men met veel inspanning zich nog wel met een vlot (o g e s è w a t a) in den drogen tijd van Togò uit laten afzakken. Men vertelde mij, dat men zelfs de balken ijzerhout als belasting voor den Sultan tot ver uit het binnenland door de rivier sleepte.

De groote steenblokken, waarmee de rivier als bezaaid is en waarover of waarlangs de waterstroom zich heenwringt, veroorzaakt een geweldig gedruisch, dat, waar

het terrein minder dicht begroeid is, voortdurend wordt waargenomen.

Het pad nadert na een goed uur gaans op een heuvelrug dicht de rivier, welke plaats men om een vroegere vestiging van enkele To Baru met den naam K ò r i aanduidt. Vanuit dit punt ziet men aan den overkant den steilen bergkam, waarlangs de Ibu bijna onafgebroken haar loop heeft. Schier loodrecht stijgt deze berg omhoog. Van den steilen bergweg stort zich een kleine waterval in de Ibu, welke volgens mijn gids zijn oorsprong heeft in een bergmeertje, dat men W a i m ò t a k a noemt. Inderdaad is dit een van de schoonste plekjes, welke ik tot op heden op Halmahera zag.

Het pad verlaat thans den heuvel en loopt na een kwartier van stijgen en dalen over de S è l a - l a m o, een krachtig stroomende beek met koel en helder water. Zij heeft haar loop in een bergkloof over lava-beddingen, welke op het punt, waar het pad deze kruist, zóó grillig gevormd is, dat de plek veel overeenkomst heeft met een grot, waarin de beek met een krachtige straal omlaag valt. Dit plekje was te verleidelijk om niet even te rusten en op de groote steenblokken onze morgenmaaltijd te gebruiken. Na een heerlijk bad vervolgden we onzen weg en ontmoetten een To Baru van Togò, die ons op een meer begaanbaar pad bracht, daar de door onzen gids gekozen weg tamelijk modderig was. Na korten tijd bereikten we ons doel voor dien dag: de Sòana T o g ò.

Wie niet anders gewoon is dan Mohammadanen- of Heidenkampongs te zien, (in aanmerking genomen dat de laatste in zindelijkheid altijd nog ver boven de eerste staan), staat inderdaad verbaasd over de netheid van een To Baru-kampong in Ibu. De huizen liggen in twee rijen tegenover elkander, waartusschen zich een

ruim plein bevindt. Op dit plein staat de s à l u (1), een flink, ruim gebouw, dat echter alle teekenen van schoonheid verloren heeft. Het inwendige, waar ik mij van kleeding verwisselde, was zoo onder vuil en stof bedolven, dat ik eerst een mat op den aarden vloer moest leggen om mijn kleeren een behoorlijk plaatsje te geven. Overal bijna verwaarloost men deze gebouwen, welke men alleen dàn wat opknapt, wanneer men samenkomt om den geesten (o g ò m a n g a) te offeren.

Van Dijken vond hier in '79 12 woningen, Campen zegt, (t.a.p. blz. 51), dat deze in '82 tot op 4 geslonken waren. Thans telde ik 11 bewoonde huizen, welke goed onderhouden waren. Vooral het huis van den Mahimo (2) Kabal is eene flinke, ruime woning, met een groote voorgaanderij. Het ruime plein, onberispelijk gereinigd; het gekakel van kippen en hanen en de opvallende stilte doet een oogenblik denken aan een Hollandsch dorpsplein, hoewel natuurlijk elke andere vergelijking wegvalt. Rechts van het huis van den Mahimo ziet men boven de toppen der boomen uit den bergkam weer, welken men hier met den naam S i à g a aanduidt.

---

(1) O s à l u (in het Galéla'sche o s è r i) is de naam van den dorpstempel, welke in elke To Baru-Sòana te vinden is, waar men offert aan de geesten der afgestorvenen en bij die gelegenheid gemeenschappelijke maaltijden houdt. De sàlu is geen raadhuis of verblijfplaats voor reizigers uit een andere kampong zooals de l o b o in het Poso'sche, voor dit doel heeft men een apart gebouw, nl. de s i b ù a of p a l a b ù a, een open loods of afdak, waar het hoofd de zijnen vergadert om allerlei zaken te beslechten en waar men ook gezamenlijk eet en drinkt. (Over de s à l u zie verder op blz. 42 en 43.)

(2) M a h i m o is de titel van een kamponghoofd, welke benaming haar oorsprong heeft in de vroegere gewoonte, alleen den oudste (himo) als hoofd te kiezen. Thans zijn ook jongeren tot Ma-himo aangesteld. Elders op Halmahera is de Ma-himo een kampong-hoofd van 2en rang, die den K i m a l a h a (van het Tern. g i k i m a l a h a) boven zich heeft. De To Baru evenwel hebben geen Kimalaha tot kampong-hoofd. Alleen de Christen-kampong te Sidangoli heeft nu ook in navolging van de andere Christen-kampongs een Kimalaha. De meeste titels zijn van Tern. oorsprong. Het algemeene woord voor „hoofd" in het To Bar. is o s à e k è, (Gal. o s a h è), o s ò a n a m a s à e k è is kampong-hoofd. Dit zelfde woord gebruikt men ook voor het hoofd van het lichaam.

Kort na onze aankomst trokken de wolken zich boven de bergen samen: de plasregen hield aan tot de maan opkwam. Wij trokken het huis van den Mahimo binnen. Na den gebruikelijken groet: „waar kom je vandaan" en „waar ga je naar toe" en het rondgaan van de t ù p a (sirih-doos), was de voorgaanderij weldra geheel gevuld met mannen. Aanvankelijk had ik den indruk dat de Mahimo een Mohammadaan was. Zijn uiterlijk, zijn manieren geheel den Ternatanen gelijk en wat mij in die meening versterkte, was wel dit, dat hij zijn onderhoorigen en ons voortdurend in het Ternate'sch antwoordde. Mohammadaan was hij echter niet, hoewel hij sterk bleek te staan onder den invloed van Ternate. Wellicht in navolging van den Sangàdji en Kalaùdi sprak hij geen To Baru'sch meer, maar gebruikte het Ternate'sch, dat als de Hoftaal waarschijnlijk meer in overeenstemming was met zijn waardigheid.

Ik trof het niet gelukkig. Het was juist de laatste dag van het d j i n i-feest, waarbij het bezoek van vreemdelingen niet anders dan eenige verstoring teweeg brengt en bijgevolg door de belanghebbenden minder gewenscht is. Het viel mij op, dat men ons bezoek wantrouwde. De gewone beleefdheid tegenover onze To Baru werd zelfs niet in acht genomen. Niettegenstaande men met versierde korven rijst het huis verliet om bij de rivier gezamenlijk te eten en te baden (1), werd den

(1) Een gewoonte op den laatsten dag van het d j i n i-feest is, dat de daarbij betrokken personen, die gedanst en aan den d j i n i geofferd hebben, na het dagenlang (2 of 3 dagen) verblijf in den d j i n i m a w ò a (huis v. d. djini) naar buiten gaan, wat men ù t i m a ngèluku noemt (lett. beteekent dit: v a n b e d r o g z i c h o n t d o e n). Wat men hier eigenlijk mee zeggen wil, is mij niet recht duidelijk. Ùti is eigenlijk afdalen, afkomen en zou kunnen zien op het afdalen van den d j i n i m a w ò a, welke altijd ruim een meter van den grond opgebouwd is. — Men begeeft zich naar de rivier, het hoofd bedekt met een k o k ò w a (Mol. Mal. kakoja, Pandanus-soort, welks bladeren men tot matten aaneenrijgt. Deze matten worden tot allerlei doeleinden gebruikt. De bladeren dragen in het To Bar. den naam b ò k u n u) opdat

onzen niets aangeboden, terwijl dezen van hun kant niet zoo onbeleefd wilden zijn in tegenwoordigheid van het hoofd hun teerkost aan te spreken. Alleen de Mahimo bleef thuis ter wille van zijn kind, dat zwaar ziek was. Ook in andere gezinnen waren zieken: een voorname reden dus om bij den djini heil te zoeken; vandaar het feest dat dien nacht zou eindigen. Ik trachtte met hem een gesprek aan te knoopen, dat eerst niet erg vlotte, daar hij voortdurend in het Ternate'sch antwoordde. Ik begon nem te vertellen van de vele Christen-kampongs in To Belo en Kau, dat ook enkele To Baru reeds tot het Christendom waren overgegaan. Ik vertelde hem van de scholen, van de kinderen, die nu de Mohammadaansche kinderen ver vooruit waren. Ook de onzen vertelden hem, hoe het nu te Sidangoli was, enz. Alles hoorde hij blijkbaar met belangstelling aan. Ik waagde een vischje uit te gooien. Ik wees hem op de vele kinderen, die hier in betere omstandigheden zouden komen als zij onderwijs ontvingen..... doch ik had het teere punt geraakt! Uit was ons gesprek. De man stond op, zonder een woord te spreken en vertoonde zich niet eerder, voor de anderen van hun bad- en eetpartij waren teruggekeerd.

---

zon noch regen het hoofd rake. Bij die gelegenheid zijn de vrouwen en meisjes veelkleurig uitgedost.

De djini wordt meestal aangeduid met den naam gìkiri (van het Tern. en Gal. giki, iemand, een wezen). Hij is de geest van dengene, die niet als gòmango (geest van overleden familieleden) vereerd wordt. Hij is de vraagbaak in moeilijke tijden van ziekte, droogte enz., en vermaant ook dikwijls door een of ander onheil, opdat men in vereering ten zijnen behoeve niet te kort schiete. Al zijn geheimen openbaart hij aan een medium, de gomàtĕre (Galela'sch gomahate, afgeleid van het Mal. gumĕtar, bevend, trillend, en niet van het Tern. hate, hout, houten, als zou dit zien op de gevoelloosheid, waarin het medium tijdens zijn somnambulistischen toestand verkeert. Wellicht omdat de djini-vereering niet nationaal is, is ook de naam van het medium overgenomen; onbeantwoord blijft anders de vraag: waarom het medium geen naam draagt, waarvan de beteekenis uit de eigen taal des lands is af te leiden. Het rillen en beven van den gomàtĕre noemt de To Baru bafùfu).

Het deed mij leed, dat ons bezoek gewantrouwd werd. Ik zon op een middel om mij nog wat nader te kunnen verklaren, want er was mij veel aan gelegen, welken indruk ik hier in deze eerste To Baru-kampong achterliet, vooral omdat ik eerder tegen- dan medewerking van de Moh. hoofden te verwachten had.

Intusschen kwam het gezelschap van het water terug. Niettegenstaande de plasregen had men het er geruimen tijd uitgehouden. De vrouwen en meisjes getooid met veelkleurige doeken, welke den mond geheel bedekten. De k o k ò w a als naar gewoonte boven het hoofd, terwijl men in de hand hield twee nerven (o s a s a g à u n g u), van het blad van den sagoweer-boom (o d à l u k u), waaraan fijne krulletjes gesneden waren, evenals men dikwijls pakken sago en vrachten langsat (o l ù k a m a) versierd ziet. (1)

In elk huis, waar een g o m à t ĕ r e is, vindt men ook de g ì k i r i m a w ò a (2) (het huis van den d j i n i) d.i. een opkamertje, dat ruim een meter van den grond gebouwd is. Het is meestal geen afgeschoten gedeelte van het huis zelf, maar staat geheel afzonderlijk in het midden daarvan. Daar voor den ingang een gordijn hangt, heeft het geheel veel weg van een klein kermis-théater. Een trapje van enkele treden bevindt zich voor den ingang. Op den verhoogden vloer, gemaakt van wòka- of buluh-latten, voert men den d j i n i-dans uit. Een dak is niet aangebracht, wel ziet men in plaats van een zoldering een tafel, (een

(1) Wat de eigenlijke beteekenis is van deze nerven is mij niet duidelijk. Niet onwaarschijnlijk, dat men deze gebruikt bij het baden, wat de Galela d i p o noemen, om in fig. zin kwade invloeden uit elkander te slaan. Heeft men de k o k ò w a opgevouwen, dan draagt men deze onder den arm, terwijl deze nerven tusschen de k o k ò w a gestoken zijn.

(2) De Galela noemen dit o p ò l a, dezelfde naam, welke ook voor een rijstschuur gebruikt wordt, waarschijnlijk om de overeenkomst in bouw.

soort rek) rustende op de twee zijwanden van het opkamertje of hangende aan de balken. Dit rek is de g o g ò g e r e (1) (van p o g ò g e r e, zitten, vertoeven, wonen) de plaats, waar de w ò a m a g ì k i r i (het wezen, de heer van het huis) verblijf houdt en zijn maaltijden nuttigt. Deze g o g ò g e r e maakt men ook wel T-vormig.

In het huis van den Mahimo bevindt zich ook een g ì k i r i m a w ò a. Hij zelf is g o m à t ĕ r e. De hoofdingang van het woonhuis was versierd met bloemen en een klambu van bladeren. Voor deze versiering gebruikt men de jonge stelen van den arèn-palm (sagoweer-boom) waarvan de bladeren zich nog niet uit den bladsteel ontplooid hebben. Men maakt de jonge, nog licht-gele bladeren los, zoodat het geheel als een franje naar beneden hangt. Deze klambu of franje noemt men o b ì l e r e. Ook de g ì k i r i m a w ò a en de g o g ò g e r e waren op gelijke wijze versierd. Zoodra de teruggekeerden in het opkamertje verdwenen waren, begon men (meest doen kinderen dit) de tifa's (o d à m u n u) en de gong's (o l ì w a n g a) te slaan, begeleid door de a r a b à b u (op Java: r ĕ b a b, waarvan de a r a b à b u een meer primitieve vorm is, hoewel sommige knutselaars deze eensnarige viool zeer kunstig weten te bewerken en uit te snijden) en door de b a n g i s è l i, een van buluh vervaardigd fluitje met vier toongaatjes, dat gelijkstemmig is met de tonen van de a r a b à b u. Niet lang daarna zette men den w ò a m a g ì k i r i (djini) zijn eten voor op de zooeven genoemde plaats (o g o g ò g e r e). Uit elk huis bracht men een bord met dampende rijst, dat van het rek weer weggenomen werd toen het maal koud en de tijd aange-

(1) Gal. o s a l a b e.

broken was, waarop men gezamenlijk ging eten, immers de wòa ma gikiri neemt alleen de (damp, wasem, d.i. de geest) van de spijzen tot zich.

Ik had wat kralen, winkelplaatjes en tabak meegenomen om niet met leege handen de To Baru te bezoeken. De kinderen, die zich eerst op een afstand hielden, kwamen al spoedig in een kringetje om mij staan en met begeerige blikken stak ieder zijn hand uit om een o njawa-njawa (prentje) rijk te worden. Elk plaatje deed de rondte, terwijl ieder bij het zien een uitroep van verbazing niet kon onderdrukken, hoewel de meesten het plaatje onderste-boven bekeken. Een poosje daarna zag ik de plaatjes op elkaar liggen op een hoekje van een geïmproviseerde tafel, waaraan men zoo straks gezamenlijk zou aanzitten. Geen kind raakte deze meer aan. Zóó sterk zelfs, dat enkele meisjes, die de tafel in gereedheid brachten, door deze met pisangbladeren te beleggen, duidelijk te kennen gaven, dat zij vreesden de plaatjes op te nemen. Wat hiervan de reden mocht zijn, begreep ik zoo spoedig niet. Ik zeide tot de meisjes mij de plaatjes maar terug te geven, ingeval zij deze niet hebben wilden, doch men wilde ze zelfs niet aanraken en om niet langer aanstoot te geven door het voorwerp van bobòsonò (pamali) nam ik de plaatjes zelf weg. Een bewoner van een naastbijgelegen kampong was nog al vertrouwelijk en zeide later, dat men den kinderen verboden had die plaatjes aan te nemen, omdat men zich daardoor mogelijk verbinden kon aan een of ander, waarop ik als gever later verhaal zou kunnen halen. Men stelde dus blijkbaar niet veel vertrouwen in mijn bezoek en ik maakte bij de luidjes den indruk van een ronselaar, die men in Holland de deur zou wijzen.

De avond was prachtig verlicht door de maan. Op

het plein was men druk aan 't heen-en-weer loopen, huis in, huis uit. Elk huis kookte voor zich en bracht de dampende rijst op schotels of in buluh's naar het huis van den Mahimo, om straks den maaltijd te beginnen. De Mahimo had toch ook nog aan zijn onwelkome gasten gedacht en noodde ons uit met de mannen aan te zitten. Dat was een moeilijk geval. Ik dacht aan het woord van Paulus: „want zoo iemand U, die de kennis hebt, in een afgodentempel ziet aanliggen, zal niet zijn geweten, daar hij zwak is, opgewekt worden, om van de afgodenoffers te eten?" Nog kort geleden had men achter Sidangoli den g ò m a n g a (geesten) geofferd; de onzen waren ook genood, want het gold ook hun afgestorven familieleden. Voor zoover ik weet heeft niemand der Christenen daaraan deelgenomen. Welke gevolgen zou het hebben zoo wij dezen avond door aan te zitten deelnamen aan den d j i n i-maaltijd? Het kòn eenvoudig niet. Was ik alleen geweest, ik had geen oogenblik gewijfeld aan de uitnoodiging gehoor te geven, want de uitnoodiging gold niet het speciaal-deelnemen aan het d j i n i-maal, dan wel het uitnoodigen van gasten, die toevallig op den feestdag waren aangekomen. Volgens den adat moest men noodigen en volgens den adat mocht men niet weigeren. Onze Christen-To Baru waren bevreesd tegen den adat te zondigen door niet aan te zitten, wat meer is m à e k e (malu, beschaamd) te worden, waarvoor de sterksten bezwijken. Wij spraken af, dat ik met den Mahimo zou gaan praten, dat wij als Christenen, hoewel onder andere omstandigheden gaarne gezamenlijk met hen zouden gegeten hebben, thans daarvan moesten afzien, niet omdat wij eenige vijandige gezindheid tegenover hen koesterden, maar dat wij geleerd hadden niet in den d j i n i te gelooven, bijgevolg ook niet deel konden nemen aan een

maaltijd ter eere van hem. Dit vond men goed. De Mahimo had er vrede mee en toonde dit door eenige buluh's met rijst voor ons te laten koken. Ik verzocht hem tevens na den maaltijd tot de vergaderden te mogen spreken. — Wij aten dus afzonderlijk in een naastbijgelegen huis. — Na den maaltijd kwamen wij weer bijeen in het huis van den Mahimo. Daar mijn kennis van het To Baru'sch nog maar gering was, moest ik veel gebruik maken van het Maleisch, dat echter door mijn helper in het To Baru'sch vertolkt werd. Ik zeide o.m. het volgende, — nadat ik in aller tegenwoordigheid nog eens uitgelegd had, waarom wij genoodzaakt waren geweest tegen den adat in afzonderlijk te eten, — dat het mij niet ontgaan was hoe men mijn bezoek wantrouwde. Men had dit duidelijk getoond: men had gezondigd tegen den To Baru-adat, want men had in tegenwoordigheid van den gever zijn geschenk niet willen aannemen; men had daardoor dus volgens den adat niet alleen mij beschaamd gemaakt, — een van de ergste dingen, die men iemand kan aandoen in tegenwoordigheid van anderen — maar men had mij daardoor ook de gebruikelijke gastvrijheid ontzegd (1). (Ik had, hun gewoonte volgend, hieruit nog meer kunnen distilleeren, doch 't was hier minder gewenscht). Ik gaf de reden te kennen, waarom ik de kampongs in Ibu bezocht. Ik was verlangend de verwanten te zien van onze To Baru en het

(1) De bezitting bij de To Baru, al is deze nog zoo gering, vertegenwoordigt in volstrekten zin den bezitter, m.a.w. tast men het eerste aan in ongunstigen zin, dat staat gelijk met den laatsten kwaad te bejegenen. Bv. een vrouw werpt achteloos haar brandend strootje weg. Een oogenblik later merkt haar buurvrouw, dat het strootje een gaatje gebrand heeft in haar sarong. Zijn zij bevriend, dan gebeurt er niets, maar o wee, als zij elkaar vijandig gezind zijn: niet alleen moet de sarong vergoed worden, maar er moet boete betaald worden, immers het gaatje had grooter kunnen branden, zoo men het ongeluk niet spoedig ontdekt had en dan..... dat zou immers precies 't zelfde geweest zijn als had men haar naakt willen laten loopen. Derhalve: een hooge boete!
Een dergelijk geval kwam mij onlangs ter oore.

land hunner afkomst. Ik kwam niet uit kwade bedoelingen. Ik zocht niets dan hun geluk. Ik zag hier zooveel kinderen; ik maakte een vergelijking met de kinderen van Sidangoli, die reeds lezen, schrijven en rekenen kunnen, die blijkbaar hun vroegere omstandigheden niet meer terugwenschten en nu had ik maar één vraag en wel deze: misschien was men niet ongenegen, dat den kinderen hier onderwijs werd gegeven. Onderwijs, onderwijzer, schoolgebouw enz., alles buiten bezwaar van Togò.

De Mahimo gaf mijn vraag in overweging aan de anderen. Ik merkte wel, dat men de zaak niet genegen was, doch uit het antwoord van het hoofd maakte ik op, dat zijn stemming tegenover ons veel gunstiger was, misschien wel omdat ik mij met To Baru'sche wapenen had trachten te verdedigen. Hij zeide ongeveer dit: „Jaren geleden is iemand Togò binnengekomen en heeft getracht onder ons soldaten te werven voor Atjeh. Men heeft dit niet gunstig opgenomen. In de veronderstelling, dat mijnheer met dergelijke bedoelingen Togò bezoekt, hebben wij ons teruggetrokken. En wat mijnheers vraag betreft: onze voorouders zijn zoo geweest als wij en wij zijn niet anders dan onze voorouders. Wij wenschen geen verandering. Wij zijn volkomen tevreden met hetgeen wij zijn. D j o u - l a l a - t a l a (1) heeft ons zoo gemaakt, dus wij blijven, wat we zijn. Ofschoon mijnheer zegt, dat de kinderen wijzer worden, indien hun geleerd wordt en ofschoon anderen ons dom noemen, wij hebben er vrede mee. Toen jaren geleden een djóu (heer) hier kwam om soldaten te zoeken, wilden wij niet, thans willen wij ook geen Christen worden. Wij hebben den adat onzer voorvaderen en die willen wij niet ver-

(1) Tern. d j o u is heer; l a h a is goed; t a l a is hoog verheven (van Ar. t a á l a).

anderen, misschien zijn er andere kampongs verderop, die wel genegen zijn!"

Wat dit hoofd mij antwoordde, maakte op mij den indruk als van iemand, die reeds jaren lang ziek is, die alle energie, elke zucht om beter te worden, den wensch naar verandering verloren heeft en die ten slotte zoo één is met zijn toestand, dat hij er zich bij neerlegt en er volkomen vrede mee heeft.

We bleven nog een poosje praten, terwijl men aanstalten maakte tot het s a l à i (dit woord wordt speciaal gebezigd voor den d j i n i-dans; het dansen bij nationale feesten noemt men m o s ò d a). Een man en twee meisjes voerden het s a l à i afzonderlijk uit. Zij, die dansen, worden meestal door de anderen daartoe uitgenoodigd, wat schijnbaar nog al moeite kost, want men laat zich gaarne eenige malen nooden. Voor men begon, werden de armen en beenen met klapperolie ingewreven opdat de bewegingen gelijkmatig en sierlijk zouden zijn. Zoodra de trommen, bekkens, fluit en viool zich lieten hooren in de g ì k i r i m a w ò a, begon de dans. De d j i n i liet niet lang op zich wachten: elkeen geraakte onder het dansen in „bewusteloozen" (1) toestand, werd opgevangen door een der toeschouwers om een val te voorkomen en weggebracht naar een kamertje, dat door een gordijn was afgesloten.

Tegen middernacht was gelukkig alles afgeloopen, wat mij grootelijks verwonderde, daar de pret meestal tot aan den morgen duurt. Wellicht wilde men ons gelegenheid tot slapen geven, ook mogelijk, dat men zelf te moe was van het nachtbraken. Wij zochten een

(1) Onlangs met een verstandigen To Baru over deze dingen sprekende, zeide hij: mijnheer gelooft het misschien niet, maar het is waar: als we in den g i k i r i m a w o a aan 't dansen zijn, dan gaat ons hart weg (verliezen we het bewustzijn) en we komen niet eerder bij voor men ons weer in de ooren blaast.

nachtverblijf onder een afdakje van een naastbijgelegen huis. Bij het aanbreken van den dag vervolgden we onzen weg. Mijn hart was vol weemoed over het arme Togò. Een oppervlakkig beschouwer zou het leven in deze kampong ideaal kunnen noemen; er is inderdaad veel, dat aantrekkelijk is: gebrek kent men niet. Er is overvloed van voedsel in het Ibu'sche; van oudsher heerscht er een zeker communisme; de kampong gelijkt één groot gezin. Er is nog die eenvoudigheid, welke helaas alleen het Heidendom schijnt eigen te zijn. En dit is ongetwijfeld een groote schaduwzijde, wanneer men Christen wordt, dat men die eenvoudigheid verliest. De drang naar het Christendom onder de weinige To Baru werd geboren uit een begeerte zich los te maken van de traditioneele sleur van het Heidendom en vrij te worden van Ternate, daartoe geprikkeld door het voorgaan van anderen. Door vergelijking gaven de gunstiger omstandigheden, welke het Christen-worden met zich bracht, den doorslag, dus: men ging over. Maar aangezien het niet is het wezen des Christendoms dat deed overgaan, maar wel de uitwendige openbaring daarvan, heeft men immer behoefte aan hulpmiddelen, welke den To Baru tot Christen maken moeten. De Hollanders in 't algemeen, de pandita in 't bizonder zijn voor hem hèt Christendom, geen wonder dus, dat zij gaan overnemen, nadoen onze gewoonten, — al zijn die onzerzijds naar den Hollandschen maatstaf hoogst eenvoudig en soms zelfs zeer primitief, — doch dit geschiedt ten koste van de hun eigen eenvoudigheid. 't Is niet gemakkelijk het volkje te doen begrijpen, dat het Christendom den To Baru tot geen Hollander maakt, maar hem alleen als To Baru wil veredelen.

Een diepere kennis van het wezen des Heidendoms evenwel, zal op den optimistischen beschouwer spoedig

tot andere gedachten brengen. Men moet alleen maar eenige nachten het doodenofferen hebben bijgewoond, de ontzettende macht der duisternis gezien en gevoeld hebben en men zal niet langer in extaze zijn over de voorvaderlijke rust van het Heidendom.

Een kwartier verder ligt een kleine sòana, genaamd D ù o n o. Deze nederzetting bestaat slechts uit 5 huizen met een kleinen sàlu. Ik zag hier niemand, behalve een ouden man, die ons van Togò gevolgd was en hier zijn woning had. Deze vertelde, dat de weinigen, die hier verblijf hielden, naar de tuinen verhuisd waren. Ook het kampong-hoofd de M a-n j i r a (Ngofa-ma-njira) tevens hoofd van het volgend plaatsje I d i s, was naar de tuinen.

I d i s ligt weer een kwartier verder. Het telt 9 huizen, voor het meerendeel onbewoond. De sàlu staat niet als gewoonlijk in het midden, maar aan het einde van de kampong. Wij troffen hier maar enkele mannen aan, die zeer teruggetrokken waren en nauwelijks antwoord gaven als hen iets gevraagd werd. Men was blijkbaar bevreesd. De vrouwen en kinderen hadden zich verscholen in de woning en gluurden zoo nu en dan door de reten van de katu (atap) bewandingen. Zooals ik deze laatste twee plaatsjes vond, zoo waren de meeste: geheel onbewoond. Door het jarenlang verblijf in dezelfde kampong is men tot ver in den omtrek uitgetuind. Van de 10 kampongs, welke ik bezocht, waren er maar 3 (nl. T o gò, S a n g à d j i-n j è k u en G à d o r o) geheel bewoond, terwijl de andere òf geheel leeg waren òf waarin nog maar een enkel gezin verblijf hield. Is men eenmaal zóóver weggetrokken om te tuinen, dat het bezwaarlijk gaat telkens weer in de kampong terug te keeren, dan zet men maar een tuinhuisje op en woont daarin zoolang, tot men weer een ander stuk grond zoekt, altijd

maar weer verder weg. De meeste To Baru-tuinen zijn meer in de nabijheid van het strand, wat dit voordeel oplevert, dat men met meer gemak de producten, als rijst, mais enz. naar Ternate of elders kan uitvoeren. Anderen daarentegen hebben hun tuinen tot ver achter Ibu bij de Madole.

De To Baru hier hebben een eigenaardige manier van boomen-rooien. De stammen, welker omvang te groot is om met hun werktuigen gerooid te worden, kapt men „gemakshalve" tot op een hoogte van ongeveer 7 meter. Het lijkt evenwel een gevaarlijk werkje de hooge, wankelende buluh-stelling te moeten opklimmen niet alleen, maar er bovenop te staan om den boom te kunnen vellen. Wel is er misschien weinig kans, dat de vallende boom op den kapper terecht komt, omdat alleen aan de steiger-zijde gekapt wordt en de boom dus naar de tegenovergestelde zijde vallen moet. Ik liet mij vertellen, dat degene, die zijn boomen het hoogst afkapte, m.a.w. dus, die de kunst verstond den hoogsten steiger te maken, „de baas is". Deze eigenaardige gewoonte van boomen-vellen zag ik nergens elders, behalve te Wari (in To Belo) doch minder hoog.

Kort nadat men Idis verlaten heeft, treft men rechts een pad aan, dat een verbinding vormt tusschen den „kleinen" en „grooten weg" van Ibu en rechtstreeks naar Gam-Itji voert. Tot aan de volgende kampong loopt het pad over een golvend terrein, dat verscheidene kleine, sommige diepe beken telt. Niet ver van Idis stroomt de Bosòbo, een krachtig stroomende beek, welke in de Ibu haar water loost. Iets verder nog een nietsbeteekenend beekje de Wangò-wàngòrò, terwijl de Tomaràngisi met een tamelijk breede bedding, thans geheel droog was. Zoodra men deze bedding is overgetrokken, komt men aan de Sòana

G ò i n i, waarover de reeds vroeger genoemde Hukum Hanis van Gam-Lamo het opzicht heeft.

Wat het huizenaantal betreft, is Gòini (1) een flinke kampong. De bewoners waren evenals elders naar het strand verhuisd in de buurt van Tongute en Talaga. Dat velen niet meer terugkeeren, bleek uit den vervallen staat, waarin de huizen verkeerden. De mooie dorpstempel (sàlu) waarvan zendeling Van Dijken melding maakt, was er niet meer. In plaats daarvan is er een gewoon gebouw, dat niets merkwaardigs oplevert. De huizen zijn hier inderdaad goed afgewerkt en wat men elders zelden ziet, vindt men hier bij verscheiden woningen, nl. houten verbindingen met gaba-gaba bewandingen. In 't geheel ontmoetten we slechts 3 menschen. Met een oud man, een gezelligen prater, onderhielden we ons langen tijd. Zijn huisje zag er alleraardigst uit, versierd met snijwerk, terwijl de instrumenten van zijn vaardigheid, een schaaf, boor enz. als schilderijen aan den wand hingen. Dit oudje wist nog te vertellen, dat zendeling Van Dijken hier voor tal van jaren geweest was (in '79). Hij wees mij zelfs den kant, vanwaar v. D. de kampong was binnengekomen en langs welken weg hij weer naar 't strand was teruggekeerd. Met blijkbare belangstelling hoorde hij, wat we hem vertelden van de Christen-kampong Sidangoli en kon maar niet begrijpen dat enkel belangstelling in de è s a m o i (2) der To Baru ons gedreven had dezen tocht te maken.

---

(1) Campen noemt deze nederzetting T i k o, welke naam door de To Baru echter niet gebruikt wordt. Wellicht heeft dit plaatsje vroeger 2 namen gehad, doch ook v. Dijken, die drie jaren vóór Campen te Gòini kwam, noemt het G o n i e. Campen, ibid. blz. 52.

(2) E s a m o i is één moeder. Met dezen naam spraken onze luidjes hun stamverwanten in Ibu aan, een gewoonte, welke getrouw in acht genomen wordt; bovendien de meest beleefde vorm, waarmede onbekenden van denzelfden stam elkander aanspreken; m.a.w. dus wil dit zeggen: gij, die met mij van één moeder zijt!

Een groote teleurstelling was 't mij de meeste kampongs leeg te vinden. Al die verlaten nederzettingen maakten op mij den indruk van een kerkhof, waar de dood van het Heidendom sedert onheugelijke tijden geheerscht had, zonder dat er ooit één levensteeken was openbaar geworden.

Wij vervolgden onzen weg naar de eerstvolgende kampong Sangàdji. Deze sòana wordt ter onderscheiding van Sangàdji-njèku (boven), Sangàdji-àdu (beneden) genoemd, omdat dit plaatsje gelegen is in het benedenland van Ibu, To Baru-àdu genoemd, terwijl het andere Sangàdji in het bovenland ligt, To Baru-njèku.

Het pad loopt vanuit Gòini over een vlak terrein, meest opengekapt, door vroegere tuinen, thans kusukusu- (alang-alang-) vlakten. Het beekje, de Talìana, dat thans geheel droog was, ligt halverwege Sangàdji. Een klein half uur slechts is deze laatste sòana van Gòini verwijderd en zooals reeds gezegd is, een van de weinige, welke geheel bewoond zijn.

Sangàdji maakt een aardigen indruk. Wat het eerst in het oog valt is wel de mooi afgewerkte sàlu, kleiner en minder sierlijk, doch in denzelfden trant als die van Boròna (zie afbeelding). Het gebouw is goed onderhouden en geheel wit gekalkt, wat het oog aangenaam aandoet. Het ruime plein en de ligging der huizen verhoogd dien indruk. Het hoofd is de Sangàdji, die te Igo-bula verblijf houdt. Hoofden van minderen rang zijn: een Luitenant en een Mahimo. Vroeger was hier nog een Maringo, de oppasser van den Sangàdji, die in opdracht had de onwilligen in het verrichten van heerendiensten op te sporen. Ook zorgde deze voor de consumptie van den Sangàdji als

deze de kampong bezocht en ging daartoe aan elke woning een kom rijst ophalen (1).

We namen onzen intrek bij kennissen van onzen gids. Aanvankelijk vertoonden zich slechts enkelen van het gezin, later was men minder bevreesd. Zoodra de tùpa, de pinang-doos, was rond geweest, kwamen de monden los. Spoedig kwamen enkele meisjes uit de tuinen terug met eenige korven jonge mais, welke op het intusschen gereed gemaakte vuur, gepoft werd. Zoodra de gewenschte hoeveelheid gereed was, werden we aan tafel genoodigd, welke er inderdaad smakelijk uitzag. Een tafel van buluh-latten, hangende aan touwen onder de voorgaanderij en gedekt met pisang-bladeren, waarop gepofte en gekookte mais, terwijl de groote, lange buluh's met sagoweer een goed voorteeken waren voor het losraken der tongen.

Nu, dat duurde dan ook niet lang: het was weldra een gegons en gesmak van geweld. Het maal deed ons goed na een marsch van ruim 5 uur. In korten tijd waren de boordevolle schotels leeg, terwijl de vrouwen nog steeds poften en opbrachten. Het was mij inderdaad een waar genoegen de beleefdheden gade te slaan, welke men elkander over-en-weer bewees onder den maaltijd. De adat der Heiden-To Baru hierin behoeft niet onder te doen voor de „burgerlijke beleefdheden" bij ons in zwang. Niemand zal het wagen den laatsten klos mais van den schotel te nemen of zijn portie te nemen van het deel, dat het dichtst bij zijn overbuurman ligt. Tal van aardige attenties bewijst men elkaar over-en-weer, gebruiken, waarvan men allerminst zou meenen deze zoover in het binnenland te vinden. — Van

(1) De naam Marinjo komt ook veel in het Ambonsche voor, waar een Marinjo aan de scholen verbonden is, het schoolgebouw opent en sluit en de verzuimers opzoekt, die door den guru worden opgegeven.

„beruchte boosdoeners", zooals men de To Baru hier en daar noemt (Ber. U. Z. V. '77) was al heel weinig te merken; trouwens dit wordt altijd beweerd van binnenlanders met wie men nooit in aanraking geweest is, misschien afgaande op het getuigenis van strandbewoners, die altijd ontzettend bang zijn voor de bergbewoners. Wat onder de stammen van Midden-Celebes en zeker overal elders 't geval is, vindt men ook op Halmahera: de strandbewoner is per sé bevreesd voor den bergbewoner en omgekeerd. Tal van verhalen aangaande moord- en roofzucht doen de rondte, en terwijl men eigenlijk zelden of nooit met elkaar in aanraking komt, wordt men door al die veronderstelde moord- en roofverhalen zóó tegen elkaar opgezet, dat, heeft er al eens een moord plaats, deze misschien alleen voorkomt uit het tegenover elkaar gekweekte wantrouwen.

Al de mannen, die in de kampong waren, werden uitgenoodigd aan te zitten, doch 't was eigenaardig, dat niemand wilde komen. Eerst toen we in de volgende kampong waren, werd mij opgehelderd, waarom zij in strijd met den adat geweigerd hadden met ons aan te zitten. Wat was het geval? De adat van de To Baru in het Sidangoli'sche is, wanneer zij eens ander mans huis binnen gaan, hun wàse (parang, hakmes) in den grond te steken vóór het huis en alle dingen, welke zij dragen, buiten te laten staan en niet eerder onder dak te brengen — ook al regent het nog zoo hard — voordat de huisheer hen herhaalde malen hiertoe uitnoodigt. Deze gewoonte werd ook gevolgd in Ibu, waar men een andere wijze schijnt te volgen in het dragen en neerzetten van het hakmes. Zoodra men hier een kampong binnenkomt, een huis voorbijgaat of iemand op den weg ontmoet, houdt men het hakmes niet bij het heft, maar bij het ijzer, ten teeken, dat men geen kwade voornemens

heeft. Bovendien mag men het mes niet in den grond zetten (s i t a d ì k u = steken in), want dit wordt als een uitdaging aangemerkt; het hakmes moet een liggende houding hebben (k e l e k ò k u). Onze To Baru, die deze variatie van den adat blijkbaar niet kenden, waren onbewust oorzaak dat men in S a n g à d j i-à d u ons verdacht van met minder goede bedoelingen gekomen te zijn. Twee luidjes van Gam-Idji, die we hier vonden en ons vergezelden tot de volgende kampong, hadden over deze kwestie hooren spreken en vertelden ons dit. Onnoodig te zeggen, dat in de volgende kampong de wenk strikt in acht genomen werd.

Na den maaltijd had ik heel aardige gesprekken met de luidjes, die veel belang stelden in alles, wat wij hun vertelden. Ik deelde wat kralen en tabak uit. Togò had mij geleerd bij het kleinste, dat ik uitdeelde, te zeggen wáárom ik het gaf en als een „geschenk van Njonja" werd 't dan ook gretig aanvaard.

Voor t eerst zag ik hier de bereiding van foeja (geklopte boomschors). Een vrouw was bezig met het vervaardigen van een w i s a (1) (schaamgordel). Een

(1) O w ì s a (Gal. o p i s a) is de naam van den schaamgordel van foeja, uit welk soort boomschors ook bereid. De boomen, waarvan de foeja afkomstig is, zijn: o g a d ò k ò; o s ò s a m a; o t a b u a; o b o b a n ò u k u; o t ò r o. Het liefst gebruikt men hiervoor de g a d ò k ò (Gal. o g a d o, Broussonetia Spec. In Poso is 't meest gezocht de a m b o, Broussonetia papyrifera) en de s ò s a m a, omdat deze schors, al is zij nog zoo dun geklopt, taaier en duurzamer is dan de andere soorten. De t ò r o wordt o.a. gebruikt om de k à d u te maken, de bekende tasch, welke men altijd bij zich draagt buitenshuis en waarin men zijn rook- en pruimartikelen opbergt. Voor dit doel wordt de schors maar weinig uitgeklopt, zoodat deze foeja tamelijk dik is en veel overeenkomst heeft met de stof, waarvan men in Holland de z.g. „pilo-kleeding" maakt. Het exemplaar dat ik zag, (nl. de k à d u) was van buiten glad en zwart, van binnen ruw en grijs van kleur. Van buiten maakt men deze k à d u glad-zwart, door haar met varkensbloed te wrijven, wat haar tevens waterdicht maakt. De riem, waarmede de tasch om den schouder hangt, was ook van den baat van een boom De k o t ò n g u (Mal. kutang) het korte jakje of vrouwenbaadje, wat weinig meer gedragen wordt, wordt ook gemaakt van den g a d ò k ò of s ò s a m a. In het Sidangoli'sche ziet men geen foeja meer dragen;

gewoon stuk hout van harde soort (o t a u w à b i) had zij op de knieën, terwijl zij zelf op de d à n g i r i, zit- of rustbank, zat. Naast haar stond een bakje met water, waarmede de foeja onder het kloppen (p a t à k o r o) voortdurend nat gehouden werd. Het hamertje (o d a d à k o r o) is ook van een harde houtsoort; steenen hamertjes, zooals in Poso, gebruikt men niet, want klopt men de foeja met een steen, dan splijt zij, zegt men. Onder het voortdurend kloppen en uitrekken wordt de gewenschte breedte verkregen.

In den namiddag zetten we onzen tocht voort met het doel in B o r ò n a te overnachten. Deze Sòana is een klein uur van Sangàdji verwijderd. Het pad loopt hier weer over een golvend terrein door de uitgestrekte tuinen van de bewoners van Sangàdji. Niet lang nadat men deze laatste nederzetting verlaten heeft, vereenigt de ,,kleine weg" zich met den ,,grooten weg" (1) van Ibu in een pad, dat naar Boròna leidt. Weldra daalt het

---

alleen bij het doodenoffer van nationale feesten wordt de foeja-kleeding nog gezien.

Het beschilderen van den w ì s a is een kunst, welke niet iedere vrouw verstaat. Meestal worden alleen de afhangende uiteinden, wil men hem heel mooi maken, ook het benedengedeelte met figuren beschilderd. Alleen hij, die in den strijd is geweest en zijn vijand verslagen heeft, mag een beschilderden w ì s a dragen; hoe meer verslagenen, hoe meer de w ì s a beschilderd is. Zoo'n w ì s a heet: o w ì s a m a n i k ò t ò. Wie niet in den strijd geweest is en dezen gordel draagt, diens arm- en beengewrichten zwellen op! (h i ò b o s o).

De verfstof, welke men hiervoor gebruikt, wordt bereidt uit boomen- en plantensappen. Van den s i n g i a n a verkrijgt men roode verf, door het hout van dezen boom in kleine stukjes te hakken en uit te kooken. De verf van den g a l ù g a is helrood. De plant b i s i geeft blauwe verf (indigo).

De schaamgordel wordt s a b è b a genoemd, als 't slechts een gewone lap is, een stuk van een sarong of iets dergelijks. O r u r à n g i is de naam van een gordel, welke van elders wordt ingevoerd: de afhangende einden zijn rood bestikt en met franje.

(1) Dit wordt de „groote weg" genoemd (meestal met de Ternat. benaming genoemd: n g è k o l a m o; de To Baru zeggen: o n g è k ò m ò i j a m ò k ò) omdat dit pad van Boròna af tot aan Gam-Itji geen enkele kampong aandoet, in tegenoverstelling van den „kleinen weg", (Ternete'sch: n g è k o i t j i; Tobaru'sch: o n g è k o m o m a t i n g ò n ò) welke al de kampongs aandoet.

pad sterk naar beneden, waar de Ibu met haar krachtig-ruischenden stroom door de boomen zichtbaar wordt en loopt uit in de bedding van de rivier. Ook hier is de Ibu als bezaaid met groote en kleine steenblokken, waarover het water bruischend en schuimend zijn weg naar zee vindt. De Ibu was goed te doorwaden, wat in den vollen regentijd een onmogelijkheid wordt, omdat wat hoogerop de Buka (ook wel Buku-ma-làko) en nog meer stroom-opwaarts kleinere beken als de Dodòa en Togèsana niet in de Ibu, maar in de Tòuru worden opgenomen, want daar, waar de Buka haar water loost is het begin van de Ibu en het einde van de Tòuru. Aldus om nog eens te resumeeren: de Ibu ontstaat uit de vereeniging van de Tòuru met de Buka, in welke eerste rivier nog opgenomen worden de beken Dodòa en Togèsana.

Begrijpelijk, dat in den vollen regentijd de Ibu hier niet kan doorwaad worden. Men vertelde mij, dat soms weken lang de communicatie op dit punt totaal afgesloten is. Het water kwam nu tot even boven de knie. Het is niet de krachtige stroom, welke het doorwaden lastig maakt, als wel de glibberige steenen. Zoodra men aan den overkant is, vervolgt men weer het pad, dat nu als een halve cirkel getrokken is om den mond van de Buka, m. a. w. men loopt den mond van de Buka geheel om. Dit wordt evenwel minder duidelijk waargenomen, omdat het pad door dicht geboomte voert. Het halve cirkel-pad loopt weer uit in de bedding van Tòuru. Op dit punt ziet men aan de rechterhand het water van de Buka zich storten in of beter vereenigen met de Tòuru. Daar deze laatste rivier eigenlijk niets anders is dan een voortzetting van de Ibu en het cirkel-pad in zijn richting lastig te bepalen is, waant men voor een oogenblik weer aan de bedding van de Ibu te zijn en ware 't niet, dat

men een geweer-schot verder den mond van de Buka-malàko zag, het zou heel moeilijk worden zich op dit punt te oriënteeren.

Zoodra men de Tòuru is overgetrokken, gaat het pad tegen een hoogte op van eenige meters om verder voort te loopen over een effen boschterrein, hier en daar opengekapt, begroeid met kusu-kusu, een bewijs van vroegere tuinen. Na een half uur bereikt men de sòana Borò na.

Boròna ligt op een plateau aan den rechteroever van de Buka-ma-làko, verscholen tusschen prachtige boomgroepen. Het is de grootste To Baru-sòana van To Baru-àdu en To Baru-njèku. Ik telde 35 huizen, behalve de niet bewoonbare. Het wonderlijkste van alles was in deze groote kampong geen sterveling te zien. Na lang rondloopen en zoeken zagen we eindelijk in een van de huizen vuur branden, een bewijs, dat er toch menschen waren. Weldra kwam de bewoner van dit huis te voorschijn. Op onze vraag, waar toch al de bewoners van Boròna waren, antwoordde ook hij weer 't zelfde: naar de tuinen! Nu, aan het groote plein, waar onkruid en kusu-kusu welig tierden, was het wel te zien, dat men waarheid sprak. Eens in 't jaar keeren de bewoners in Boròna terug om den dooden te offeren, (o g ò m a n g a p o s i ò d o m o = den geesten te eten geven) en de huizen te herstellen, voorzoover zij in vervallen staat verkeeren.

De To Baru van Boròna hebben hun tuinen in het Galela'sche, Lolòda'sche en tot dicht bij de Madole (binnenlanders van Kau), terwijl verscheidenen van hen zich bezighouden met s ì l o- (damar, hars) zoeken. Mij kwam ter oore, dat de Radja van Lolòda tot groote ergernis van zijn onderdanen met deze To Baru een contract heeft aangegaan, dat hun vrijheid geeft in zijn gebied

hars te zoeken, waardoor natuurlijk de Lolòda zelf zeer benadeeld worden.

De kamponghoofden hier zijn de Manjira Ogusi en de Mahimo Tamo, die ik nog kort geleden te Sidangoli gesproken had. Zij brachten toen de belasting naar den Sultan, bestaande uit een partij ijzerhout-balken. Ik trof 't niet, ik had mij van het verblijf in Boròna als het centrum van al de To Baru-sòana's nog al veel voorgesteld. Vreemd was 't ook, dat de zooeven genoemde hoofden, die van mijn voornemen wisten om ook hun kampongs te bezoeken, mij niets van al die leege kampongs verteld hadden.

Wat al dadelijk de aandacht trekt bij het binnentreden van Boròna is de groote Sàlu, wellicht de grootste van geheel Halmahera. De sàlu van Sangàdji, Gàdoro en van enkele andere kampongs, zijn in denzelfden geest gebouwd, doch van veel minder aanzien. Dit gebouw is voor de ethnologie niet zonder beteekenis. Op de afbeelding is een stuk van het zijdak (bij dit gebouw het vóórdak) weggelaten om de hoofdverbinding te laten zien, waarop voornamelijk het dak rust.

De sàlu is geheel symmetrisch opgezet, zoodat de twee ingangen (op de afbeelding de voor- en achterkant) precies 't zelfde zijn. Het gebouw staat in het verlengde van de twee huizenrijen. Behalve de weinige buluh aan het dak, is alles van hout. De voorzijde laat zien twee hoofdpilaren, waarop een kleinere boven- en een grootere onderbalk rust. De verbinding tusschen deze twee horizontale balken vormen twee kunstig opengewerkte planken van een twee-duims-dikte. Op deze balken rust voornamelijk het dak, terwijl als hulpsteunsels nog zijn aangebracht naast elken hoofdpilaar een kleinere tiang (o n g à s u k u) welke met de pilaren verbonden worden door een twee-duims-plank, kunstig uitge-

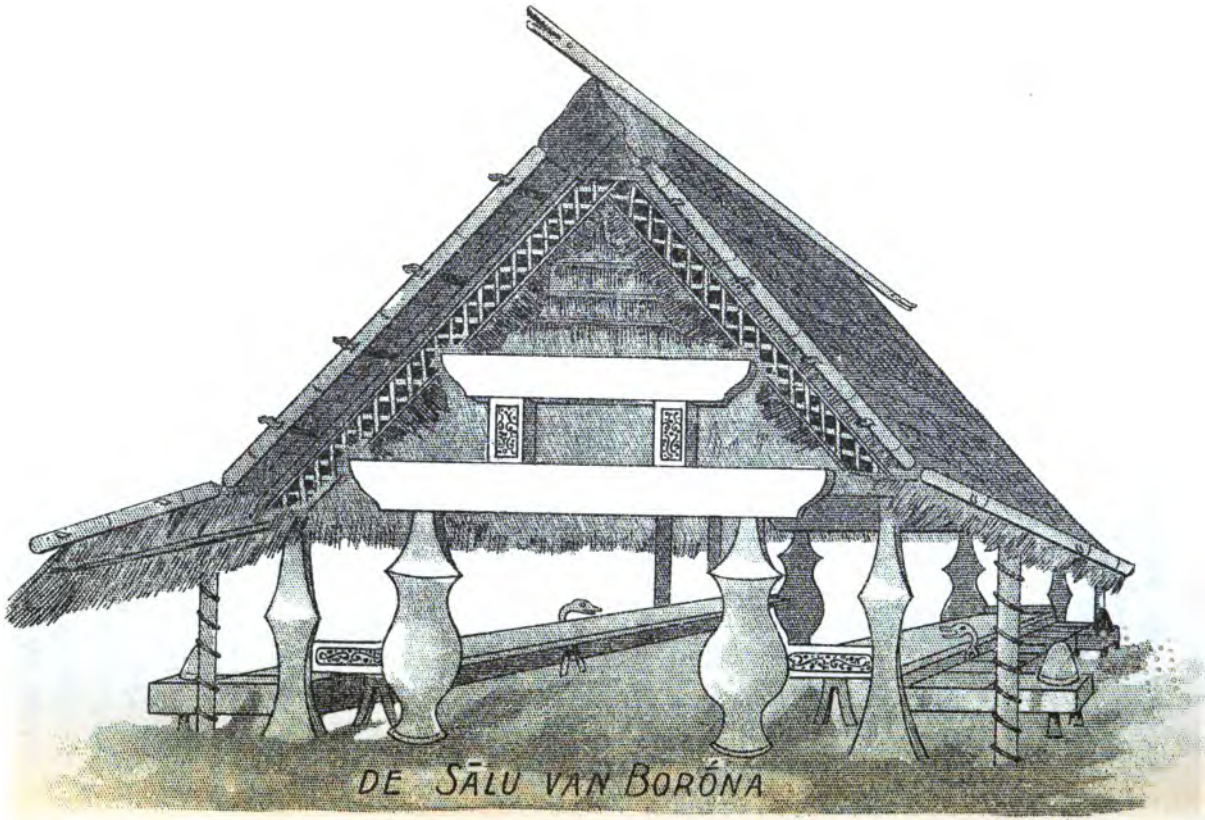

DE SĀLU VAN BORÓNA

sneden en opengewerkt. Een of ander zinnebeeld is in dit snijwerk niet waar te nemen. De figuren zijn zuiver symmetrisch en het verloop van het idee bewijst, dat de bewerker niet alleen een sago-klopper is geweest.

Het interieur geeft te zien aan beide zijden een lange tafel, welke bevestigd is aan de achterzijde van het snijwerk en gesteund wordt door twee pooten, terwijl zij in 't midden nog gedragen wordt door een krokodil (o g o s ò m a n a , welke benaming echter alleen maar op den kop van toepassing kan zijn, daar de gekromde hals eerder aan een slang doet denken. Toch speelt niet de slang, maar wel de krokodil de hoofdrol in de symboliek der To Baru, getuige de buluh op den nok der daken, welke steeds den kop van een krokodil voorstelt.

Voorts zijn achter deze tafels banken aangebracht van dezelfde lengte, welke bestaan uit losse planken, passend in een houten onderstel. Op de uiteinden van deze banken heeft men op elken hoek een kegelvormig voorwerp geplaatst, veel gelijkende op groote suiker-brooden. Wat de beteekenis hiervan is, heb ik niet te weten hunnen komen, misschien is 't alleen een bijdrage tot algeheele versiering; ook kan 't zijn, dat het een nabootsing is van de kegelvormige rijsthoopen bij feesten gebruikt. In 't midden van het gebouw bevindt zich de plank (o g o g ò g e r e; Gal. o s a l a b e) waarop de w ò a m a g ì k i r i zijn eten ontvangt. Het voor- en achterdak, (bij alle andere huizen zijn dit de zijdaken) is op buitengewone wijze versierd. Op de teekening is dit niet te zien, alleen is er een gedeelte van aangebracht in de kruisvormige versiering (m a h ù n j a, uit het Tern.), welke men bijna aan alle huizen aantreft. Bij dit dak evenwel is het geheele, driehoekige vak (hier voor-dak) met deze kruisjes gevuld in horizontale richting. Deze kruisjes zijn buluh-latjes van een soort buluh (o

h ò u k u, waarin men ook water bewaart) welke aan de binnenzijde witter is dan andere soorten en heel aardig afsteekt bij de g u m ù t u k u (gumutu, gĕmuti, hardharige stof, wat tusschen de stam en de bladstelen van den arèn-palm zit) waarbij de buluh-latjes als wit-gekalkt toeschijnen. En deze latjes èn de gumùtuku zijn gevat in twee lange buluh-latten, welke weer op den reep katu bevestigd zijn.

De sàlu van Boròna draagt reeds de kenteekenen, dat sedert zijn bouw verscheiden jaren verloopen zijn, hoewel alles nog hecht en stevig ziet en nog geen sporen te vinden zijn, dat de witte mieren hun veldtocht reeds begonnen zijn. Wel merkte ik op, dat in enkele palen moedwillig gekerfd was. Een van de middelste pilaren was aan de binnenzijde leelijk met het hakmes toegetakeld. Op mijn verwondering hierover, gaf men mij ten antwoord, dat de o n g à s u k u m a d j o ò u (lett. de heer, maker, van den paal) gestorven was. 't Is niet gemakkelijk achter het wezen van dergelijke dingen te komen, wanneer men de Christen-To Baru hierin raadpleegt.

Verklaarbaar is het, dat de Christenen het doodenoffer, hetwelk vroeger al hun levensuitingen beheerschte, thans zooveel mogelijk voor hun pandita willen verbergen, door de beteekenis van sommige handelingen, het doodenoffer betreffende, te wijzigen en te accommodeeren aan hun christelijk voorstellingsvermogen; vandaar, dat het steeds een nauwkeurig onderzoek vereischt bij de niet-christenen om ook hierin tot het juiste begrip te komen. Ik kon mij althans niet tevreden stellen met de verklaring, door een hunner gegeven: mijnheer heeft wel eens verteld van de gewoonte der Joden om hun kleeren te scheuren, wanneer zij bedroefd waren, welnu, onze vroegere gewoonte was, wanneer een onzer

naaste bloedverwanten stierf, in de palen van zijn huis te hakken, pisang-boomen rondom zijn huis om te hakken en ook wel eens borden stuk te slaan, — vooral na hetgeen ik daarover gelezen had en door bijna alle onderzoekers naar de beteekenis van deze handeling als een anderen vorm van het doodenoffer wordt beschouwd. (1)

(1) Prof. Wilken heeft in zijn „Animisme" op blz. 35-40 (Ind. Gids 1884 II) verschillende gegevens over dit onderwerp verzameld, waaruit blijkt, dat deze vorm van het doodenoffer, nl. het offeren van allerlei voorwerpen aan den overledene door diens goederen geheel of gedeeltelijk te beschadigen of opzettelijk te vernielen, o.a. voorkomt bij de Fidjiërs; in den Ind. Archipel bij de Olo-Ngadju en de bewoners van de Zuid-Westereilanden. Op het eilandje Luwang worden de vruchtboomen van den overledene omgehakt, schotels enz. stukgeslagen, opdat „hij de zielen daarvan in het hiernamaals zal terugvinden". Evenzoo geschiedt dit op Engano, op de Aru-eilanden, enz. Ook de heer Campen deelde ditzelfde gebruik mede, (in het Tijdschr. van Ned. Indië 1883 I), dat ook op Halmahera gevonden wordt: „wanneer zij bij een sterfgeval met een „kapmes groote stukken uit de stijlen van het huis, enz. van den doode „hakken, zeggen zij, dat zij dit doen om hem het scheiden daarvan ge„makkelijk te maken, daar hij nu niets meer bezit, waaraan hij bij zijn „leven gehecht was; niet, zooals wij lezen, omdat het een en ander nu „beschadigd is en dus waardeloos geworden is, doch wel omdat de zielen „daarvan vrijgemaakt en in zijn bezit gekomen zijn". — Prof. Wilken zegt (blz. 38) dat er zijn, die in deze handelingen niet een vorm van het doodenoffer zien, maar dat men deze zaak dikwijls heeft willen verklaren als een uitvloeisel van vrees, afschuw om te behouden hetgeen den overledene heeft toebehoord en dat dus als onheil aanbrengend, onrein wordt beschouwd. Zoo zal de Alfoer van Buru niet in het huis waarin iemand overleden is, blijven wonen, omdat huis en grond p o t o, warm, onheil aanbrengend zijn. — Ditzelfde verschijnsel vond ik onlangs te Sidangoli, waar eenige To Baru zich niet bij ons wilden aansluiten, omdat de grond van de kampong i s à u k u (panas, heet, warm, onheilaanbrengend) is, want even voor mijn komst hier waren binnen een paar weken een 10-tal bewoners aan dysenterie bezweken. Zelfs een der Christenen uit de kampong wilde zijn huis niet zetten op de plaats, waar het huis van zijn overleden oom had gestaan en waarin niet lang na elkaar 3 personen gestorven waren. Bij een enkel sterfgeval evenwel zal men geen woning verlaten, ook niet al sterven er meerderen in 't zelfde huis, als het overlijden maar niet te kort op elkaar volgt en te plotseling is, waarin men als vanzelf een booze macht gaat zien, welke op die plaats verblijf houdt.

Moeilijk kan ik mij voorstellen, zooals van Baru gezegd wordt, dat men bij elk sterfgeval het huis in den steek laat en ver van de plaats van onheil weer een nieuw gaat zetten. Men zou daar dan bijna niets anders meer te doen hebben dan verhuizen en huizen bouwen. Zeer waarschijnlijk zal men ook daar eerst een huis verlaten, waarvan men na enkele of vele, kort-op-elkander-volgende sterfgevallen merkt, dat er booze macht gehuisvest is. Hieruit blijkt dan tevens, dat deze voorvallen heel weinig verband houden met hetgeen gezegd wordt over het vernielen van bezittingen des overledenen uit vrees en afschuw daarvoor. Zoo dit het geval was, waarom vernielt men dan niet al zijn bezittingen,

Toch bleek het mij bij verder onderzoek, dat het doodenoffer, hetwelk men in deze handeling heeft willen

---

z.a. zijn sago- en langsat-doesoens, al het bekende, oud-blauwe vaatwerk, dat van geslacht op geslacht overgaat, enz. enz. Ten aanzien hiervan wordt dan ook op blz. 39 geciteerd, wat Tylor zegt in zijn „Primitive Culture": „The destruction or abandonment or the whole property of the dead may plausibly, whether justly or not, be explained by horror or abnegation; but these motives do not generally apply to cases where only part of the property is sacrificed, and here the service of the dead seems the reasonable motive". Er blijft dus nog één weg open, nl. om deze handelingen als een anderen vorm van het doodenoffer te verklaren. Tot deze conclusie althans komt Prof. Wilken (blz. 40) in de uitspraak van Tylor: „Het is slechts a p r a c t i c a l t r a n s m i s s i o n o f t h e s p i r i t o f t h e o b j e c t, a s a m a n i s k i l l e d t o l i b e r a t e h i s s o u l". De weinige gegevens evenwel, welke ik nog maar hierover kon verzamelen, hebben mij tot een andere opvatting gebracht, in aanmerking genomen, dat ik mij alleen bepalen kan tot de bewoners van N. Halmahera in 't algemeen en de To Baru in 't bizonder.

In het moedwillig vernielen van de goederen des overledenen zijn twee zaken duidelijk waar te nemen, nl. 1o het vernielen of beschadigen, dat geheel op zich zelf staat en absoluut niets uitstaande heeft met de „service of the dead", of het doodenoffer; ten andere: het afsnijden van padi en pisang, het leggen van gebroken vaatwerk, van vruchten, groenten enz. op het graf, dat wel blijkt een vorm van het doodenoffer te zijn. Hierbij valt nog op te merken, dat de eerste handeling plaats heeft t e r s t o n d na het overlijden, de tweede eenigen tijd d a a r n a.

Wanneer iemand onder de To Baru zijn einde nabij is en het rochelend keelgeluid des stervenden zich doet hooren, zegt men, dat zijn ziel reeds uit het lichaam is gevloden. Zoodra dat stervensgeluid merkbaar wordt, begint men als uit één mond aangrijpend te weenen, voor onze ooren der wanhoop nabij. De een weent, huilt, gilt nog luider dan de ander. Het is alsof men elkaar daarin tracht op te zetten: weenen is 't niet meer, maar een spijtig huilen, alsof men toornig is over het geleden verlies. Men zou ook niet anders kunnen dan toornig zijn: het wezen des Heidendoms biedt geen troost. Het eerste 't beste hakmes, dat een man maar tegenkomt op dat oogenblik, wordt opgenomen en al huilende kerft hij (hij hakt er geen groote stukken uit, zooals Campen zegt) in de stijlen, palen of de buluh van het huis. Vraagt men, waarom hij dat doet, dan zal hij antwoorden: „omdat mijn s i n g i n a i s i r i is, d. i. omdat mijn hart, ziek, pijnlijk, bitter is. Hij zegt niet: omdat mijn hart i s ù s a, met moeite, zorg, droefheid is, maar i s i r i. Ook wel slaat men schotels, borden, enz. stuk, doch de d ù e m a s i r a (Gal. d o d a i m a s i r a) het mooie, oud-blauwe vaatwerk, de pusaka der familie, dat zelden voor de hand staat, maar opgeborgen is, raakt men dus niet. Toen onze Kimalaha gestorven was, nam zijn zoon al huilende een kom op en slingerde die van zich af. — Een zoon van onzen Mahimo was reeds stervende, toen zijn vader en broers nog in de godsdienstoefening waren ('t was Zondagmorgen). Van deze afwezigheid maakte de vrouw des huizes gebruik om al de hakmessen, de geweren en alle voorwerpen, waarmede men eenig geweld zou kunnen plegen, uit huis te dragen en over te brengen in het huis van den goeroe. Zij vreesde nl. als haar man, de Mahimo, die om zijn drift bekend stond, terug zou komen en als straks zijn zoon zou gestorven zijn, hij in een vlaag van woede niet alleen de barang, maar ook een ander te lijf zou gaan. Ongetwijfeld had hij bij een vroeger sterfgeval dezen of genen wel eens een

zien, daarin geheel op den achtergrond treedt. Er bestaat ook gevaar om in doodgewone handelingen, welke men niet aanstonds begrijpt, een spiritistisch element te willen ontdekken. De inlander zal niet zoo licht de reden te kennen geven, wáárom hij dit of dat

---

houw met zijn hakmes toegebracht: door het verlies zóó blind van spijt, dat hij geen onderscheid zag tusschen den paal van zijn huis en den arm van den een of ander. Zoodra zijn zoon gestorven was, moest de man toch iets hebben om zijn gemoed te koelen. Merkende, dat men de wapens verstopt had, pleegde hij geweld met zijn mond. Hij moest iets verschrikkelijks zeggen op dat oogenblik en deed dus een eed: „zoo lang ik leef", zeide hi toen, „eet ik geen varkensvleesch meer!" En dien eed houdt hij. Hij had evengoed iets anders kunnen zeggen, maar de gedachte aan varkensvleesch lag het eerst vóór. — Dit geval is een exeptie, maar wat zich in dezen man als een uiterste vertoonde, dat is minder sterk bij i e d e r het geval: elke To Baru is ziek, bitter, toornig over het geleden verlies. Zelfs de ver-wonende bloedverwanten, zoodra zij de doodstijding hooren, komen den doode bezoeken en voor zij de kampong nog zijn binnengekomen, beginnen zij reeds het a-d e-d e, (aanhef van de doodenzang) terwijl zij, vóór zij nog een voet in het sterfhuis gezet hebben,beginnen met een paar, rondom het huis staande pisangboomen om te hakken, de eerste de beste, welke zij tegenkomen, met of zonder vruchten. Staan er geen pisang-boomen, dan hakken zij wat anders om: zij willen hakken, zij moeten hakken, kerven, vernielen, ook al is 't maar weinig, als hun gemoed maar gekoeld wordt, enkel en alleen omdat hun s i n g i n a i s i r i is. Evenzoo: de palen, de stijlen van het huis moeten zoolang de woning staat, de kenmerken dragen van een spijtig hart. — Dit kan dus onmogelijk zijn: „a practical transmission of the spirit of the object, as a man is killed to liberate his soul". En wat hierin den doorslag geeft is wel de term, welke èn de To Baru èn de Galela voor deze handelingen bezigen; dat kerven, hakken, stukslaan bij een sterfgeval noemen zij p o t u l à l i, d.i. zijn boosheid lucht geven tegen, z'n toorn koelen aan iets of iemand, (die er part nog deel aan heeft) [zie Van Baarda's Woordenl. van het Galela'sch]. Moet hierin nu met geweld een vorm van het doodenoffer gezien worden? Mogelijk, dat het dit oorspronkelijk geweest is, doch onder de huidige omstandigheden, waarin deze handelingen openbaar worden, kan het geen doodenoffer zijn.

De eigenlijke vorm van het doodenoffer, dat men hierin heeft willen zien, komt eerst later. Een vaststaande gewoonte hierin is niet aan te geven, variatiën zijn talrijk. De een geeft den doode allerlei mee in de gaba-gaba-kist: een bord vóór en een bord achter het hoofd; zijn hakmes; speer; schild; sirih-doos enz. De ander doet dit weer niet, maar legt bv. vruchten en groenten op het graf; is er rijst in de tuinen, ook wat van de gedeeltelijk vernielde padi; dikwijls ook verzamelt men de scherven van schotels en kommen, welke men bij het intreden van den dood heeft stuk geslagen en legt die met de andere dingen in een klein huisje, dat boven op het graf geplaatst wordt. En dàt is dan eerst een doodenoffer. Veelal worden zijn bezittingen tentoongesteld zoodra men algemeen „den geesten te eten geeft". Zijn hakmes, lans, schild, wisa, sirih-doos enz. legt de zoon naast zich op de bank en laat aldus een plekje open voor den geest zijns vaders, die bij het doodenfeest dan weer eens van zijn snuisterijen gebruik maakt.

doet, gesteld dat hij zelf de reden weet en niet blindelings navolgt, wat anderen vóór hem deden. Ten gelieve van den onderzoeker zal hij een veronderstelling door dezen gemaakt aangaande zijn vereeringen, bevestigend beantwoorden, want de inlander doet „mijnheer" gaarne een genoegen. Alleen een nauwkeurig en herhaaldelijk waarnemen hiervan kan tot de juiste beschouwing leiden. En dit heeft mij dan ook tot de overtuiging gebracht, dat het gehak en gekerf aan den sàlu niet is een andere vorm van het doodenoffer, maar eenvoudig een uiting van smart is, een handeling, verricht onder den indruk van het oogenblik (zie noot beneden).

Het groote gebouw schijnt echter nog te klein, wanneer alle belanghebbenden tot het doodenfeest opkomen. Men maakte een vergelijking en vertelde, dat, indien men van een kula (1) mais aan elken bewoner één korrel zou willen geven, men nog te kort zou komen, m. a. w. dus: de bewoners van Boròna zijn talrijk. De huizen worden dan ook bewoond door meer dan een gezin. Zooveel deuren of openingen, zooveel gezinnen. Sommige huizen telden 5 à 6 openingen. Voor elke opening, zegt men, een m o d ò k a (naam van een getrouwde vrouw, waarmede de aangetrouwde familie haar steeds aanspreekt. Het woord wordt ook gebruikt voor huwen in den zin van zich-tot-vrouw-nemen (p o j a m o d ò k a).

Evenals de meeste kampongs heeft ook Boròna een gebouw, dat bij feesten speciaal voor vrouwen bestemd is. Het is de sabua, waarin ook de hoofden hun volk

(1) De kula is een maat voor droge waren, welke onder dezen naam in de Halmahera-groep algemeen bekend is. De grootte is vooral daar, waar deze maat niet onder contrôle staat, nogal variëerend, natuurlijk in 't belang van den handelaar. De kula is een gewoon stuk buluh van de grootste soort (z.g. tònga- of buluh-djawa) en ongeveer 30 cM. lang. In de Moh. strandkampong Sidangoli kost een kula rijst 15 à 16 cent. De kula kan ook uitgemeten worden in tjupa's, ook weer verschillend in aantal en grootte.

vergaderen, maar toch meest den naam draagt van o n g e w è k a m a s i b ù a (vrouwen-sabua). Het is heel eenvoudig in elkaar gezet en vertoont niets merkwaardigs.

We vervolgden onzen tocht naar het een half uur verder gelegen Gàdoro, wat aanvankelijk niet ons plan was. Het leege Boròna evenwel was minder aantrekkelijk voor een nachtverblijf. Men verlaat Boròna langs denzelfden weg vanwaar men het binnenkomt, want het pad, dat zich aan het andere einde van de kampong bevindt, loopt tot achter Kau en To Belo naar het land der Madole. Het pad voert thans noordelijk naar de kampongs van To Baru-njèku. Na een klein half uur pleisterden we een oogenblikje aan de Dodòa, een heerlijk koel stroompje met helder water. Terwijl de anderen zich te goed deden aan hun sago-koeken met visch, nam ik een heerlijk bad. Zoodra de Dodòa is overgetrokken, gaat het pad tegen de hoogte op en weldra bevindt men zich in de sòana G à d o r o. Het plaatsje ligt evenver van de Tòudu als van de Dodòa verwijderd. Het telt slechts 11 huizen benevens de sàlu en een gebouwtje voor vrouwen. De sàlu is ook weer een navolging van die te Boròna, doch veel kleiner en minder net afgewerkt. Toch maakt dit gebouwtje een heel aardigen indruk, terwijl het weinige snijwerk, waarmee het gebouw versierd is, de vaardige hand van den maker verraadt. Nauwelijks waren we de kampong binnen of het begon te stortregenen. We gingen een huis binnen, waar eenige mannen bij elkaar zaten. Niettegenstaande den zwaren regen, nam niemand der onzen zijn barang mee in huis; eerst op herhaalde uitnoodiging van de bewoners ging men hiertoe over. Ook de les van het hakmes werd natuurlijk niet vergeten.

Men was hier al dadelijk op zijn gemak, alsof bezoe-

ken van vreemdelingen niets ongewoons voor hen waren. Niet voor den volgenden dag echter kwamen de vrouwen en kinderen uit hun schuilhoeken te voorschijn. Geen enkel huis was hier onbewoond. Met de mannen hadden we heel aangename gesprekken. Een oud man, genaamd Djini, begon gebroken Maleisch met mij te spreken. Op mijn vraag waar hij dat geleerd had, verhaalde hij mij, dat hij vroeger op de kruisprauwen gediend had en eenige jaren op Celebes had doorgebracht. De Menado-òka ma njawa (lieden van Menado) noemde hij verschrikkelijke menschen en met een vergenoegd gezicht zeide hij: maar tòch hebben wij To Baru hen d'r onder gekregen! Waarschijnlijk verwarde hij Menado met To Bungku, waartegen, zooals reeds vermeld werd, indertijd door den Sultan een hongitocht is opgeroepen.

Men wees ons een huis, waar wij konden overnachten. We vonden hier een oud vadertje, dat bijna niet tot spreken te krijgen was, doch al aanstonds mijn hart gestolen had door een heerlijk vuurtje, dat hij voor ons aanmaakte. Door den stortregen was de temperatuur enorm gedaald; we rilden van de kou. De avond was prachtig verlicht door de maan. Geruimen tijd liep ik het plein op en neer, dat met zijn huizenrijtjes, waarvan de natte daken glinsterden in het heldere maanlicht, een bizonderen indruk maakte. Mijn slaapplaats vond ik op een bank vóór het huis, terwijl het oudje nog eens het vuur oprakelde om kou en muskieten te weren. Middernacht kwam de oude man nog eens uit zijn woning om het vuur nog eens wat op te stoken. Vermoeid van den tocht, maakte ik een goeden nacht.

Zoodra de zon op was, lieten we onze barang te Gàdoro om nog wat van de naastbijgelegen kampongs te zien. Ik was er op gesteld al de kampongs van To Baru-njèku

te zien, doch mijne geleiders had ik tegen. Men begon te mopperen over de slechte wegen, welke doorweekt waren van de zware regens; bovendien was men afgeschrikt door de lieden van Gàdoro, die in dezen tijd nooit den tocht naar boven ondernamen. Ik wilde niet wijzer zijn dan mijn leidslieden, derhalve bepaalden we de naastbijgelegen kampong nog te zien en dan terug te keeren.

Een tiental minuten van Gàdoro aan den rechteroever van de Tòuru, welke rivier hier reeds veel van haar kracht verloren heeft, ligt B a j ò u n g u, tellende 7 huizen en een kleine nette sàlu. Slechts twee huizen waren niet onbewoond, getuige de voorwerpen, welke nog aanwezig waren. Menschen zagen we evenwel niet, waarschijnlijk was men op de vlucht gegaan.

Op een zijpaadje ten noorden van Bajòungu liggen een zestal huizen met een kleine sàlu, welke kampong den naam van T o g ò m a t i n g ò n o (1) (klein Togò) draagt en geen enkele bewoner meer heeft. De huizen zijn bouwvallig en het pleintje geheel met kusu-kusu begroeid. Is men langs hetzelfde pad in Bajòungu teruggekeerd, dan gaat het vervolgens noordelijk naar de Sòana T o d ò k e. Van Gàdoro uit is het gering stijgen en dalen en zoodra men te Todòke is, ziet men rondom zich de berghoogten, waarop de eigenlijke kampongs van To Baru-njèku liggen.

Voor men Todòke binnenkomt steekt men tot driemaal toe het sterk kronkelende beekje de Togèsana over.

Todòke heeft slechts 8 huizen, waarvan vele in vervallen staat verkeeren. Ook deze kampong was onbewoond. De sàlu is klein, met snijwerk versierd en het geheel in den geest van dien te Sangàdji. De ligging van Todòke

(1) Ook wel T o g ò - n j è k u in onderscheiding van T o g ò - á d u, de eerste kampong in Ibu.

is inderdaad schoon. Het ligt als in een dal door de hoogten ingesloten, terwijl alleen ten zuiden het uitzicht vrij is en men den top van den Ibu boven de boomen ziet uitsteken.

We keerden naar Gàdoro terug met het voornemen om in den drogen tijd ook de overige kampongs van To Baru-njèku te bezoeken.

In Gàdoro teruggekeerd, had men onderwijl een tafel in den sàlu in gereedheid gebracht, waar we uitgenoodigd werden om met de mannen aan den mais-maaltijd aan te zitten. Men toonde zich bizonder gastvrij, terwijl de oude Djini vroeg of we spoedig weer eens terugkeerden.

's Morgens half elf verlieten we Gàdoro om thans langs den „grooten weg" terug te keeren, welke even vóór Sangàdji in den „grooten" en „kleinen weg" gesplitst wordt. Dit pad, dat voor het binnenland een uitstekende weg kan genoemd worden, was thans minder gemakkelijk begaanbaar door den regen van de laatste dagen. Zoodra wij de Ibu bij Sangàdji weer overgestoken waren, begon de regen, welke tot het einde van den tocht aanhield. Voorbij Sangàdji gaat het pad over een kleinen bergrug, zoo stijl en glibberig, dat we met handen en voeten er tegenop moesten kruipen. Overigens leverde de modderige weg geen bizondere moeite op. Het gaat bijna onafgewisseld door een dichte boschstreek, waarvan niet veel te genieten viel door den stortregen. Ook dit pad gaat over de verschillende beken, waarschijnlijk niet ver van hun oorsprong verwijderd. De Sèlalamo was hier geheel droog; er moeten dus nog andere beekjes zijn, welke haar dichter bij de monding van water voorzien.

Nog ver van Gam-Itji beginnen de tuinen van de To Baru en dichterbij die van de Mohammadanen. Vanuit

de hoogte, tusschen de boomen door, kan men flauw het meer bij Gam-Itji waarnemen, dat geen anderen naam dan Telaga (tĕlaga, meer) draagt. 's Middags te kwart voor drieën waren we weer te Gam-Itji. We hadden er met gestrekten marsch dus ruim 4 uur over gedaan van Gàdoro af. (1) In het leege huis van den Sangàdji namen we weer onzen intrek en mijn geleiders, die den geheelen tocht met mijn barang gesjouwd hadden, genoten een welverdiende rust.

Mijn plan om den volgenden dag de To Baru-kampong Tongùte nog te bezoeken, gelukte niet. Enkele luidjes waren koortsig, daarbij had ik hun beloofd op tijd te Sidangoli terug te zijn, opdat zij de rijst nog vóór „donkere maan" konden planten.(2)

De muskietenplaag te Gam-Itji was dezen nacht weer ontzettend; mijn luidjes sliepen als rozen, mij was 't al te erg, zoodat ik mijn toevlucht in een wandeling zocht. Uit verscheidene huizen steeg de rook door het dak, een bewijs, dat men ook daarbinnen den slaap niet vatten kon. Den geheelen nacht door liet de w à o k o (3) zich hooren, een akelig geschreeuw, waarvan ik mij voorstellen kan, dat de bijgeloovige inlander er ontzettend bevreesd door wordt. Immers èn onder de Heidenen èn Mohammadanen, ook nog onder de Christenen heerscht algemeen het geloof, dat, zoo deze vogel zich laat hooren, binnen korten tijd een inwoner van de kampong sterft. Wie den vogel hoort, wekt zijn buurman om niet op de

(1) Campen t.a.p. blz. 52 zegt: „Het dorp Baronna is van de kust uit met een geforceerden marsch van 6 uur te bereiken." — Wij deden er ruim 4 uur over, gerekend nog van het half uur verder dan Boròna gelegen Gàdoro.

(2) Dit is een vast geloof in het Sidangoli'sche, dat de rijst na „donkere maan" van December geplant, d.i. met de nieuwe maan van Januari of het begin van de Moh. vasten, stellig mislukt, vandaar dat ieder zijne padi zaait na de volle maan van December en hiermee gereed is met zg. donkere maan.

(3) De wàoko der To Baru is de burung suwangi.

zij of den rug te blijven liggen, maar op den buik te gaan slapen, want hij is een suwangi in vogelgedaante, welke de ziel (het bloed) uit iemand rooft. Bij elken schreeuw van den vogel hoorde ik een Islamsche buurvrouw terugschreeuwen, om zich te weren tegen zijn boozen invloed.

De volgende morgen verliep met allerlei inkoopen, daar we deze vruchtbare streek verlatende, niet met leege handen in Sidangoli konden terugkomen. In den namiddag, zoodra het water voldoende gestegen was, verlieten we Gam-Itji. Daar de kore-mie reeds was doorgekomen, bleven we liggen voor den mond der Ibu om te middernacht in zee te steken. Dat gelukte evenwel niet. De buien wisselden elkaar in hevigheid af. Eerst tegen 4 uur 's morgens konden we vertrekken, toen het een weinig opklaarde. Na een goed uur roeiens, tegen het aanbreken van den dag, kwam uit het N.W. een dikke regenbui opzetten. De lucht was in korten tijd zwart, terwijl een hevige wind den regen voorafging, welke de kalme deining tot hooge golven opjoeg. Aan voortzetten van de reis viel niet te denken; de stuurman raadde met spoed om te keeren en de Ibu weer trachten te bereiken, wat niet gemakkelijk was door de ondoordringbare regen. Ik slaakte een zucht van verlichting toen we weer veilig en wel in den mond van de Ibu waren teruggekeerd. Den geheelen morgen bleef het nog buiïg. Tegen den middag klaarde 't op en om 3 uur gingen we voor de tweede maal zee in. De deining was bizonder sterk door de terugslag van de kust en ik hield mijn hart vast over de kleine vlerken van ons vaartuig. Zonder ongeval bereikten we 's nachts 2 uur Todahe. Den volgenden morgen tegen 9 uur vertrokken we weer vanhier om dienzelfden dag 's middags 5 uur te Sidangoli terug te zijn.

Hoewel maar half bevredigd door de vele onbewoonde kampongs, had ik toch mijn doel bereikt: ik was in aanraking geweest met de To Baru van Ibu. Ik heb gelukkig den indruk gekregen, dat er in het binnenland nog weinig te merken is van den demoraliseerenden Ternataansch-Mohammadaanschen invloed, welke naar menschelijk oordeel den inlander stomp maakt voor den invloed van het Evangelie. Toch is alleen het feit, dat de hoofden Mohammadanen zijn, schier een onoverkomelijk bezwaar om de To Baru hier onder den invloed des Christendoms te brengen. Het evangelisatie-werk door den zendeling brengt hier geen beroering in de gemoederen. Door onbekendheid met zijn werk staat een zendeling in hun oogen gelijk met een venter, die blij is, als hij van zijn minder solide waar toch wat afname vindt. Hier hield men mij voor iemand, die soldaten kwam ronselen, elders ging ik voor een koopman door. Nu zouden dergelijke gedachten door een blijvende vestiging onder hen stellig wel gewijzigd worden, maar aangezien een zendeling afhankelijk is van de gezindheid der Moh. hoofden en de overgang tot het Christendom voor den Sultan niet anders kan zijn dan afbreuk aan zijn toch al wankelend gezag, heeft ons werk daardoor een stempel van inferieure kwaliteit. De westkust van Halmahera is nog in engeren zin h e t gebied van den Sultan, waar men nog strikt gehoorzaamt. Voor het kleine kringetje Christenen te Sidangoli is 't niet gemakkelijk zich te blijven handhaven; zij vinden geen aansluiting zooals in To Belo en Kau: zij staan als eenlingen tegenover Ternate. Het Christendom is hier in de oogen der bevolking nog een gedulde godsdienst; er moet dus een ander systeem gevolgd worden om het werk der zending te plaatsen boven de begrippen der Ternatanen dienaangaande. En hiertoe zou een ingrij-

pende maatregel noodig zijn. De Resident van Ternate liet in een volksvergadering te To Belo vrijheid van godsdienst afkondigen; hiervan is men aan de westkust totaal onkundig. Ook hier kan alleen hulp van regeeringswege verandering in de toestanden brengen. Zonder het Christendom aan te prijzen, wat in elk opzicht te laken is, zouden de oogen der bevolking geopend worden, zóó, dat de onbekendheid met en de vreesachtigheid aangaande ons werk voor betere gedachten plaats maakten. Het Sultanaat is de dam, welke de economische ontwikkeling van het land tegenhoudt. De Sultan laat zich daaraan niet het minste gelegen liggen, wel zendt hij zijn spionnen in alle hoekjes en gaatjes om hèn te zoeken, die zich aan de hasil onttrekken. Het weinige, wat nog voor Halmahera gedaan is, kwam van gouvernementswege. Het Christendom op Halmahera kan een schoone toekomst hebben, mits de Regeering krachtig ingrijpe en een eind make aan het sultanaat, dat niets anders is dan een marionettenspel. De zendelingen hier mogen hun schoonste idealen hebben om den inlander méér dan sago-klopper te maken, zoolang het land blijft in handen van een man, die land en volk verwaarloost en bovendien elke ontwikkeling tegengaat, zal de economische toestand van Halmahera blijven, zooals die vóór honderden jaren was. God geve, dat bij den grooten zegen, welke het zendingswerk reeds ten deel viel aan de oostkust, spoedig komen moge het maatschappelijk welzijn van land en volk. We willen niet voorbijzien het groote gevaar voor het geestelijk welzijn der Christenen dat schuilt in alles, wat een direct bestuur meebrengt, doch ieder land heeft dien crisis moeten doormaken: liever dit laatste gekozen dan Halmahera nog langer te zien onder den vloek der Halve Maan!

Sidangoli, Mei 1903.

I. Javaansche verhalen,

verzameld door S. Luinenburg.

Dèwi Patah en Gadjah Bĕlang.

Er waren eens twee weduwen, Boq Panḍaḍapan en Boq Waroe geheeten. Daar ze beide geen kinderen hadden, gevoelden zij zich diep ongelukkig en meermalen slaakten zij de verzuchting: „had ik maar een kind!" — Op zekeren dag spraken beiden af eens een ḍoekoen te gaan raadplegen, opdat haar verlangen bevredigd mocht worden. Ze gingen daarom op weg. Toen ze aan het huis van de ḍoekoen, wier hulp zij verlangden, waren gearriveerd, namen zij goed de beleefdheid in acht, zooals van gasten geëischt wordt. De ḍoekoen verwelkomde haar dan ook en noodigde haar binnen om plaats te nemen. Toen ze gezeten waren vroeg de ḍoekoen: „wel, wat is de reden dat ge hier zijt gekomen; ge ziet er uit alsof ge veel susah (zorg, droefheid) hebt". Een van hen nam het woord en zeide op meewarigen toon: „O, wie zou geen soesah hebben, we zijn beide arme weduwen en bovendien hebben we geen kinderen". Toen zij zoo ver was, nam de ḍoekoen het woord op: „ja, ik gevoel het, ik begrijp wat je verlangen is, doch weest maar niet bedroefd, stellig zal aan je verlangen voldaan worden; evenwel heb ik je een raad te geven waaraan ge u stipt moet houden, bij het naar huis gaan. Denkt er om, als ge van hier gaat, moet ge volstrekt niet om zien op uw weg". Toen ze over en weer nog veel gesproken hadden, gingen de weduwen huiswaarts. Onder weg dacht Boq Panḍaḍapan bij zich zelf: die ḍoekoen waarschuwde ons om onder weg niet om te zien, doch wat gevaar kan daar toch achter schui-

len, waarop zij hare nieuwsgierigheid niet kon bedwingen en fluks even achterom keek. Er was evenwel niets te zien of te hooren den geheelen weg langs, en zonder 't een of ander op weg te ontmoeten, kwamen zij thuis.

Niet zoo heel lang daarna bemerkten beiden dat zij zwanger waren en toen de bepaalde tijd gekomen was, bevielen zij. Het kind van Boq Panḍaḍapan was een jongen, doch had de gedaante van een bonten olifant, waarom het dan ook Gadjah Bĕlang genoemd werd. De reden dat haar kind er zoo uitzag was daaraan toe te schrijven, dat zij vroeger het gezegde van de ḍoekoen niet had opgevolgd. Het kind van Boq Waroe daarentegen was een meisje, zeer schoon van uiterlijk en werd Dewi Patah als naam gegeven.

Nu wordt verhaald van Gadjah Bĕlang en Dewi Patah toen zij meerderjarig waren. Wat Gadjah Bĕlang aangaat, deze lag iederen dag in huis aan de ketting, hij mocht niet naar buiten, daar hij anders alles vernielde. Op zekeren dag verzocht hij zijne moeder hem uit te huwelijken, daar hij reeds den leeftijd daarvoor had bereikt. Evenwel was er niemand anders waarop hij zijn keus bepaald had, dan Dewi Patah.

Toen Boq Panḍaḍapan het verzoek van haar kind hoorde, was zij niet weinig ontsteld, want haar zoon had immers de gedaante van een olifant; niemand zou hem willen hebben. Aangezien zij den aard van haar kind kende, dat alles om zich heen vernielde, als het zijn zin niet kreeg, moest zij wel in zijn verzoek bewilligen en ging dan ook weldra op weg naar Boq Waroe om het huwelijksaanzoek van haar zoon met haar te bespreken. Na lang en breed met elkaar over deze aangelegenheid gesproken te hebben, werd wederzijds het verlangen van Gadjah Bĕlang ingewilligd omdat beiden gevoelden dat zij even arm waren en dat het zaak was de vrede niet te

verstoren. Maar toen Dewi Patah van de zaak hoorde, was zij volstrekt niet met het aanzoek gediend; ze wilde er ronduit gezegd, niets van weten. Evenwel was zij erg bevreesd, ten volle beseffende dat Gadjah Bĕlang haar zou dooden, als zij zijn verzoek van de hand wees. Vandaar dat zij het besluit nam de vlucht te nemen. Voordat zij haar besluit ten uitvoer bracht, vroeg zij aan hare moeder, onder een vloed van tranen, verlof om te vertrekken, zeggende: „moeder, indien ik aan Gadjah Bĕlang moet worden uitgehuwelijkt, vlucht ik liever". De moeder hernam: „och kind, je moest toch niet vluchten, want je bent mijn eenigst kind. Als je sterft, waar moet ik je zoeken? dan zal ik je maar liever niet aan hem als vrouw geven" Dewi Patah begreep, dat wanneer zij niet vluchtte, zij stellig uitgehuwelijkt zou worden en zeide daarom: „verlof of niet, ik ga toch".

Ofschoon hare moeder haar van haar voornemen trachtte af te houden, zij stoorde er zich niet aan, zoodat de moeder ten slotte wel moest toegeven aan haar verzoek. Dewi Patah werd daarop door haar moeder van een eigenaardig soort sangoe (leeftocht) voorzien, bestaande in lombok (Spaansche peper), brambang (uien), trasi (ingemaakte visch) en sarĕm (zout). Bij het heengaan zeide haar moeder: „wanneer je op je tocht door Gadjah Bĕlang wordt achtervolgd en hij wil je grijpen, strooi dan je sangoe voor hem op den weg, daar dit voor hem moeilijkheden zal geven". Daarop vertrok Dewi Patah. Toen Gadjah Bĕlang hoorde dat Dewi Patah niets van hem moest hebben, ja zelfs voor hem op de vlucht was gegaan, werd hij woest en in zijn toorn verbrak hij zijn keten en vluchtte de vluchteling na. Niet lang daarna kreeg hij haar van verre te zien, waarom hij maar al harder ging loopen, al schreeuwende: „Dewi Patah, wacht mij op". Deze liep wat zij loopen kon,

daar ze erg bang voor hem was. Hoewel zij haar tocht zeer versnelde, kwam toch haar vervolger steeds dichter bij haar. Plotseling herinnerde zij zich wat haar moeder gezegd had en fluks strooide zij de spaansche peper uit op den weg. In een oogwenk was achter haar een komkommerveld ontstaan, waarin de spaansche peper was veranderd. Toen Gadjah Bĕlang bij dit veld was gekomen, deed hij zich te goed aan de komkommers, daar hij van het hollen een onuitstaanbare dorst had gekregen. Dewi Patah had daardoor gelegenheid ongehinderd haar tocht te vervolgen. Toen Gadjah Bĕlang echter de komkommers had opgegeten, herinnerde hij zich weer zijne beminde en ging weer aan het hollen. Na lang gehold te hebben, kreeg hij haar weer in 't gezicht, doch toen hij dicht bij haar was, strooide zij de uien uit op den weg, die weldra tot een dichte bamboehaag was aangegroeid. Toen Gadjah Bĕlang bij dien haag was gekomen, raakte hij daarin verward en bekwam niet weinig wonden door de dorens van de bamboe. Hij wist heg noch weg, totdat hij eindelijk door 't dolle heen, met bovenmenschelijke krachten er door heen brak. Met groote snelheid vervolgde hij zijn tocht, eerst niets van de vluchteling ziende. Toch gelukte het hem eindelijk haar dichtbij te komen. Dewi Patah strooide toen de trasi uit op den weg. Deze veranderde onmiddelijk in een diepen modderpoel, waarin Gadjah Bĕlang in zijn dolle vaart terecht kwam. Tot aan zijn kop toe zakte hij er in en kon niet verder. Als een razende sloeg hij om zich heen en omdat hij zoo buitengewoon sterk was, gelukte het hem ten langen leste er door heen te komen. Daar dit oponthoud zeer de vlucht van Dewi Patah ten goede was gekomen, begreep Gadjah Bĕlang dat hij nog eens zoo vlug als voorheen moest rennen, wilde hij haar inha-

len. Dewi Patah was niets op haar gemak. Zij werd angstig daar zij alleen het zout nog over had. Als dat gebruikt was, wat dan?

Na langen tijd wist Gadjah Bělang de vluchteling toch weer nabij te komen. Deze moest tegen wil en dank haar laatste sangoe wel uitstrooien en dan maar geduldig afwachten wat er verder zou gebeuren. Het zout werd plotseling in een zee veranderd. Toen Gadjah Bělang aan het strand was gekomen zag hij zijn beminde aan den overkant staan en schreeuwde haar toe: „Dewi Patah, hoe ben je daar gekomen?" Zij antwoordde: „Wel ik loop altijd maar recht door". Gadjah Bělang dacht, als zij dit kan doen, dan kan ik het ook en meteen plompte hij in het water, doch in 't midden gekomen, kon hij niet verder en kwam jammerlijk om.

Dewi Patah stond nu hulpbehoevend aan den overkant en sprak bij zich zelf: „wat moet ik toch aanvangen, ik zoo alleen, in zoo'n vreemd land!" Treurig gestemd ging zij verder en kwam eindelijk in een bosch waar slechts één klapperboom stond. Toen zij bij dien boom was gekomen sprak zij dezen aldus aan: „klapperboom, och heb toch medelijden met mij die zoo verlaten ben". De boom boog daarop zijn kruin naar beneden en Dewi Patah nam toen plaats in den top die daarop weer de hoogte inging. Dagen bracht zij zoo in haar eenzaamheid door.

Het bosch waarin Dewi Patah zich ophield, behoorde aan een vorst die zeer rijk was. Nu gebeurde het op zekeren nacht dat de zoon van den vorst droomde dat hij in het bosch een prachtig gekleurde vogel had gezien, een vogel zooals hij nog nooit had aanschouwd. 's Morgens bij 't ontwaken riep hij zijn bedienden tot zich en gaf hun te kennen dat zij hem naar 't bosch moesten volgen om den vogel te zoeken waarvan hij had ge-

droomd. Een lange rij vergezelde daarop den prins naar 't bosch. Toen zij aan den klapperboom waren gekomen, blies een zachte wind de klapperbladeren wat op zij en daar de prins toevallig naar boven keek zag hij daar Dewi Patah. Vol verbazing en met groote blijdschap zeide hij tot zijn volgelingen, dat hij had gevonden waarnaar hij zocht en wat hij in zijn droom had aanschouwd. Dewi Patah werd daarop gelast naar beneden te gaan. Deze zeide daarom tot den klapperboom: „Indien ge medelijden met mij hebt, buig u dan naar beneden". Voorzichtig boog de boom zijn kruin benedenwaarts en Dewi Patah stapte op den grond. De prins was verrukt over hare schoonheid en van toen aan werd Dewi Patah zijne gemalin.

II. Verhaal van Paq Bĕgdjå en Paq Klèdrèng.

Op zekeren dag ging Paq Bĕgdjå naar het woud om hout te sprokkelen. Plotseling zag hij een groot hert dat hij door list wist te vangen, waarna hij het slachtte. Daarop ging hij hout sprokkelen. In het struikgewas vond hij toevallig een halfdood dwerghert, wat hij zich toeëigende, waarop hij zijn houtsprokkelen voortzette. 't Geluk volgde hem, want onder het houtsprokkelen vond hij een massa eetbare paddestoelen die eveneens door hem werden ingerekend. Toen hij genoeg hout verzameld had, zocht hij een draagstok om zijn schatten, behalve het groote hert, dat hij voorloopig achterliet, naar huis te dragen.

Toen hij onderweg aan een rivier was gekomen, ging hij baden om zich wat op te frisschen. Al badende dook hij telkens onder waardoor de baḍèr's (een vischsoort die erg lekker is) zóó verschrikt werden, dat zij aan land vluchtten. Toen P. Bĕgdjå dit bemerkte hield hij dadelijk op met baden en ging op de vischvangst. Na eene flinke hoeveelheid gevangen te hebben, ging hij huiswaarts met zijne schatten. Thuis gekomen gelastte hij zijn zoon het achtergebleven hert te halen, die fluks naar 't woud ging en den buit thuis bracht. P. Bĕgdjå had door dit alles een zeer gelukkigen dag.

Paq Klèdrèng, zijn buurman hoorde van het groote geluk van P. Bĕgdjå en zeide tot zijne vrouw: „vrouw, ik wil eens naar 't bosch om hout te sprokkelen, wie weet, misschien valt ook mij geluk en voordeel te beurt, evenals P. Bĕgdjå gisteren. De vrouw bewilligde hierin, zeggende: „wel ja, ik zou maar eens gaan".

P. Klèdrèng zette daarop zijn tjaloeq (soort wapen) op een wetsteen aan opdat deze goed scherp zou worden.

Onder het slijpen verzwikte hij zijn hand, waardoor zijn scheenbeen door den tjaloeq gewond werd. Evenwel hield de wond hem niet van zijn plan af en weldra ging hij op weg. Zijn tocht ging door een tĕgalland waarin door den eigenaar ervan vele voetangels waren gelegd. P. Klèdrèng wist hiervan echter niets af en 't duurde dan ook niet lang of zijn beenen maakten op een minder aangename wijze kennis met de voetangels, waarvan de punten tot diep in 't vleesch doordrongen. Onder veel pijn trok hij heel voorzichtig de punten er uit en zag van zijn voornemen, naar 't bosch te gaan, af. Hij besloot wijselijk huiswaarts te keeren. Toen hij thuis kwam had zijn vrouw hevig de koorts en daar er niemand anders in huis was om geneesmiddelen te zoeken, moest P. Klèdrèng tegen wil en dank, zelf wel op weg, trots zijn pijnlijke voeten. Hij ging naar zijn buurman die juist zat te eten, waarom hij buiten bij de deur even wachtte. Na het eten gooide buurman het water, waarin hij zijn handen had schoongemaakt, weg en raakte toevallig P. Klèdrèng vlak in 't gezicht, zoodat diens oogen erg pijnlijk werden. Na veel excuses werd P. Klèdrèng naar de put gezonden om daar zijn gezicht wat af te kunnen wasschen. Toen hij water zou putten, brak de senggot (putzwengel) en viel op zijn hoofd. Onverrichterzake keerde hij naar huis en kon niet dan met groote moeite zijn erf bereiken. Vermoeid van inspanning en pijn wikkelde hij zich in zijn sarong (bĕbĕd) en ging voor zijn huis op het erf liggen. Even daarna was er een vreemde hond op het erf van P. Klèdrèngs buurman. De buurman, die meermalen last van dien hond had, maakte zich erg boos, greep een stuk steen en slingerde dit den hond na,doch niet de hond, maar P. Klèdrèng werd aan zijn scheenbeen getroffen. Voor P. Klèdrèng was die dag een en al ongeluk.

III. Boq Wiq en Boq Kĕntjoer.

Daar waren eens twee weduwen, Boq Wiq en Boq Kĕntjoer geheeten, die nog al vrij ver van elkaar afwoonden. Ieder van haar had een zoon.

Op zekeren dag ontmoette Boq Kĕntjoer Boq Wiq en noodigde haar uit met haar mede te gaan naar een djatibosch om anţoengs (ingepopte rups, sommige soorten gelden als een lekkernij bij de Javanen) te zoeken. Boq Wiq stemde hierin toe en weldra gingen beiden op weg, ieder haar eigen mandje meedragende. In 't bosch gekomen, begonnen zij ijverig de afgevallen djatibladeren om te keeren, daar de anţoengs zich graag vasthechten aan den onderkant der dorre bladeren. Boq Wiq werd onder het zoeken voortdurend maar door Boq Kĕntjoer bedrogen. Vond Boq Wiq b.v. veel dan kwam hare vriend:n (?) er gauw op los zeggende: „Boq, deze moet je niet nemen, want die behooren aan mij, daar ik ze zoo pas al had gevonden, doch ze nog niet in mijn mandje deed omdat ik hier nog niet klaar was." En dan ging Boq Wiq maar weer naar een ander plekje. Vond ze daar dan veel, dan vloog B. Kĕntjoer er gauw weer op los en verzekerde haar met veel woorden dat ook die haar toebehoorden. Daardoor kreeg B. Kĕntjoer op die manier veel, terwijl B. Wiq hoegenaamd niets machtig werd. Eindelijk gingen ze naar huis. Thuis gekomen, ging B. Kĕntjoer fluks aan 't werk om de anţoengs te zouten opdat zij ze den volgenden dag op de markt zou kunnen verkoopen. Evenwel wist zij niet hoe de anţoengs vóór het zouten behandeld moesten worden. Nadat zij ze een poosje geweekt had, deed zij ze in een koewali (pot), die vervolgens goed gesloten werd.

De juiste methode om anţoengs te bereiden bestaat

echter daarin, ze eerst te bakken tot ze gaar zijn, om daarna gezouten te worden. Boq Kĕntjoer had in haar domheid het koken of bakken nagelaten.

Toen het marktdag was maakte zij zich gereed naar de pasar te gaan. De koewali met gezouten anṭoengs werd in een draagband gehangen, waarop zij deze naar de pasar droeg. Op de markt gekomen, daagde zich al gauw een koopvrouw op om B. Kĕntjoer's inmaak te koopen. Fluks opende zij het deksel, doch de anṭoengs waren in de koewali in vlinders veranderd en vlogen uit hun gevangenis de markt over, tot groote spijt van B. Kĕntjoer, tot groot vermaak daarentegen van het pasarpubliek dat B. Kĕntjoer smakelijk uitlachte.

Een volgenden marktdag ging zij weer naar de pasar om gaḍing-bloemen (nog gesloten witte t j a p a k a-bloemen) te verkoopen. Daar ontmoette zij Boq Wiq die bajĕm (spinazie) te koop had. Boq Kĕntjoer vroeg haar: „Wiq, wat heb jij als koopwaar bij je?" Boq Wiq antwoordde: „och wat zou ik anders meebrengen dan wat bajĕm." B. Kĕntjoer hernam: „och ja, ik begrijp het Wiq, je hebt ook anders niets." Boq Wiq vervolgde weer: „de nood dwingt mij wel, want hoe moet het anders als ik niets thuis breng?" Na nog wat over en weer gesproken te hebben over elkaars koopwaren, zeide Boq Kĕntjoer: „Wiq, de volgende maand zal ik mijn zoon laten besnijden, daarom moest je van af morgen alvast maar bij mij komen helpen rijststampen". Boq Wiq die het erg armoedig had beloofde dit, waarop beide vrouwen ieder haar eigen weg gingen.

Den volgenden ochtend ging B. Wiq met haar zoon al vroeg op weg naar B. Kĕntjoer, waar zij van toen af dagelijks rijst ging stampen. Het eten dat zij van B. Kĕntjoer kreeg was sobertjes en zeer alledaagsch, en toen zelfs het feest was aangebroken, kwam daarin geen ver-

andering. (Boq Kĕntjoer was gierig in hooge mate, wat zelfs hier zeer blijkt. Het is anders algemeen gewoonte dat de vrouwen die medehelpen aan een feestmaal, volop te eten krijgen en als het tegen het feest loopt worden lekkernijen haar ook niet onthouden). Na het feest vroeg B. Wiq dan ook al gauw verlof naar huis te gaan, wat B. Kĕntjoer haar toestond, haar tevens van sangoe (leeftocht) voorziende, in den vorm van gekookte rijst met toespijzen, die evenwel reeds bedorven bleken. — Onderweg werd B. Wiq overvallen door een stortbui, waarom zij haar pas versnelde. Plotseling werd zij op haar tocht tegengehouden door een steen. Zij wilde rechts uitwijken, doch de steen week eveneens rechts uit, week ze naar links, dan volgde de steen mede naar links. Zij was daardoor zeer verbaasd en eerst wel wat griezelig. Doch ten slotte dacht zij, wie weet wat daar in dien steen kan zitten en meteen wierp zij haar mandje met rijst, die toch bedorven was, weg en nam den steen op dien zij zwoegende mee naar huis droeg. Toen ze thuis was, besloot zij den steen midden door te hakken, want zij was erg nieuwsgierig: hoe kon toch die steen haar op haar weg tegenhouden! Ze ging daarop bij een der buren een petjoq (soort bijl) leenen, die ze na veel moeite eindelijk in bruikleen kreeg, waarop ze aan 't werk toog den steen te splijten. Toen haar dit eindelijk gelukte, verbaasde zij zich niet weinig: de steen bleek gevuld met een massa edelgesteenten, de een al schitterender dan de ander. Door die vondst werd de arme weduwe ineens rijk.

Nu wordt verhaald van den zoon van B. Wiq. Toen deze den leeftijd om besneden te worden, had bereikt, werden voor die gelegenheid toebereidselen gemaakt voor een feest. Dagelijks werden allerlei lekkernijen gereed gemaakt en toen de feestdag was aangebroken,

ontbrak zelfs de gamĕlan niet. Velen waren genoodigd waaronder ook Boq Kĕntjoer. Deze was zeer verbaasd, ten eerste over het groote huis dat B. Wiq nu bewoonde, ten tweede over den inhoud van het huis en last not least over het feit, dat zij, die voorheen zoo arm was, nu bij deze plechtigheid zoo royaal voor den dag kwam en zelfs de gamĕlan kon bekostigen. Zij schoof hare nieuwsgierigheid niet onder stoelen of banken, want fluks ging zij de gastvrouw vragen naar de oorzaak dat deze zoo gauw van eene arme, in eene rijke was veranderd. Van begin tot end verhaalde B. Wiq haar hetgeen was gebeurd. Boq Kĕntjoer nam zich daarop voor bij het naar huis gaan denzelfden weg te gaan, waarop B. Wiq hare rijkdommen had verworven. In 't bosch gekomen vond zij ook eenzelfden steen als B. Wiq voorheen, die volstrekt niet in grootte onderdeed. Ze wierp hetgeen ze bij zich droeg, van zich en nam den steen op dien zij onder veel zwoegen en zuchten naar huis bracht. Thuis gekomen kon ze haast niet meer, door dat haar tocht zoo vermoeiend was geweest. Het zweet brak haar uit. Zij plaatste den steen achter de deur en hoewel zeer vermoeid, verlangde zij te sterk naar de schatten om niet terstond de bijl ter hand te nemen en de steen midden door te hakken. Bij het open breken kwamen de schatten (?) haar te gemoet, in den vorm van kruipend gedierte, zooals: wormen, klabang's (duizendpooten), schorpioenen en kĕtoenggeng's (groot soort schorpioenen), die zich meester gingen maken van B. Kĕntjoer's woning, door zich overal heen te begeven. B. Kĕntjoer ging van schrik en angst naar buiten en durfde van toen af haar huis niet meer betrekken. Geen rijkdom, maar vermeerdering van soesah (verdriet) had de steen haar gebracht.

IV. Gĕntånå en Gĕntini.

Daar was eens een zekere man Paq Gĕntånå geheeten. Hij woonde op den rand van een groot bosch. P. Gĕntånå had twee kinderen, een jongen die Gĕntånå, en een meisje dat Gĕntini heette.

Nu gebeurde het dat Boq Gĕntånå door een zware ziekte getroffen werd. In haar ziekte ijlde zij maar voortdurend en vroeg telkens naar iets verfrisschends. Daar P. Gĕntånå ver van de markt en even ver van een bewoonde streek woonde, was het zeer bezwaarlijk voor hem, aan het verlangen zijner vrouw te voldoen, waarom hij, zoowel als zijn kinderen, in groote zorg verkeerde. Ten einde raad ging nij met zijn kinderen het bosch in om daar vruchten te zoeken. Na lang rondgeloopen te hebben, vond hij eindelijk een kapoeṇḍoeng (groot soort boom met zuur-zoete vruchten) vol beladen met vruchten, waar hij weldra in klom. Zijne kinderen stonden beneden en wezen hem de vruchten aan die rijp waren. Daar zij ook trek er in hadden, riepen zij hun vader toe: „vader, gooi ons eenige rijpe toe". De vader antwoordde: „de rijpe zijn immers voor je moeder". Zijne kinderen hernamen: „nu geef ons dan maar eenige onrijpe"; doch de vader stoorde zich niet aan hun verzoek en ze kregen niets. Toen fluisterde Gĕntånå zijn zusje toe met hem naar huis te gaan, waarop beiden er van door gingen, zonder dat hun vader het merkte. Deze ging ijverig door met het verzamelen van vruchten en toen hij genoeg geplukt had, ging hij huiswaarts. Evenwel brachten de vruchten geen verbetering in den toestand van Boq Gĕtånå, veeleer verergerde de ziekte, tot zij ten slotte stierf.

We spreken nu over de kinderen. Deze waren, toen

zij hun vader verlieten, al gauw op een dwaalweg in het groote bosch. Dan eens gingen zij door diepe ravijnen, dan weer bestegen zij hooge steilten. Dagen lang zwierven zij rond zonder een huis te zien. Gĕntini had reeds haar voeten stuk geloopen en kon door de hevige pijn niet meer, zoodat Gĕntånå haar wel moest dragen. Daar ze niet wisten waarheen te gaan, en Gĕntånå ten langen leste niet verder kon door vermoeidheid, besloten ze te rusten onder een grooten boom. Deze bleek bij nader onderzoek hol te zijn; de holte werd toen tot een verblijf ingericht. Toen ze van hunne vermoeienis waren uitgerust, gevoelden ze zich daar wel op hun gemak.

Op zekeren morgen, toen Gĕntånå zoo voor den hollen boom stond, zag hij ergens in 't Zuiden rook. Hij zeide daarop tot Gĕntini: „Ni, blijf jij hier zoo lang, ik heb zoo pas in 't Zuiden rook gezien, daar zullen zeker menschen wonen, ik wil eens onderzoeken." Zijn zusje vond dit goed en weldra was Gĕntånå op weg.

Na lang geloopen te hebben, kwam hij op de plaats waar hij den rook gezien had en hij was niet weinig verbaasd daar een groot huis te vinden. Hij vertelde den eigenaar wie hij was en waar hij vandaan kwam en dat hij een zusje had enz. enz. De eigenaar medelijden met hem hebbende, gaf hem een flinke portie rijst met toespijzen, wat mede voor Gĕntini bestemd was, en toen hij terug zou gaan naar zijn boschverblijf, gaf de eigenaar van het huis hem in overweging, bij hem als herdersjongen te komen dienen.

Bij zijn zusje gekomen, vertelde hij haar van zijn wedervaren, gaf haar te eten en vroeg haar of zij het goedvond dat hij bij dien rijken man als herdersjongen ging dienen. Gĕntini nam hiermede genoegen, mits hij na zijn diensttijd voor haar een gouden pop meebracht.

Hij beloofde dit en ging daarop den volgenden dag weg.

Terwijl Gĕntini zoo geheel alleen en verlaten in den hollen boom woonde, werd zij op zekeren dag door een groote slang bezocht en daar zij geen wapen bij zich had, èn zeer bevreesd was, durfde zij zich niet te verroeren. De slang was onbarmhartig genoeg haar op te eten.

Toen Gĕntånå's diensttijd om was, ging hij blijde op weg, want hij verlangde zeer naar zijne zuster. Doordat hij veel verdiend had, kon hij aan het vroegere verlangen van zijn zusje voldoen. Toen hij aan den hollen boom kwam, was Gĕntini helaas nergens te vinden, en schreiende liep hij daarom heen en weer, in zich zelf prevelende: „waarom heb ik haar verlaten, stellig is zij door een of ander wild dier omgebracht." Al rond loopende vond hij de overblijfselen van kleeren die door mieren bij elkaar waren gebracht, en toen hij deze aanraakte, werden zij in eens in Gĕntini veranderd, zoo als hij haar verlaten had. De blijdschap van Gĕntånå was onuitsprekelijk. Evenwel zwoer hij Gĕntini, niet te zullen rusten, voordat hij de slang die haar zoo onbarmhartig had opgevreten, had gedood. Daar hij van zijn heer, bij wien hij gediend had, ook een zwaard had gekregen, verlangde hij zeer naar het oogenblik dat hij de slang kon ontmoeten.

Op zekeren dag kwam de lang verwachte slang op den hollen boom af, terwijl Gĕntini alleen in de holte zat en Gĕntånå zich onder het kreupelhout had verscholen. Toen het monster dicht bij den boom was, zwaaide Gĕntånå eensklaps zijn zwaard door de lucht en kliefde den kop van de slang, zoodat deze in eens dood op de plaats bleef. Het ontzielde lichaam veranderde toen plotseling in een groot huis dat van toen af door Gĕntånå en Gĕntini bewoond werd. Op zekeren nacht

droomde Gĕntånå dat zijne moeder gestorven was en in die slang was veranderd, die op haar beurt weer in het huis dat zij nu bewoonden, was veranderd. Toen hij ontwaakte was hij erg bedroefd want hij wist nu dat zijne moeder was gestorven. Evenwel in zijn droefheid was hij toch ook blijde, daar hij mede tijding had gekregen door zijn droom, dat zijne moeder, hoewel gestorven zijnde, in haar dood voor hem en Gĕntini bleef zorgen in de gedaante van het mooie huis.

Gĕntånå en Gĕntini leefden van toen af daar zeer tevreden en gelukkig.

V. De Aap, de Schildpad en de Kreeft.

Daar waren eens een aap en een schildpad. De aap was zeer sluw, de schildpad daarentegen stond bekend als een dom schepsel.

Op zekeren dag ontmoette de aap de schildpad en sprak: „zeg, we moesten eens nångkå's (vrucht) gaan plukken daar in 't Zuiden." En daar de schildpad hiertegen geen bezwaren opperde, gingen ze maar dadelijk er op uit. Toen ze aan den nångkåboom gekomen waren, zeide de aap tegen zijn makker: „zeg, jij moet maar in den boom dan blijf ik beneden." „Maar hoe kan dat," antwoordde de schildpad, „ik kan hoegenaamd niet klimmen en bovendien kan ik niet zien, welke vruchten rijp en welke onrijp zijn." „Dat is gemakkelijk genoeg," hernam de aap, „je slaat flink op de vruchten, en die bij het slaan het geluid b o e g b o e g (klanknabootsing van iets dofs) nabootsen, zijn onrijp; die daarentegen het geluid p l è g p l è g (klank nabootsend woord als voorgaand doch veel minder dof) laten hooren, zijn rijp". De aap had haar echter verkeerd ingelicht want de b o e g b o e g luidende vruchten zijn juist de rijpe, terwijl de onrijpe p l è g p l è g doen hooren. Na veel aansporing ging de schildpad eindelijk aan 't klimmen en 't gelukte haar de vruchten te bereiken, die zij volgens de wenken van haar makker onderzocht. De eerste vrucht die zij te pakken kreeg werd flink door haar beklopt en liet b o e g b o e g hooren. Toen riep de aap haar toe: „ja die is onrijp, laat die maar vallen." Even daarna onderzocht zij een andere die p l è g p l è g liet hooren toen de schildpad er op trommelde, waarna de aap haar toeriep: „ja, dat is een rijpe, eet die maar op." De schildpad begon de vrucht

open te breken, terwijl de aap onder den boom zich aan de rijpe te goed deed. Met zeer veel moeite gelukte het de schildpad de vrucht open te krijgen doch door het kleverige vruchtvleesch (dat dezelfde eigenschap heeft als hars in vuren hout) kleefden haar pooten aan elkaar en kon zij er niets van eten. Terwijl de aap al lang en breed klaar was (als de nångkå goed rijp is heeft men hoegenaamd geen last van die kleefstof) had de schildpad nog niets gebruikt en vermoeid door de operatie zag zij er van af. De aap lachte haar smakelijk uit en zeide: „waarom ben je dan ook zoo stom."

Niet lang daarna zeide de aap tot de schildpad: „Kom volg mij, wij zullen eens op de nieuwe gong van onzen koning slaan; ik heb gehoord dat deze zoo'n heerlijk geluid geeft. De schildpad volgde haar geleider die haar naar een groot uitgehold blok, waarin een zwerm bijen huisde, leidde. Toen ze bij het blok waren zeide de aap: „ik zal op den uitkijk gaan staan of de koning soms mocht komen. Je moet zoo af en toe maar tot mij roepen en ik zal je antwoorden. Beantwoord ik je geroep niet meer dan is dat een bewijs voor je dat de koning slaapt en je kunt gerust er op los trommelen." De schildpad vond dit een leuk idee, niet wetende dat in het blok bijen zaten. Telkens riep zij den aap toe die ook telkens haar geroep beantwoordde, totdat hij zich veilig genoeg waande en toen het geroep van de schildpad niet meer beantwoordde. De schildpad ging er toen lustig op los slaan, maar o wee! reeds bij den eersten slag kwamen de bijen bij honderden te voorschijn en wreekten zich zoo op hun rustverstoordster dat deze niet meer aan trommelen dacht. Zij werd door de bijen erbarmelijk gestoken en gilde van de pijn. Toen de aap dacht dat de bijen weer in hun huisje konden zijn, waagde hij het zijn makker te naderen, die hij daarna met smaak

uitlachte. Niet zoo heel lang daarna spoorde hij de schildpad aan met hem een vuurtje te gaan maken. Nadat eenige droge takken op elkaar waren gelegd, stak de wind op, die telkens het opgestapelde uiteen joeg tot groot verdriet van aap en schildpad. De aap zeide toen: „als 't zoo gaat krijgen we nooit een vuur; wacht, ga jij boven op 't hout zitten, dat geeft zwaarte aan de takken waardoor ze niet meer kunnen wegwaaien." Die inval leek de schildpad uitnemend en zij plaatste zich boven op de takken. De aap stak daarop den brand er in en de schildpad kwam jammerlijk in de vlammen om.

Nu gebeurde het dat de aap eens in zijn eentje in een hoogen boom zat en allerlei vieze woorden den vorst van het woud toesnauwde. Deze was hiermede alles behalve content en in een zeer booze bui sprak hij het doodvonnis over den aap uit. Hij verzamelde een heirleger van strijders, waarna men gezamenlijk op den aap los toog. Maar hoe er ook van alle kanten geschoten werd, de aap wist door zijn heen en weer springen de kogels telkens te ontkomen. Ten einde raad, belegde de vorst eene vergadering en maakte het volgende bekend: „hij die den aap doodt, krijgt een buffel als belooning". Nadat deze belofte bij iedereen bekend was, maakte een kleine landkreeft zijne opwachting bij den vorst. Nadat deze nog eens uitdrukkelijk de verzekering van den vorst had gekregen, dat hij, wanneer hij werkelijk den aap doodde, op een buffel als belooning kon rekenen, ging hij na den zegen van den vorst gevraagd te hebben, heen. Aan den boom gekomen, waarin de aap nog maar steeds zat te snauwen, werd hij door dezen uitgenoodigd naar boven te klimmen. De kreeft gehoorzaamde en plaatste zich naast den aap die niets vermoedde. „Wat heb je toch een mooie stem", zeide de kreeft vleiende. De aap, gestreeld door die loftuiting

zette zijn stemspleten nog wijder open, en om nog meer kracht bij te zetten, kneep hij zijn oogen dicht van welke gelegenheid de kreeft gebruik maakte door zich aan een der pooten van den aap zoodanig vast te klemmen dat deze bewusteloos van pijn met den kreeft naar beneden viel met het gevolg dat hij oogenblikkelijk dood was. Toen was er gejuich en den kreeft werd niet weinig lof toe gezwaaid. Deze ging echter naar den vorst om zijne belooning, die de vorst hem dan ook dadelijk gaf. Toen de kreeft den buffel in ontvangst nam, had hij echter het ongeluk dat hij onder een der pooten van den buffel terecht kwam en aldus een jammerlijken dood vond.

VI. Een verhaal van drie jongelingen.

In zekere desa woonde eens een rijke weduwe die slechts één dochter had, Manintĕn geheeten. Daar Manintĕn werkelijk schoon van gedaante was, gebeurde het op zekeren dag dat drie jongelingen Noeriman, Noerimin en Noeridin geheeten achtereenvolgens naar het huis der weduwe gingen, allen met hetzelfde doel, nl. hare dochter tot vrouw te vragen. De weduwe raakte daardoor in groote verlegenheid; immers zij had slechts één dochter en die werd wel door drie begeerd. Indien haar dochter de vrouw van een der jongelingen werd, zouden de beide anderen stellig hiermede niet content zijn. Zij gebruikte daarom een list. Alle drie werden door haar aldus toegesproken: „jongens, aangezien ge alle drie je hart op mijn dochter hebt gezet, zit ik erg in moeilijkheid; wien moet ik afwijzen of wien moet ik aannemen? Daarom heb ik het volgende erop bedacht. Je gaat er alle drie op uit om handel te drijven. Wie van jelui de grootste winst maakt en iets meebrengt wat voor mijn kind het aangenaamst is, zal haar tot vrouw hebben. Hier hebt ge ieder honderd gulden". Weldra gingen de jongelui op weg.

Onderweg ontmoetten zij iemand die een lampit (mat) te koop aanbood. Noeriman bekeek deze en vroeg naar den prijs. Toen hij hoorde dat die niet te koop was beneden den prijs van honderd gulden, was hij niet weinig verbaasd. De koopman vertelde hem echter dat zijn lampit een bovennatuurlijke macht bezat, daarin bestaande dat hij iemand in een oogenblik naar alle oorden van het land kon brengen, wanneer de eigenaar er van er maar plaats op nam. Toen Noeriman dit hoorde kocht hij de lampit voor honderd gulden.

Niet lang daarna kwamen zij iemand tegen die een karwats te koop aanbood. Noerimin vroeg naar den prijs, doch wilde haar niet koopen daar zij honderd gulden moest opbrengen. Evenwel bedacht hij zich toen de koopman opmerkte dat die karwats werkelijk veel waard was daar zij de eigenschap bezat om iemand die reeds dood was, levend te maken door er mede te slaan. De karwats werd daarom door Noerimin gekocht.

Nauwelijks was de koopman uit het gezicht of zij ontmoetten iemand die brillen te koop aanbood. Noeridin bewonderde de koopwaar, doch wat zou hij met een bril aanvangen. Toen de koopman daarop vertelde dat zoo'n bril de eigenschap bezat om er iemand, naar wien men verlangde, al was hij nog zoo ver af, duidelijk mede te kunnen waarnemen, draalde Noeridin geen oogenblik met koopen.

De drie jongelingen gingen daarop naar huis. Onderweg dacht Noeridin maar onophoudelijk aan Manintĕn, omdat hij haar zoo graag tot vrouw wou hebben. Eensklaps dacht hij aan zijn bril. „Wacht, ik zal de bril eens opzetten dan kan ik haar zien, alsof ze hier voor mij staat", prevelde hij bij zich zelven, en meteen zette hij den bril op. Doch plotseling gaf hij een schreeuw, hij zag nl. dat Manintĕn door hare familie beweend naar 't graf gedragen werd. Zijn beide makkers vroegen hem opheldering over zijne droefheid en na de reden gehoord te hebben riep Noeriman ineens: „kom fluks bij mij op de mat, en nauwelijks hadden ze plaats genomen of ze vlogen als de wind naar het huis van Manintĕn. Noerimin raakte haar dadelijk aan met zijn karwats zoodat zij, tot groote vreugde der omstanders dadelijk weer levend werd.

's Avonds gingen alle drie een bezoek brengen bij de weduwe om opheldering te geven van het geld dat zij

hadden gekregen. Aangezien Manintĕn wat verlegen was, spraken zij op fluisterenden toon met de moeder. Toen vernamen zij dat Manintĕn doof was, waarom geen van allen haar wilde hebben.

Parerĕdjà, 12 Jan. '04.

Bespreking van onderscheidene woorden van gewicht bij Evangelieprediking en onderwijs in 't Karo Bataksch.

(voorgelezen op de Januari-Conferentie van 1904), door M. Joustra.

Dit opstel wil een vervolg zijn op dat van verleden jaar, opgenomen in de „Mededeelingen", Deel 47, 2de stuk.

In 't bovenschrift zal men eene kleine wijziging bespeuren. Ik noem het nl. niet opgave maar bespreking, en deze wijziging bracht ik met opzet aan. Immers, het getal woorden, die ik met volkomen zekerheid durf aangeven als de gewenschte, is betrekkelijk klein. Liever wil ik het hier gegevene beschouwd hebben als eene inleiding, die tot hernieuwde bespreking, bovenal tot voortgezet nauwkeurig onderzoek leidt. 't Is toch zeer wel mogelijk, dat theoretisch een woord het juiste kan zijn, dat in de praktijk blijkt te falen. Dat dit niet maar eene onderstelling is, zal beneden blijken.

't Gebruik der woorden toch is in zekeren zin eene zaak van conventie; ze hebben eene geschiedenis; in 't kort gezegd: **verba valent usu.**

En nu zijt Gij, mijne medebroeders, door 't moeten geven van onderwijs alleen reeds, beter in de gelegenheid dan ik (hoewel ik ook 't mijne doe), om de te bespreken woorden te controleeren, na te gaan of ze inderdaad kunnen dienen als dragers van die begrippen, waarvoor wij ze gebruiken willen. Want de inlander heeft in deze het eerste en laatste woord. Hoogstens kunnen we hem daarbij leiding geven, en door toelichting en omschrijving van wat we willen uitdrukken, hem er toe brengen

zelf den adequaten vorm te geven voor de uit te drukken idee.

't Was alweder met het oog op de praktijk, dat ik in de allereerste plaats U vroeg om eene opgave van woorden, welker bespreking gewenscht zou zijn. Zoo blijven wij in voeling met de behoeften, die zich voordoen. Nu, Gij hebt het me niet aan stof doen ontbreken. Alles zal ik niet voor dezen keer kunnen behandelen.

Aan de bespreking daarvan mogen een paar opmerkingen voorafgaan, die in 't licht moeten stellen, aan welke algemeene beginselen wij ons m. i. te houden hebben, bij 't in gebruik nemen van woorden ter uitdrukking van geestelijke, godsdienstige, christelijke begrippen en ervaringen.

1o. Waar we niet volkomen zeker zijn van de kracht en de portée van een „specifiek" woord, is 't geraden in de eerste plaats te zoeken naar een dat ruimer toepassing toelaat; om het zoo te noemen naar een „neutraal", een „kleurloos", een minder „typisch" woord.

Wel wordt daardoor wat we willen zeggen ook min of meer vaag en kleurloos, maar we wekken althans geen misverstand en wanbegrip, want liever n i e t begrijpen dan v e r k e e r d verstaan.

Ook hebben we steeds een correctief bij de hand in eene nadere omschrijving of toelichting. Daarin toch kunnen we vrijer zijn; we kunnen immers die toelichting geven bij wijze van vergelijking, gelijkenis, en inleiden met een „als het ware", „bij manier van spreken" of iets dergelijks. En 't is allicht mogelijk in die toelichting het woord waaromtrent we tot zekerheid willen komen, te gebruiken bij wijze van ballon d'essai.

2o. 't Gebruik van vreemde woorden behoeven we niet zoo angstvallig te vermijden.

Immers, 't Evangelie, hoezeer ook op den mensch aan-

gelegd en aanpassende aan zijne diepste zielsbehoeften, is toch voor den Batak in vele opzichten iets totaal nieuws, en reeds daarom is à priori te verwachten, dat niet voor alles het juiste woord aanwezig is. Voor gemakzucht van onze zijde, die 't zoeken opgeeft, vrees ik niet. Een gemakzuchtige wordt geen zendeling.

Waarom zouden we dus niet bij gebrek (misschien maar tijdelijk gebrek) aan een inheemsch woord, een uitheemsch kiezen, mits er op lettende, dat het niet òf geheel òf bijna gelijk is aan een Bat. woord dat aanstoot kan geven. Om maar iets te noemen, mogen we voor E v a n g e l i e nooit het Ar. Mal. I n d j i l bezigen. Den naam van koning Balak in 't verhaal van Bileam heb ik om begrijpelijke reden moeten wijzigen, evengoed als men in het Toba'sch den naam Pilatus heeft moeten verkorten.

Overigens, waarom zouden w ij niet voor 't Bataksch mogen doen wat de Bataks zelf sedert eeuwen gedaan hebben: vreemde woorden, mits geschikt, annexeeren? Doet niet ieder volk dit voor zich? Spreekt ook niet de eenvoudigste onder ons van E v a n g e l i e, d i s c i p e l, a p o s t e l enz. enz., zonder zich zelfs bewust te worden, dat hij vreemde woorden bezigt? Nogmaals, voor misbruik onzerzijds, uit gemakzucht geboren, vrees ik niet. Ik meen dat Dr. Adriani op de zendings-conferentie te Depok in 1900 o.a. ook zeide, dat het Baréewoord voor rechtvaardig eigenlijk voor 't Bijb. begrip r e c h t v a a r d i g niet deugde, omdat het vaak in den zin van m e d e l ij d e n d, g o e d h a r t i g wordt gebruikt. Met het Bat. b o e d j o e r is 't eigenlijk niet anders, gelijk Gij weet. 't Is zelfs onder ons 't woord geworden voor „dankje". Toch zou ik het daarom niet door een vreemd woord, bijv. a d i l willen vervangen. De menschen moeten gaan leeren, dat het in christelij-

ken zin eene hoogere beteekenis krijgt, evengoed als de rijke jongeling terecht gewezen moest worden om zijn lichtvaardig gebruik van g o e d. Hiermede kom ik van zelf op:

3o. Die inheemsche woorden, welke zich meer of minder goed leenen tot dragers der christel. ideeën, zonder dat in hun speciaal gebruik een al te groot beletsel daartegen aanwezig is, moeten we, nadat we daaromtrent tot overeenstemming zijn gekomen, telkens en telkens weder, elk in zijne eigene beteekenis, gebruiken, om zoo hunne „christianiseering" te bewerken, want de t a a l moet evengoed als 't v o l k gekerstend worden.

Dat er inderdaad woorden zijn, zelfs betrekkelijk veel, die naar hunne t a a l k u n d i g e beteekenis uiterst geschikt, door 't eigenaardig g e b r u i k voor o n s doel groote bezwaren bieden, zullen wij allen al wel ondervonden hebben. Let speciaal eens op namen en termen bij Bataksche plechtigheden in gebruik. Wat zou qua woord s i N g a r k a r niet prachtig juist zijn voor V e r l o s s e r; s i N a b a r i (of Pĕnawar) voor H e i l a n d, en hoe juist drukt p ĕ r s i l i h i (zie voor de taalkundige ontleding mijn opstel over het pĕrsilihi 'mbĕlin) uit de idee van den lijdenden knecht des Heeren van Jes. 53! Kent Gij eigenlijk beter woord voor: „die onze krankheden (onze zonden) draagt?" En toch. Heeft iemand onzer den moed deze woorden te gaan gebruiken? Als toelichting en verklaring zijn ze zeer goed bruikbaar. Maar als vaststaande termen? De zeer bepaalde zaak waarvoor ze gebruikt worden, hun sterk sprekend H e i d e n s c h karakter vormen een groot, zoo niet onoverkomelijk beletsel. Of moeten we het er toch op wagen?

Terloops wil ik even opmerken, dat anders de meeste

op bovenstaande wijze gevormde woorden, vooral de met pĕr- en pĕ (+ nasaal) gevormde actief-verbaal-substantieven naast hunne zeer beperkte beteekenis, ook eene meer algemeene hebben, daar ze ook de wijze van zijn of doen uitdrukken, of ook m. m. aan onzen onafhankelijken infinitief beantwoorden. Deze wijze van woordafleiding verschaft ons inderdaad heel wat bruikbaar materiaal.

Nog deze opmerking, voor ik eenige woorden behandel. Ik weet niet of Uwe ervaringen in deze dezelfde zijn als de mijne, maar ik voor mij heb dikwijls het gevoel, alsof ik door eene toch in alle opzichten correcte vertaling, menige christelijke spreekwijze ontwijd, althans naar beneden haal; haar maak tot eene banaliteit, soms zelfs tot iets ridicuuls. Waaraan het ligt, weet ik niet, doch om slechts één voorbeeld uit vele te noemen, de vertaling van: „zie het Lam Gods" met: „Nĕhĕnlah, anak-biribiri Dibata" heeft voor mij iets hinderlijks, stuitends.

Nu ter zake.

I. Godsdienst. 't Behoeft niet herinnerd te worden in hoeveel verschillende beteekenissen dit woord in onze taal wordt gebruikt. In ons onderwijs zal 't voornamelijk in twee beteekenissen voorkomen: *a* ter uitdrukking van de betrekking des menschen tot God, de godsdienst zonder meervoud, *b* in den zin van een complex van leeringen, gebruiken, voorschriften enz. al of niet te recht met den godsdienst geacht in verband te staan.

Over *a* bij 't volgende woord. Wat *b* betreft, voor den Batak is deze niet te scheiden van het geheel zijner wereldbeschouwing, gebruiken, gewoonten. In zekeren zin is alles bij hem godsdienstig, en eigenlijk dus niets. Alles valt samen in 't woord bitjara = adat.

Dit woord nu is wel door ons te gebruiken, nader bepaald door een genitief (in de vertaling adjectief) bijv. bitjara kalak Kěristen, — Sělam = christel., Moh. bitjara, omdat door dergelijke bijvoeging men als van zelf den nadruk legt op wat iemand als Christen, resp. Mohammadaan onderscheidt, dus allereerst op zijne godsdienstige gebruiken. Evenwel niet uitsluitend. Elke afwijking van de Bat. bitjara zullen ze als specifiek christelijk, Mohammadaansch kunnen beschouwen, ook die welke met het Christendom of 't Mohammadanisme niets te maken hebben.

't Lijkt mij daarom beter het Fremdwort agama daarvoor te gaan gebruiken. We behoeven daarom bitjara niet te bannen. Het kan goede diensten bewijzen voor het met den godsdienst nauw samenhangende gebied van het zedelijke.

II. God dienen. 't Als koelie in contract dienen buiten beschouwing latende kent de Batak slechts twee dienstverhoudingen, nl. als pandeling en als slaaf. Eene woordelijke vertaling van onze uitdrukking is dus buitengesloten. Van onze Bataksche bedienden heet het meestal, dat ze zijn ras Toewan, bij mijnheer, of ngikoet Toewan, mijnheer volgen, eene enkele maal zelfs tĕman Toewan, mijnheers makkers. In bepaalde gevallen is deze wijze van uitdrukken niet te verwerpen, maar als staanden term zou ik 't allerliefst gebruiken: mĕgikĕn Dibata, God gehoorzamen. Voor godsdienstig kan men dan zeggen si m. D. maar zeer goed lijkt mij 't eenvoudige sitĕk, die gelooft, geloovig. En verder laat het Bat. 'mbijar hetzelfde gebruik toe als ons vreezen in God vreezen, godsvrucht (Furcht), dus 'mbijar (ngĕnĕhĕn) Dibata.

Voor godsdienst in dezen zin stel ik voor: pĕrdĕhĕr koe Dibata, verhouding (eig. het nabijzijn of wijze van nabijzijn) tot God.

Enkele der volgende woorden behoeven geen nadere toelichting, althans niet hier. Desgewenscht kan ik die mondeling geven.

III. Eigenschap (Gods), tĕmpas.

IV. Aalmoes. Piring (denk aan de verklaring die de Bataks geven van den naam der oeroeng Soekapiring).

V. Verzoenen (sühnen en versöhnen). Aan 't eerste beantwoordt ongetwijfeld nabeï, van sabe, wat den toorn moet stillen. Voor het tweede gebruikt de Batak pĕrijahkĕn (mĕrijah is o.a. weer verzoend, weer goed met elkaar). Als z. nw. beval ik in mijn eerste opstel reeds pĕrsadan aan.

VI. Verlossen. In mijn eerste opstel gaf ik hiervoor reeds nangtangi. Daarmee in overeenstemming voor verlost, ĕnggo nangtang. In sommige gevallen kan ngolangi dienen, dat o.m. beteekent: niet laten in, terughouden van. Zoo heb ik het in 't „Onze Vader" gebezigd.

VII. Zalig. Wij gebruiken 't woord nog al verschillend. In den zin van gezegend, en dus bijv. in de zaligsprekingen zou ik ĕrtoewah willen bezigen. Voor „behouden", „gered" kan loewah dienen. Voor zalig = volkomen gelukkig weet ik geen geschikt woord. We zullen ons voorloopig met het Ungefähre tevreden moeten stellen, met die uitdrukkingen, die zoo iets van tevreden, voldaan, niets meer verlangend beteekenen, bijv. sapa oekoer, sipi oekoer, malĕm ate, sinik ate. We kunnen alles een beetje aandikken met het bijw. van graad kal. 't W.w. zaligmaken zal dan

ook op dergelijke wijze moeten omschreven worden.

VIII. Apostel, discipel. Men zou deze woorden kunnen behouden na ze iets „mondzamer" gemaakt te hebben, bijv. apoestil, dĕsipil. Maar er is dunkt mij geen bezwaar tegen kĕm'ahan Toehan en adjar-adjar Toehan, of voor dit laatste ook het echt Bataksche: si 'nggoeroe man Toehan.

IX. Priester. Een kenmerk van 't Bataksche bestaan is 't weinig-gecompliceerd-zijn, en dus het zoo goed als ontbreken van arbeidsverdeeling, ook op 't gebied waarop we ons nu bewegen. Een goeroe is daarom dokter, toovenaar, waarzegger, leeraar, priester, alles in één persoon. Wij zullen dus, willen we de verschillen uitdrukken leentjebuur moeten spelen. Napbi voor profeet heeft het Bataksch reeds geannexeerd. Laten wij dus voor priester in aansluiting aan het Mal. N. T. imam nemen, voor hoogepriester imam 'mbĕlin. Commentariëeren moeten we toch, zelfs bij vele Bataksche woorden. De woorden goeroe en pandita (veel Bataks zeggen pĕlita = lampje; nu eene lamp willen we zijn, liefst wat meer lichtgevend dan zoo'n oliepitje!) krijgen alreeds eene bepaalde beteekenis. Voor ver àf wonenden, als lui van de Hoogvlakte en Goenoeng-goenoeng, heb ik gemerkt, is 't laatste woord vrij duister, maar eene toelichting met malim was meestal voldoende om eenigszins den aard van ons werk te doen begrijpen. Dit laatste woord kan ons goed dienen voor schriftgeleerde.

X. Straf. 't Meest voor de hand liggende woord is wel oekoem, dat geheel een Bat. woord is geworden. Tocht kleeft hieraan steeds iets van rechterlijk vonnis, oordeel, veroordeeling.

O e k o e m (oekoemĕn) beteekenen zelfs niet zelden h e t r e c h t, d e r e c h t s p r a a k. We kunnen het laten gelden als straf voor eene wettelijke overtreding of misdaad, maar voor s t r a f als gevolg van zonde lijkt het mij niet aanbevelenswaardig. Wat dunkt U van t o e l a h? Of de Bat. allen dit woord kennen weet ik niet zeker, maar de afleiding k ĕ t o e l a h ĕ n is gemeen goed, vrijwel synoniem met k ĕ b i l a n g ĕ n. Deze woorden beteekenen: „gestraft", „onder de straf" voor zeer oneerbiedig en onbehoorlijk gedrag, vooral jegens hooggeplaatsten, jegens de goden, voor majesteitsschennis. Nu is z o n d e toch ook vooral een zich vergrijpen aan Gods Majesteit.

Is 't Bataksche woord b i l a n g even goed te gebruiken, wat ik wel geloof (men denke o.a. aan den regel uit een bekende pantoen: kata ngeloek, pintĕr bilang), dan zou ik dit nog boven toelah verkiezen.

Voorts wil ik nog even wijzen op k a l e s a of k ĕ l e s a (het Skr kleça, moeite, verdriet), dat in 't Karo'sch vaak met b a n g a verbonden voorkomt. Zijne beteekenis is wel ongeveer weer te geven met o n g e l u k k i g e n s t a a t, en is waarschijnlijk door ons we. te gebruiken voor: d e n s t a a t w a a r i n d e z o n d e o n s b r e n g t. En dan zou „moewang kĕlesana", de kleça wegbannen, gelijk Br. Neumann me onlangs opmerkte, indien al niet als staande term te gebruiken, ter verklaring zeer teekenachtig het verlossingswerk van Christus karakteriseeren.

XI. O o r d e e l (crisis). Hier is ook o e k o e m bruikbaar, maar let men vooral op de beteekenis van s c h e i d i n g, dan zouden we daarvoor het act. verb. subst. p e n i r a n g kunnen gebruiken, omdat s i r a n g - s i r a n g, dat eigenlijk dezelfde beteekenis heeft, een specialwort is geworden voor een middel dat

den levende tegen den invloed der begoe's beschermt. Voor c r i s i s = h o o g t e p u n t, k e e r p u n t, zou wel t a m p o e k = top, uiteinde, te gebruiken zijn. De Bataks gebruiken het w.w. n a m p o e k i = de crisis van eene ziekte bereiken, te boven zijn.

XII. E r f z o n d e. Voor dit begrip weet ik geen woord noch gepaste omschrijving, tenzij we hiervoor het boven besproken k ĕ l e s a willen bestemmen.

Moge het hier gegevene tot eene voor 't werk vruchtbare bespreking leiden.

Boeloeh Awar, 12 Januari 1904.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Vierde Vergadering der Javaansche Voorgangers in de Oost-Java missie, gehouden te Swaroe (Malang) 5 en 6 Januari 1904. (*)

De eerste bijeenkomst dezer vergadering had Dinsdag 5 Januari 1904, des voormiddags van 8—11 uur plaats in de kweekschool (pamoelangantjalon) te Swaroe.

Tegenwoordig waren, behalve de Voorzitter Br. D. Louwerier en de Secretaris S. Luinenburg, 31 inlandsche Voorgangers en Onderwijzers, nl. 13 uit de Residentie Soerabaja, 14 uit Kĕdiri en Madioen, en 4 uit de Ass. Residentie Malang.

De vergadering werd door den Voorzitter met gebed geopend. Daarna hield hij een korte openingsrede naar aanleiding van Luk. 11 : 2, daarbij herinnerende aan het overlijden van Kyaï Andrijan, den voortreffelijken oud-Voorganger te Swaroe, den 24 September 1902 (Meded. XLVII, p. 469), en Sarpå, hulp-Voorganger (pamoelang-bantoe) te Mådjåwarnå.

De vergadering verkoos tot het houden der Jav. Notulen Simsim Maståkå, Voorganger te Ngårå, en Maståkå te Sĕgaran (beiden uit de Residentie Soerabaja).

Aan de orde van bespreking werd gesteld het in den beschrijvingsbrief als 1e punt aangegeven onderwerp: Onderhoud van personeel, stichting van kerk- en schoolgebouw en andere gebouwen.

(*) Zie Meded. XLVII, p. 326 v. v.

Tot het Personeel worden gerekend te behooren: A. Voorgangers; B. Onderwijzers; C. Ouderlingen.

Als bronnen van inkomsten werden achtereenvolgens genoemd: *a.* de Zendeling; *b.* de gemeente; *c.* de Zendeling en gemeente; en *d.* het Soerabaja'sch Vredefonds en Zendelinggenootschap.

Uit de besprekingen blijkt, dat:

A. *a.* 18 Voorgangers door den Zendeling bezoldigd werden.

b. 2 Voorgangers door de gemeente bezoldigd werden. Het ziekenhuis te Mâdjâwarnâ onderhoudt zijn eigen personeel. (Meded. XXXVI, 293).

c. 7 Voorgangers door Zendeling en gemeente.

d. 2 Voorgangers door het Soerabaj. Vredefonds en Zendelinggenootschap.

1 Voorganger ontvangt geene bezoldiging.

B. *a.* 13 Onderwijzers door den Zendeling bezoldigd worden.

b. 8 Onderwijzers door de gemeente bezoldigd worden.

c. 1 Onderwijzer door het Soerab. Vredefonds en Zendelinggenootschap bezoldigd wordt.

C. De Ouderlingen ontvangen eene belooning (gandjaran), bestaande in vrijstelling van heerendiensten (pandamĕlan nagari); zij worden beschouwd als Modin kristen = Christelijk Modin.

Nu kwamen de schoolgelden ter sprake.

Te Sĕmampir (Kĕdiri) was het aantal schoolgaande Christen-kinderen gering; en daar hunne ouders te arm waren, betaalden zij geen schoolgeld. Voor Mohammad. schoolkinderen werd schoolgeld verlangd naar het vermogen der ouders, doch met de heffing van dat schoolgeld werd niet al te gestreng te werk gegaan om

de school voor achteruitgang te bewaren. (Mededeel. XXXV, 275, 281).

Te Djatiwringin betaalden Christen- noch Moh. kinderen schoolgeld, daar de ouders den onderwijzer gedeeltelijk onderhielden. Waren de kinderen echter uit een andere desa afkomstig, dan werd er eenig schoolgeld gevorderd. Zoo ook te Poerwårědjå, Siṇḍoerědjå, Gědangan, Wånåhasri, Woengoerědjå, Bandjarrědjå, Těběl, Ngårå.

Te Mådjåwarnå betaalden alle schoolgaande kinderen naar het vermogen der ouders; de betaling had maandelijks of jaarlijks plaats. De bepaald arme ouders werden geheel vrijgesteld van betaling. Deze regel werd ook te Soemběrgoṇḍang gevolgd, doch zéér velen moeten daar wegens armoede vrijgesteld worden.

Te Sěgaran werd van schoolgaande christen-kinderen geen schoolgeld gevraagd, daar de ouders voor het schoolgebouw zorgden; doch voor Moh. kinderen werd al of niet schoolgeld verlangd naar den stand der ouders. Zoo was ook de regeling te Mlaṭen, Wijoeng, Raṇḍoerědjå en Soekåramé.

Te Soerabaja werd van ieder schoolgaand kind schoolgeld verlangd; zelfs geheel overeenkomstig het tarief op de Gouvern. school.

Te Swaroe, Pěniwen, Wånårědjå en Sitiardjå werd voor alle schoolgaande kinderen schoolgeld verlangd naar het vermogen der ouders; en te Maron, Toeloengagoeng, Parerědjå werd geen schoolgeld gevraagd.

Collecten bij de godsdienstoefeningen, jåtrådånå genaamd.

Deze hadden overal plaats, doch het bedrag was natuurlijk! zeer onderscheiden.

In 14 gemeenten alleen des Zondags in de voormiddag-godsdienstoefening; in 3 gemeenten des Zondagsmorgens en -'s middags; in 4 gemeenten Zondagsmorgens en in den Maandel. bidstond; in 1 gemeente Zondagsmorgens en -'s middags en in den Maandel. bidstond; en in 4 gemeenten bovendien ook in de Donderdagavond-bijbellezing.

Verplichte en vrije bijdragen bij gelegenheid van huwelijksvoltrekking, pisoembang pĕnganten genaamd, en andere gelegenheden.

Deze waren in ieder Zendelings-ressort bekend, maar zelfstandig geregeld. In Kĕdiri moet bij gelegenheid van het kawin kantor, (te vergelijken met het sluiten van een huwelijk voor den ambtenaar van den burgerlijken stand, als hoedanig de Zendeling dan fungeert) *f* 3.— betaald worden; en bij het kawin gredja, d.i. de kerkelijke huwelijksinzegening, wordt eene vrije gave gschonken.

In het ressort Parerĕdjå stort men *f* 2,50 bij het kawin gredja. Zoo ook in de ressorten Mådjåwarnå en Sĕgaran.

Voorts werden nog vrije giften geschonken bij gelegenheid van: Doop, Avondmaal, Aanneming van nieuwelingen, Geloofsbelijdenis van Catechisanten; en Vervulling van gedane geloften.

De Voorganger van Wånårĕdjå deelde mee, dat de gemeente een geweer bezat. Als iemand dat wil gebruiken om te gaan jagen, moet hij het bij wijze van huur daarvoor bepaalde deel van den jacht aan de gemeente afstaan, die dat dan te gelde maakt ten bate van de gemeente.

De tweede bijeenkomst had des avonds van 6—8 uur plaats. De Notulen van de voormiddagbijeenkomst werden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter stelt aan de orde ter bespreking: De

Loemboeng Miskin en de L. piroekoenan.

Hetgeen in deze Notulen werd opgenomen van het ter vergadering behandelde betreffende deze twee Loemboeng's te Mådjåwarnå vindt de lezer veel uitvoeriger en duidelijker beschreven in het Jaarverslag over 1902 van Br. A. Kruijt in Meded. XLVII, p. 388 v. v. Men zie ook: Meded. XXXIII, p. 300, en XXXV, p. 280.

Er bestaat nog geen Loemboeng te Wijoeng, Soerabaja, Poelé, Soekåramé, Raṇḍoerĕdjå, Sĕgaran; en in geene der Kĕḍirische gemeenten; alleen Aditojå en Djatiwringin zijn bezig eene L. Miskin op te richten, en heeft Parerĕdjå eene L. Piroekoenan. Deze bestaat reeds in de gemeente Kĕrtårĕdjå. Bångsårĕdjå en Ngårå hebben, evenals Mådjåwarnå een L. Miskin en L. Piroekoenan. Ook het Ziekenhuis te Mådjåwarnå heeft een L. Miskin, ontstaan door bijdragen van behandelde patiënten en gemeenteleden. Ook Soembĕrgoṇḍang en Mlaṭen hebben een L. Miskin. Bandjarrĕdjå gebruikt de L. Piroekoenan om zaadpadi te verstrekken aan wie daaraan behoefte hebben, naar het schijnt zonder rente, daar het geleende in den oogsttijd teruggegeven moet worden; „zoodat" — zeggen de Notulen — „men die Loemboeng een L. Titipan = een L. waarin men padi ter bewaring geeft, zou kunnen noemen." Alle Malangsche gemeenten hebben een L. Piroekoenan, die men daar L. Djakat noemt.

Behalve het genoemde werden overal nog vrijwillige bijdragen geschonken voor kerk- en schoolgebouwen, en het daarvoor noodige meubilair, in geld, onbetaalden arbeid, steenen, zand, kalk enz. Men zie:

de Notulen der vorige vergadering van 6 en 7 Januari 1903, Meded. XLVII, 329, en Br. A. Kruijt's Jaarverslag Meded. XLVII, 383. Te Mådjåwarnå en te Kĕrtårĕdjå en Ngårå bracht men ook geld bijeen voor een Avondmaalstafel; zelfs droeg men bij in de algemeene collecte voor hulpbehoevenden door de ramp van Krakataw, den oorlog op Lombok, en den Boeren-oorlog in Z. Afrika. In Kĕḍiri bracht men *f* 150.— bijeen voor den aankoop van 10 kerkbanken; en ook geld voor den aankoop van grond bestemd voor de graven der Christenen; en bracht men te Ngårå en Kĕrtårĕdjå geld bijeen om balken te koopen, bestemd voor doodkisten (Meded. XXXIII, 303, 415). Te Toeloengagoeng verzamelt men geld om kerkbanken te verkrijgen.

De vergadering werd hierop met gebed gesloten waarin de Voorganger van Poerwårĕdjå voorging.

Woensdag 6 Januari 1904 werd des morgens de bijeenkomst weer geopend met gebed waarin de Voorganger van Soerabaja voorging.

De Notulen van de vorige avondvergadering werden gelezen en goedgekeurd.

De besprekingen van den vorigen avond werden voortgezet.

De gemeente te Soerabaja had eene vereeniging gesticht en die genoemd: Koempoel-ing-sih-goejoeb-ing-trĕsna (Meded. XLIII, 73); zij had reeds *f* 40,— op de Spaarbank te Mådjåwarnå, met de bedoeling behoeftigen te helpen. Doch toen dat geld tot dat doel was verbruikt, werd er niet verder bijgedragen, en ging de zaak te niet. De voorganger, onderwijzer en eenige gemeenteleden kwamen toen overeen, eene nieuwe vereeniging te stichten, die men dåmå-saråjå noemde, en plaatste de

gelden op de Postspaarbank. Deze vereeniging telde nu slechts 5 leden. Ook trachtte men nog een fonds te stichten voor het onderhoud der graven, en om behoeftigen die een doode hadden tegemoet te komen, doch deze poging mislukte.

Te Wijoeng bestaat een begrafenisfonds onder bestuur van den kerkeraad; gehuwden dragen daartoe maandelijks 5 cent, en ongehuwden $2\frac{1}{2}$ cent bij.

Te Poelé bracht men geld bijeen om er een kerklamp voor te koopen. (Med ed. XXXIII, 304).

Uit de verdere bespreking bleek, dat in al de gemeenten het een of het ander van het bovengenoemde gevonden werd; doch in al de gemeenten kwam de bouw en het onderhoud van kerk- en schoolgebouw met het noodige meubilair voor rekening van de belanghebbende gemeente, al of niet met medewerking van den Zendeling. (Med'ed. XLVII, 329; XXIX, 313; XXVIII, 269; XXXV, 275, 281).

Het 2e punt, dat nu volgens den Beschrijvingsbrief, aan de orde werd gesteld, betrof: De regelingen op het huwelijk betrekking hebbende.

Deze zaak is, natuurlijk, in al de Zendelingsressorten, met meer of minder verschil, geregeld. Die verschillen ontstaan door den toestand waarin iedere gemeente op zich zelf bestaat. Om de bespreking te bekorten, zou uit iederen Zendelingswerkkring slechts één voorganger het woord voeren.

a. Leeftijd bij eerste huwelijk.

Wat Mådjåwarnå betreft, kunnen wij weer verwijzen naar het verslag van Br. A. Kruijt in Med ed. XLVII, 386 v. v.

Omtrent Kĕdiri deelde de Voorganger meê, dat een meisje minstens 15 j. 3 m. oud moest zijn. Met haar 15e levensjaar kon zij pas haar geloofsbelijdenis afleggen; en dat moest geschied zijn, wilde zij een hu-

welijk aangaan. Daarom werden die 3 maanden daaraan toegevoegd. Een jongeling moest 17 jaar 3 m. minstens oud zijn om gelijke reden. Op de vraag of 17 jaar niet te jong was, werd geantwoord, dat, al is dit cijfer vastgesteld, in den regel de jongelingen altijd ouder zijn. Deze regeling bestond al vele jaren. Ook M'adioen hield zich aan deze bepaling.

Het ressort Sĕgaran volgde de regeling van Mådjåwarnå.

Parerĕdjå bepaalde den minimum leeftijd op 18 en 16 jaar, terwijl Malang dien sedert 3 jaren bepaalde op 20 en 15 jaar. (Meded. XXVIII, 264; XXIX, 315; XXX, 255; XXXII, 320, 314).

b. Verplichting bij eerste huwelijk.

Algemeen is verplichtend gesteld, dat voor de aanstaande echtgenooten een eigen woonhuis met meubilair gereed is.

c. Verboden huwelijken.

De Voorganger van Mådjåwarnå somde op:

Ouders met kinderen.

Embah met poetoe, en hunne afstammelingen (ing saöeroetipoen), al zijn het ook aangehuwden (sanadjan toeroenipoen tijang kawin oetawi botĕn).

Broeder met zuster; onverschillig of zij beiden van dezelfde ouders zijn, of halve broeder en zuster zijn.

Paman of oewaq djalĕr en ĕmbah djalĕr met eene kapènaqan of poetoe-kapènakan-estri.

Bibiq of oewaq-èstri en ĕmbah-èstri met eene kapènaqan of poetoe-kapènaqan-estri-djalĕr.

Misanan djalĕr met Misanan-estri.

Poetoe met Boejoetipoen tijang satoenggil (kapènaqan misan).

In Kĕḍiri is het huwelijk tusschen neef en nicht

of achterneef en -nicht verboden. In Sĕgaran, Parerĕdjå en Malang zal dit punt nog nader geregeld worden.

d. Aangifte en afkondiging des huwelijks.

In het ressort Mådjåwarnå geeft men van een eerste huwelijk 3 maanden van te voren kennis aan den Voorganger, die daarvan bericht doet aan den Zendeling. De afkondiging in de kerk had sedert den Zendeling Jellesma 2 weken vóór de huwelijksvoltrekking plaats; dit is sedert 5 jaar al afgeschaft.

Van tweede huwelijken — weduwnaar of weduwe — wordt 6 weken van te voren kennis gegeven aan den Voorganger.

In Kĕḍiri wordt van eerste huwelijken minstens een half jaar van te voren kennis gegeven aan den Voorganger, die daarvan aanteekening houdt, en maandelijks den Zendeling kennis daarvan geeft. Afkondiging in de kerk 14 dagen vóór de huwelijksvoltrekking.

In Sĕgaran van alle huwelijken 3 maanden van te voren kennisgeving. In Parerĕdjå kennisgeving van eerste huwelijken 2 maanden van te voren. In Swaroe kennisgeving bij eerste huwelijken van de verloving aan den Voorganger; daarna 3 maanden vóór den bepaalden dag der huwelijksvoltrekking; en ten slotte weer kennisgeving 1½ maand vóór den huwelijksdag. Den 3en en 2en Zondag vóór de huwelijksvoltrekking afkondiging in de kerk. (oepami rĕpotan kang kaping kalih wahoe sĕdjanipoen pangantèn dèrèng pĕpaq dipoen-tolaq?)

e. Onderzoek en aanteekening van de bezittingen der aanstaande echtgenooten.

Aangaande het ressort Mådjåwarnå (en zoo ook Parerĕdjå) deelt de Voorganger mee, dat voor dit onderwerp nog geen vaste regeling is getroffen. Het is nu gewoonte, dat de Voorganger, Ouderling, Pamomong, en bloedverwanten van de bezittingen der aanstaande echtgenooten aanteekening houden, en deze in een register wordt opgenomen, in bewaring bij den Voorganger.

In Kĕḍiri en Madioen doet eene commissie alleen maar onderzoek of er eene woning voor de aanstaande echtgenooten gereed is.

In Sĕgaran doet de Voorganger dit onderzoek alléén. In Swaroe geschiedt dit onderzoek door den Voorganger met een Ouderling en een kerkeraadslid, 3 dagen vóór de huwelijksvoltrekking. De Zendeling ontvangt schriftelijk rapport van dit onderzoek.

f. Onderzoek der papieren van de aanstaande echtgenooten, enz.

Tot deze papieren behooren: Doopbrieven van de aanstaande echtgenooten, en die van hunne ouders; mochten de ouders nog Mohammadanen zijn, dan eene verklaring van het desahoofd, bevattende hunne namen, geschatten leeftijd, en bedrijf. Doopbrieven der getuigen. Schriftelijke verklaring van het desahoofd dat hem van het voorgenomen huwelijk kennis is gegeven, en de ouders verklaard hebben hunne toestemming tot dat huwelijk te hebben gegeven; of als het voor den bruidegom of bruid, sedert Christen geworden, een tweede huwelijk is, dat het eerste, een Mohammadaansch huwelijk geweest zijnde, door den dood of echtscheiding ontbonden is. Ook bij een tweede huwelijk van eene of beide der aanstaande Christen-echtgenooten den Doopbrief van den (de) overleden echtgenoot. En eene schriftelijke verklaring van

den Zendeling uit wiens ressort één der beide verloofden afkomstig mocht zijn. De Voorganger is belast met het onderzoek dezer stukken 3 of 4 dagen vóór de huwelijksvoltrekking; en zal, alles in orde bevonden hebbende, de aanstaande echtgenooten, ouders en getuigen, een ieder zijne verplichtingen in deze zaak duidelijk en ernstig voorhouden. Alzoo geschiedt in de ressorten Mådjåwarnå, Sĕgaran en Parerĕdjå.

In Kĕḍiri komen 3 weken vóór de aanstaande huwelijksvoltrekking de verloofden bij den Voorganger, begeleid door hunne ouders en twee getuigen; de verloofden brengen hunne Doopbrieven meê. Een weduwnaar of weduwe moet een schriftelijk bewijs leveren dat hij of zij werkelijk gescheiden is, en sedert wanneer; of dat de voorgaande echtgenoote of echtgenoot werkelijk overleden is. Een en ander om bedrog te voorkomen, en later mogelijke moeilijkheden. Voorts herinnert de Voorganger de aanstaande echtgenooten en getuigen hunne verplichtingen. In Swaroe heeft dat onderzoek 1 dag vóór de huwelijksvoltrekking plaats.

Des avonds ten 6 u. wordt de vergadering weêr voortgezet.

De Notulen van de voormiddag-bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.

De vergadering besluit het des morgens besproken onderwerp nu niet verder te behandelen. De Voorzitter houdt eene toepasselijke slotrede, en noodigt Br. Luinenburg uit de vergadering in dankgebed voor te gaan.

De Javaansche Notulen werden onderteekend door:

President:
D. LOUWERIER.

Secretaris:
S. LUINENBURG.

Javaansche Secretarissen:
SIMSIM MASTAKA.
MASTAKA.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

De tĕndi in verband met Si Dajang,

door J. H. NEUMANN.

I.

Wanneer ik hier eene poging ga wagen om een gedeelte der Karosche wereldbeschouwing weer te geven, dan wil dit ook niet meer dan als pogen beschouwd zijn; als gevolg van mijne onderzoekingen in deze richting bood zich deze beschouwing als vanzelf aan, zooals ook wel blijken zal uit het onderstaande. Als zendeling onder dit volk verkeerende was het voor mij toch van het grootste belang te weten welke aanknoopingspunten ik hier in het hart van den hoorder zou vinden voor de prediking van het Evangelie en op welke wijze hij onze woorden zou opvatten. God en mensch zijn toch de punten waar de prediking over loopt, en wat den mensch betreft moest er een woord voor „ziel" gevonden worden, dat correspondeerde met de christelijke opvatting hiervan. Tot heden toe is *tèndi* dat woord geweest en zal het ook wel in de toekomst blijven, al moet dit woord nog eene verdere geschiedenis doormaken om meer inhoud te ontvangen.

Allereerst dus zullen wij de tĕndi beschouwen en wel zooals die t h a n s door de menschen beschouwd wordt, om dan vervolgens over te gaan tot de beschouwing van Si Dajang en beider betrekking tot elkander. Om het denken van den Karo te verstaan is een en ander zeer leerrijk.

Voorop stellen wij het resultaat onzer onderzoekingen ten einde voortdurende herhaling onnoodig te maken;

nl. de mensch bestaat uit drie deelen, 1o. tĕndi, begoe en lichaam — òf, 2o. tĕndi, een tweede tĕndi die begoe wordt, en lichaam. Na den dood verdwijnt de tĕndi, het lichaam vergaat en de begoe blijft bestaan; òf ook de eene tĕndi verdwijnt, een tweede tĕndi wordt begoe, en het lichaam vergaat. Tĕndi en ik-heid zijn een, in plaats van „ik wil", kan de Karo evengoed zeggen „mijn tĕndi wil". Lichaam en tĕndi zijn onafscheidelijk verbonden, bij scheiding lijdt het lichaam, kan zelfs sterven. De plaats van de tĕndi is overal in het lichaam en is de copy van den bezitter, zijn otherself; daarnaast staat de tĕndi als levenskracht. Bij den dood verlaat de tĕndi door de groote fontenel het lichaam van den mensch.

Ware dit antwoord het eenige dat men op zijne vragen ontvangt, dan zou het aan eenvoudigheid niets te wenschen overlaten. Maar het bovenstaande is de conclusie die ik uit de verschillende opgaven mij gedaan heb getrokken. Een en ander moge hier volgen teneinde het bovenstaande toe te lichten.

Men beweert dat de mensch twee tĕndi's heeft, de eerste houdt verblijf onder het huis ter plaatse waar de placenta begraven ligt, de tweede houdt verblijf op den zolder (para). De eerste zou de eigenlijke tĕndi van den mensch zijn en den kinderzegen schenken, de tweede zou alleen willen mĕdjilé djilé (wat misschien het best nog te vertalen is met ijdel zijn, lust tot opschik en derg. hebben). Men weet niet wat er na den dood met deze tĕndi's geschiedt, of men hoort het algemeene: „tĕndi wordt begoe".

Dit tweetal tĕndi's ontmoeten wij bij anderen die een duidelijker formuleering bezitten, nl. de mensch heeft twee tĕndi's; de eene tĕndi (maringala geheeten)

gaat bij den dood te niet en de andere wordt b e g o e d j a b o e.

Door goeroe's wordt een getal van zeven tĕndi's opgegeven; een voortbrengsel der fantasie maar gebaseerd op een reëel iets. Deze tĕndi's dragen elk een bepaalden naam en twee opgaven laat ik hieronder volgen ter vergelijking.

1. Si Djoedjoeng.	1. Si Djoengdjoengĕn.
2. Si Galimang.	2. Si Goeliman.
3. Si 'ndakara.	3. Si ĕndakarak.
4. Si 'ndakiri.	4. Si ĕndakarik.
5. Si Bĕrka Kondang.	5. Si raha raha.
6. S. Berka Kasih.	6. Tĕndi tandĕk.
7. Si Ola lapat.	7. Si Lindoeng boelan

Soms nog afwijkende: Mĕrka Kasih en Kolan Kolan.

Aangaande het nut en de waarde om zeven tĕndi's te hebben gaf mij een goeroe de volgende verklaring:

(Van de eerste reeks)

1. De eerste tĕndi is altijd bij ons, zij beschermt ons, de rest zijn hare slaven.
2. Is zijn gezant.
3. Haalt water.
4. Kookt rijst.
5. Is een zwerveling, overal waar feesten gegeven worden gaat hij heen.
6. Is een dief.
7. Is een speler.

Gelukkig echter heeft een mensch maar zelden alle zeven tĕndi's bij zich, want dan zou hij ongelukkig zijn. Dit laatste deed mij aan iets anders denken, nl. dat men op deze wijze de karakters der menschen wilde verklaren. Wanneer men denkt aan hunne beschouwing van het noodlot dan krijgt deze meening zekerheid. Iemand die dus diefachtig is, heeft behalve de eerste ook nog

de tĕndi Bĕrka Kasih bij zich en is dus noodzakelijkerwijs een dief.

Reeds vroeger deelde ik mede dat de mensch in de zevende (zwangerschaps-) maand aan Dibata zijn lot vraagt (mindo); en hoedanig zijn verzoek is, zoodanig is ook zijn onveranderlijk lot.

Het getal zeven is door het onderstaande verklaard. Eens toch hoorde ik dat de mensch zeven tĕndi's had en wel in zijn lichaam. Hunne resp. plaatsen waren de volgende: 1 en 2 in de polsen; 3 en 4 in den bovenarm; 5 in de fontenel; 6 in het hart; 7 in den nek. Hieruit kunnen wij opmaken dat het kloppen van het bloed bedoeld is het welk in pols en hart zeer duidelijk is, de zevende alleen is twijfelachtig, maar kan toch wel het kloppen van de halsslagader bedoelen.

Zonder twijfel berust de bovengenoemde meening en benaming van zeven tĕndi's op deze indeeling. Het is echter eene speling van het vernuft die nog niet tot het volk is doorgedrongen en wier oorsprong, het kloppen van het bloed, bijna vergeten is. (Vergl. Von Bronner, Unter den Kannibalen enz., pag 239.) Wij leeren er echter uit dat tĕndi in het lichaam verblijft houdt en in nauw verband staat met het bloed. (Wij denken onwillekeurig aan Gen. 9 : 4) Niet dat tĕndi = bloed zij, maar dat tĕndi de warmte van het bloed is, de essence, evenals men den geesten warme spijzen voorzet en zoodra deze koud geworden zijn, zegt dat de geesten er van gegeten hebben en het nu onaangenaam smaakt. Het gebruik dat men van bloed maakt om het hout te verzoenen doet ook hieraan denken; eveneens de placenta, waar men, zooals we beneden zien zullen bijzondere kracht aan toeschrijft.

Wij kunnen echter in de bovenvermelde zeven tĕndi's beschermgeesten, schutspatronen zien, die echter hier

weinig of niet zullen gebruikt worden. Wel echter zien wij de placenta en het vruchtwater als zoodanig optreden. Men kan vaak hooren dat de placenta en vruchtwater als tĕndi genoemd worden, maar reeds van te voren meen ik te mogen zeggen dat dit niet zoo is. Wel hebben beide een tĕndi in zich, die evenals alle andere een zelfstandig bestaan kan voeren maar de tĕndi is het niet. Dat stemmen trouwens de meesten bij navraag toe. Let men verder op het spraakgebruik dan wordt het zekerheid dat deze twee schutspatronen zijn en wel onder den naam van soedara, waaronder men de kaka (vruchtwater) en agi (placenta) verstaat. Nu zegt men: i-paké soedara; = hij bezigt, houdt in waarde de soedara. Van tĕndi hoort men dit nooit. Wat bedoelt men er mede? Daar verstaat men onder dat men zijn leven lang het vruchtwater vóór en de placenta achter zich heeft; beter gezegd de tĕndi van placenta en vruchtwater. Loopt men, dan loopen zij vóór en achter ons; zit men dan zit de kaka op de knieën en de agi achter den rug; ligt men te slapen dan houden beiden de wacht, een aan het voeten- en een aan het hoofdeind. Voor men zich ter ruste begeeft roept men beiden aan om ons in den nacht te beschermen. Vandaar ook dat wij begrijpen dat het verboden is over de uitgestrekte beenen van slapenden of zittenden te stappen of langs den rug van etende personen te gaan.

Kaka en agi zijn dus schutspatronen en moeten „gebruikt, in waarde gehouden worden"; maar het is een kwestie van keuze, niemand is er toe verplicht. Dit is ook het geval met de gĕrĕk gĕrĕk, die in het lichaam verblijf houdt. Gĕrĕk gĕrĕk beteekent spiertrilling, reflex, peeshuppeling, soms ook het kloppen van het bloed en waarschuwt den mensch voor naderend gevaar. Des nachts bijv. wordt men plotseling wakker

als er een dief in aantocht is, of bij naderend gevaar verraden bepaalde spiertrillingen of er voor den persoon gevaar is of niet. Het ngoge gĕrĕk gĕrĕkĕn is echter een bijzondere kunst, niet elkeen weet te zeggen wat zij beteekenen. Het meest komt het de ook in Holland bekende „voorgevoelens" nabij; al wordt het ten opzichte van kippen enz. een bepaalde wichelarij.

Is er dus van tĕndi sprake dan kunnen wij gerust kaka en agi, soedara en gĕrĕk gĕrĕkĕn, buiten beschouwing laten, al staan zij met de tĕndi in verband. Zij staan op eene rij met de begoe djaboe, bitjara goeroe enz.

Keeren wij dus tot de tĕndi terug. Alles wat leeft heeft een tĕndi, en de mensch wordt geboren een tĕndi hebbende. Dit zijn twee vaststaande stellingen, al wordt er wel eens iets op afgedaan, en wij zullen ons thans meer tot de eigenlijke tĕndi van den mensch bepalen.

Eene meening, die ik nooit hoorde uitspreken, maar waarvoor veel pleit, is, dat de tĕndi met den mensch groeit; er is een begrip van rijp worden van het kind, dat men meer voelt dan bewijzen kan. Toch ontbreken de bewijzen niet geheel al zijn zij niet zoo positief. Men zegt nl. van een kind als het nog geen snijtanden heeft, tanga ĕrbĕras; hij heeft nog geen snijtanden, die hier dus bĕras, gebolsterde rijst, genoemd worden; de valsche kiezen noemt men batoe, steen; en de hoektanden pĕrkawal, bewaker. Zoolang de hoektanden, de bewakers, nog niet door zijn, mag het haar niet geknipt worden. Over het algemeen is het doorkomen der tanden eene kritieke tijd voor de kinderen en zoodra deze door zijn komt er een tijdperk van ongestoorden groei. Neemt men nu in aanmerking dat bĕras en steen altijd als punten van vergelijking dienen ten opzichte van de tĕndi, dan ligt, na

het bovenstaande de conclusie voor de hand, dat zoodra alle tanden (melktanden) verschenen zijn, de tĕndi van het kind als hard, als vast beschouwd wordt, zoodat de mensch dus als rijp voorgesteld wordt.

Over den oorsprong van de tĕndi is maar eene meening, dat deze van vader en moeder uitgaat. Daartoe moeten wij wel besluiten al kan men nog ongehuwd zijnde de tĕndi van zijn later kind ontmoeten in den droom. Iemand die nog ongehuwd is, of reeds gehuwd is maar nog geen kinderen heeft, of zelfs reeds een kind heeft, kan de tĕndi van zijn kind, ongeboren of reeds geboren, ontmoeten. Bepaaldelijk moet in dezen droom gelet worden of iets gegeven en door den bedoelden persoon aangenomen wordt. Is het geschenk bijv. van een harde zelfstandigheid, metaal, steen, dan zal de tĕndi van het kind sterk en hard zijn, dus het kind zal welvarende zijn en lang leven; is het geschenk van eene zachte of vloeibare zelfstandigheid dan is het leven van het kind van twijfelachtige waarde. Het geschenk noemt men de tĕndi van het kind, en al naar gelang van den aard van het geschenk is de aard van de tĕndi.

Nu moet men echter voorzichtig zijn en niet te spoedig tot een voorbestaan van de tĕndi besluiten. Zulk soort droomen zou men onder de voorteekens kunnen rangschikken, zij bepalen niets meer dan den aard der tĕndi. Waar de Batak veel hecht aan goede en booze voorteekens daar is zulk een droom eenvoudig een gunstig of ongunstig voorteeken, [zie Verslag van den heer Joustra over 1903 aangaande tĕndi; waarbij wij naar analogie van den droom opmerken, dat tĕndi niets anders dan „wedergade, afbeelding, otherself" kan beteeken. Men vraagt toch nimmer aan iemand die gedroomd heeft:

K a i k i n n i p i n d o e? Wat was uw droom? Maar wel: K a i t ĕ n d i n a? = wat was zijn tĕndi? Overtuigd als men is, dat de droom eene wandeling van de tĕndi is, heeft men dus alleen te vragen wat de droomer ontmoet heeft, en dat kan niets anders zijn dan de tĕndi van anderen of van iets anders].

Reeds boven noemden wij het haar van het kind; en het is hier de plaats een en ander over de gebruiken aangaande het haar mede te deelen. Zoolang het kind nog geen hoektanden heeft mag het haar niet geknipt worden. Zijn echter de hoektanden doorgebroken dan mag een goede dag gekozen worden om het haar voor het eerst te knippen. Bij een jongen is de oom van moederszijde, bij een meisje haar tante van vaderszijde de aangewezen persoon om te knippen. Dit eerste knippen heet niet g o e n t i n g zooals gewoonlijk, maar i n d j a m i = leenen; het woord g o e n t i n g mag zelfs niet genoemd worden. Verder richt men een maaltijd aan en het kind krijgt allerlei lekkernijen, o e p a h geheeten, stellig opdat zijn tĕndi niet schrikke.

Voor dat men begint te knippen neemt men vijf of zeven haren die dicht bij de kruin staan en knipt ze af, deze haren worden aaneengeknoopt en in de familiekist gedaan. Men geeft als reden op dat dit hetzelfde is als n g o e m b o e n g, de aanvang der werkzaamheden om een djoema te maken (zie Med. 46 pag. 374). Zijn deze haren geknipt dan mag men verder met knippen voortgaan. Men knipt niet alles weg, maar laat hier en daar een plekje staan; bij meisjes vooral op den kruin (t a n g k e t a b o e = steel van de kalebas, geheeten); bij jongens vooral van voren (t o e n g k i r n a k a n = de rijst begluren) of op zijde achter het oor (d j a m b i[2]) of van achteren in den nek (d j a m b i[2] k o e d o e k) of t ĕ b o e s i g o e n g geheeten).

Wat djambi[2] beteekent is mij onbekend; van de t ĕ b o e s i g o e n g zegt men dat dit vooral bij den ten strijde trekkende noodzakelijk was; was er aan het afgehouwen hoofd geen pluk haar dan haalde men een touw door het neustusschenschot en sleepte zoo het hoofd naar huis. De tangké taboe is het begin van de vlecht bij de meisjes, telkens laat men een weinig meer staan totdat de vlecht eene voldoende dikte en lengte bereikt heeft. De andere haarplekken behoeven niet het geheele leven te blijven bestaan. Wanneer nl. het kind zoo groot is dat het zijne hand over het hoofd leggende met de vingers zijn oorlel bereiken kan dan is zulks niet meer noodig, dan mag steeds alles weggeknipt worden. Heeft het kind de bedoelde grootte bereikt dan zegt men: ĕ n g g o l ĕ p a ṣ b ĕ r g ĕ h = de koude is reeds voorbij, doelende nl. op eene ziekte die bij jonge kinderen zeer gevreesd wordt. Deze ziekte heet: k ĕ n a ĕ m b o e n, door de wolk geraakt; het is eene ziekte die het kind maar steeds mager en klein doet blijven en waartegen wasschingen met heet water en sirihsap aangewend worden.

Van belang is verder nog dat de man zijn haar niet knippen mag wanneer zijne vrouw zwanger is; op den dag der huwelijksvoltrekking gaan bruid en bruidegom naar het water, reinigen zich het hoofdhaar en doen wederzijdsch van het haarvuil op elkaars hoofd, daarna knoopen zij de haren aan elkaar en maken ze dan weer los. Verloofden geven elkaar vaak een beetje haar als onderpand van trouw.

Wordt een kind met een verward haarbosje op het hoofd geboren dan is dat een gelukskind. Dibata heeft dat gedaan, zegt men, en scheert het nooit weg. Zulk een plekje haar heet d a n d a n d i b a t a = verward door dibata.

Na al het gezegde omtrent het haar zal het ons duidelijk zijn dat er verband bestaat tusschen het welzijn van het kind en zijn haar; of wat op hetzelfde neerkomt, tusschen zijn tĕndi en het haar. Ook mag niet vergeten worden dat de tanden aanwezig moeten zijn om tot knippen te mogen overgaan. De tanden zijn dus in zekeren zin de vervangers van het haar, en vandaar ook de naam van de hoektanden p ĕ r k a w a l. Is mijne meening juist, dat nl. de tĕndi met het kind medegroeit, dan ziet men aan de harde tanden dat de tĕndi reeds hard is, dus dat er geen gevaar te vreezen is wanneer men het kind iets aandoet. Wanneer men toch weet hoe bang de Batak is iets te ondernemen wat tegen den zin van het kind ingaat, dan begrijpt men ook de vrees om een kind al het haar af te nemen. Men is bevreesd dat de tĕndi van het kind boos zal worden, zal vluchten en vandaar dat men het eerst de periode van het tandenkrijgen laat doormaken voordat men tot het haarknippen overgaat. De angst toch dat men de tĕndi van het kind zal doen schrikken zit er zoo diep in, dat men soms liever een ziek kind aan zijn lot overlaat dan het geneesmiddelen te geven. Dat men dus het haar van een kind niet knipt voor het tanden heeft, èn dat men het bij het eerste knippen geschenken geeft, en dat men niet van g o e n t i n g, maar van i n d j a m i spreekt, is eenvoudig om de tĕndi niet te doen schrikken (b o e r a w a n).

Maar daarmede is nog niet verklaard waarom men de eerste haren samenknoopt en wegbergt, en ook niet waarom bruid en bruidegom de haren samen knoopen op den trouwdag. Dat met het samen knoopen en wegbergen in het eerste geval een vasthouden van de tĕndi bedoeld is lijdt geen twijfel, dit ligt geheel op de lijn van het denken van den Karo. Maar hoe het verband daar-

tusschen gedacht wordt is moeilijker, tenzij wij aannemen dat de tĕndi als een zekere vluchtige stof gedacht wordt, als vloeibaar en deelbaar, als levenskracht. Deze levenskracht dan ook weer als met eene sympathetische kracht begaafd, die het gelijksoortige aantrekt. Het is geen uitgesproken idee, maar eene idee die overal toegepast wordt, en die men elk oogenblik van het leven ziet toegepast.

Dit geeft ook eene redelijke verklaring voor het samenknoopen der haren van bruid en bruidegom; het is dan het teeken dat de tĕndi van beiden vereenigd zijn. Deze meening krijgt zekerheid door het volgende. Een meisje zal een aanbidder slechts zelden of nooit direct afwijzen, zij zal allerlei wegen inslaan om hem te doen merken dat hij geen hoop behoeft te koesteren, maar hem dadelijk afwijzen daar komt zij niet gemakkelijk toe. Dit doet zij „omdat men nooit kan weten of niet Dibata hunne tĕndi's vereenigd heeft". Het huwelijk vereenigt dus de tĕndi's en het samenknoopen van het haar is daarvan dus het teeken.

Wij stuiten dus hier op de tĕndi als levenskracht, terwijl daarnaast de tĕndi als dubbelganger van den mensch staat. De tĕndi toch heeft volkomen de gedaante van zijnen bezitter, maar daarnaast staat de gedachte dat de tĕndi deelbaar is. In den droom toch wandelt de tĕndi in de gedaante van zijn bezitter en ontmoet eveneens de tĕndi's van dieren of voorwerpen. In zooverre is de tĕndi de dubbelganger van den mensch. Maar anders beschouwd is de tĕndi ook weer de eigenlijke persoon zelf, de ik-heid. De tĕndi toch bepaalt den mensch; wat iemand is, is hij krachtens zijn tĕndi. De tĕndi heeft aan Dibata zijn lot gevraagd en zooals het lot van de tĕndi is, zoo is het lot van den

mensch. Vandaar ook het weinige besef van verantwoordelijkheid en het zwak plichtsgevoel bij hen.

Het volgende moge zijn denken op dit punt volkomen illustreeren. Iemand, zeg Si Anoe, heeft reeds lang zijne zinnen gezet op een mooi kleed, maar tot heden toe kan hij het geld niet machtig worden om het kleed te koopen. Na verloop van eenigen tijd wordt hij ziek, geneesmiddelen baten niet en ten slotte stelt men de diagnose: de tĕndi is boos. Nu wordt een goeroe gehaald om het raleng tĕndi uit te voeren (zie beneden) en daardoor hoort men dat de tĕndi van Si Anoe boos is omdat zij het begeerde kleed nog niet heeft ontvangen. De nabestaanden zorgen nu wel dat het kleed er spoedig is.

Men meene nu niet dat dit een kinderachtig middel is om aan begeerde voorwerpen te komen, integendeel het maakt een integreerend deel uit van de ziekteleer der Karo's. In mijn bezit bevindt zich een afschrift eener kleine poestaka, waarin velerlei middelen opgegeven worden om de ziel gunstig te stemmen. Wij noemen hier slechts: de ziel wil koek eten, een baadje hebben, zich het haar wasschen (ĕrpangir), dorpen bezoeken, enz. enz.

Ziel en mensch zijn dus nauw verbonden, de Batak zegt ik wil, maar kan ook zeggen mijn tĕndi wil. Waar is dus de grenslijn die persoon en tĕndi scheidt? De Batak heeft die lijnen niet getrokken maar uit de praktijk opgemaakt dat er een lichaam en daarvan onderscheiden een tĕndi bestaat, op allerlei wijzen aan het lichaam verbonden en dat daarnaast nog een andere kracht bestaat die alles doordringt en doet leven. Dit is uitgesponnen, zooals wij zagen, tot zeven tĕndi's, tot beschermgeesten en schutspatronen, maar dit drietal, lichaam, een meer geïndividualiseerde tĕndi en eene

algemeene kracht of tĕndi treffen wij telkens aan. Het lichaam gaat te niet, de tĕndi wordt begoe, en de algemeene kracht of tĕndi keert tot de al-kracht of al-tĕndi terug. De lijnen zijn niet scherp getrokken, het is meer intuitie dan denken, zij loopen door elkaar, maar zij bestaan, overal vinden wij er de bewijzen voor, en de volksintuïtie bepaald in voorkomende gevallen waar de lijnen loopen. Om achter de dingen te komen is niet alleen een hoeveelheid kennis noodig, maar veel meer een gevoel dat zich kan verdiepen in hun intuïtief denken.

Wij mogen van ons onderwerp niet afstappen zonder nog eenige namen genoemd te hebben die in gebruik zijn, en die mij eigenlijk slechts bij name bekend zijn; ik geloof dat de Batak ze ook niet meer dan als naam kent. Het zijn r a m b o e [1]) en n a w a. Sterft een kind voor het ter wereld gekomen is, dan zegt men: l a 'n t ĕ g o e h r a m b o e n a, d. w. z. zijn ramboe was niet sterk; komt daarentegen het kind bij eene langdurige bevalling nog levend ter wereld dan zegt men: 'n g g ĕ d a n g r a m b o e n a, d. w. z. zijn ramboe is lang. Op verderen leeftijd hoort men het zelden meer. Ramboe heet ook het draadvormige wit in een ei, dicht bij de kiemschijf (de hagelsnoeren?). Bij ziekte bekijkt een goeroe deze streng en naar gelang van bevinding voorspelt hij een langeren of korteren levensduur.

N a w a hoorde ik weleens gebruiken in den zin van adem. A s a k a i n a w a n a? vraagt men weleens bij zieken. Maar het rechte kon ik niet te weten komen en ik geloof ook niet dat er velen zijn die de beteekenis ervan nog kennen.

---

(1) Javaansch-Nederlandsch Woordenboek. Mamboe sanak = een verre bloedverwant zijn.

II.

De tĕndi kan het lichaam van den mensch verlaten. Schrik, angst, alles wat den mensch onaangenaam aandoet en waardoor hij ziek of zich onaangenaam gestemd voelt, kan veroorzaken dat de tĕndi vlucht. Blijft de tĕndi weg dan moet de persoon sterven. Men tracht dus de tĕndi te roepen en naar gelang van omstandigheden gaat dit eenvoudig of meer ingewikkeld. Alles komt echter neer op het aanroepen of lokken van de tĕndi, onder aanbieding van den kampil of verdere geschenken. Daar echter in de algemeen gebruikelijke tabas (de eerste die hieronder volgt) alleen de kompleete kampil en rijst vermeld worden, zijn dit de voornaamste punten van beschouwing. De eenvoudigste wijze van de tĕndi te roepen is wel dat men bĕras strooit en het „koerrrrna" roept, waarmede men kippen lokt. Verder laat ik hier ook volgen het manggil tĕndi, om ten slotte de tabas weer te geven. De kortheid waarmede ik een en ander behandel zal naar ik hoop aan de duidelijkheid niet te kort doen.

1. 'Ngkitjik tĕndi.

Wordt buiten het dorp gedaan; benoodigdheden: bĕras, een stok in den grond geplant, waarin elf en negen bladeren sirih geklemd zijn; een kompleete kampil. Men spreekt de tabas uit en wuift met een doek. Zoodra er een haan kraait of een kip kakelt is de tĕndi teruggekeerd. Vooral bij zieke kinderen gebruikelijk.

2. Raléng tĕndi.

Ook wel pĕroemah tĕndi geheeten daar de tĕndi niet weggeloopen is. De tĕndi van Si Anoe is boos, omdat zij onvervulde begeerten heeft. (Zie boven.)

Het wordt in huis gedaan. Bĕras en de boenga sapoeloehsa zijn er bij noodig. Een klein kind wordt door den goeroe „besproken", zoodat de tĕndi van den persoon in kwestie in het kind vaart. Het kind zelf mag geen gevijlde tanden hebben. Is nu het kind „bezeten" door de tĕndi, dan maakt de tĕndi door middel van het kind zijne verlangens bekend.

Het raléng tĕndi wordt vaak verbonden met het ĕrsilihi voor zwangere vrouwen. Bedoelde vrouwen vreezen, dat hun kind van kleed (baarmoeder) zal verwisselen, dus bij andere vrouwen zal inkeeren. Vandaar ook dat eene zwangere en haar man niet bij eene bevalling tegenwoordig mogen zijn. Bij zulk een ĕrsilihi is het gewoonte dat moeders wier kinderen allen nog in leven zijn, allerlei fraaie zaken, als kleedingstukken, sieraden enz. aan de zwangere vrouw geven (leenen) en haar bĕras op het hoofd strooien, zeggende: Gelijk deze bĕras hard is, zoo zij uw tĕndi hard, gezegend moge gij zijn als wij!

Bij elk ĕrsilihi mag niet vergeten worden dat dit ook ten doel heeft de tĕndi te versterken. Gewoonlijk wordt van de verzameling (poeloengĕn) bladeren de helft aan den goeroe gegeven en de andere helft krijgt de feestgever of patient. Deze bladeren worden dan boven aan de paal die aan zijne (hare) slaapplaats grenst vastgebonden.

3. 'Ngkijap tĕndi.

De tĕndi is zeer ver weg. Zij hoort zelfs geen bericht meer, zij zwerft. Benoodigdheden: bĕras, kampil, tooverformulier, en een doek om te wuiven.

4. 'Ngkirĕp tĕndi.

De tĕndi is zeer, zeer ver weg. Verder als boven. Wordt heel zelden genoemd.

5. Manggil tĕndi.

Daaromtrent verhaalde men mij het volgende. Is er bij iemand gestolen en kan de dief niet ontdekt worden, dan haalt men een goeroe; deze goeroe beweert in staat te zijn zulk een dief te dooden of schade toe te brengen.

De goeroe „bespreekt" een kind en de ziel van den dief vaart in het kind. Dan vraagt de goeroe aan de tĕndi van dien dief wat zij als „oepah" verlangt. (Uit de oepah, geschenk, leert men het karakter van den persoon kennen). Al naar het gevraagde, weet de goeroe of hij den dief schade kan toebrengen of niet. Vraagt de tĕndi bijv. een mes zonder heft als oepah, dan durft de goeroe hem niets te doen, want dan is het een gevaarlijke kerel; vraagt zij echter goud of kleederen als oepah dan kan hij haar schade toebrengen. Hoe hij dat doet is mij onbekend.

Een ander manggil tĕndi is veel gebruikelijk bij jonge, meestal bedrogen meisjes. Daar is bijv. een jongen en een meisje die elkaar wederkeerig genegen zijn. Ten slotte echter krijgt de jongen er genoeg van en wil haar niet trouwen, maar verlaat zelfs het dorp. Nu verzoekt het meisje iemand die er verstand van heeft, haar te helpen, om nl. de tĕndi van den trouwelooze te roepen. Deze spreidt eene mat uit, plaatst er 'mboemboewen op, benevens een gevulde kampil en spreekt de (beneden voorkomende) tabas uit.

Des avonds doet het meisje alsof het de bruidsnacht is; zij spreidt eene mat naast de hare, legt er een hoofdkussen op en zegt: Kom, laten wij gaan slapen. — Kortom, zij doet alsof hij bij haar is. Dit doet zij den volgenden dag ook, zij roept hem om naar het water te gaan, schept eten voor hem op enz. enz. Stellig zal haar minnaar tot haar terugkeeren. Het effect hoopt

men te bereiken doordat men denkt dat de jongen ook alles droomt wat het meisje verricht en vandaar dat hij terug moet keeren.

6. 'Ndilo tĕndi.

Dit wordt in huis gegeven. De persoon wiens tĕndi weggeloopen is krijgt een mand op het hoofd waarin een compleete kampil, colliers, strengen katoen, boenga sapoeloehsa. De patient zit stil, rechts en links zitten twee personen die de mand vasthouden. Voor hem zit de goeroe die de tooverformulieren prevelt. Zoodra de mand hevig begint te schudden is de ziel teruggekeerd.

7. Ngĕlĕka tĕndi.

Het „losmaken", wegzenden van tĕndi's van overleden personen. Veel kan ik er niet van mededeelen, daar ik het maar een enkele maal hoorde noemen. Het schijnt echter veel overeenkomst te hebben met het pĕroemah tĕndi.

Volledigheidshalve vermeld ik hier nog het N g a r k a r i dat ik later nog eens uitvoerig hoop te behandelen; het ĕ r s i l i h s i l i h i, waarvan talrijke voorschriften in het verhaal van Si Dajang voorkomen; het ĕrpangir, met de vele ondersoorten; en het p ĕ r s i l i h i dat met alle zijne variaties toch eigenlijk een roepen en bevestigen van de tĕndi is.

Ten slotte merken wij ook hier weder op hoe de tĕndi gelijkwaardig met begoe beschouwd wordt, pĕroemah tĕndi staat naast pĕroemah begoe. Vandaar dat wij versterkt worden in het geloof, dat daar twee tĕndi's in den mensch zijn, waarvan één de begoe is of wordt. De andere tĕndi heeft geen bepaalde vorm of gedaante maar wordt onbestemd gedacht als kracht, leven, geluk, wij

zien dit bij het ĕrsilihi voor zwangere vrouwen. Kleederen, sieraden van gelukkige moeders brengen geluk aan, bladeren sterken of houden de ziel vast, ook ijzer waarop de bruid treden moet doet de ziel hard zijn. Zooals wij reeds opmerkten, de lijnen loopen dooreen, de grenzen zijn niet scherp te trekken. Wij zullen op ander gebied opheldering moeten zoeken.

Hier moge volgen de t a b a s om de gevluchte ziel te roepen; de eerste is de algemeen gebruikelijke, de tweede hoorde ik slechts een enkele maal, en is afkomstig uit XII kota waar reeds meer de invloed van Atjeh bemerkbaar is.

I.

Mari me kam koe ijap, koe panggil, koe koentji, aloe bĕras tĕlge tĕlge, tinaroeh manoek, bĕlo radja moelija, bĕlo si noemtoem, bĕlo bĕrkis bĕrkisĕn, tagan kinoekoet, kalak ati pĕndjabat, tjintjin pidjĕr [..... volgt naam van den patient en tevens noemt men de door geesten bewoonde ravijnen of heuvels op] tah ĕnggo kin kam tĕrtoemoer toemoer, tĕrdjĕlpadjĕlpa tĕroeh kajoe ĕrkaboewĕn, tah enggo kin kam'mbijar, bijarkĕn lau mĕrgaloen galoen, tah bijarkĕn angin mĕrgijoe gijoe, tah kilap si magan pĕdang koementjĕr..... [wordt herhaald] endakal kami i-roemah, kami nande'ndoe bapa'ndoe, maka mari mĕ kam koe roemah, ola ketaktakĕn, ola kĕtadingĕn, ola noelih koe kawĕs, ola noelih koe kĕmoehoen, ola ngadi i-tĕngah dalin, ola ngadi i-sĕrpang, ola ngadi i-kĕrabangĕn, ola ngadi i-rĕdan, ola ngadi i-tanggoelan tĕroeslah minter koe roemah! Doegoer doegoer roedang si sĕpoeloehsa gĕlar!

Vertaling.

Kom toch gij die ik wuif, die ik roep, die ik opsluit, met mooie bĕras (zonder gebrek), met een ei, met sirih

radja moelia [1]), met sirih si noemtoem [2]), met sirih bĕrkis bĕrkisĕn [2]), met de kalkdoos kinoekoet [3]), met de pinangnootknijper, met den ring . . . . . of gevoelt gij u eenzaam en verlaten, onder de sombere boomen; of zijt gij bang, bang door hoog water, bang door hevigen wind, bang door snelle bliksemflitsen gelijk het flikkeren van een zwaard [4])..... hier zijn wij thuis, wij uwe moeder, uw vader; kom toch naar huis, verlies niets, laat niets achter; kijk niet links, kijk niet rechts, houd u niet halverwege op, sta niet stil op den tweesprong, sta niet stil in de poort, sta niet stil op de trap, sta niet stil op den drempel, recht door toch, dadelijk naar huis! Bewegen (zich) de bladeren sĕpoeloehsa gĕlar [5])!

II.

Mari mĕ kamoe tĕndingkoe si Lindoeng boelan, lit kĕpé ĕmasta, pĕnapan radja Atjih, tĕloe poeloeh tĕloe dawa dawana, sĕri sĕri timbangĕnna, sĕri roepana; lit kĕpé dalinmoe, kite kitemoe, soetera itam, koeroemah si Lindoeng boelan.

Vertaling.

Kom toch gij mijne tĕndi si Lindoeng boelan, waarlijk wij hebben goud, smeedsel (gietsel) van den vorst van Atjeh, drie en dertig zijn zijne dawa dawa [6]), precies gelijk in gewicht, gelijk van vorm. Er is immers een weg en een brug [7]) voor u, zwarte zijde!(?). Naar huis (kome) si Lindoeng boelan.

---

1) Versierde naam aan de sirih gegeven.

2) Een bepaalde hoeveelheid.

3) Een vaak voorkomende naam voor de kalkdoos, koekoet = steeds lusten, aan iets verslaafd zijn.

4) Kilap si magan = korte, snel op elkander volgende bliksemflitsen, zonder donder; koeméntjĕr = flikkeren van een mes of zwaard dat snel bewogen wordt.

5) Bladeren bij vele feesten noodzakelijk.

6) Korreltjes goud, als versiering op armbanden, ringen, enz.

7) Kite-kite kan ook figuurlijk bedoeld zijn.

III.

Een belangrijk onderwerp moeten wij nog aanroeren, nl. de ziel in verband met de goden. Wij hoorden wel eens beweren dat de Bataks eenen oppersten God kenden, een Dibata die als godenvader zou voorgesteld worden. Hoe langer ik mij onder de Karo's beweeg, hoe meer ik betuigen moet dat dit niet het geval is. Wel vindt men hier en daar eene vermelding van godenvoorouders, maar dat is alles zoo menschelijk en plaatselijk gedacht, dat er voor een god weinig plaats is. Ook het algemeen verbreidde scheppingsverhaal van de drie Dibata's (d i b a t a s i t ĕ l o e) draagt in de namen der dibata min of meer historische of geografische herinneringen; Padoeka ni adji of atjih doet onmiddelijk denken aan den vorst van Atjeh; Banoewa Koling herinnert ons aan het land der Klingaleezen; Batara goeroe hoort men niet veel, meer ompoe goeroe boetara di atas, waarbij men soms b o e t a r a met o e t a r a (het Noorden) verwisseld; zoo zou er meer te noemen zijn dat hier echter niet ter zake doet, maar waar ik later nog op terug hoop te komen.

Van oogenblikkelijk belang zijn ons de titels die men de goden bijlegt. Geregeld kent men den god van de bovenwereld den titel o m p o e n g (ĕmpoeng?) toe, ook met de andere goden gebeurt dit; verder spreekt men van n i n i; in het dagelijksch leven noemt men den naam van dibata wel maar zonder er veel bij te denken of meestal in den zin van „voorouders". Men spreekt dan van de n i n i ĕ m p o e n g; zoo bij zwaar onweder, dan steekt men zijn mes in den grond en roept nini ĕmpoeng aan; regen heet in een raadsel „de speren der nini ĕmpoeng."

Empoeng beteekent nl. grootvader, maar in het vierde geslacht, voor het gemak dit lijstje:

nini = grootvader.
rĕnté = overgrootvader.
rĕntah = betovergrootvader.
ĕmpoeng = overbetovergrootvader.

Nu is ĕmpoeng eene algemeen verspreidde naam voor goden en voorouders en weinigen zullen aan de ware beteekenis denken wanneer de goden worden vermeld. Toch is onder de Karo's dit woord nog in gebruik met eene eigenaardige beteekenis. Men spreekt nl. niet veel van de tĕndi van een kind dat nog geen tanden heeft, maar meer van zijn ĕmpoeng of zijn dibata. Men verklaart het zoo, dat de ĕmpoeng van een kind zijn p ĕ n g i a n n g i j a n = bewaker wordt. Lacht zulk een klein kind dan zegt men dat hij zijn ĕmpoeng of dibata uitlacht (ĕ r i m b a n g i m b a n g d i b a t a n a) zoodat wij hier, gelijk in het vervolg nog meer, zien dat dibata gelijkwaardig met mensch is. Reeds elders vermeldden wij dat de Karo's zich als de d i b a t a t ĕ n g a h beschouwen, dus als de middengoden (menschen); denken wij ons een oogenblik in dat de goden in den grond der zaak volgens hunne opvatting menschen zijn, dan is er niets vreemds in dat zij de voorouders, de ĕmpoeng dibata noemen en omgekeerd de menschen de dibata van deze wereld.

Het verwondert ons ook niet dat de zielen na den dood niet naar een bepaald zielenland gaan, maar dat zij eenvoudig op deze aarde, zelfs in huis blijven. Jonger is in elk geval de gedachte aan een bepaalden toestand na den dood, die echter geenszins afgescheiden van deze aarde gedacht wordt. Van zeer ouden datum echter is mijns inziens het verbranden der lijken of der beenderen (pĕtjiho), opdat de gestorvenen mogen aankomen bij dibata.

De weinig ontwikkelde gedachten aangaande den toe-

stand der ziel na den dood, de gedachte dat de ziel (begoe) bij de levenden verkeeren kan, geen bepaalde vergelding na den dood, geen zielenland, dit alles wijst er op dat de gedachte aan een persoonlijken god ontbreekt. Eene vergelding komt ook niet te pas bij hun hardnekkig geloof in een noodlot. Eene uitzondering hierop schijnt de straf te maken die op het afleggen van een valschen eed volgt, maar deze is ook weer zoo gedacht dat er een godheid niet bij noodig is. Een tweede uitzondering is, dat men van heel slechte menschen zegt, dat zij nergens terecht kunnen, bij de menschen niet en bij de begoe's ook niet. In rechtszaken beroept men zich ook wel op dibata maar dit is verwant met het beroep op de goden in den oorlog. De ziel na den dood is dezelfde als zij in het leven was; en menige oude vrouw jaagt hare kinderen of verwanten schrik aan door hen te verzekeren dat zij na haren dood „hen wel zal krijgen."

Een ander geval is het in den oorlog. Zoodra een der beide partijen recht wil hebben (ten rechte of ten onrechte) dan wordt naar de wapens gegrepen en weerklinkt het „p i n t ĕ r b i l a n g k o e d i b a t a". Wegens de onzekere beteekenis van b i l a n g kan ik het niet vertalen, maar uit het gebruik maak ik op dat het moet beteekenen: dibata zal beslissen! Hierin komt dus duidelijk het karakter van den oorlog uit, als godsoordeel, dibata is scheidsrechter.

Uit enkele verhalen, bijv. dat van den regenboog is geen conclusie te trekken aangaande vergelding enz., want dit verhaal is eene variatie op het thema van Si Dajang, een oude mythe. Bij bloedschande (soembang) komen er ook rampen over de bevolking, voornamelijk droogte, maar alles draagt het karakter als straf tengevolge van schending van den adat, en het is niet

twijfelachtig of de voorouders zijn vertoornd daarover.

Wie zijn dus de dibata's? Mijns inziens volgens de bovengenoemde feiten niemand anders dan de n i n i ĕ m p o e n g, de voorouders, die echter den titel „Dibata" gekregen hebben; de voorouders, die door allerlei vreemde invloeden namen en gedaanten gekregen hebben, invloeden die nog voortleven in namen als Batara goeroe, Banoewa Koling, Padoeka ni Atjih, Samoedra enz.

Wanneer wij dus vragen naar het verband tusschen de ziel en de goden, kunnen wij als antwoord beschouwen, dat dit verband een zoodanig is als hetwelk bestaat tusschen het levende en het vóórgeslacht, verheerlijkt door den eerbied of angst voor het oude, zooals een kind opziet jegens den eerbiedwaardigen grijsaard of jegens de afzichtelijke oude vrouw.

IV.

Met dit al meene men niet dat hiermede de godsdienst der Bataks (Karo's) uitgeput en verklaard is. Wij zouden stellig onze Karo's te kort doen wanneer wij hunnen godsdienst (?) kortweg „voorouderdienst" noemden. De weemoedige stemming, de smart (m ĕ s o e w i a t e) die zich alom openbaart komen tegen zulk eene vormelijke voorstelling op. De godsdienstige behoeften van den Karo zijn in den grond dezelfde als de onzen, al openbaren zij zich soms anders. Het gevoel van zwak zijn tegenover de krachten der natuur, de geheimzinnige macht die den mensch vaak in alles dwarsboomt, de vraag naar het verband tusschen deugd en geluk, de levensraadselen die zich zoo aardig in hunne verhalen uiten — dat alles heeft hen gedreven in de armen van het noodlot; al zien wij in tooverij-amuletten enz. dat daar toch een

pogen is om zich te isoleeren, om zich vrij te maken van het eeuwige rad der noodzakelijkheid.

Hij heeft echter op zijne wijze getracht het heelal te verstaan; hij, d.w.z. de denkers onder het volk hebben den polsslag van het leven dat daar in het heelal is gevoeld en de eenheid opgemerkt in het geboren worden, groei en sterven van plant, dier en mensch. En naast de vereering van zijne voorouders heeft hij de krachten der natuur gevreesd en vereerd; eene vreeze en vereering die ons weldadig aandoen. Thans is deze natuurverklaring en vereering eene ruïne, die wijd en zijd verspreid, opgezocht, samengebracht en gerestaureerd moet worden. De studie van den Heer Meerwaldt over den Bataksche tooverstaf belooft voor de toekomst nog meer.

Wat ik tot heden opmerkte aangaande hunne natuurbeschouwing kan misschien als volgt samengevat worden: „Niets tegen de natuur in ondernemen, maar in hare orde blijven; tegen de natuur ingaan voorspelt onheil, hare krachten laten zich niet beheerschen maar verpletteren vroeg of laat dengene die haar loop durft op te houden". — Dit is natuurlijk geene stelling uit het denken geboren, maar de terugslag op hunne vrees, eene soort slimheid, uit het gevoel van machteloosheid geboren; eene doorloopende trek van het Bataksche karakter. De huizen moeten in de richting van den loop der rivieren gebouwd worden; het groote houtwerk moet eveneens zoo gelegd worden. Een boom mag zoo maar niet ongestraft geveld worden, men dient zulk een boom eerst behoorlijk sirih aan te bieden en zijne verontschuldigingen aan te bieden; en als men dan later komt en ziet dat de boom geweend heeft (vooral bij den oudste der boomen, de Anderasi, loopt veel vocht uit) dan haast men zich hem te besprenkelen met bloed van een ge-

slachte kip, want hij moet bloed proeven om weer tevreden te zijn. Misschien dat hier de wraak-idee achter zit.

Alles leeft in de natuur en de geheele natuur leeft. Toen ik eens met een Karo het verschijnsel aanschouwde dat alles in de verte, door de luchttrilling, zich als bewoog, zeide hij tot mij: Is het nu niet waar dat alles leeft! Dat leven mag afgeleid zijn van en gelijkwaardig met bewegen ('nggĕloeh beteekent beide, evenals het Hollandsche „leven") in zooverre het de levenlooze natuur betreft, ten opzichte van dier en plantenwereld geldt dit niet; daar denkt men aan eene bewuste levenskracht. En deze levenskracht, dit leven, heet evenals bij den mensch t ĕ n d i.

Deze tĕndi is zich zelf bewust, vandaar dat de tĕndi van een boom bijv. wanneer hij door snoode hand geveld wordt, den mensch vervolgen en ongelukkig (k ĕ n g a-l ĕ n) kan maken. Ook de dieren hebben een tĕndi, hetwelk bepaaldelijk uitkomt bij twee plechtigheden, het n a m p o e l g o l o e h en het p ĕ r o e m a h b e g o e d j a b o e. [De eerste plechtigheid schijnt speciaal in Sinĕmpah en bij de Timoer Batak plaats te hebben, zelf woonde ik het nooit bij]. Bij gelegenheid van dit feest worden de tĕndi's van alle dieren „naar huis gebracht"; zij varen een oogenblik in den goeroe, laten hun geluid hooren en verdwijnen weer. Stellig een sterk bewijs voor de gelijkwaardigheid van tĕndi en begoe.

Toen ik eens mijne verwondering uitsprak waar of dan al die tĕndi's van gestorven dieren en planten bleven, antwoordde men mij: d a t z ij w i n d w e r d e n. Dit deed mij denken aan de zoo vaak herhaalde verzekering dat de mensch twee tĕndis heeft, ééne die te niet gaat en eene andere die begoe djaboe wordt. En nu

was het mij duidelijk dat de mensch volgens den Karo uit drie deelen bestaat, nl. uit tĕndi, begoe en lichaam. Steeds was ik gestooten op twee begrippen in het woord tĕndi, nl. dat van leven, levenskracht en dat van dubbelganger, otherself, nu echter begreep ik, dat oorspronkelijk met t ĕ n d i (of een ander woord) het leven, de kracht, aangeduid was, terwijl met t ĕ n d i (of b e g o e) de dubbelganger van den mensch bedoeld werd. Zoodoende is de eerste regel van een bekende pantoen volkomen verklaard. Tĕndi wordt begoe, als men dan aan de tweede tĕndi denkt. De eerste tĕndi verdwijnt, daar komen wij op terug.

Beschouwt men nu wat er gezegd wordt van kleine kinderen die vroeg sterven, van plotseling gestorvenen (m a t e s a d a o e w a r i) en van ongehuwd gebleven vrouwen, dan ziet men eene bevestiging van het bovenstaande. Deze allen worden begoe, evenals de anderen, maar bovendien maakt men vaak voor hen een tuintje l a p é l a p e t ĕ n d i geheeten, hetwelk beteekent „zonnescherm voor de tĕndi". Bij hen spreekt men nog van tĕndi, bij anderen nooit meer; stellig omdat zij nog niet „uitgeleefd" zijn; zij hebben nog een zekere quantiteit „leven", anders gezegd „tĕndi". Het zijn ook vooral deze lijken waarvan de goeroe's zich trachten meester te maken, om de p o e p o e k te vervaardigen; zooals bekend is dient deze p o e p o e k vooral om tooverstaven, p ĕ r m i n a k a n 's enz. krachtig te maken, leven te geven; en dat kan niet anders dan dat men de t ĕ n d i er aan mededeelt.

Nog een ander bewijs is de tooverij om het leven van andere personen te rekken (p ĕ m o e h o e n). Is iemand ziek en kan hij het betalen, dan laat hij een goeroe wel het pĕmoehoen uitvoeren. Deze kan hem een jaar langer laten leven, maar ten koste van een ander mensch,

want deze moet sterven. Zoo werd mij verteld van iemand die zeven jaar op deze wijze door een goeroe in het leven gehouden was ten koste van zeven andere menschenlevens. Wat kan dit nu anders zijn dan dat de goeroe de tĕndi van den eenen mensch gebruikt heeft voor een ander mensch! Zijn begoe kan het niet geweest zijn, want al de in zijne plaats gestorvenen zijn begoe's geworden.

Het zou ons te ver voeren wanneer wij hier ingingen op alle plechtigheden om de ziel van den mensch stevig te maken; alleen merk ik hier op dat tĕndi als leven opgevat (de eerste tĕndi) vaak in verband gebracht wordt met k ĕ s a h, de adem, zoodat men soms de gedachte krijgt dat beide namen een idee voorstellen. Het vluchtige karakter dat beiden dragen zal denkelijk tot deze verwarring bijgedragen hebben, benevens dat men den zetel van den adem zich in de buik denkt. Over de ademhaling hebben zij zoo hun eigen gedachten die ik tot heden toe nog niet recht begrepen heb; alleen begrijpen wij het wanneer wij ons voorstellen dat zij doodsbang voor eene buik-operatie zijn, want dan „gaat de adem er uit" en is men dood. Vandaar ook dat zij het in narcose brengen „moenoeh", dooden, noemen; en dan maakt de dokter ze weer levend. — Ook het hart schijnt eene belangrijke rol te spelen bij deze beschouwingen, ofschoon zij geen idee hebben van den bloedsomloop. Dit komt uit bij ziekten die veelal gedacht worden te ontstaan doordat wormen aan het hart of andere ingewanden knagen. 'N g k a r a t p o e s o e h d. w. z. hij bijt mijn hart, is vaak de diagnose van een of andere ziekte in de maag of andere ingewanden.

Om tot de natuurbeschouwing van den Batak terug te keeren, haal ik hier een pantoen aan waarin deze beschouwing is neergelegd.

Tĕndi wordt begoe.		Vleesch wordt aarde.	
Haar	,, idjoek.	Bloed	,, water.
Been	,, steen.	Adem	,, wind.

Wanneer wij nu onder i d j o e k (de vezels van den arenpalm) ook de houtsoorten mogen verstaan en de metalen niet mederekenen, dan hebben wij hier voor ons alle elementen waaruit de aarde en den mensch is opgebouwd. Alleen de tĕndi die begoe wordt verheft den mensch boven de aarde. Hij is de dibata van het midden, van deze wereld, en zijn grover lichaam keert terug, wordt ontbonden, en weer bij de elementen der wereld gevoegd.

Ons rest nog de vraag naar de b e g o e. Zooals wij reeds zeiden, moet b e g o e = t ĕ n d i zijn, maar eerst na den dood spreekt men van begoe. Deze begoe's blijven op de aarde, worden beschermers van hunne achter-achterkleinkinderen, zijn hunne dibata's; of zij blijven zwerven, verschrikken de levenden enz. Volgens sommigen is hun lot nog zevenmaal te sterven en dan te veranderen in d o e k o e t l e j o eene grassoort. Nemen wij aan dat hiermede bedoeld is de eerste tĕndi, dan zou de gedachte aan eene al-tĕndi niet ver liggen en deze lijn doortrekkende vindt men de reden dat zekere planten de tĕndi van den mensch kunnen versterken, of den mensch die boomen kapt, ongelukkig maken. — Maar daarnaast staat nog eene andere beschouwing; nl. het verbranden van de lijken, beenderen of zelfs van de aarde waar de persoon begraven is, ten einde bij dibata aan te komen. Het is de wensch van den doode om verbrand te worden; wanneer zijne ziel naar huis gebracht wordt (i - p ĕ r o e m a h) dan verklaart hij in n e v e l e n t e w a n d e l e n, en te w e n s c h e n h e t l i c h t t e z i e n. De verbranding is dus het middel om den persoon in quaestie bij

dibata te doen aankomen en hem in het licht te doen zijn. Door middel van vuur moeten de grovere deelen vernietigd worden, opdat de t ĕ n d i of b e g o e vrij kome. Deze gedachte, dat de ziel aan het lichaam gebonden is zoolang er nog iets van bestaat, is zoo algemeen verspreid, dat wij hier gerust een Karo'sche opvatting in mogen zien en niet aan vreemde elementen behoeven te denken.

Wie is nu echter deze dibata waar de mensch henengaat, eene of meerdere dibata's die zelf licht zijn of in het licht wonen? Eensdeels de voorouders, de nini ĕmpoeng, de goden, maar anderendeels ook weer iets anders. Evenals wij bij de t ĕ n d i op twee begrippen stooten, p e r s o o n en k r a c h t, e e n b e p a a l d en e e n o n b e p a a l d iets, zoo stooten wij bij de goden ook op die twee begrippen.

V.

Wij zullen het antwoord elders moeten zoeken. Wanneer alles wat leeft eene tĕndi heeft en die tĕndi van dezelfde qualiteit is, dan begaan wij zeker geen al te groote fout wanneer wij hetgeen waar is voor één deel dat een tĕndi heeft, toepassen of laten gelden voor een ander deel dat dezelfde tĕndi deelachtig is. Wij hebben nl. aangaande twee zaken vrij veel kennis aangaande den aard en het wezen van de tĕndi die hen bezielt; dat zijn: de rijsttĕndi en de tĕndi van den mensch. Het verband tusschen beiden wordt aangegeven door het volgende gebruik. Is een kind maar steeds ziekelijk, dan besluit de moeder er uit dat zijne tĕndi weggegaan is. Des avonds neemt zij eene maat (t o e m b a) rijst, zet die in een zakje aan haar hoofdeinde en beveelt haar eigen tĕndi, de tĕndi van haar kind te gaan halen. Des

morgens bij het ontwaken neemt zij de rijst (bĕras) en meet die weer; is er meer dan den vorigen avond dan is dit een bewijs dat de tĕndi van haar kind teruggekeerd is. Voor het oogenblik laten wij dit wat het is en wijzen alleen op het hier gedachte verband tusschen rijsttĕndi en menschentĕndi.

Omtrent den landbouw schreven wij reeds een en ander in dit Tijdschrift en vermeldden daarin ook den naam van Si Dajang. Toentertijd viel het mij niet op dat men de rijst zoo noemde èn dat men Si Dajang ook speciaal bij de pĕrbĕnihĕn aanwezig denkt. De zaak werd mij echter duidelijk toen iemand de pĕrbĕnihĕn vergeleek bij de kruin (p ĕ s ĕ r a n) van het hoofd. Daardoor bleek het mij toch dat Si Dajang niets anders kon zijn dan de tĕndi van de rijst en zooals het meer gaat werd de naam van de tĕndi ook de naam van het lichaam, dus de rijst zelf; het is dan ook moeilijk een en ander uit elkaar te houden.

Si Dajang of de rijst wordt geheel als een persoon gedacht en als zoodanig ook aangesproken. Vooral bij het uitzaaien der rijst komt dit uit, waarbij men het volgende zegt: „Nu, vijf maanden en tien dagen scheiden wij; zegen mij, opdat mij niets treffe, opdat ik sterk zij u van onkruid te zuiveren; o gij! als gij er niet zijt, ben ik niet in staat om te leven!"

Soms gaat men een verbond aan met de rijst en dan komt er een vloek over degenen die de rijst uitzaaien maar haar in het onkruid laten verstikken.

Si Dajang heeft als plaats de pĕrbĕnihĕn, mijns inziens niets anders dan nabootsing van een stukje bosch, of een l a p e l a p e t ĕ n d i = zonnescherm voor de tĕndi. Dat het een stuk bosch moet beteekenen, meen ik te moeten opmaken uit de hiervoren beschreven gebruiken bij het haarknippen. Het haar denkt men zich

als ongerept bosch (of omgekeerd), men neemt het meeste haar weg, (kapt het bosch) en laat op de kruin of elders een plekje staan (de pĕrbĕnihĕn). Maar inplaats dat men nu een stukje bosch laat staan in de djoema, plant men er planten die geneeskrachtige of magische krachten bezitten. Knipte men al het haar bij een kind weg dan zou stellig de tĕndi het te warm krijgen en boos worden, nu echter blijft de tĕndi hard (pihĕr). Dezelfde gedachte beheerscht het aanleggen der velden; de pĕrbĕnihĕn vervult de rol van schaduwplekje in de djoema, evenals het haarplekje op het hoofd. In beide gevallen zijn het verkoelende middelen, in dit geval als schaduwbiedende.

Hier dus hetzelfde wat wij het groeien van de tĕndi bij het kind noemden. De rijst groeit als eene vrucht, iets wat helder uitkomt in de namen der groeistadiums, rangkoep (vergel. Tob. Wdb. angkoep II) bĕltĕk laki, bĕltĕk bĕroe, enz. Si Dajang of de rijst wordt dus geboren en is volwassen als de rijst „hard" is. Harde rijst is de beste, vandaar dat een mensch wiens tĕndi hard (pihĕr) is, ook gezond en welvarend is.

Over den oorsprong van de rijst geeft ons het verhaal licht dat door den Heer Guillaume werd medegedeeld, Med. 47, pag. 8. Daar is het de vogel Si Kankan noekoer ('ndoekoer, een zekere woudduif, zooals velen mij opgaven) die gevangen en begraven de rijst deed ontstaan, „die tot geledingen heeft het luchtruim, tot spijs de wolken, tot adem het zachte koeltje, tot vader de zonnewarmte, tot grootvader de zuilen der aarde, tot moeder het water, tot naam Si Dajang." Deze Si Dajang blijft dezelfde onder welken vorm ook, groeiende, geoogst, gedroogd, opgeschuurd, gekookt, totdat zij eindelijk op de borden geschept wordt als Si dajang

měndjadikěn djělma = Si D. die menschen schept, doet worden. „Zij is vol van genade, zij verschaft tawar (toover- of verkoelingsmiddelen), toelbas (afweermiddelen, en is een onderlaag voor al ons menschen"; (d.w.z. de grond waarop wij durven en kunnen leven).

Opmerkelijk is het veelvuldig voorkomen van een vogel in de Bataksche verhalen. In de scheppingsverhalen komt hij voor als de oorsprong van water, planten, aarde en metalen, zelfs van goudsmidstangetje en schaaltje. In andere verhalen treedt hij op als wonderkip of wonderhaan. Dan weer is hij bode tusschen de boven- en de middengoden. In al deze verhalen waar een vogel in optreedt moet deze vogel sterven om tot planten enz. te kunnen worden. En naar mijne vaste overtuiging moet er aan al deze wondervogels één oertype ten grondslag liggen. Dit oertype is misschien niet meer op te delven, maar hier zien wij Si Dajang door middel van dezen vogel nederdalen en rijst worden, of liever als rijst geboren worden. Wanneer wij nu letten op het zooeven medegedeelde, dat de těndi van de rijst Si Dajang heet, dat deze Si D. een lofspraak geniet die op zijn zachtst gesproken aan aanbidding grenst, dat deze Si D. de grond is waarop alles rust (de lapik) en de menschen schept, dan behoeft men niet ver meer te zoeken naar de beteekenis van Si Dajang. Zij is de scheppende en onderhoudende kracht, het al-leven, die zich openbaart als de genadige.

Wij behoeven ons niet verder op te houden bij den vogel, het is eene door den ganschen archipel verbreidde gedachte, dat het vluchtige, ontastbare, als ziel vaak uitgebeeld wordt als vogel. Het is eenvoudig een vorm van denken, die zeer juist gekozen is.

Wanneer wij alleen op de rijst steunden, dan zouden

wij niet zoo zeker gaan, maar wanneer wij waarnemen dat bijna aan alles wat leeft en ook niet leeft (ijzer, goud, enz.) een tĕndi wordt toegeschreven, en bijna alles een tweeden naam kan voeren, als si dajang, dan ligt de gedachte voor de hand als zekerheid, dat Si Dajang de alom tegenwoordige kracht, het al-omvattende leven is; en dan kunnen we aannemen dat, wat ik de eerste tĕndi van den mensch noemde eveneens een gedeelte van dajang is. (Vergelijk mijn opstel over den Smid, in dit Tijdschrift.) Ter verduidelijking een paar voorbeelden, met den tweeden naam:

Kampil — sirihzak — bĕroe dajang mĕrpoeloeng.

Dalikan — haardsteenen — bĕroe dajang manahan nahan.

Nanggar — aambeeld — bĕroe dajang nadjĕk djĕki.

Agi — placenta — si dajang mĕnimpoes.

Kaka — vruchtwater — si dajang mĕngentjak.

Lettende op den vogel in de scheppingsverhalen en op de hierboven aangehaalde pantoen — is dan niet de geheele wereld, de mensch ingesloten, een macrokosmos met Dajang als de levenwekster, en de mensch als een microcosmos, met zijn „eerste" tĕndi eene afspiegeling van de wereld. Si Dajang is de tĕndi van de wereld.

Er ligt iets reins, iets verhevens over de gestalte van Si Dajang. Het „bĕré pagé" is stellig een feest ter harer eere en dit feest draagt een echt vroolijk karakter; overal is de rijst in bamboes gekookt, overal waar men komt moet men eten, veel eten zelfs, want dit behoort tot het aardige feest. Si Dajang is immers de genadige, de „lapik" van ons menschen.

VI.

Zoo beschouwd komt er licht in de gedachtenwereld der Karo's. Si Dajang, vrouwelijk gedacht (moeder

natuur) gesymboliseerd in een lichten vogel, in alles aanwezig, speciaal in de rijst, de noodzakelijke voorwaarde van alle leven, de onderhoudster en voortplantster van het leven. Men voelt dat de Karo hier iets onuitsprekelijkst gesymboliseerd heeft, iets wat zich beter gevoelen dan beschrijven laat en dat zich in zekeren zin aansluit bij het christelijke G e e s t, evenals de geheele indeeling naar het ,,geest, ziel en lichaam" zweemt. Men kan het grover en subtieler denken, men stoot steeds op het beperkte en het universeele in den mensch.

Misschien dat er hier en daar nog meer licht zal opgaan over den aard en het wezen van Si Dajang, want wanneer wij den naam ontleden dan krijgen wij d a + j a n g; d a is een voorvoegsel dat liefde en eerbied uitdrukt, ongeveer als onze verkleinvorm ook doet. Tob. damang = vadertje, Kar. dilaki, di- of daběroe als bepaling bij kalak (di laki) en als benaming voor meisjes s i d i bě r o e = het meisje, kind van iemand. J a n g in verschillende vormen is de algemeene naam voor geesten en goden in den archipel, Sanijang (Sanghyang), Danhjang zijn misschien taalkundig van gelijke waarde met Dajang.

Alles wat van Si Dajang gezegd is, slaat dus op Jang, en Jang is dus het groote, alom-tegenwoordige, scheppende, onderhoudende leven.

Het trof mij juist bij het tandenvijlen een verhaal aangaande Si Dajang in verband met de rijst te vernemen [1]). Bij nader inzien, het bovenstaande in aanmerking genomen, kwam het mij toch zoo zonderling niet voor. Het kan toch bijna niet anders of het afslaan of vijlen van de tanden is een offer aan Jang. En wel

1) Eigenlijk is dit verhaal bij elke gelegenheid gebruikelijk waar een maaltijd (moekoel) aangericht wordt, en heet in het algemeen m a n g m a n g nakan.

om twee redenen. Wanneer toch de rijst gedacht wordt als zijnde of bevattende Jang, de levensgeefster, dan moet alles verhinderd en weggenomen worden wat haar in den weg staat; vooral is dit noodig in de kritieke periode der puberteit, als wanneer men op een spoedig huwelijk en vooral kinderzegen hoopt. En ligt het nu niet voor de hand dat men die leelijke voortanden afslaat, zwart maakt, zelfs versierd opdat Jang niet schrikke en wegloope wanneer zij den mond zal binnengaan! Steeds worden de tanden gevijld voor dat men huwt en daarin ligt mijns inziens het bewijs voor de eenvoudige waarheid. Kinderzegen is het die men verlangt en daartoe is eene sterke tĕndi noodig bij man en vrouw. Hierin komt niet zoozeer het karakter uit van offer, maar wel moeten wij in de tweede plaats er op letten dat voornamelijk het tandenvijlen plaats heeft tusschen zaaien en oogsten. Zoodoende is er ook verband tusschen een goede oogst en het vijlen der tanden. In dien zin kan er dan gesproken worden van een offer aan Jang, opdat er een goede oogst kome, en opdat Jang gewillig naar het dorp moge komen. Tot Jang of Si Dajang is de begeerte van den Karo, opdat hij gezond zij, veel kinderen krijge en lang moge leven. In dien zin begrijpen wij het: dat Jang de „onderlaag" is van ons menschen.

Maar juist bij het tandenvijlen treft ons weder het dubbele in het karakter van de tĕndi, het vluchtige en het persoonlijke. In bovengenoemd opstel is niet vermeld dat men bij het tandenvijlen aan de tĕndi van den patiënt een geschenk aanbiedt (oepah); dat wordt natuurlijk gedaan met het oog op het kunnen wegloopen van de tĕndi, dus dan vinden wij hier weer het persoonlijke. En verder bepaalt men uit de plaats waar het

afgeslagen stukje tand valt het lot van den patient (zijn p ĕ n g i n d o). Zooals wij reeds opmerkten, er zijn geen scherpe lijnen te trekken, en alles lost zich misschien op in eene vraag naar den graad van ,,hardheid" der tĕndi. Maar dat kan ook weer niet wegens het persoonlijke karakter dat de ,,tweede" tĕndi of begoe draagt.

Opmerkelijk echter is het verband tusschen de tĕndi van de rijst en de eerste tĕndi van den mensch. Bij beiden dat teedere, weekelijke, dat fijne, dat kruidje-roer-mij-niet-achtige. Beiden zoo gevoelig voor schrik, aandoeningen, onoplettendheid, onbeleefdheid. Door geschenken, offers houdt men ze in de goede stemming. Wij zouden zeggen dat beider karakter juist gelijk is aan het karakter van den Karo; uiterst gevoelig voor spot en onbeleefdheid, spoedig geraakt en wrok koesterend. Deze wraakzucht zien wij ook bij de houttĕndi, die bloed moet proeven eer zij tevreden is; dit is wel bloed van een kip, maar deze kip kan wel de plaatsvervanger van den huisbouwer zijn die den boom kapte. Daarenboven is Si Dajang vrouwelijk gedacht en Bataksche jongejuffrouwen zijn heel moeilijk te voldoen en uiterst licht geraakt.

Mede uit het karakter kunnen wij besluiten dat Dajang en tĕndi, twee namen zijn voor één begrip, nl. dat van het al-leven of welken naam men er ook aan geven moge.

VII.

Wie eenige Karo'sche scheppingsverhalen gelezen heeft zal het opgevallen zijn dat er zelden of nooit van schepping van menschen gesproken wordt. Wanneer men zelfs enkelen hoort dan heeft Dibata in het geheel niets met de wereldschepping te maken. Goed beschouwd ,heeft Dibata ook geen reden van bestaan

anders dan als titel en de schepping der menschen heeft ook geen raison, daar de menschen in rechte lijn van de goden afstammen. Hooger dan den mensch is er niets denkbaar, hoogstens een goeroe die allerlei dingen kan die een gewoon mensch niet kan. Deze goeroe-godheid is de Datoek Roembija ganda; hij komt voor in een verhaal aangaande de schepping der wereld. Wat gewoonlijk gezegd wordt van Dibata, dat nl. hij de vingers en de haren van den mensch gespleten, uit elkander gehaald heeft (n o e r i h i), dat wordt hier aan Datoek R. G. toegeschreven.

Terloops hoorde ik ook nog wel van een scheppen van den mensch, maar als n o e w a n g (= smelten, gieten van metalen). Zoo waren er eens door Dibata 7 menschen „gegoten"; en in een ander verhaal wordt medegedeeld dat iemand die ontevreden met zijn lot was door Dibata „overgesmolten" en „gegoten" werd.

De schepping der menschen is een onderwerp waar de Karo zich weinig mede bemoeit heeft; wat voortvloeit uit de hierboven gemelde zienswijze aangaande het verschil van goden en menschen. Waar van eene schepping der menschen gesproken wordt, zooals bijv. in het Dairi'sche Scheppingsverhaal, medegedeeld door Van der Tuuk, daar komt mij dit min of meer verdacht voor en op Mohammadaansche invloeden te wijzen; de Karo's hebben niet veel gedacht over het ontstaan van den mensch. Dat de Dibata's menschen zijn komt sterk door het volgende uit; iemand verklaarde mij den aanhef van de Ngarkari-tabas als volgt: Toeroen ma hamoe Dibata nidatas, mĕnangkih mĕ hamoe Dibata ni toroeh, koemoendoel ma hamoe Dibata i-tongah — beteekent, dat de dibata's van boven en de dibata's van beneden, met ons (menschen) dibata tongah zullen aanzitten. De menschen zijn de dibata's van het midden. Nu is het mij duidelijk geworden op grond van de ver-

halen dat de naam dibata wel oud, maar geenszins de oudst kenbare naam voor goden is. In de verhalen toch is dibata een titel voor vorsten van denkbeeldige rijken, als Poerba, Agoni enz., maar D. R. Ganda is de oude grootvader van allen en zijne vrouwelijke kleinkinderen dragen allen den naam van Si Dajang. Een van deze Dajang trouwt met den vorst van het midden, wiens zonen en dochter de bekende drie dibata's zijn (Banoewa Koling enz.). Oud moge dus de naam dibata zijn, er zijn oudere namen en Si Dajang lijkt mij een van deze oude namen te zijn. Drie perioden kunnen wij ook waarnemen in de tooverformulen. Nemen wij de door Br. Joustra gepubliceerde tabas ĕrsilihi (Med. 46, pag. 10), dan vinden wij oudste periode: Datoek Roebija Boemi, jongere: Dibata Arita, jongste: Baginda Ali. Verder vinden wij er nog als tot de oudste periode behoorende namen van winden en andere natuurverschijnselen. Tot de oudste periode behoort ongetwijfeld ook de naam Si Dajang, door het sterk mythische karakter dat zij draagt. Het verhaal of de mythe van Si Dajang vereischt echter eene afzonderlijke studie, waar wij later op terugkomen. Wij hopen dan zooveel mogelijk haar wezen te kunnen ontdekken. Gelijk wij echter reeds gevonden hebben is Si Dajang het al-leven, de stammoeder der menschen, de alomtegenwoordige kracht. Thans noemen de Karo's zich de dibata van het midden, maar het zou mij niets verwonderen wanneer zij zich oorspronkelijk de Jangs genoemd hadden, wat later verdrongen is door dibata.

Wij eindigen hiermede onze studie, scherpe lijnen hebben wij niet kunnen trekken, maar wel de richting aangegeven van het denken der Karo's. Alles rust op de gedachte aan Si Dajang, alles leeft door Jang en in den maaltijd vindt men de sacramenteele handeling van den godsdienst.

VIII.

Hier moge volgen de mythe aangaande Si Dajang.

Er werden eens aan een ouderenpaar een drieling geschonken; de eerste werd des morgens, de tweede des middags en de derde des avonds geboren. Daar hun geboortedag een ongelukkige was (toela ĕrpagi pagi) waren het kinderen die den dood hunner ouders veroorzaakten; vervolgens werden zij ongelukkig om dan ten slotte weer gelukkig te worden. Als kinderen groeiden zij voorspoedig op en hadden allerlei avonturen die ik hier maar verzwijg. Zij groeiden op in het oude bosch Limboe Raja en toen zij eindelijk in het dorp van hunnen oom verschenen waren het echte wilde menschen geworden. De oudste en jongste waren meisjes, de middelste een jongen, vandaar, dat hun oom die voor meer dan broederlijke en zusterlijke genegenheid vreesde, de eene in het Oosten, de andere in het Westen en den jongen in het Midden plaatste. Alle drie huwden en aan alle drie werd een kind geboren, nl. in het Oosten en Westen een jongen, in het Midden een meisje. Volgens den Batakschen adat gingen die van het Oosten en van het Westen naar het Midden om hunne jongens door hunnen oom namen te laten geven. Die van het Oosten kreeg tot naam Radja Boelan Ma'ale, die van het Westen Radja Pĕrkoeltjapi; elk kreeg tevens een geschenk, R. B. M. een mes, R. P. een soort viool. Daarna ging een ieder naar huis terug.

Toen eindelijk de dochter van den jongen in het Midden groot geworden was, brachten hare ouders haar naar het Oosten en ontving zij van hare tante den naam van Si Dajang Minta R. en als geschenk een gouden haarkam (s o e r i). Zij huwde tevens met R. B.

Na v i e r nachten gehuwd te zijn geweest, kwam

R. Pĕrkoeltjapi en verleidde Si Dajang hem te volgen naar het Westen. Diep bedroefd ging R. B. na a c h t dagen een goeroe opzoeken en vertelde dezen het geval. Deze maakte nu zeven sirihpruimen gereed en gaf deze aan een koeliki (kiekendief) waarmede deze wegvloog naar het „esten. Si Dajang was juist bezig met weven en de koeliki liet de sirihpruimen op haar weefsel vallen. Haar hart sprong op, zij liet haar weefgetouw staan en liep naar huis. Thuisgekomen gelastte zij R. P. den kiekendief te schieten. Deze beproefde het dan ook, maar met het gevolg dat de kiekendief zich in een witten vogel veranderde. Wat hij ook deed de witte kip was niet te krijgen. Nu deed Si Dajang als eene krankzinnige, alles deed zij verkeerd daar zij getroffen was door de tooverij (o d j a r - o d j a r = een soort poepoek die gek maakt) van R. B.

Ten slotte beval zij R. P. om een knappen blaasroerschieter, Si Adoe Amang, te gaan halen, die verblijf hield in de Limboe Raja. Deze kwam maar was ook niet in staat den vogel dood te schieten.

„Kom", zeide eindelijk Si Dajang, „laten wij naar de zee gaan"! De witte kip vloog mede boven hen en ging op den boom Si Galinggang Raja in het Midden van de zee zitten. Si Dajang wees nu op het spiegelbeeld van den vogel zeggende tot R. P.: Den bovensten (vogel) kunt gij niet krijgen, maar naar dien beneden kunt gij duiken". Zij bond hem een zwaren steen op den rug en zoodoende was hij spoedig beneden en dood.

Nu keerde zij naar de moeder van R. P. terug, bleef daar heel lang, legde daar een rijstveld aan (alle veldwerkzaamheden worden opgenoemd), geeft vervolgens onderwijs hoe de tĕndi terug te roepen, en zegt ten slotte: „Nu, mijne boodschap heb ik verricht. Zoek een kalebas, stop mij daarin opdat ik spoedig met

uw kind weer samenkome!" Zoo geschiedde het; de kalebas werd op het midden der zee geplaatst, zij dreef naar het Oosten en bleef hangen in het bosch Radja macaré. Hoe meer Radja Boelan haar trachtte weg te stooten, hoe meer zij hem in den weg kwam, eindelijk hakte hij haar open en daar kwam Si Dajang te voorschijn. Nu glimlachtte Radja Boelan en gingen zij achter elkaar naar huis alwaar zij haar oude plaats weer innam. [1])

Afgaande op de algemeen hier bekende voorstelling, dat Si Dajang in de Maan zit te spinnen en te weven, kwam de gedachte dat wij hier eene mythe voor ons hebben bij mij op. En nader beschouwd gelijkt de inhoud op vele zonnemythen die elders gevonden worden.

Wat den vorm betreft, het verhaal wordt niet eensluidend verteld; de hoofdzaken zijn soms vrijwel dezelfde, maar één belangrijk verschil is er, nl. dat de eene verhaler Radja B. laat sterven en de andere weer Radja P. Ik heb mij aan de lezing gehouden dat Radja P. dood gaat. — Nog een andere vorm van dit verhaal is, dat Si Dajang zich te huis, in de djaboe tĕngah (middengedeelte) ophoudt, en dat op de eene galerij R. B. en op de andere galerij Radja Pĕngĕltĕp (blaasroerschieter) staat, beiden met het doel haar te huwen. Zij zelf zit te weven en heeft een hond en eene kat bij zich. Ten slotte ontwijkt Si Dajang als witte vogel. — Die het mij verhaalde wist er waarschijnlijk ook het rechte niet meer van. Ik verme'd dit daar het ons herinnert aan een van elders

1) Zonder mij op het gebied der vergelijkende volkenkunde te begeven, waag ik het hier de aandacht te vestigen op de verhalen aangaande den oorsprong van de rijst, voorkomende bij Maier: De Javaan als landbouwer en Veefokker, pag. 11, en „Medededeelingen" deel 47, pag. 125. Mijns inziens is hier meer dan enkele punten van overeenkomst.

bekend verhaal, waarbij eene vrouw haar weefspoel liet vallen en met den hond die haar haalde huwde. [1])

Dit verhaal moet speciaal Karo's zijn, daar er hier een kinderliedje bestaat van den volgenden inhoud:

Oewija! Oewija!
Idja Si Dajang ndai?
Adah i-djaboe tĕngah.
Erkai ija idjé?
Ertĕnoen oewis Si Sĕmpa.
Sĕmpakĕn kita 'mbajak.
Bajak ma ĕrsoendoet-soendoet.
Bajak! Bajak!
Soendoet! Soendoet!

dat wil zeggen:

Oewija! Oewija!
Waar is Si Dajang van zoo even?
Daargindsch in de djaboe tĕngah.
Wat doet zij daar?
Zij weeft het kleed voor Si Sĕmpa.
Wij allen te zamen rijk.
Rijk zonder einde.
Rijk! Rijk!
Ga onder! Ga onder!

Wij gaan niet verder op dit liedje in, daar er niet veel meer van bekend is dan dat kleine kinderen op een rijtje gezeten, al buigende het zingen.

Het door ons hierboven medegedeelde verhaal is aan elke vrouwelijke goeroe die aan het r a l ĕ n g t ĕ n d i doet bekend, en wel onder den naam van T o e r i - t o e r i n m a n o e k 'm b o e l a n — het verhaal van den witten vogel. Hieruit put men de ken-

1) C.f. Pleyte. Bataksche vertellingen. Di boroe Deak pĕroedjar. Verder gaan wij er hier niet op in daar de Heer Joustra eene litterarische bewerking van dit verhaal onderhanden heeft.

nis voor het roepen van de tĕndi; verder is het denkelijk vroeger gebruikt als redegevend verhaal van het ontstaan van den landbouw; of er zijn hier twee verhalen tot één verwerkt. Wij laten dit rusten en noemen in het kort de mythische trekken op. Radja Boelan Malela (l a l e Kar. langzaam voorwaarts gaan, vgl. Tob. l e l e) met zijn krommes woont in het Oosten, en heeft tot vrouw Si Dajang, die als geschenk e e n k a m gekregen heeft. Na v i e r n a c h t e n wordt zij verleid door R. Pĕrkoeltjapi; na a c h t dagen sterft R. P. en is zij met R. B. in het Oosten weer vereenigd. Dat zij in het Westen zoo lang vertoefd is stellig geen bezwaar tegen deze verklaring, maar is waarschijnlijk eene latere uitbreiding ten behoeve van de verklaring over het ontstaan van het roepen der tĕndi enz.

Tot zooverre is alles duidelijk. De Maan zoodra hij zichtbaar is, is zijne vrouw kwijt en verschijnt in de gedaante van een mes; zijne vrouw is een ander gevolgd, maar was oorspronkelijk bij hem (toen hij nl. nog niet te zien was). [1])

Na twaalf dagen is het ongeveer volle Maan en dan zit Si Dajang weder bij (in) haar Radja Boelan te spinnen en te weven. De verleider, R. P., kunnen wij desnoods voor de zon houden; hij sterft in zee (gaat onder) als Radja Boelan weer opkomt. De kiekendief die zich in een witten vogel verandert, is mijns inziens de nachtelijke hemel die zich bij volle Maan in een lichten hemel verandert. Vandaar dat de zon, den lichten hemel boven zich ziende in zee gaat en verdrinkt.

---

1) V i e r nachten is zij bij hem en even zoovele nachten is de Maan niet te zien. Vier nachten zijn ook bruid en bruidegom r ĕ b o e, d.w,z. mogen niet naar het veld, of over water trekken, enz. Wat is nu o u d e r, het viertal van de mythe of het viertal van adat? Met de mythe bedoel ik nu juist niet d e z e vorm der Dajangmythe maar de meer oorspronkelijke aan de mythe ten grondslag liggende gedachte.

Op zichzelf genomen is het verhaal niets meer dan eene romantische verklaring van de schijngestalten der Maan. Maar in verband met het boven gemelde zien wij dat Si Dajang wel degelijk eene zelfstandige figuur is. Zij is noch de zon, noch de maan, maar zij woont volgens eenparig getuigenis in het midden van het luchtruim. Verder treedt zij op als de regenboog. Als zij nl. dorstig is gaat zij nu en dan drinken in zee en verschijnt dan als regenboog. Zij zelf is de gele kleur, haar broeder is de roode. [1])

Wij hebben ons ook afgevraagd waarom dit verhaal meestal tot titel heeft: Verhaal van den witten vogel! terwijl de vogel er thans toch geen bijzonder grooten rol in vervult. Na al het tevoren gezegde meen ik dit te moeten verklaren dat de vogel het symbool van Si Dajang is. Noemden wij reeds vroeger Si Dajang de levenwekkende, de levengevende, of het leven zelf, dan verwondert het ons niet een vogel als zoodanig te zien optreden. Elk dier toch brengt uit zichzelven jongen voort, maar bij den vogel kunnen uit de eieren, dus afgescheiden van het dier, levende wezens ontstaan. Hiermede is aangeduid dat alle leven ontstaan is uit iets, afgescheiden van een bepaald persoon of leven. In alle redakties van het scheppingsverhaal spelen vogel en eieren eene groote rol, òf uit de eieren òf uit den vogel komt alles wat leeft voort.

Wanneer wij ons nu voorstellen dat Si Dajang den hemelkoepel voorstelt, dan ligt de gedachte aan een broedsche hen niet verre, die boven deze aarde staat of zweeft en broedende op deze aarde alles voortbrengt. Want in de scheppingsverhalen heeft Si Dajang met de schepping der aarde zelf niets te maken, maar wel is zij (of eieren) de oorsprong van alle planten en dieren.

1) Men zie deze mythe bij Pleijte, Bataksche vertellingen pag 80 alwaar echter andere namen gebruikt zijn.

NASCHRIFT.

Even voor de verzending van dit opstel gaf ik het den heer Joustra ter inzage die mij eenige opmerkingen mededeelde welke ik hier nog neerschrijf, daar zij bij kunnen dragen tot opheldering van enkele woorden.

t ĕ n d i m a r i n g a l a. Is dit de juiste spelling? Ik ken een woord m a r i n g g a l a h, dat „sukkelen, kwijnen; nu eens wat beter dan weer wat minder", beteekent.

d j a m b i[2] beteekent in het algem. haarlok; 't is ook de naam voor de manen van een paard.

d a n - d a n beteekent eigenlijk vlechten met drie strengen, van eene vlecht.

r a m b o e, de eigenlijke beteekenis is koord, franje; eigenlijk hetzelfde als a m b o e.

n a w a moet inderdaad identisch zijn met kĕsah, vooral in den zin van iemands leven: het leven is nog niet geweken e. d.

d a w a d a w a, waarschijnlijk wel om de gelijkenis met d a w a korreltjes, een zekere korensoort.

d o e k o e t l e j o zal doekoet lejoeh moeten zijn.

Sibolangit, April 1904.

Lijstje van verbeteringen en aanvullingen betreffende verschillende mijner opstellen,

door M. JOUSTRA.

Deel 45, 2de stuk.

Blz. 81 r, 9 v.o. staat: si Bĕntjak, lees: si Rĕntjah.
" 83 " 15 " " Djandji, " Djandi.
" 85 " 1 " " toeri-toerēn, " toeri-toerīn.
" 94 " 18 v.b. " is doewa, " si doewa.
" 95 " 1 " " man lĕgēn, " mān lĕgēn,
" 95 " 13 " " pĕmorauna, " pĕmoranna,
" 95 " 18 " " rijst (nl. bij het oogsten . . . .)

Men leze hiervoor; rijst nl, bij het stampen. De opspringende korrels zijn de verontruste mieren, de laloe (rijststamper) de neervallende doode tak.

Blz. 95 r. 11 v.o. staat: manak, lees: mamak,
" 96 " 4 v.b. " tjagak, " sagak.
" 98 " 15 v.o. " ekoer, " ikoer.
" 98 " 14 " " balijoeng, " bĕlijoeng.
" 98 " 11 " " mĕlin, " 'nbĕlin.
" 100 " 9 v.b, " sinombĕng, " tinombĕng.
" 100 " 11 " " tarnakĕn, " tamakĕn.

Deel 45 3de stuk.

Blz. 167 r. 5 v.b. staat: tĕndang, lees: tĕndĕng.
" 168 " 3 en 4 " " mbowa, " mbowah.
" 168 " 14 " " ahoe, " akoe.
" 168 " 9 v.o. " 'ndaboek, " 'daboeh.
" 172 " 5 " " koe-idak, " koe-idah.
" 173 " 4 v.b. " katjuwĕr, " katjiwĕr.
" 173 " 1 v.o. " Lawis, " lawĕs.
" 175 " 4 " " sĕmankoe, " tĕmankoe.

Blz. 176 r. 13 v.b. staat: niwa, lees: nina.
" 177 " 12 " " dag aan dag, " kortelings.
" 177 " 6 v.o. " houde, " hoorde.
" 177 " 3 " " rĕndekĕn, " pĕndekēn.
" 179 " 5 v.b. 2de kolom staat: tĕndang = met beide handen van zich afduwen, lees: tĕndĕng, stooten, stompen, botsen.
Blz. 179 r. 10 v.b 2de kol. staat: meeuw? lees: spreeuw,
" 180 " 19 " " " panta, " pantar.

Deel 46 1ste stuk.

Blz. 1 r. 16 v.b. staat: begin. lees: begon.
" 3 " 2 " " een ander, " einander.
" 6 " 1 v.o. " si koelas-koelān, " sĕkoela-sĕkoelān.
" 7 " 1 v.b. " tĕmbintang, " tembintang.
" 7 " 3 v.o. (noot) " 'ntĕgoek " 'ntĕgoeh
" 20 " 15 " " katjewĕr " katjiwĕr
" 21 " 5 v.b. " soewēn " soewīn
" 22 " 4 v.o. " een zeker middel, dat men o.a. een doode vóór de begrafenis op de teenen smeert, diens etc. lees hiervoor: een zeker middel, dat men zich vóór de begrafenis van den doode op de teenen smeert, opdat diens etc.
Blz. 54 r. 3 v.o. staat; moelih koe tĕdina = naar zijn tĕndi terugkeeren, lees hiervoor: djoempa ras tĕndina = zijn tĕndi ontmoeten.
Blz. 57 r. 16 v.o. staat: werken, lees: verkeer.

Deel 46 4de stuk.

Blz. 361 r. 8 v.b. staat: idak, lees: idah.
" 362 " 8 v.o. " doemoct²na, " doenoet²na.
" 365 " 10 v.b. " taugkĕna, " tangkena.
" 387 " 11 v.o. " Laot, " Laoe.
" 390 " 5 " " moeder, " – moeder.
" 390 " 4 " " en moeder, dit moet wegvallen.

Blz. 392 r. 18 v.o. staat; der Bataks, lees: de Bataksche.
" 394 " 18 " " ia akkĕn, " i-ĕsahkĕn.
" 395 " 18 " " bĕngkoe, " bĕngkaoe.
" 398 " 12 v.b. " taï, " tahil.
" 399 " 11 " e.v." ĕrdoebai, " ĕrboebai.
" 404 " 4 v.o. " ndadan nakauna, " 'rdakan nakanna.
" 411 " 13 v.b. " dagen, " jaren.
" 412 " 16 v.o. " Kantteekeningen, " Aanteekeningen.
" 415 " 9 " " wrijft men nog, " wrijft men zich [nog.
" 415 " 2 " e.v. staat: proemah, " pĕroemah.
" 421 " 8 v.b. " tinggal, " tonggal,
" 421 " 11 " " helften, " treeften.
" 421 " 1 v.o. e.v. " bina, " bĕna,
" 422 " 2–9 heeft men aldus te lezen:

De djaboe daartegenover heet djaboe noengkoen bĕrita, de djaboe, waar men bericht vraagt. De middendjaboe's heeten djaboe tĕngah (of dj' ninggĕl[2]), terwijl die, welke diagonaalsgewijze tegenover die van den pĕngoeloe gelegen is, die is van den anak bĕroe. Dit is dus, zooals de Bataks zeggen de djaboe oedjoeng kajoe. Hier tegenover ligt de djaboe mān-mĕdĕm, de djaboe waar men niets anders te doen heeft dan eten en slapen.

Blz. 422 r. 14 v.o. staat: rechte, lees: witte.
" 422 " 6 " " lisoeng, " lĕsoeng.
" 525 " 10 " e.v. " meri, " mĕre.

Deel 47, 2de stuk.

Blz. 140 r. 13 v.b. staat: toerin, lees: toeri-toerin.
" 141 " 4 " " dier fabelen, " dierfabelen.
" 142 " 7 v.o. " koningboom, " honigboom.
" 168 " 1 v.b. " . . . . . [1]) lees als noot die vergeten is: „de Bataksche *gaja* of regenworm maakt inderdaad hoe wonderlijk dit schijnen moge een schel en zeer doordringend geluid."

Blz.	159	r.	10	v.o.	staat: (volg.	lees:	(vulg.
"	164	"	8	"	" zich,	"	haar.
"	167	"	9	"	" tegoe,	"	begoe.
"	168	"	13	v.b.	" pĕroekoněn,	"	pĕroekoerĕn.
"	169	"	18	"	" kaoel (Ar قوك)	"	kahoel (قوك
"	170	"	6	"	" kětĕng,	"	kĕlĕng.

" 170 " 10 " Men voege hierbij nog: „ook kĕsajang (in wijze van afleiding beantwoordend aan 't synonieme Mal. kĕkasih) hoort men daarvoor wel bezigen.

Blz.	170	r.	12	v.b.	staat: boedjou,	lees:	boedjoer.
"	170	"	17	"	" minst,	"	ruimst.
"	171	"	3	"	" door,	"	daar.
"	171	"	12	"	" pĕrtjajo,	"	pĕrtjaja.
"	171	"	14	"	" ĕn alĕm,	"	ĕrnalĕm.
"	172	"	14	"	" hite-hite,	"	kite-kite.
"	162	"	16	"	" hĕlang-hĕlang	"	kĕlang-kĕlang.
"	172	"	3	v.o.	van de noot, staat: daar, leest: naar.		

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

De Deli-Zending in het jaar 1903.

a. Het jaar 1903 onder de Karo-Bataks,

door M. JOUSTRA.

In een vroeger jaarverslag heb ik reeds de opmerking gemaakt, dat de aard mijner werkzaamheden het ondoenlijk maakt, daarvan een verslag te geven, waarvan het publiek met belangstelling zou kunnen kennis nemen. En daar HH. Bestuurders o.a. door mijn schrijvan van 7 Sept. j.l. van den stand der zaken voldoende op de hoogte zijn gebracht, kan ik daarover gevoegelijk zwijgen. Over één punt in 't bizonder wil ik hier mijn voldoening uitspreken, nl. dat na lang wachten (voor welk oponthoud ten slotte deugdelijke redenen bleken te bestaan) berichten uit Batavia en van den Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs in de 4e afdeeling zijn ingekomen, die alle hoop geven dat wij mettertijd een Karo-Bataksch rekenboek en een dito leesboek, gedeeltelijk in Karo'sche typen, voor onze scholen zullen bezitten.

Gelukkig, dat althans over niet te langen tijd vertrouw ik, de 2 × 52 Bijb. verhalen in de eerste behoefte aan leesstof zullen kunnen voorzien. In October corrigeerde ik de laatste vellen.

Heb ik dus over mijn werk als zoodanig weinig mede te deelen dat van publiek belang is, dit wil nog niet zeggen, dat ik daarom niet een en ander kan mededeelen, dat de belangstelling zoo van zendingsvrienden als van beoefenaars van Ind. taal-, land- en volkenkunde verdient. Er is allerlei dat men niet altijd in de gelegenheid is in een bepaald artikel onder dak te brengen, en toch het mededeelen wel waard is. Ik zou wat ik te vertellen heb gevoegelijk kunnen noemen: „Grepen uit het denkleven der Karo-Bataks."

De omstandigheden lagen er toe, dat ik allerlei gegevens eens rustig kon laten „bezinken". De toestanden op de hoogvlakte waren van dien aard, dat reizen daarheen niet veel vrucht beloofden. Ik bracht slechts eens met de BB. Guillaume en Van den Berg een kort bezoek aan Boekit, in opdracht van de conferentie, om 't uitbreken van daadwerkelijke vijandelijkheden tusschen si Sampe, concurrent naar 't Boekische radja-schap, en si Soewang Min, den tegenwoordigen pĕngoeloe, te voorkomen, hetgeen me voor het tegenwoordige gelukte.

Voorts had ik in 't begin des jaars een tamelijk ernstigen aanval van malaria, die met tusschenpoozen van een paar maanden, zich, gelukkig telkens minder hevig, herhaalde, doch voor mij eene waarschuwing was, om niet meer dan volstrekt moest, op reis te gaan.

Mijn werk bracht mee, dat ik steeds beter het intieme volksleven leerde verstaan. Immers de taal is de openbaring, althans de afspiegeling van het gedachtenleven, en zeer terecht merkte onlangs Br. Alb. C. Kruijt in een brief op, dat o.a. menige ethnologische kwestie in den grond eene taalkwestie is.

Door veelvuldige bespreking, herhaalde waarneming en rustige navraag werd mijn inzicht in velerlei dieper, en mijne woordenkennis verrijkt. Niet allereerst dat

het aantal woorden zooveel toenam. Dat moet gelijk van zelf spreekt, op den duur niet zoo hard meer gaan [1]). Maar 't inzicht in de beteekenis werd dieper. 't Moge paradoxaal klinken, maar 't is waar: in veel gevallen is men er nog niet, al kent men het juiste woord voor eene zaak, en al weet men het juist te gebruiken.

De zaak is dat ieder woord, ook 't meest concrete, 't meest „tastbare" in den grond eene abstractie is. Ik zou haast in verzoeking komen hier neer te schrijven wat Max Müller daaromtrent zegt in Deel I zijner Lectures on the Science of Language, naar aanleiding der „diametrically opposite views" van Adam Smith en Leibniz; hoe deze zich echter in hoogere eenheid oplossen, daar elk dier meeningen ééne zijde der waarheid in 't oog vat. Doch men leze zelf, wat M. M. daar schrijft over het primum cognitum en primum appellatum, pag. 424 e. v. Ik haal slechts deze eene zinsnede aan (de cursiveering is van mij): Every name, if we analyse it contains a predicate by which the object to which the name is applied, was known.

Nu ziet dit vooral op het opsporen der wortels, een arbeid die bij de „Arische" talen waarschijnlijk minder moeilijk, in ieder geval, verder gevorderd is dan bij de M. P. talen. Doch ook de vergelijking der beteekenissen van etymol. hetzelfde woord in verschillende verwante talen, ja 't verschillend gebruik in één en dezelfde taal, is een weg om bij benadering de „grondbeteekenis" te bepalen. Van zeer veel woorden is dit vooralsnog ondoenlijk, althans nooit beproefd, en daarom is het eene verrassing als men nu en dan zoo'n woord „opdiept".

---

1) 't Aantal gw. bedraagt nu pl. m. 5500.

Om dit met een enkel voorbeeld te illustreeren [1]). Er is al heel wat geschreven over het Bataksche begrip van tĕndi (tondi), zoodat ik haast vrees te moeten hooren: „heeft hij het alweer over de tĕndi?" Laat mijne verontschuldiging zijn, veronderstel dat ik die behoef, dat men zich de plaats nauwelijks te belangrijk kan denken, die dit begrip in het Bat. denken inneemt. 't Is de spil van heel zijn denken, en 't recht verstand van dit woord moet de sleutel zijn, die ons den toegang tot zijn „levensbeschouwing" opent. Nog heel onlangs, toen ik voor de eerste maal een werkelijke „tandenvijl-partij" van begin tot einde bijwoonde, kreeg ik hiervan weer een diepen indruk. Toen eindelijk de goeroe op het chapitre van het „welvaren der tĕndi" kwam, werd daarop met zooveel vuur instemming betuigd, als ik nooit te voren gezien of zelf ondervonden heb: „E lah ngĕntja man boewatĕn! e lah ngĕntja man boewatĕn! Dáárom alleen is 't ons te doen! hoorde ik van alle kanten. Waarlijk men zegt niet te veel als men het „welvaren der tĕndi" het „summum bonum der Bataks noemt.

Door vergelijking nu van de verschillende spreekwijzen waarin dit woord wordt gebruikt, en met andere woorden in andere talen, die ongeveer hetzelfde begrip uitdrukken is er wel eenig licht opgegaan over zijne beteekenis, maar niemand zal durven beweren, dat alles al volkomen helder is. Ik wil me nu tot eene taalkundige toelichting bepalen, en niet in tal van bijzonderheden treden, omdat Br. Neumann bezig is bouwstoffen tot eene studie over de tĕndi te verzamelen.

In 't bekende Bat. Woordenboek van v. d. T. leest

1) Ik behoud me voor dergelijke uit taalkundig of uit ethnografisch oogpunt belangrijke woorden te zijner tijd in korte opstellen in de „Mededeelingen" te behandelen.

men onder tondi: ziel, de individualiteit van een mensch, die zijn lichaam als een schutsgeest onder zich heeft, etc. etc.; schutsgeest van goederen, rijst op 't veld etc. etc. In veel opzichten is deze omschrijving treffend juist.

't Is bekend dat Br. Alb. C. Kruyt in zijne studie over het koppensnellen bij de To Radja het Barée „tanoana" im Groszen und Ganzen als gelijkwaardig met tĕndi beschouwt. Dit gaat inderdaad op. Doch Br. K. vertaalt het woord met levensaether, later (in zijne studie over de Rijstmoeder) met het gelukkiger gekozen „zielestof". Van individu is in deze beteekenis geen spoor, en hierop zoowel als op de „deelbaarheid" legt K. den nadruk. 't Zij met alle bescheidenheid gezegd, ik heb dit van den beginne eenigszins vreemd gevonden, èn om de gelijkwaardigheid met tĕndi èn om de afleiding die Br. K. op gezag van Dr. Adriani van het woord „tanoana" geeft. 't Zou een verkleinwoord zijn, en zooveel als „menschje" beteekenen, waarbij nog gewezen wordt op het „beeldje in 't oog" der Romeinen. 't Is toch wel bevreemdend, dat men voor iets dat zoo totaal van 't begrip persoonlijkheid ontbloot is een dergelijke benaming kiest.

Wat hiervan zij, het in vele opzichten aequivalente Bat. tĕndi heeft wel degelijk eene min of meer „individueele" beteekenis, al wil ik niet ontkennen dat bij de pantheistische neigingen der Bataks 't begrip persoon niet geheel beantwoordt aan wat wij daaronder verstaan. Voor ons moge eene „pantheistische persoonlijkheid" eene contradictio in terminis, eene innerlijke onmogelijkheid zijn, voor de Bat. logica is het dit niet zoo absoluut. En ook: wie geeft bij ons de juiste formule, waarin bijv. de trans-cendentie en immanentie Gods voor 't verstand beide tot hun recht komen?

Doch ter zake.

Tal van spreekwijzen in het Kar. hebben langzamerhand bij mij 't gevoelen doen ontstaan, dat t ĕ n d i eene vereeniging is van twee onderscheiden theosofisch-spiritistische begrippen, nl. die van *a*): a s t r a a l l i c h a a m, *b*): die van het theosofische „d u b b e l i k". [1]) Dicht bij beteekenis *a*) staat die van „zielestof" maar met die beteekenis alleen kan men niets verklaren van bijv. de spreekwijze dat de k o e n i n g (c u r c u m a) d e t ĕ n d i v a n 't g o u d i s. Ik kan niet anders zien of hier heeft men het begrip van e v e n k n i e, w e ď e r g a d e, d u b b e l g a n g e r. En als men let op 't gebruik van t ĕ n d i ten opzichte van het nog niet geboren, ja zelfs nog niet ontvangen kind (en ik hoop dat Br. N. hierop het noodige licht zal laten vallen) dan treedt vooral de beteekenis van v o o r a f s c h a d u w i n g [2]) op den voorgrond, gelijk naar theosofische bespiegelingen het „dubbel-ik" 't model is, waarnaar het nog ongeboren kind wordt gevormd.

De verwensching: Uw tĕndi zij uw vijand, moet dan ook wel naar Bat. logica eene zeer ernstige vervloeking zijn; immers moet bij tweespalt tusschen zoo innig bij elkaar behoorende elementen als vleeschelijk lichaam en tĕndi, 't eerste zeer onaangename gevolgen ondervinden.

Totnogtoe evenwel ontbrak de vaste basis voor dit alles omdat ik om zoo te zeggen met tĕndi taalkundig

1) 't Behoeft geen betoog dat de Batak zich hiervan geen rekenschap geeft, doch dergeliike opvattingen bestaan impliciet. Zonder dat hij ze formuleert, waartoe hij niet in staat is, beheerschen ze toch zijn denken en logica, en op zijn standpunt is de Batak zeer logisch.

2) Bekend is dat bij sommige Indische volken ook de s c h a d u w een der „zielen" van den mensch is. Kan dit ook de oorspronkelijke beteekenis van t ĕ n d i zijn? De beteekenis van w e d e r g a d e ontwikkelt zich daaruit van zelf.

geen weg wist. Ontleden laat het woord zich niet; 't is weerbarstig materiaal. Vergelijking bracht m. i. eene goede oplossing. Men hoort even dikwijls t o e n d i als t e n d i, ja bij de oerang djoeloe (VII Koeta en Soekapiring) het eerste zelfs 't meest. Dit deed me mijzelven afvragen of de *o* van het Tob. t o n d i dan wel niet van anderen aard kon zijn dan die van bijv. boras, toloe e.a., m. a. w. niet eene echte *o* zou kunnen zijn, die dus in verwante talen waarin anders de Tob. *o* als ĕ wordt teruggevonden, ook door *o* (of *oe*) vertegenwoordigd kon zijn, en dit bracht me op het Oud J. ꦠꦺꦤ꧀ꦝꦼ, tonḍe, dat het Javaansch Woordenboek van Roorda opgeeft als gelijkwaardig met N. J. ꦠꦶꦩ꧀ꦧꦁ t i m b a n g w e d e r g a d e! [1])

Ook wil ik nog even iets mededeelen omtrent een tot dezelfde gedachtenwereld behoorend woord, nl. b e g o e. Dit beteekent de ziel van een afgestorvene, eigenlijk zijn s c h i m, en wordt ook wel van sommige onheil-stichtende geesten gebezigd. Het komt mij voor dat de grondbeteekenis is: iets dat vrees verwekt, iets vreeselijks. In het Timoer-Bataksch (si Měloengoensch) nl. is b e g o e d e naam voor tijger, een zeer zeker niet minder te duchten personage, terwijl schim daar met de herhaling b e g o e - b e g o e wordt aangeduid, dus, krachtens de gewone beteekenis der woordherhaling, iets dat overeenkomt (in casu, het vreesaanjagende) vertoont met een tijger.

Dit jaar viel bijzonder mijne aandacht op een belangrijk verschijnsel, te weten de in den loop der tijden niet te loochenen plaats gehad hebbende v e r z a c h t i n g

1) Timbang in 't Kar. moet ook die beteekenis gehad hebben, en dus gelijkwaardig zijn met den eenvoudiger vorm i m b a n g, tegenstander (Tob. een medevrouw), gelijk blijkt uit de samenstelling t i m b a n g - k a j o, een concurrent, vooral van een regeerend hoofd, a. h. w. iemand, die ook aanspraak maakt op de kajo (schouderstuk van een slachtbeest).

der zeden bij de Karo-Bataks. Gewoonlijk stelt men zich voor dat het Heidendom, aan zichzelf overgelaten, tot steeds toenemende demoralisatie voert. En hiervoor bestaan ook wel aanwijzingen. Toch mag men dit van de Karo-Bataks niet beweren. Men zou in conflict komen met de feiten. Of nu die verzachting aan invloeden van buiten is toe te schrijven, dan wel inderdaad een gevolg is van spontane ontwikkeling van het zedelijk gevoel, waag ik niet te beslissen, ofschoon het langdurig isolement der Karo's het eerste onwaarschijnlijk maakt.

Ik heb hier in 't bijzonder op het oog de twee afschuwelijke gewoonten van het koppensnellen en de anthropophagie.

Omtrent het eerste zegt Br. Meerwaldt ergens, dat dit nooit bij de Tobanen heeft bestaan. Deze bewering klinkt wel wat boud, waar onze kennis van de Bataks niet zoo heel ver teruggaat. De Karo-Bataks beweren unaniem, dat ze nooit kannibalen zijn geweest. Toch hoorde ik eens van een ouden Karo-Batak, dat dit niet geheel juist was. Wel is het sedert menschenheugenis niet meer voorgekomen, maar hij wist toch bij overlevering dat het eenmaal had bestaan; maar dat men al spoedig het mensch-onteerende er van was gaan voelen. Men schijnt iets van zedelijke „Entrüstung" over een dergelijke afschuwelijke gewoonte gevoeld te hebben. Toch geef ik het ieder te raden welk argument ik hoorde van die verontwaardiging: „het was toch eigenlijk geen manier van doen, op dergelijke wijze het lijk van een mensch te begraven!" Een kostelijk staaltje van Bataksche logica! [1])

Omtrent het koppensnellen zijn de herinneringen

1) Men vergelijke hierbij echter de vreeselijke oneer o. a. bij Israël gelegen in het onbegraven blijven liggen van een lijk.

duidelijker. De Karo's beweren dat het zelfs nu nog bij de Tĕba benoorden het Toba-meer voorkomt, en dit jaar scheen die gewoonte ook bij de Karo-Bataks te zullen herleven. Daarover beneden iets naders.

't Woord voor koppensneller is p ĕ n a l o e n g-n a l o e n g, blijkbaar een actief-verbaal substantief. N a l o e n g komt van t j a l o e n g, een der niet zeer talrijke gevallen dat de palataal zich in de nasaal oplost. Tjaloeng is een bamboe-beker, waaruit men palmwijn drinkt. De koppensneller heeft een dergelijk voorwerp bij zich, waarin hij bloed van den verslagene meeneemt. Vandaar de naam. Op mijne navraag naar de beteekenis van dit gebruik vernam ik, dat in vroeger tijd elk nieuw huis minstens op één menschenhoofd moest rusten, terwijl het bloed aan de dapoer-dapoer (zware zijplanken) en ander zwaar houtwerk werd gestreken; en dat deze mededeeling geloof verdient blijkt wel uit dergelijke nog bij andere Ind. volksstammen bestaande gebruiken. Het is een offer (p ĕ m a n g k a) van 't ww. m a n g k a, pass. i-b a n g k a aan de hantoe van het hout.

Dit jaar nu scheen die gewoonte op de Hoogvlakte te zullen herleven. Een paar maal waren er op de hoogvlakte op geheimzinnige wijze lieden verdwenen. Later vond men 't lijk terug zonder hoofd. Reeds spoedig begon men vermoedens te koesteren. Eenige gewapenden legden zich in hinderlaag, terwijl men eene vrouw schijnbaar onbewaakt op 't veld liet. De daders (vier man) liepen in den val. Wel wisten drie te ontvluchten, maar de vierde werd doodgeschoten. Na dien tijd was het spelletje gelukkig uit. Afdoende bewijzen kreeg men niet in handen, maar de publieke opinie wijst zonder aarzelen Pa 'mBĕlgah als den aanstoker aan, en ik geloof terecht. In Kaban Djahe worden tal van nieuwe

huizen gebouwd en men vermoedt niet zonder grond, dat de zaak daarmeê in verband staat. Merkwaardig is wel dat telkens als er in Deli iets nieuws tot stand komt, geruchten van koppensnellers de rondte doen. Dat was zoo bij den aanleg der Delispoor, later bij dien der telefoon, en nog niet zoo heel lang geleden bij dien van de electrische verlichting van Medan. De booze macht schrijft juist deze laatste geruchten ook toe aan uitstrooisels van bovengenoemden sibajak, om daarmede zijne eigene handelingen te maskeeren.

Mij bleek dat in nog vroeger tijd een levend mensch vereischt werd. In een der diepe gaten van de hoofdstijlen werd zoo iemand neergelaten, en dan werd de zware paal boven op hem geplant! Volgens zeggen zou er in Boekit vroeger op dergelijke wijze bij den bouw van een nu niet meer bestaand huis gehandeld zijn, en anderen vertellen dat een huis te Soeka, een roemah si ĕmpat-ajo (met vier fronten) op vier menschen is gesticht, en nu en dan schudt als de daaronder begravenen zich bewegen. Eindelijk vernam ik nog eene legende omtrent een bĕre-bĕrēn (heilige plaats), Radja Boentoe, dicht bij Tandjoeng Goenoeng, een dorpje dicht bij 't emplacement der nu gesloten onderneming Petani, aan de overzijde der rivier gelegen. Deze vorst had zijn voornemen te kennen gegeven een huis te stichten, en als offers zeven menschen daaraan te willen wijden. Men wist hem te bepraten dat één voldoende was. Daartoe moest voor den middelsten paal een zeer diep gat gegraven worden. Wel zou 't huis dan bij hevigen wind om dien paal kunnen draaien doch nooit omvallen. Toen men een zeer diepen kuil had gegraven werd de vorst uitgenoodigd daarin af te dalen, om zich te overtuigen dat het diep genoeg was. Beneden gekomen wierpen de bouwlieden een zwaren steen op hem, en zoo werd hij gedood.

Dat dit gebruik bestaan heeft, lijdt dus geen twijfel, maar blijkbaar is het tamelijk lang geleden. Uit de beschrijving blijkt dat de aldus gebouwde huizen r o e m a h p a s o e k waren, d.i. huizen, welker palen in den grond staan. Dit is de oudste vorm van huizen. Een latere vorm is de r o e m a h s a n g k a m a n o e'k. De onderbouw hiervan bestaat uit zware liggende balken, die op steenen neuten rusten. In die balken staan de stijlen met eene pen overeind. De nieuwste vorm is de r o e m a h s ĕ n d i (skr-sandhi, samenvoeging). Hier staan de stijlen op steenen neuten; in de stijlen worden de gaten gehakt en hierdoor gaan de tamelijk dunne verbindingsbalken (sĕndi). 't Geheel maakt veel luchtiger indruk, dan de roemah sangka manoek, doch is niet minder sterk. Dat dit het nieuwste is blijkt o.a. uit een door mij opgeteekend verhaal, waarin de bouw van zoo'n huis als iets afwijkends verhaald wordt. De vorst durfde het niet betreden, vreezende dat het zou instorten, maar toen de bouwmeester een hevigen storm opriep en 't huis zelfs niet schudde werd men van de deugdelijkheid van deze bouwwijze overtuigd.

Als een ander bewijs van de betrekkelijke zachtheid van zeden, mag gelden het niet voorkomen van heksenprocessen. Eigenlijke heksen kent men zelfs niet. Wel gelooft men dat sommige personen, in 't bijzonder goeroe's de macht hebben iemand ziek te maken, en vreest men ook voor het p ĕ n o e r o e n i, een middel, hoofdzakelijk bestaande uit b o e l o e n g p ĕ n a p o e t, en d e n k o p v a n e e n h a a n, dat in de dorpspoort, of onder een huis begraven wordt, en welks werking door het n g o e l a k (waarvan hoofdfactor is het stukstooten van een ei met den bekenden tooverstaf) moet worden geneutraliseerd, maar een bepaalde klasse van heksen bestaat niet, en het straffen van dergelijke

personen komt dus ook niet voor. Van de bekende ordaliën, als olie-, vuur- of duikproef vindt men dan ook geen spoor. Het eenig godsoordeel, behalve de verschillende vormen van oorlog, is d e e e d.

Ook van geloof aan den weerwolf vindt men weinig sporen. Men weet wel te verhalen van dergelijke lieden, die men a r i m o s a g i, of ook o e r a n g k e r i n t j i noemt, doch een bepaalde vrees daarvoor bestaat niet, ja menigmaal is me gebleken dat velen deze verhalen als vertelseltjes opvatten, aan welker waarheid ze twijfelen. Bepaalde voorstellingen heeft men er niet van.

Uit een en ander van het hier meegedeelde blijkt dus, dat men den Karo's eene zekere mate van verlichting niet kan ontzeggen. Ware deze alleen van rationalistischen aard, dan zou men er zich maar matig over verheugen. Nu ze tevens blijk geeft van een voor de bestaande verhoudingen goeden zedelijken aanleg, is ze eene belofte te meer voor de goede resultaten van de prediking van dat Evangelie, dat allereerst in zedelijk opzicht den mensch vernieuwt.

Met een enkel woord wil ik nog iets melden over de nieuwe sawah's, waarvan ik in mijn vorig jaarverslag sprak. Een paar der ijverigste deelnemers hebben reeds spoedig een stuk bewerkt, zoodat ze nog op tijd konden planten, en de oogst, die men heel spoedig kan binnenhalen, belooft zeer goed te worden. 't Eerste jaar valt anders meestal de opbrengst tegen. Het pleit dus wel voor de geschiktheid der gronden.

De andere deelnemers zijn nu ook begonnen, aangemoedigd door dit resultaat, zoodat in 1904 't grootste deel al ontgonnen zal zijn. De pĕngoeloe komt achteraan. Hij zou alles door Chineezen laten aanleggen, doch toen ik hiervan hoorde, heb ik hem er ernstig op

gewezen dat dit de bedoeling niet was. De Bataks moeten z e l f aan 't werk. Hij had reeds eene overeenkomst gesloten zeide hij, doch hij beloofde me nu slechts een klein deel te zullen laten aanleggen door de Chineezen, die al gekomen waren, om de rest het volgende jaar door Bataks te doen bewerken. Als 't eenigszins kan laten de Bataks liever het zware werk door anderen doen. Daar moeten wij voor oppassen, dat dit niet gebeurt! Ik hoorde nog heel onlangs dat vele lieden op de Hoogvlakte hunne velden door Chineezen laten omspitten (ngĕngkal) tegen $ 1.— de 100 vierkante dĕpa. Zij (de Bataks) kunnen dat in dien tijd dubbel en dwars verdienen met wat handelen, zeg schacheren! Ja, 't zijn heeren de Bataks! 't Is een nieuw bewijs, dat er in de eerste tijden geen denken is aan de uitvoering van grootsche sawahplannen door de bevolking zelve.

Boeloeh Awar, December 1903.

b, Boekoem.

H. GUILLAUME.

Br. Guillaume vangt zijn jaarverslag aan met de opmerking, dat hij, indien hij een duidelijk overzicht wilde geven van de gebeurtenissen gedurende het afgeloopen jaar, in herhaling zou moeten treden van alles wat hij geregeld in zijne brieven aan het Hoofdbestuur mededeelde. Deze opmerking is volkomen juist. Br. Guillaume hield ons geregeld op de hoogte van de gebeurtenissen. Het was ons echter onmogelijk onze lezers steeds over den gang van zaken in te lichten; vooreerst omdat plaatsgebrek ons dit verhinderde, maar vooral niet minder omdat de toestand telkens zoozeer veranderde, dat het niet geraden scheen hier berichten te publiceeren, die misschien, terwijl ze werden gedrukt, reeds niet meer met den feitelijken toestand in overeenstemming waren. Nu wij echter het geheele jaar kunnen overzien, willen wij, met de brieven van Br. Guillaume in de hand, de noodige aanvulling geven van zijn jaarverslag.

In den aanvang van 1903 scheen het alsof de vestiging op de Hoogvlakte nog geruimen tijd onmogelijk zou zijn. De Regeering had schadevergoeding geëischt voor den gepleegden roof, en eene boete opgelegd aan de verbonden hoofden, die de oorzaak waren van de bestaande onrust. Ze toonden echter niet de minste geneigdheid om aan dezen eisch der Regeering gevolg te geven. De onrust bleef voortduren, en het scheen, dat er vooreerst geen de minste kans was op verbetering.

Intusschen beraamde de Rheinische Missions Gesellschaft plannen voor de vestiging van eenige zendelingen ten Noorden van het Tobameer. Toen het Ned. Zend.

Genootschap zijn werk in Deli begon, zijn dadelijk de noodige afspraken gemaakt met het bestuur der zustervereeniging te Barmen om te voorkomen, dat onzekerheid zou bestaan omtrent de grenzen van ieders arbeidsveld. Destijds waren die zeer willekeurig getrokken. Men had eenvoudig den derden breedtegraad als zoodanig aangenomen. Dientengevolge was reeds dadelijk de noordelijke kuststrook van het Tobameer als arbeidsveld voor de Rheinische Missions Gesellschaft gereserveerd. Nadat de toestanden beter bekend waren geworden, kon eene nieuwe grensregeling worden gemaakt, die meer in overeenstemming was met de bestaande toestanden. Er werd bepaald, dat het Ned. Zend. Genootschap zijn terrein en werkzaamheid op de Hoogvlakte zou beperken tot het gebied der Karo-Bataks, terwijl de landen der Timor-Bataks, en alles wat ten Zuiden daarvan gelegen was, als het terrein van de Rheinische Missions Gesellschaft zou worden beschouwd. Deze Vereeniging nu bereidt langzamerhand de vestiging van een of meer zijner zendelingen te Poerba, de woonplaats van het aanzienlijk hoofd der Timor-Bataks, bekend onder den titel van toewan Poerba, voor. Weliswaar was en is het welslagen van dit plan ook aanankelijk van de toestanden op de Hoogvlakte, maar aangezien de onrust zich voornamelijk bepaalde tot het gebied der Karo-Bataks, scheen het aanvankelijk, dat de vestiging te Poerba van de BB. der Rheinische Missions Gesellschaft eerder zou kunnen slagen dan die van Br. Guillaume of een anderen zendeling van het Ned. Zend. Genootschap te Kaban-Djahé onder de Karo-Bataks.

Met het oog op dezen toestand kwamen Bestuurders van de Rheinische Missions Gesellschaft en van het Ned. Zend. Genootschap ongeveer gelijktijdig op de gedachte, dat wellicht Poerba als uitgangspunt zou kunnen wor-

den gebruikt ook voor de vestiging van een of meer zendelingen van het Ned. Zend. Genootschap onder de Karo-Bataks. Br. Guillaume was bestemd om na zijn terugkeer in dienst der Rheinische Missions Gesellschaft zich te Poerba te vestigen. Aangezien nu die vestiging binnen betrekkelijk korten tijd mogelijk scheen, werd het denkbeeld geopperd, dat Br. Guillaume zoo spoedig mogelijk zich daarheen zou begeven; dat Br. Van den Berg, die inmiddels naar Indië vertrokken was, zich daar bij hem zou voegen, en dat beiden te zamen van Poerba uit zouden trachten eene vestiging te Kaban-Djahé of elders onder de Karo-Bataks te bewerken. Br. Guillaume zou dan natuurlijk te Poerba blijven, en Br. Van den Berg was de aangewezen man voor de Hoogvlakte. In overleg met de Commissie voor de Karo-Batak-zending werd besloten dit denkbeeld aan het oordeel der BB. in Indië te onderwerpen.

Zulks geschiedde, maar het resultaat was voor het denkbeeld niet gunstig. De onderstelling was, dat inderdaad van Poerba uit invloed zou kunnen worden uitgeoefend op de Karo-Bataks, maar het bleek weder eens voor de zooveelste maal, dat plannen hier in Europa gevormd, op papier zeer mooi lijken, maar in de werkelijkheid vaak onuitvoerbaar zijn. Tegen dit plan althans rezen zoo ernstige bezwaren, dat het denkbeeld, naar het scheen, geheel moest worden opgeheven. Toch geschiedde dit niet onmiddellijk. De zomer van het jaar 1903 verliep onder voortdurende correspondentie tusschen de BB. in Deli en het Hoofdbestuur, waarvan menigmaal de volgende brief een herroepen was van hetgeen in een vorigen (waarop dan inmiddels reeds was geantwoord) was geschreven. De toestand wijzigde zich telkens en maakte nieuwe plannen noodzakelijk, die dan weder korten tijd daarna moesten worden verworpen.

Gelukkig was het einde van de geheele geschiedenis zoo, dat wij kunnen zeggen, dat God boven bidden en denken ons heeft gezegend. De eisch van schadevergoeding, door de Regeering gesteld, bleef langen tijd vruchteloos. Eindelijk werden eenige zachte dwangmaatregelen toegepast en de kwaadwilligen bemerkten daardoor, dat het der Regeering ernst was, en veel eerder dan men had durven verwachten of hopen, legden zij het hoofd in den schoot. Terwijl het Hoofdbestuur hier nog, door de telkens elkander wedersprekende berichten, in het onzekere was omtrent de te nemen maatregelen, kwam plotseling het bericht van Br. Guillaume: „De Hoogvlakte is heropend."

Het verblijdt ons innig, dat deze uitkomst is verkregen. Br. Guillaume, die nu reeds 4 jaren lang met grooten ijver zijn doel heeft nagestreefd, ziet thans zijn werk met den gewenschten uitslag bekroond; en vooral, de prediking van het Evangelie op de Hoogvlakte zal dan nu eindelijk een aanvang nemen. Na een arbeid van bijna 14 jaren, gedurende dewelke onze aandacht voortdurend op de Hoogvlakte gevestigd bleef, kunnen wij thans eindelijk het werk daar beginnen. God zij geloofd! Hij heeft het ons wederom getoond, dat Hij Zijn werk wil uitbreiden; dat hij voor het Evangelie den weg bereidt, en dat Hij een Hoorder is der gebeden. Met vertrouwen op Hem wordt nu het nieuwe werk begonnen.

Voor Br. Guillaume en voor zijn huisgezin bracht het wachten moeilijkheden van allerlei aard met zich mede. In het vorige jaarverslag werd reeds medegedeeld, dat eigenlijk voor Br. Guillaume nooit een behoorlijk huis is gebouwd. Het was van den aanvang het plan, dat hij zich op de Hoogvlakte zou vestigen. Daarom betrok hij voorloopig het huis van den Inlandschen onderwijzer

te Boekoem. Dit huis is echter niet berekend op de behoeften van een Europeesch gezin, en toen Br. Guillaume en zijne echtgenoote in den aanvang van 1903 weder vermeerdering van hun gezin wachtende waren, werd besloten, dat zuster Guillaume deze gebeurtenis ten huize van haar vader, zendeling Mohri te Hoeta Barat in Silindoeng, zou gaan afwachten. Deze maatregel bracht ook dit belangrijk voordeel met zich mede, dat Br. Guillaume, die ter wille van zijn werk voortdurend reizende en trekkende is, daardoor de handen meer vrij zou hebben, en niet door zijn huiselijke omstandigheden zou worden belemmerd in hetgeen voor zijn werk noodzakelijk was. Br. en zuster Guillaume besloten daarom zich eene tijdelijke scheiding op te leggen en zuster Guillaume aanvaardde de voor haar vooral in deze omstandigheden zeer bezwaarlijke reis over de Hoogvlakte naar het Tobameer en vandaar naar haar vader. Gelukkig werd die reis zonder nadeelige gevolgen volbracht. Na een afwezigheid van ruim ½ jaar kon zuster Guillaume naar huis terugkeeren.

Daarmee echter waren hunne moeilijkheden niet geeindigd. Immers met een vermeerderd gezin moesten zij nu weder de kleine woning te Boekoem betrekken. Br. Guillaume schrijft dienaangaande het volgende:

„Langer dan wij gedacht hadden, hebben wij ons de scheiding moeten getroosten, en toen mijne vrouw terugkeerde, hadden wij nog niet het uitzicht, dat spoedig in onze huiselijke omstandigheden verbetering komen zou. Wij zijn nu al weder drie maanden te zamen in onze vroegere woning, maar deze tijd is ons moeilijker gevallen dan geheel de vorige. De oorzaak daarvan is, dat kort na de terugkomst van mijne vrouw de regentijd intrad, en wel zoo hevig, dat mijne vrouw en kinderen sedert dien tijd haast niet buiten de deur zijn geweest.

Vaak vielen de regens dag en nacht door en wanneer het niet regende, kregen wij toch zelden iets van de zon te zien, en zaten wij meestal in den nevel, waardoor wij veel leden van koude, zoodat bij ons wel eens het verlangen opkwam naar een echt Hollandsche haardstede om ons te verwarmen. Het gevolg was dat koorts, verkoudheden en andere ziekten niet uitbleven. Weldra vernamen wij, dat in de naburige dorpen de mazelen uitbraken. Ik zeg niet te veel wanneer ik beweer, dat haast geen huisgezin er vrij van bleef, wat ons trouwens niet behoeft te verwonderen, wanneer wij letten op de wijze, waarop 4 à 8 huisgezinnen onder één dak en in hetzelfde vertrek te zamen wonen. Met mijne homoeopathische geneesmiddelen bewees ik goede diensten. Nog nooit te voren had ik zulk een toeloop van moeders met hare kinderen, die zij, in een witten doek op den rug gebonden, bij mij brachten om geneesmiddelen voor hen te halen, en die terwijl zij zaten te wachten, menigmaal een stuk speelgoed van onze kinderen in de hand namen, teneinde hun schreiende kinderen tot bedaren te brengen. Natuurlijk trachtten wij onze kinderen zooveel mogelijk te isoleeren, maar waar moesten wij met hen heen? Buiten regende het en binnen was er geen ruimte. Ten slotte werden dan ook onze kinderen door de mazelen aangetast, terwijl wijzelf en onze verdere huisgenooten eenige maanden lang telkens met koorts, verkoudheid en andere ziekten te kampen hadden. Gelukkig begint het nu wat droger te worden, en verdwijnen langzamerhand al deze grootere en kleinere misères. Wij danken God, die ons in het afgeloopen jaar weder heeft gespaard, en heeft gedragen en geduld in Zijne oneindige liefde, zoodat ik nu weder met een gezond lichaam en nieuwen moed het werk op de Hoogvlakte hoop aan te vangen."

Br. Guillaume drukt dan verder zijne blijdschap uit over de komst van Br. Van den Berg, dien hij gaarne zoo spoedig mogelijk in het werk zal inleiden. In vorige brieven echter had hij reeds gewezen op de moeilijkheid, dat deze jonge Broeder, wanneer hij (Guillaume) volgens de gemaakte afspraak in April 1904 in dienst der Rheinische Missions Gesellschaft terugkeerde, voor een nieuw en zeer moeilijk werk geheel alleen zou komen te staan. Het Hoofdbestuur voelde deze moeilijkheid levendig. De geschiedenis van het vorige jaar heeft bewezen, dat er op de Hoogvlakte heel wat klippen te omzeilen zijn; dat er veel tact en kennis van de bestaande toestanden noodig is om nieuwe moeilijkheden te voorkomen, en bovenal om het werk te doen slagen. Terwijl wij dit schrijven is het nog geen jaar geleden sedert Br. Van den Berg vertrok. Hem alleen te doen staan voor den arbeid op de Hoogvlakte, mag onverantwoordelijk worden genoemd. Aan den anderen kant wilde het Hoofdbestuur geen misbruik maken van de welwillendheid, reeds zoolang van de R. M. G. ondervonden. Aanvankelijk was bepaald dat Br. Guillaume in April 1903 onzen dienst zou verlaten, welke termijn welwillend met een jaar werd verlengd. Het behoeft niet gezegd te worden, dat het Hoofdbestuur ongaarne opnieuw een beroep deed op de bereidwilligheid van het Bestuur der Rheinische Missions Gesellschaft. Toch scheen een andere uitweg niet mogelijk. Toen dan ook in Jan. j.l. een schrijven bij ons inkwam namens de conferentie der BB. waarin het voorstel werd gedaan om het Bestuur in Barmen uit te noodigen nog tot minstens 31 Dec. 1904 Br. Guillaume in onzen dienst te doen blijven, werd onmiddellijk in dezen geest naar Barmen geschreven. Het is ons een oorzaak van groote vreugde hier te kunnen mededeelen, dat het Hoofdbestuur der

R. M. G. uiterst welwillend op deze onze vraag heeft geantwoord. Hoewel ook dit Bestuur in groote moeilijkheden verkeert, en de aandrang om het aantal zijner zendelingen op Sumatra te vermeerderen, steeds zeer groot is, heeft het besloten aan ons dringend verzoek gevolg te geven, en wel op zoodanige wijze, dat geen vaste datum voor den terugkeer van Br. Guillaume is aangenomen; intusschen met het zeer begrijpelijk verzoek om die terugkeer niet langer uit te stellen dan dringend noodzakelijk is. Het is ons een aangename taak, terwijl wij dit mededeelen, een woord van warmen dank jegens Bestuurders van de R. M. G. uit te spreken. Het mag hier wel eens vermeld worden, dat dit zendelinggenootschap een honderdtal Europeesche zendelingen in onze Koloniën onderhoudt, en daarvoor jaarlijks ongeveer *f* 250.000 uitgeeft. Indertijd heeft een Comité te Amsterdam zich verbonden om jaarlijks *f* 12.000 bijeen te brengen en dit naar Barmen over te maken als ondersteuning van het werk in onze Koloniën, maar reeds sedert vele jaren komt dit bedrag niet geheel meer bijeen. Voorwaar dit zijn sprekende cijfers, die beschamend zijn voor de Christelijke gemeente in Nederland.

Wij volgen nu verder het jaarverslag van Br. Guillaume zooveel mogelijk op den voet. In een onderhoud met den Resident te Medan besprak hij de aangelegenheden op de Hoogvlakte. Wat hij mocht vernemen, was alleszins geschikt om zijn moed te verlevendigen. Bovendien blijkt, dat de Inlandsche hoofden eene welwillende houding aannemen. Er zullen nog eenige maatregelen moeten worden genomen teneinde de vrije beschikking te krijgen over den grond, waarop het huis voor Br. Guillaume zal moeten worden gebouwd, maar het laat zich aanzien, dat deze gemakkelijk zullen worden opgelost, en dat deze woning dus zal verrijzen op

dezelfde plaats, waar reeds vroeger de bouw was begonnen. De verhouding tusschen de Inlandsche hoofden en het Gouvernement verbetert bovendien geleidelijk, en het laat zich dan ook verwachten, dat de bemoeienissen der Regeering met de Hoogvlakte in de toekomst zullen toenemen, hetgeen aan het zendingswerk zeer ten goede zal komen. Met blijde verwachting zien wij dus de toekomst tegemoet. Moge de Heer onze gebeden voor dit werk verhooren.

Over de gemeenten in de doesoen, die onder de zorgen van Br. Guillaume zijn gesteld, deelt hij het volgende mede.

„Wat mij totnutoe nog nooit gebeurd is, geschiedde onlangs, toen ik een bezoek aan de filialen dacht te brengen. Door de onophoudelijke regens, bijna 2 etmalen achtereen, werd ik genoodzakt thuis te blijven, en toen ik mij den derden dag op weg begaf, en gekomen was aan de eerste groote rivier, de Lao Djabi, $1^1/_4$ uur van mijn huis verwijderd, kon ik door den hoogen waterstand daar niet doorheen en ik was gedwongen naar huis terug te keeren.

Waarschijnlijk zal ik in het nieuwe jaar in Si Rĕngit-Rĕngit de eerstelingen door den Doop in de Christelijke gemeente mogen opnemen. Ik hoop weldra een onderzoek in te stellen naar hun kennis en heb goeden moed, dat dit bevredigend zal afloopen. Goeroe Tampenawas verzocht mij tot den Doop te willen overgaan. De doopcandidaten zijn de Sibajak (het inlandsch hoofd) met zijn huisgezin, die nu ruim 2 jaar lang vlijtig de bijeenkomsten hebben bijgewoond.

In Pĕrnangĕnĕn gaat de toestand niet zoo flink vooruit. Velerlei oorzaken werken daartoe mede. De pĕnghoeloe Pa Moelia gaat nog steeds gebukt onder het feit, dat hij zijne macht heeft verloren, en dat nu, inge-

volge een besluit van den Controleur, zijn tegenstander in zijne plaats is gezet. Inplaats van naar onze vermaningen te luisteren, gaf de man zich over aan het genot van opium, waardoor hij nu steeds dieper en dieper wegzinkt en de kans om in zijn eer hersteld te worden gestadig vermindert. Zijn oudste zoontje, die een vlijtige scholier was, overleed onlangs en zijne eerste vrouw begint aan zwaarmoedigheid te lijden, die vaak op krankzinnigheid gelijkt. Ondanks onze herhaalde besprekingen, waarbij wij hem vermaanden om op deze bezoekingen des Heeren acht te geven, is hij meer en meer een vijand geworden van ons werk, die ook anderen zoekt te verhinderen om tot ons te komen. Daarbij komt nog, dat goeroe Kelin nog jong en onervaren is, en in het oog van den Batakker nog niet voor vol wordt aangezien. Het feit, dat hij de opvolger moest worden van goeroe Tampenawas (een der Minahassers) is zeker niet in zijn voordeel. „Hij is maar een Batakker", zeggen zijn volksgenooten, en het kost hun moeite hem met den titel van Goeroe aan te spreken. Goeroe Kelin, die zelf nog niet vast in zijn schoenen staat, gaat onder dit alles geweldig gebukt. Ik wilde wel, dat ik er iets anders op vinden kon, maar ik zie voorloopig geen kans verandering te brengen in den toestand. Liefst plaatste ik hem in mijne onmiddellijke nabijheid om hem praktisch meer te kunnen helpen. De school te Pĕrnangĕnĕn werd gedurende het afgeloopen jaar gemiddeld door 8 leerlingen bezocht. Gedurende eenige weken namen de scholieren vacantie; alleen Si Dapoer met zijn huisgezin hield stand, ook te midden van allerlei moeilijkheden, zoodat ik vrijmoedigheid had den man toe te vertrouwen aan de zorgen van Br. Neumann, in de hoop, dat hij voor ons werk een bruikbaar helper worden mag.

In Boekoem zelf ging het in het afgeloopen jaar

tamelijk. Het aantal leerlingen bedroeg gemiddeld 20. Er komt eenige beweging ten goede, maar men vreest nog voor de machthebbers. Onze doopeling Pa Serong komt nu eindelijk weer tamelijk geregeld in onze bijeenkomsten. Ook de pĕnghoeloe Si Timoes en zekere Pa Noeri behooren tot de tamelijk geregelde bezoekers van onze samenkomsten. Meestal zijn er eenige schooljongens aanwezig. De Sibajak, hoewel voor het uiterlijk vriendelijk gestemd, tracht toch in het geheim aan onzen invloed afbreuk te doen."

Boekoem, December 1903.

c. Sibolangit.

J. H. NEUMANN.

Vele „groote" dingen zijn er in het afgeloopen jaar niet voorgevallen, ofschoon het jaar niet zonder groot belang is geweest. Wij zijn toch hier nog in het stadium, dat het zaad wel uitgestrooid, maar van oogsten nog geen sprake is; ook hier moet God den wasdom geven. Zóó beschouwd, heeft het afgeloopen jaar ons veel vreugde gegeven, want wij mochten zien, dat het Evangelie doorwerkte. Naar de stemming bij zeer velen, is het christen-zijn eene goede zaak, maar voor een Batak is het niet vol te houden.

Te Sibolangit was de stemming heel goed. Het kerkbezoek was zoo goed, als ik het nog nooit gekend heb; de school als vorig jaar; de doopcandidaten, vier vrouwen, bleven getrouw; de andere christenen hielden zich vrij goed. Over doopen sprak ik dit jaar nog niet, daar ik de doopcandidaten liever nog wat in kennis zag toenemen. De christenen en de doopcandidaten spraken, waar zij konden, ook met de verrestaanden, en oefenden onderling een heilzame tucht uit.

Boeloeh-Awar gaat goed vooruit op maatschappelijk gebied, maar van geestelijke dingen moet het niet veel hebben. Alleen voor den pĕngoeloe, die geen opiumschuiver is, koester ik eenige hoop. De goeroe kon geregeld met een vrij groot aantal kinderen schoolhouden.

Tandjoeng-Bĕringin ging in godsdienstig opzicht vooruit. Eigenaardig is, dat veel menschen, die kerk noch school bezoeken, des Zondags niet werkten. Eenige volwassenen verzochten den goeroe om nader onderwijs; de school mocht gelukkig half December haar vorigen bloei weêr bereiken.

Het onderwijs aan de k w e e k e l i n g e n mocht ik met één jongeling voortzetten. In den loop van het jaar nam ik er nog vier personen bij, maar bij wijze van proef. Met Januari kon ik de lessen met vier kweekelingen hervatten.

De ziekenbehandeling zette ik evenals het vorige jaar voort.

De sawah-aanleg te Sibolangit had voortgang, doordat vijf personen ± 2 baoe gronds ontgonnen. De derde baoe zal volgend jaar in bewerking genomen worden.

In November kon weêr met den bouw van het huis te Doerian Sĕroegoen begonnen worden. Het had wel reeds lang gereed kunnen zijn, maar tot heden heb ik alles met Bataks gedaan en hoop ik daarvan niet af te wijken. Ook in dit opzicht hebben wij bijzonder Gods hulp noodig om niet te vertwijfelen. Tegenover de alles te buiten gaande traagheid der lieden, moeten wij een taaie volharding toonen, die den langen weg niet schuwt om het doel te bereiken.

Meer helpers, ook Europeesche zendelingen; want mijn hart is verlangend om Sĕrbanaman en Bingé te bezetten. Aan de lau Wampoe moet een zendeling geplaatst worden, ten einde de Bataks aldaar te bewaren voor den Islam. Wat toch zullen de Bataks van de doesoen in de toekomst zijn, Christenen of Mohammadanen? Deze vraag is te belangrijker, wanneer men bedenkt, dat de kuststreken bijna overal door Mohammadanen bewoond zijn; de gevolgen voor het Christendom in de Binnenlanden liggen dan voor de hand.

Het jaar, dat achter ons ligt, is een goed jaar geweest, al gingen wij wat cijfers betreft niet vooruit. Geve God, dat ook hier spoedig de oogsttijd mag aanbreken. Hij kent echter Zijn tijd en wij verbeiden dien met verlangen.

Sibolangit, December 1903.

Jaarverslag van de Kweekschool te Koeranga (Tomohon),

door J. H. HIEBINK ROOKER.

Wederom ging een jaar voorbij onder lief en leed. Ook onder leed, want dit jaar eischte de dood opnieuw een offer van ons. In mijn vorig jaarverslag maakte ik melding van de ernstige ziekte van mijn tweeden hulponderwijzer E. S. Gerungan. Mijn vrees voor een slecht einde, toen reeds uitgesproken, is helaas bevestigd. In de eerste maanden van 't jaar scheen de gezondheid terug te keeren, zoodat Gerungan zelf de lessen in Maart wenschte te hervatten. Dit stond ik echter niet toe, daar 't eerst blijken moest, of zijn herstel blijvend was. In diezelfde maand nog stortte hij weer in en in April vertrok hij met vrouw en kind naar Tanawangko, wat door den dokter om 't warmere klimaat niet ontraden werd en waar hij in 't huis van zijn ouders liefderijke verpleging genoot. Daar zijn toestand van toen af dezelfde bleef en er in 't geheel geen hoop op herstel was, besloot ik in overleg met de commissie in 't eind van Juni Gerungan als onderwijzer te ontslaan, met behoud van half tractement. Mocht hij tegen alle verwachting in nog herstellen, dan zou hij door Br. Graafland aan een kleine school geplaatst worden. Met deze regeling nam de zieke genoegen. Slechts een halve maand later, op 13 Juli kwam aan zijn lijden een einde. Ik ben tot mijn spijt niet bij de begrafenis kunnen zijn, aangezien de vacantie begonnen was en mij 't bericht werd toegezonden naar een plaats, waar ik mij niet bevond. Nogmaals zij 't hier herhaald, dat Goeroe Gerungan een ijverig en getrouw arbeider is geweest, die woekerde met zijn gaven en zonder eenigen ophef zijn plichten nakwam.

Al den tijd gedurende de ziekte van Goeroe Gerungan was 't een ander oud-leerling, die mij ter zijde stond en zooveel mogelijk gedurende de middaguren de lessen van den kranke waarnam. Het schijnt mij toe, dat hij, Lukas Wilar, Genootschapsonderwijzer te Kakaskasan, rekende op een vaste aanstelling, maar zoowel zijn onrustige aard, waardoor hij veel te druk was bij 't lesgeven, als een andere reden deden mij besluiten, hem niet voor vast aan te nemen. Ik wilde nl. ditmaal afwachten of er zich sollicitanten voor de opengevallen plaats zouden aanmelden, omdat ik er dan zeker van kon zijn, dat die betrekking begeerd was en ik beter mijn voorwaarden zou kunnen stellen. Eenige brieven ontving ik dan ook, maar Wilar bood zich niet aan. t Verbonden zijn aan een andere school zou geen verhindering geweest zijn, daar Br. Louwerier hem gaarne aan mij zou hebben afgestaan, indien hij en ik dat gewenscht hadden. Twee oud-leerlingen van de kweekschool, die pas met goed gevolg aan 't eindexamen hadden deelgenomen, behoorden ook tot hen, die de opengekomen plaats wenschten te vervullen. Mijn keus viel op één hunner. Wel ontbrak het hem aan praktijk, maar 't was makkelijker met hem een proef te nemen, dan met onderwijzers van elders, die hun betrekking er voor moesten opzeggen. Verstandelijk is de nieuwbenoemde onderwijzer zeer ontwikkeld en goed is hij voor zijn taak voorbereid. Tot nu, na een half jaar gewerkt te hebben, geeft hij alle reden tot tevredenheid. Zijn naam is A l e x a n d e r P a n d e i l a k i.

Aan deze benoeming ging 't reeds vermelde eindexámen vooraf, waaraan dertien candidaten deelnamen.

Het mondelinge gedeelte had plaats op 2, 3 en 4 Juni, nadat het schriftelijk gedeelte op 11 Mei was aangevangen.

Aangezien Br. Louwerier meende gegronde redenen te hebben, ditmaal het examen niet bij te wonen, onthield hij zich van het opgeven van schriftelijk werk en werd dit dus alleen door Br. Graafland gedaan.

Het schriftelijk werk omvatte:

a. Het maken van een opstel over een Bijbelsch onderwerp. Te kiezen uit: Saul, David, Salomo, Stefanus, Paulus en Johannes.

Door het meerendeel, 7 candidaten, werd Stefanus tot onderwerp gekozen; door 5 Paulus; en door één David. Over het algemeen waren deze opstellen zeer goed. Vier er van over Stefanus mochten zelfs uitmuntend heeten.

b. Het maken van een opstel over een onderwerp uit de Kerkgeschiedenis.

Te kiezen uit: Ambrosius, Johannes Hus, Maarten Luther, Ulrich Zwingli, de Dertigjarige oorlog en Philip Jacob Spener.

Van het eerste, tweede, vierde en laatste onderwerp verschenen twee opstellen. De dertigjarige oorlog was door vier candidaten gekozen en tot mijn verwondering Luther maar door één. Alle onderwerpen waren dus behandeld, doch niet alle even goed. Eén opstel over den dertigjarigen oorlog was uitmuntend.

c. Het maken van een opstel over een Aardrijkskundig onderwerp.

Te kiezen uit: Europa, Java, Sumatra, Borneo, de Minahassa en West-Indië.

Mijn verwachting dat allen de Minahassa of Europa zouden kiezen, kwam gelukkig niet uit. Niet alleen werden alle onderwerpen behandeld, maar ook al de opstellen waren goed. Over Sumatra waren er vier, over West-Indië één en over de overige onderwerpen elk twee.

d. Het maken van een opstel over een paedagogisch onderwerp.

Ter keus werden de volgende onderwerpen opgegeven:

Waarom is 't wenschelijk dat de hoofdonderwijzer in de aanvangsklasse werkt?

Wat moet een onderwijzer doen om de gezondheid der kinderen te bevorderen?

Hoe moet 't gedrag van een onderwijzer zijn in de school, in de gemeente en in de plaats zijner inwoning?

Hoe moet de onderwijzer het aanleggen om de kinderen trouw te doen opkomen?

Welke straf moet het slaan vervangen?

Waarom moet het rekenen uit het hoofd meer behartigd worden dan het rekenen op de lei?

Of de candidaten 't met het laatste onderwerp niet eens waren? Niemand hunner waagde zich er aan. De meeste opstellen nl. vijf werden gemaakt over het tweede onderwerp, en bij 't lezen daarvan wenschte ik, dat 't zoo helder beschrevene ook in 't dagelijksch leven te pas zou worden gebracht.

Hoe 't gedrag van een onderwijzer-voorganger behoort te zijn, wisten zij ook vrij goed te zeggen. 't Is te hopen, dat niet alleen de vier schrijvers, maar ook de anderen zich dat steeds voor oogen stellen. Over het eerste en vijfde onderwerp werd slechts één opstel gemaakt, terwijl het vierde door twee candidaten gekozen werd. Ook deze opstellen waren vrij goed.

e. Het maken van een ontleding.

Van twee der opgegeven zinnen werd geëischt een redekundige- en een woordontleding. De keus werd gegeven uit: Tahlil 76 : 1 (Gez. 151 : 1); Tahlil 103 : 1 (Gez. 67 : 1); Spreuken 11:24; Johannes 17 : 24; Romeinen 11 : 36 en Philippi 2 : 5—8.

Dit werk was vrij goed.

f. Het maken van Rekenkundige voorstellen.

Opgegeven werden uit het 7e stukje van Raadersma, Afd. 3, § 1, de nummers 8, 9, 10, 11, 16 en 22. Als cijfersom werd daaraan toegevoegd uit Benthem en Nyenhuis, 2e verzameling, 4e stukje, No. 142.

Al de voorstellen werden door acht jongelui gemaakt. Vier candidaten brachten 't slechts tot 6 en één tot 5 sommen. Als bijzonderheid dient hier vermeld te worden, dat allen ditmaal de cijfersom niet alleen uitwerkten, maar dit met één uitzondering goed deden. M.estal toch werd op andere examens dat voorstel verwaarloosd daar er gewoonlijk tot 't laatst mee gewacht werd en dus de tijd dikwijls te kort was. Het rekenwerk was over 't geheel goed.

g. Het maken van voorstellen uit de Vormleer.

Daartoe werden opgegeven 7 vraagstukken uit Koenen en Brogtrop's „Beknopte aanschouwelijke meetkunde", 2e stukje bl. 69, No. 6 en 7; bl. 70, No. 16; bl. 71, No. 3; bl. 76, No. 8 en 12 en bl. 77, No. 17.

Tien candidaten kwamen met alle opgaven klaar, één met zes, en de twee overigen met vier. Slechts van één was 't werk onvoldoende. Het werk der overigen liet weinig te wenschen over; van één was 't zelfs uitmuntend.

Hiermede was 't schriftelijk examen afgeloopen.

Het mondelinge examen begon op 2 Juni om 8 uur 's morgens en het onderzoek had plaats volgens onderstaanden rooster:

2 Juni.	Van	8	tot	8½	uur:	Schrijven.
	„	8½	„	9½	„	Rekenen theorie.
	„	9½	„	10½	„	Maleisch.
	„	10½	„	11½	„	Bijbelsche geschiedenis O. T.

	Van	11½	tot 12	uur:	Theorie zang.
	„	4	„ 5	„	Dogmatiek.
3 Juni.	„	8	„ 9	„	Kerkgeschiedenis.
	„	9	„ 10	„	Rekenen uit 't hoofd.
	„	10	„ 11	„	Aardrijkskunde.
	„	11	„ 12	„	Bijbelsche geschiedenis N. T.
4 Juni.	„	8	„ 9	„	Inleiding op de Bijbelboeken.
	„	9	„ 10	„	Vormleer.
	„	10	„ 11	„	Cosmografie.
	„	11	„ 12	„	Exegese.

Als naar gewoonte werd het examen met gezang en gebed geopend. Buiten Br. Graafland waren als belangstellenden aanwezig Br. H. Rooker en Br. M. Brouwer.

Uit het door Br. Graafland gezonden verslag is bekend, welke cijfers de candidaten kregen. (Zie Meded. dl. 47, pag. 500).

De uitslag van 't examen werd na afloop daarvan door Br. Graafland om half vier aan belanghebbenden meegedeeld. Hij begon met te zeggen, dat het een bijzonder goed examen was geweest, en dat de aanwezige Heeren eenstemmig verklaard hadden, een aangenamen indruk er van ontvangen te hebben. Er was opgewektheid geweest en een merkbare lust tot ernstige inspanning. Dit examen stak gunstig af bij dat in 1901. Br. Graafland bracht hen daarop onder het oog, hoe zij zich als voorganger behoorden te gedragen en herinnerde hen aan 't voorrecht eener zoo veelzijdige en grondige opleiding. Hij sprak de hoop uit, dat zij dit voorrecht zouden waardeeren en in hun leven toonen dat zij dit met dankbaarheid erkenden.

De namen der geslaagden volgen hieronder naar hun rangcijfer.

1. Alexander Pandeilaki van Paloloan, die benoemd werd als tweede hulponderwijzer aan de Kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers en Voorgangers te Koeranga.

2. Israël Paul Wohon van Tomohon, die geplaatst werd te Kajawoe in den werkkring van Br. C. J. S. Sluyk.

3. Timotheus Sumampow van Sarongsong, die geplaatst werd te Lembean in den werkkring van Br. G. Geisler.

4. Ferdinand Palandy van Kakas, die geplaatst werd te Kasuratan in den werkkring van Br. M. Brouwer.

5. Manus Wenur van Tomohon, die geplaatst werd te Pinebetengan in den werkkring van Br. M. Brouwer.

6. Johan Albernesus Philip Regar van Kolongan Bawah, die geplaatst werd te Suluun in den werkkring van Br. J. Alb. T. Schwarz.

7. Hendrik Matindas van Panikidiatas, die geplaatst werk te Sereij in den werkkring van Br. J. ten Hove.

8. Wilfried Koho van Leilem, die geplaatst werd te Sonder in den werkkring van Br. J. A. Th. Schwarz.

9. Daniël Musak van Atep, die geplaatst werd te Tolok in den werkkring van Br. M. Brouwer.

10. Lambertus Mandagi van Sawangan, die geplaatst werd te Radei in den werkkring van Br. J. S. de Vries.

11. Cores Calempouw van Tanggari, die geplaatst werd te Tanggari in den werkkring van Br. G. Geisler.

12. Jesaja Tambahjong van Malikoe, die geplaatst werd te Toempaän in den werkkring van Br. E. W. G. Graafland.

13. Theodorus Kawuwung van Pangoe, die geplaatst werd te Loboe in den werkkring van Br. H. L. Langevoort.

Eén der candidaten, Daniël Musak, heeft het mondelinge examen niet op de gewone wijze meegemaakt. Drie dagen vóór dien tijd kreeg hij een lichten aanval van dysentrie. Derhalve werd besloten, hem afzonderlijk te ondervragen, waardoor hij met anderhalf uur klaar was. Stellig had hij in gewone omstandigheden een hooger nummer gehaald; nu moest 't goede schriftelijke werk goed maken 't geen er aan 't mondeling onderzoek ontbrak.

Alle nieuwe onderwijzers werden op één uitzondering na, dadelijk geplaatst. Lambertus Mandagi nl. wenschte buiten de Minahassa werkzaam te zijn en kwam daarom bij mij met de vraag, of er geen vacature was op Savoe, te Posso of in de Bataklanden. Aangezien mijn vader de persoon is, tot wien hij zich te wenden had, verwees ik hem naar Tondano. Met de belofte dat er aan hem gedacht zou worden, zoodra er een oproeping van elders kwam, bleef Lambertus nog drie maanden hopen en..... leegloopen, waarop hij wijzer werd en bij Ds. Krol kwam met het verzoek, hem maar als goeroe in de Minahassa te plaatsen. Aangezien Ds. Krol geen plaats te vergeven had, werd deze zaak in de September-vergadering van hulppredikers behandeld. 't Resultaat daarvan was een plaatsing van Lambertus in den werkkring van Br. de Vries.

Na 't examen werd er met den schoolbouw een aanvang gemaakt. De voorbereidende maatregelen waren 't leegmaken van twee lokalen in 't woonhuis der kwee-

kelingen, die tijdelijk als leerkamers dienst moesten doen. Door 't minder aantal leerlingen bleef er in de overige lokalen ruimte genoeg tot slapen over. Met de hulp van de kweekelingen was ook 't schoolgebouw spoedig ontruimd. Den 15en Juni begon men de school af te breken. Alleen de vloer en de zware onderbalken op één na bleven liggen, terwijl van 't afgebroken hout nog veel bruikbaar was. Zooveel zegen er 't vorig jaar geweest was met den bouw van 't woonhuis der kweekelingen, zooveel tegenspoed scheen nu de bouw van de school te moeten ondervinden. Door de groote armoede van 't vorige jaar was er toen werkvolk in overvloed. Nu dit jaar de oogst goed was en er dus geen noodzakelijkheid bestond tot bijverdienen, was 't werkvolk moeilijk te krijgen, waardoor de baas zich met minder goede hulp tevreden moest stellen, wat duidelijk aan 't gebouw merkbaar is. Ook de groote droogte, helaas wel veel onheil aanbrengend, maar bij 't bouwen zoo noodig, was ons 't vorig jaar ten nutte, terwijl bij den schoolbouw de regen 't hout doorweekte en 't werk belemmerde. Met de dakbedekking hebben de kweekelingen een dag meegeholpen. Slechts bij uitzondering ga ik er toe over den kweekelingen bijzondere diensten te vragen, hoewel zij steeds met lust daartoe bereid zijn. Den 8e Juli stond 't geraamte van de school onder dak en den 3en Augustus was alles gereed. De school heeft een aangenaam en ruim aanzien. Het licht heeft er overvloedig toegang in. Wanneer over eenige maanden de gebouwen geverfd zullen zijn, zal er zeker gedurende eenige jaren niets aan gedaan behoeven te worden. De gelden van de subsidie, toegestaan voor de verbouwing, zijn nu alle verbruikt.

Daar de school nog flink schoongemaakt moest worden, eindigde de vacantie, die den 11en Juli begonnen was, op 15 Augustus.

Het admissie-examen tot 't vormen van een nieuwe klasse, had nog vóór de vacantie plaats gehad, op 27 Juni. Voor de 14 plaatsen meldden zich 31 sollicitanten aan.

Als gewoonlijk begon het examen 's morgens om acht uur. 't Rekenwerk, dat eerst aan de beurt kwam, duurde tot half elf. Daartoe werden opgegeven uit het 3e stukje van Raadersma, Afd. I § 4 de vraagstukken 12, 13, 14, 15, 17 en 20, terwijl daaraan werd toegevoegd de hieronder volgende cijfersom.

$[(2^3/_5 + 4^9/_{10}) - (1^5/_6 + 2^3/_4)] \times (3^1/_8 - 2^3/_4)] : 12^1/_2 =$

Onder de hand werd er gelezen. Hiertoe werd elke aspirant afzonderlijk geroepen. Dit lezen geschiedde onder leiding van den eersten hulponderwijzer A. M. Pangkey, die hiervoor gebruikte „Pĕlajaran kapoelau Kĕlĕmantan" van A. F. von de Wall. Het rekenwerk was bijzonder goed; de meesten hadden 't werk af en op enkele uitzonderingen na zonder fouten. Van half elf tot kwart voor twaalf werd er een opstel gemaakt. Eenige gemakkelijke onderwerpen uit de Bijbelsche geschiedenis werden op 't bord geschreven, waaruit de jongelui een keus moesten doen: „A b r a h a m", „J a c o b", „G i d e o n", „J e z u s g e b o o r t e", en „d e g e l ij k e n i s v a n d e n b a r m h a r t i g e n S a m a r i t a a n". Deze opstellen lieten van de meesten zeer veel te wenschen over, niet alleen wat taal en stijl, maar vooral wat den inhoud betreft. Er waren jongelui, die over Abraham nauwelijks een paar regels wisten te schrijven en die dus van de zoo bekende geschiedenis van dien aartsvader blijkbaar niets afwisten.

Daarna volgde een dictée om de spelling van verschillende zeer gemakkelijke woorden. Dit viel niet erg mee, doch 't werd van ondergeschikt belang geacht in zooverre het gebrek aan taalkennis betrof.

Van twaalf uur tot half twee werden de werkzaamheden gestaakt. Goeroe Pangkey deed toen tot half drie onderzoek naar hun kennis van de Minahassa, een onderzoek, dat zich zeer tot de oppervlakte bepaalde. Dit ging heel goed, wat wel te verwachten was.

Van half drie tot 4 uur werd de Bijbelsche geschiedenis behandeld, zoowel het Oude als het nieuwe Testament. De kennis hiervan was bij de meesten zeer bevredigend.

Van vier tot vijf uur werd er uit het hoofd gerekend en nadat er nog wat heel eenvoudige muziek gelezen was, werd het onderzoek als geëindigd beschouwd.

De namen der geslaagden volgen hieronder naar hun rangcijfer:

1. Aristarchus Sagay van Kaweng, moerid van ondergeteekende.
2. Netanel Lumi van Tomohon, moerid van Br. J. Louwerier.
3. Adolf Rumajar van Tomohon, moerid van Br. J. Louwerier.
4. Johannes Wowor van Talitjuran, moerid van Br. J. Alb. T. Schwarz.
5. Eliza Marentik van Woewoek, moerid van Br. E. W. G. Graafland.
6. Pieter Arthur Lintjewas van Romoön-bawah, moerid van Br. E. W. G. Graafland.
7. Nicolaas Louis Dondokambi van Watutumou, moerid van Br. Jan ten Hove.
8. Unsulangi Paul Frederik Sambud van Kolongan, moerid van Br. Jan ten Hove.
9. Eliezer Sambur van Atep, moerid van Br. M. Brouwer.

10. Johannes Augustinus Rakian van Kiawa, moerid van Br. J. Alb. T. Schwarz.

11. Philip Petrus Kaligis van Kasuratan, moerid van Br. Alb. C. Kruyt te Posso.

12. Johan Fuju van Langowan, moerid van Br. M. Brouwer.

13. Darius Kaligis van Wongkai, moerid van Br. C. J. S. Sluyk.

14. Engelbert Jozef Thomas Meray, van Katinggolan, moerid van Br. J. H. Rooker.

In den gang van het onderwijs kwam geen verandering en aangezien ik 't vroeger reeds uitvoerig gedaan heb, zal ik nu geen overzicht geven van de leervakken. Alleen moet ik er nog bijvoegen, dat ook in 1903 de Hollandsche lessen doorgingen. Toen de leerlingen der hoogste klasse de school na het eindexamen verlaten hadden en de tegenwoordige middelklasse op haar verzoek om Hollandsche lessen te ontvangen, terugkwam, waren er geen redenen dit verzoek van de hand te wijzen en besloot ik dus er toe over te gaan. Een dringende noodzakelijkheid echter zag ik er niet in, want mag de lust om Hollandsch te leeren al groot zijn, volharding om de moeilijkheden te boven te komen vindt men slechts bij enkelen. Zoo was althans mijn ervaring. Allen beloofden natuurlijk hun best te doen.

Daar 't wel wat vermoeiend was, om de vier avonden, daarvoor bestemd, twee lessen achter elkaar te geven en dus van half zeven tot half negen bezig te zijn na afloop der gewone werkzaamheden, besloot ik de les voor de hoogste klasse op de gewone avonden te blijven houden, van half zeven tot half acht, maar de lessen aan de middelklasse te geven, elken morgen vroeg van ongeveer kwart voor zessen tot half zeven. Daar ik toch altijd om half zes opsta zijn deze vroege lessen voor mij geen

bezwaar, evenmin als voor de kweekelingen voor wie de réveil op denzelfden tijd is. Van een deel der leerlingen kan ik getuigen dat zij zich flink aanpakken; er zijn er evenwel ook nu weer bij, die wel niet de lessen zouden willen staken, maar er toch niet de rechte ambitie voor hebben.

In de plaats van den Heer Uytterbroeck, die tijdelijk belast is met de Inspectie in de 3e Afdeeling en dus naar Java vertrokken is, werd de Heer G. A. Boes tijdelijk als Adjunct-Inspecteur in de 5e Afdeeling benoemd. Z. Ed.gestr. kwam in de laatste week van Juni in de Minahassa en inspecteerde de kweekschool in December, welke maand in de laatste jaren meestal daartoe werd uitgekozen. Twee ochtenden heeft de Heer Boes nagenoeg geheel besteed aan het zien werken der hoogste klasse.

Ik herinner dat een deel der kinderen van de Genootschapsschool tweemaal in de week hier komt, opdat de kweekelingen gelegenheid hebben zich te oefenen in het geven van onderwijs. Dit geschiedde juist den eersten dag waarop de Heer Boes de school inspecteerde. 't Trof in zoover slecht, dat lang niet de twee beste kweekelingen aan de beurt waren. (Al de leerlingen waren pas na de vacantie met het geven van onderwijs begonnen). De Heer Boes wenschte echter niet, dat ik daarom verandering in de regeling van het werk zou brengen en aangezien Z.Ed.gestr. gaarne eenige wenken aan de aanstaande onderwijzers wilde geven, om hun te doen zien hoe zij een en ander van de leerstof meer boeiend konden maken, werd 't troepje kinderen voor den volgenden dag weer hier besteld. De Heer Boes, die, in tegenstelling van andere Inspecteurs, geen opstellen liet maken, zag dus de school in haar gewone werking. Het meest volgde Z.Ed.gestr. de lessen der twee hulponderwijzers.

Berichten aangaande den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende het jaar 1903.

MENADO.

Van vooruitgang in geestelijk leven valt hier weinig te bespeuren. Nog geen $^1/_{10}$ gedeelte van het zielental woont godsdienstoefeningen en godsdienstonderwijs bij.

Verschillende redenen werken daartoe mede; het leven te midden van allerlei volksstammen, het schoone voorbeeld (!) van de meeste Europeanen, oefent geen gunstigen invloed uit. Toch is er in de gemeente een goede belangstellende kern, en ondergeteekende is dankbaar dat het hem vergund is geweest 9 jaren hier werkzaam te zijn gebleven.

MAUMBY.

De gemeenten in dit hulppredikersressort (tot 4 verschillende stammen behoorende) behooren evenmin tot de bloeiende en groeiende.

Ook hier heerscht in menige gemeente groote onverschilligheid. Alleen te Kolongan en aangrenzende gemeenten is een opgewekt kerkelijk (geestelijk) leven. Dat is ook het geval in de door Sangireezen bewoonde negorijen (de gemeenten op de eilanden).

Velen onder het hulppersoneel doen slechts met zeer matigen ijver hun werk; van de genootschapsscholen zijn er een tweetal die goed zijn, de overige zijn, wat ambitie der onderwijzers betréft, beneden het middel-

matige; de genootschapsonderwijzers zijn onmisbaar als voorgangers der gemeente, maar de resultaten van het onderwijs der meesten zijn bedroevend gering. Zij behooren onder strenge contrôle te staan van den Hulpprediker.

De Predikant van Menado,
J. A. Th. Krol.

AJERMADIDI.

Zoo zijn wij dan ook nu weer aan het einde des jaars gekomen en wacht ons nu de taak, iets mede te deelen over den voortgang van het godsdienstig en zedelijk leven der gemeenten van mijn ressort. Dankbaar voor al het goede, dat we mochten ontvangen, wenschen we gemoedigd onzen arbeid voort te zetten met de hulp van Hem, die tot allen arbeid bekwaam maakt. De gezondheidstoestand was het gansche verslagjaar door, goed. Droogte, gelijk het vorige jaar, waardoor bijna alles wat men op het veld plantte, verschroeide, was er in 1903 niet. Over den oogst van padi en andere gewassen, had men geen reden van klagen.

Geldt dit de geheele schoone Minahassa, niet minder geldt dit ook het district Tonsea. Maar, dat met den zegen van God ontvangen, ook de dankbaarheid aan Hem, die mildelijk geeft, gelijken tred houdt, moet wel eens betwijfeld worden.

Vergelijkingen maken met vorige jaren over het godsdienstig en zedelijk leven der Tonseareezen, kan ik niet, omdat mijne werkzaamheid alhier nog slechts van korten duur is.

Men beoordeele de toestanden alhier niet verkeerd. Bij de beoordeeling van den toestand der gemeenten, van het zedelijk en godsdienstig leven der Christenen,

en van het Christendom in het algemeen, houde men steeds rekening met de luttele jaren, waarin het Evangelie hier is gepredikt. En waar de invloed van het Evangelie hoogstens eene halve eeuw telt, daar heeft men eerder stof tot roemen, dan tot laken.

De algemeene karaktertrek der Tonseareezen, is verregaande onverschilligheid. Ernst in den gewonen zin des woords, kent men hier niet. Geen wonder dus, dat in de eerste plaats valt op te merken, dat het Evangelie nog geen vat heeft op het geheel; ofschoon wel op de enkelen. Voor velen bestaat het Christendom in zingen van geestelijke liederen, kerkgaan, Zondagavond-bijeenkomsten in particuliere huizen, waarbij de noodige koekjes en andere versnaperingen niet ontbreken, en stichtelijk bidden en toespraken laten houden in sterfhuizen en bij de graven.

Geen wonder ook, waar onverschilligheid en gebrek aan ernst een algemeene karaktertrek van het volk is, deze het meest gevonden wordt bij het jonge geslacht. Dansfeesten en andere vermakelijkheden werken die onverschilligheid en lichtzinnigheid in de hand, getuige de maanden, waarbij ten huwelijk wordt gegeven en genomen, de maanden van trouwfeesten in een gemeente. Dan ziet men het jonge geslacht zich overgeven aan genot en nog eens genot, waardoor de catechisaties en zondagsscholen haast niet bezocht worden.

In de maand October waren we getuige van den invloed die uitging van een komedie-troep, de op Batavia wel bekende komedie-Stamboel. 14 dagen achtereen speelde de troep avond aan avond voor een groote schare. Een zeer groot deel der gemeente bezocht de voorstellingen. Het gevolg daarvan was: Godsdienstbijeenkomsten bijna leêg; het jonge geslacht wel in de komedie, maar bijna niet in de kinderkerk; bijbel-

lezingen haast niet bezocht. Teleurgesteld wendde ik mij door tusschenkomst van den Predikant van Menado tot den Resident, met het dringend verzoek, om in het vervolg geen toestemming meer te geven aan de komedie Stamboel voor Ajĕrmadidi.

De Resident stelde mij gerust, met de belofte, dat voortaan de komedie Stamboel niet meer in Ajĕrmadidi zou spelen. Wat toch is het gevolg geweest dezer laffe vermakelijkheden?

De schoolliederen en andere christelijke liederen, die de jonge meisjes gaarne zongen, wanneer ze gewapend met patjol's en manden op het hoofd, naar hare tuinen togen, of huiswaarts keerden, werden vervangen door de lustige wijsjes van den Stamboeltroep.

Eenige jongelieden vonden het wel zoo aardig, om onder elkaar ook een komedie à la Stamboel op te richten. Van enkele lichtzinnige meisjes hadden ze medewerking. Dezen verkleedden zich soms in doorzichtige gewaden en trokken andere jongelui en aankomende meisjes naar hunne komedie, die enkele avonden speelde. Ik waarschuwde mijne leerlingen in de kinderkerk; ook een der Hoekoem toea's werkte in die richting meê, zoodat het kwaad nog bijtijds gestuit kon worden.

De opkomst in de godsdienstoefening, catechisaties en andere bijeenkomsten laat nog te wenschen over. Vooral van het jongere geslacht geldt dit.

Waar in andere gemeenten, vooral in andere hulppredikersressorten de jongelingen vrij trouw opkomen, is dit helaas eene uitzondering in mijne hoofdgemeente. Slechts eenigen, die als kweekelingen in de Gouvernementsschool werken, mag ik rekenen tot de trouwe bezoekers der kinderkerk, catechisatie en andere bijeenkomsten. Deze toestand is verre van gezond. De

meeste jongelui gaan in den vreemde als soldaat of anderszins zonder ooit bij hun Inlandschen leeraar ter catechisatie te zijn geweest. Tal van deze jongelui sprak ik, wanneer ze bij mij komende, om een „soerat pĕrmandian" (doopbrief) vroegen, 't zij om te trouwen, 't zij om naar den vreemde te gaan, en dan is het gewone antwoord op mijne vraag: „Heb je belijdenis gedaan?" „Bĕloem side" nog geen lidmaat.

Verscheidenen dezer komen na jaren lang een zwervend, helaas, ook al te dikwijls losbandig leven te hebben geleid, zonder ook in den vreemde het Christendom te hebben aangenomen, als gepasporteerden terug. Tot mijne ergernis zag ik verscheidene van hen een doelloos leven leiden, zich verbeeldende, dat zij heel wat beteekenen als gepensioneerd sergeant of korporaal. Geen wonder, dat wel eens eerbare meisjes door hen misleid worden. Op een mijner bezoekreizen in de gemeente Manembo-nembo maakte ik kennis met eenige Christen Sangireezen en Talaureezen, die zich metterwoon gevestigd hebben op drie palen afstands van deze plaats, op een plek Koeala-mati genaamd. Deze lui brachten hunne kinderen ten doop en vroegen om den Doop voor hunne nog Heidensche vrienden en bloedverwanten. Dit gaf mij aanleiding om hen op Koeala-mati te bezoeken. Daar komende verzocht ik jong en oud bij elkaâr te komen ten einde nader kennis met hen te maken en een soort bijbellezing onder hen te houden. Dit geschiedde in de open lucht op het strand. Ik beloofde hun, andermaal terug te zullen komen, en den H. Doop te bedienen in een kerkje, door henzelf te bouwen. En werkelijk, toen ik na eenige maanden terugkwam, stond er reeds een kerkje, een heel lief vriendelijk gebouw met een gestoelte voor den spreker en banken voor de hoorders. Met het een en ander was ik zeer in mijn schik.

Het zelfde trof ik aan te Sampiran, waar zich ook Talaureezen gevestigd hebben om ebbenhout te leveren aan een firma te Menado. Ook daar verrees een gebouwtje, wel nog primitief in vorm en gedaante, maar dat niettemin een teeken voor mij was, dat het Evangelie gaarne gehoord werd.

Op Poelau Lembeh, een onherbergzaam rotsig eiland, waar bijna niets wil groeien, doopte ik verscheidene van deze zwervers, die dikwijls ontbering moeten lijden. Geen wonder dat deze lui, die hard moeten werken om aan 't dagelijksch brood te komen, schijnbaar stroever en stugger zijn dan de Tonseareezen, die lang niet zoo hard behoeven te zwoegen en te slaven om aan den kost te komen.

Maen is ook een station van eenige tot het christendom toegebrachte Sangireezen, welke zeer merkbaar van hun broeders op de bovengenoemde plaatsen verschillen, aangezien zij lang niet zulk een moeilijk bestaan hebben.

G. A. W. Geissler.

LANGOWAN.

Bij nevensgaande statistieke opgaven omtrent mijne gemeenten over het jaar 1903 voeg ik gaarne eenige mededeelingen over mijn werk gedurende dat jaar. En al getuigt niet alles van den voortgang der Evangelisatie, al is niet alles opwekkend en aangenaam, toch hebben de vrienden der zending recht op eenig bericht omtrent onzen arbeid.

Wederom ging een jaar voorbij van lijden en strijd; maar toch ook een jaar van zegen op ons werk en van 's Heeren nabijheid en hulp.

Wij kunnen nog maar niet vergeten de vreeselijke ziekte die in het begin van het verslagjaar onze ge-

meenten teisterde en o zoo velen wegnam, die wij nog zoo gaarne bij ons gehouden hadden. Onder de overledenen waren verscheidene kerkeraadsleden hier en elders, en het getal lidmaten bedroeg eenige honderden.

Gedurende die ziekte en bij de sterfgevallen werd het geloof van velen openbaar. En soms tot beschaming toe zag ik kinderlijke overgave en volkomen berusting in de beschikking van den Hemelschen Vader. — Zeer duidelijk werd het mij in die uren der beproeving voor velen, dat ons werk in deze onze gemeenten nu reeds meer dan vier en dertig jaren niet ijdel was. Neen wij hebben niet te vergeefsch gearbeid. Gij mijne getrouwen, die met vaste hope op wederzien van ons gingt, gij hebt het ons duidelijk gemaakt. En ook die vele mijner vrienden en mede-arbeiders in onze gemeenten, ook gij toont het nog dagelijksch dat er kracht uitgaat van eene getrouwe Evangelie-verkondiging.

Voorzeker het Evangelie van Christus wordt steeds meer en meer begrepen. Soms hoorden wij heerlijke getuigenissen van stervenden. Zij wisten dat zij heengingen naar het huis van den Vader. Hunne hope was Christus. Hij had voor hen plaatse bereid. Zij waren daarvan verzekerd en troostten met het oog daarop hunne naaste betrekkingen. Voor de gemeenten gold het dan ook vaak: uit verlies winst. Waar trouwe leden onzer gemeenten werden opgeroepen, waar ijverige arbeiders ons ontvielen, daar was groot verlies. Maar het vast geloof te aanschouwen, kinderlijke overgave op te merken, dat heenwijzen van betrekkingen en vrienden naar Christus als den eenigen en algenoegzamen Zaligmaker, ook voor hen arme zondaren, dat was winst in het koninkrijk der hemelen. Dat bracht vrede in veler gemoed. Het leerde anderen vragen naar den Heiland der wereld, naar den Verlosser van den enkelen mensch, ook van hen.

Wilde ik alles te boek stellen wat ik hoorde en zag gedurende het jongst verloopen jaar, ik zoude boekdeelen kunnen schrijven. Maar dat is niet de bedoeling van dit verslag, ook zoude het eentonig worden, daar er natuurlijk veel gelijks zoude zijn in de honderden verhalen van geloovigen die bereid bevonden werden om henen te gaan, nu de Heer hen riep. Wij zullen zooveel geduld niet vragen. Het zij ons vergund iets meer uitvoerig te zijn over een der uitnemendsten uit onze gemeente hier ter plaatse. Vooral ook hierom, dewijl zij gedurende meer dan veertig jaren veel heeft verricht tot bloei en bevestiging van het Christendom in de hoofdgemeente Langowan.

De naam dezer vrome is Karolina Masinambouw. Deze voortreffelijke Christin werd in het jaar 1840 geboren. Zij ging als kind trouw ter school en daar zij een helder hoofd had, profiteerde zij veel van het schoolonderwijs, dat toen ter tijde echter nog zeer primitief was. Zij werd als jonge dochter op nog jeugdigen leeftijd gedoopt. De school was toen de voornaamste leidsvrouw tot Christus.

Niet lang na haren Doop op achttienjarigen leeftijd trad zij in het huwelijk met Daniël Massi, eene zeer bekende figuur in onze gemeente, tot heden een sieraad van Christus, en reeds ettelijke jaren een door mij aangestelde, zeer werkzame ouderling in de gemeente Langowan.

In het jaar 1864 werden man en vrouw tot lidmaten der gemeente aangenomen en sedert waren beiden trouw in hunne belijdenis en wandel. De vrouw dus tot haren dood toe, en de man nog steeds als eene levende aanbeveling van het Evangelie van Christus.

Hoewel geen van beiden tot den zoogenaamden hoogeren adel behoorden, waaruit vroeger alleen bestuurs-

mannen gekozen werden, werd Daniel Massi reeds in het jaar 1871 tot hoofd van de negorij Walantakan benoemd; en hij bleef deze betrekking ruim twintig jaren vervullen. Nu acht jaren geleden verzocht hij zijn eervol ontslag en zijn oudste zoon volgde hem op.

Maar al werden zij nu sedert 1871 tot de rijken en grooten naar de wereld gerekend, zij bleven eenvoudig en ijverig in al hun denken en doen. Velen uit ons volk kunnen de weelde niet dragen. Als zij groot worden dan zijn zij ongenaakbaar, ijdel en kitteloorig; moeten of liever willen meedoen met de groote wereld, en achten zich meestal te hoog om zich nog met godsdienstzaken in te laten. Niet alzoo dit echtpaar. Zij brachten Gode hulde voor den zegen hun geschonken.

Trouwer kerkgangers dan dit huwelijkspaar konden nergens gevonden worden. Wanneer zij niet ter kerk waren dan was er stellig een hunner ziek. Dan was het ook altijd de eerste vraag bij het uitgaan der kerk: waarom toch waren D. Massi en zijne vrouw niet in de kerk? Ten allen tijde volgde dan de natuurlijke opheldering. Man en vrouw miste ik dan ook noode in de kerk. Ook omdat zij zulke uitnemend belangstellende toehoorders waren. Men kon het hen aanzien onder de preek dat zij mede gingen met den spreker. Men kon gerust zeggen: zij zaten met open mond te luisteren. De vrouw had hare plaats in de kerk juist vóór den preekstoel, op de eerste rij, en ik zag ten allen tijde uit de uitdrukking op haar gelaat hoezeer zij genoot van de verkondiging des Woords. Meermalen zeide ik dan ook bij het uitgaan der kerk tot mijne vrouw: „Heden morgen heb ik niet voor niet gepreekt. Karolina Masinambouw heeft de toespraak in haar hoofd, maar stellig ook in haar hart opgenomen." En dit bleek ook meermalen als zij in den namiddagdienst in de k a m-

p o n g eene herhaling hield van den preek dien zij des morgens gehoord had. Dan wist zij de lui op te wekken om toch ter harte te nemen wat zij dien morgen van hunnen Pandita gehoord hadden. Is het niet opmerkelijk dat deze vrouw uit het volk den moed had en opgewektheid gevoelde hare mede-christenen tot waarachtig geloof en een christelijk leven aan te sporen? En dit alles deed naar aanleiding van de toespraak die zij des morgens gezamentlijk in de kerk gehoord hadden. Dit was de nabetrachting van die preek. En vaak waren hare opmerkingen zeer juist. Nogmaals, is het niet opmerkelijk dit te zien van eene vrouw uit het volk? Niet vele vrouwen hebben dien moed. En allerminst onder den stam der P a k ĕ w a. Bij de T o u l o u e r s, een andere stam uit mijn werkkring, daar gaat het beter. De menschen uit dien stam zijn veel vrijmoediger. Hun dialect versta ik veel gemakkelijker. Hier treft men het meermalen aan dat vrouwen de vergadering harer medezusters leiden. Maar onder den stam der Pakĕwa hoogst zelden. Toch had Karolina Masinambouw dien moed en zij openbaarde dien dikwerf. Haar man vroeger diaken, later ouderling was als het ware tot dit werk geroepen. Doch zijne vrouw had een zelfden geest en in de gemeente noemde men haar dan ook vaak de vrouw Pĕnatoewa (ouderling).

Indien het in onze gemeenten gewoonte ware diakonessen aan te stellen, dan was zij als het ware er voor geroepen.

Dat Karolina Masinambouw zeer bevriend was in onze woning zal zeker niemand verwonderen. Zij was bepaald intieme vriendin mijner vrouw. Zij achtten en waardeerden elkaar. Liefde, trouwe liefde verbond haar. Gedurende hare laatste ziekte, toen zij begreep dat het sterven zoude worden, verheugde zij er zich op dat zij spoedig mijne vrouw zoude ontmoeten.

Des zondagsmorgens uit de kerk komende, kwam zij met eenige andere vrouwen, soms velen, soms minder, ons altijd een bezoek brengen. Zij bleef dat ook doen sedert den dood mijner vrouw. En mochten anderen uit de gemeente dit wellicht minder geschikt achten, als niet beantwoordende aan de gewoonte van het land, zij was verre verheven boven zulke kleinzielige meeningen.

Zelfs toen ik in het jaar 1900 geheel alleen uit Holland terugkeerde, was zij met Esther en eenige andere vrouwen de eerste die mij kwam begroeten. En sedert weder elken zondagmorgen na de godsdienstoefening immer en altijd.

Wel moest ik bij mijne terugkomst uit Nederland het zacht verwijt hooren: „Wij hadden gedacht en ook „liever gehad dat U weder eene vrouw uit Holland had „medegenomen, die ons als eene Moeder konde zijn zoo- „als de overledene. Maar toch nu dit niet gebeurd is, „zijn wij ten volle bereid U de behulpzame hand te bie- „den, waar U die noodig mocht hebben."

Hoe zacht en vriendelijk toch niet waar? Hoe beleefd en hulpvaardig. En hoewel ik die hulp nooit heb ingeroepen, omdat men zich in dit land vooral moet wachten voor den schijn des kwaads, toch herinner ik mij dat aanbod steeds met genoegen, en getuig ik thans gaarne: het was goed van U vrome Christin, dat het in uw hart geweest is.

Zij K a r o l i n a M a s i n a m b o u w was dan ook weder de leidsvrouw, die hier bij het bezoek van onzen Director en Baron van Boetselaar eenige vrouwen aan hen voorstelde. Op het portret door laatstgenoemde hier van die vrouwen genomen, zit zij het eerst rechts naast de vrouw van den inlandschen leeraar, de welbekende en vroeger aan U voorgestelde E s t h e r B ĕ l u n g.

Laat mij hier een paar staaltjes uit het leven dezer vrome vermelden. Het kenschetst haar als echte Christin en als getrouw belijdster van den Heer.

Toen haar oudste zoon verlangde te trouwen, nu bijna twintig jaren geleden, met een meisje nog pas kort geleden met hare ouders tot het Christendom overgegaan, toen vroeg de vader der schoone eene bruidschat, volgens de gewoonte der Heidenen in dit land, en die hier en daar ook nog door Christenen gevolgd wordt. Dit is vooral nog sterke gewoonte in het district Ratahan.

Maar Daniel Massi, man en vrouw, verklaarden dat zij nooit eene bruidschat zouden betalen. Al houdt gij het ook tien jaren vol was hun antwoord, daarin komt nooit verandering. Mijn zoon moet het zelf weten, wil hij met uwe dochter trouwen, ons wel, wij hebben niets tegen het meisje. Wil hij een ander meisje ten huwelijk vragen ons ook wel. Alleen van het betalen van harta (bruidschat) willen wij niets weten. — Hoe is het mogelijk! zeide onze pas bekeerde Heiden. Gij hebt zelf vier dochters, dus gij knnt het geld vier dubbel terugkrijgen. Al ware dat zoo verklaarden man en vrouw, wij betalen geen bruidschat en wij willen geen bruidschat ontvangen. Wij zijn Christenen. En bij Christenen is het geene gewoonte dat een jonge man zijne vrouw moet koopen. Willen de kinderen samen trouwen, ons wel, maar dan uit genegenheid. Wij betalen en eischen niets. De zoon is na langen tijd met het meisje getrouwd, omdat zij beiden het wilden. Maar bruidschat is er niet betaald. Zoo zijn ook de vier dochters van Karolina Masinambouw allen getrouwd, maar voor geen van allen werd harta gevraagd. En dit voorbeeld nu reeds meer dan twintig jaren geleden heeft uitmuntend gewerkt. Hier is de gewoonte van bruidschat betalen reeds lang afgeschaft. In andere streken van dit land

is ze nog in vollen gang. Mijn collega's die daar werken kunnen het nauwelijks gelooven dat deze gemeenten dat gebruik hebben afgeschaft. Zij beoordeelen natuurlijk de inlandsche Christenen naar hetgeen zij van hen gezien hebben. Maar . . . . . Niet alle gemeenten en werkkringen in dit land zijn gelijk. Generaliseeren in dezen en ook in vele andere gevallen is altijd geheel verkeerd.

Men heeft mij dan ook herhaaldelijk gezegd en gevraagd: Welk eene overwinning is dat! Hoe hebt gij zoo iets gedaan kunnen krijgen? En dan was ik op mijn beurt weder verwonderd. Ik heb toch nooit iets anders gedaan dan getuigd. Macht hebben wij Evangeliedienaren toch geene andere dan zedelijke en geestelijke macht.

Toch is het eene sterk sprekende bijdrage tot de kennis van den voortgang van de Evangelisatie in dit land en met name in mijne gemeenten. Maar wij danken zulke ervaringen het meest aan de vroomsten en besten uit dit land. Vrouwen als Karolina Masinambouw hebben daartoe veel bijgedragen. Wij toch zijn niet anders dan dienaren van het Woord. Wij geven alleen getuigenis. Wij strooien het zaad. De Heer geeft wasdom. Hoezeer beaam ik nog ten volle het woord waarmede ik nu vier en dertig jaar geleden hier mijn werk aanvaardde: „Zoo is dan noch hij die plant iets, noch hij die nat „maakt, maar God die den wasdom geeft". En nog altijd gaat het bij de prediking van het Evangelie gelijk onze Heiland het zoo schoon en diepzinnig heeft geleerd: „Alzoo is het Koninkrijk Gods gelijk of een „mensch het zaad in de aarde wierp, en sliep en opstond, „nacht en dag, en het zaad uitsproot en lang wierd, dat „hij zelf niet wist hoe". Natuurlijk, mannen als Daniel Massi en zijne voortreffelijke vrouw

Karolina Masinambouw, zij volvoeren het woord, door 's Heeren leiding, dat door ons gepredikt wordt.

Eene andere bijdrage. Het is nu wellicht zeven jaren geleden dat een roomsch jongmensch eene nicht van Karolina ten huwelijk vroeg. Het jonge mensch, zoon van een fanatiek roomsche, nu al veertig jaren lang, toen hij als roomsch gepasporteerd soldaat tot deze gemeente terugkeerde, eischte dat de jonge dochter roomsch zoude worden. In den familieraad, waarbij over deze zaak gehandeld werd, zeide Karolina, gij moet niet alleen uw eisch laten varen, maar in stede dat onze nicht roomsch wordt, eischen wij dat gij protestantsch wordt. Indien dit niet gebeurt wil ik met dit huwelijk niet alleen niets te maken hebben, maar wensch ik jelui niet meer te kennen als onze familie. De jonge man en zijn vader hadden veel tegen dezen eisch. Zij meenden dat het behoorlijk was dat de vrouw den man volgde, maar niet omgekeerd. Best mogelijk zeide Karolina; maar vooreerst zijt gijlieden nog niet getrouwd; en ten tweede erkennen wij den roomschen godsdienst met al zijn beelden voor geen Christendom. Als wij voor beelden moeten knielen hadden wij even goed Heidenen kunnen blijven. — De roomschen hebben moeten toegeven. De jonge man kwam eenige maanden bij ons ter kerk en ter catechisatie. Daarna vroeg hij gedoopt te mogen worden. Hoewel ik niet veel waarde hechtte aan deze bekeering nam ik hem toch in de gemeente op en voltrok daarna het huwelijk. In het eerste jaar hield hij zich goed. Voor hun eerste kind vroeg hij nog den Doop aan mij. Maar later zag ik hem niet meer in de kerk of catechisatie. Toen ik nader onderzoek deed bleek het dat hij meer bij de roomschen dan bij ons ter kerk ging. Ook trachtte hij zijne

vrouw over te halen, ja zelfs te dwingen. Dit gelukte echter niet. Karolina Masinambouw bleef bij haren eisch en de nicht hield zich aan de tante. Hun tweede en derde kind werden door mij gedoopt, omdat de moeder het verzocht, maar de vader verscheen niet meer. Hij wilde niet om den Doop vragen voor zijne kinderen en trachtte steeds vrouw en kinderen roomsch te maken. Dit is echter niet gebeurd en daar de man in het vorige jaar gestorven is, heeft Rome hier geen overwinning behaald. De eere daarvan komt toe aan K a r o l i n a. Zij had macht en ontzag onder hare familieleden. Zij stond op den bodem van het Evangelie. Daardoor was zij onverwinnelijk.

Men zal begrijpen dat haar dood mij heeft aangegrepen. Zij overleed op een Zondag, juist toen de familie L a n g e v o o r t ten mijnent logeerde. Bij het bericht van haar overlijden zeide ik terstond, dat is een zware slag voor onze gemeente. Heden verloren wij wellicht de allerbeste Christin uit onze gemeente, in elk geval de trouwste kerkgangster en een der uitnemendste toehoorders.

Natuurlijk werd zij met groote eer grafwaarts gedragen. Bijna de geheele gemeente was tegenwoordig. De klok van de kerk werd geluid. Dit geschiedt alleen bij de begrafenis van kerkeraadsleden. Mij was het een behoefte bij de open kist te getuigen, dat de gemeente Langowan veel aan deze voortreffelijke vrouw verplicht was. Dat dus niet alleen hare familie maar wij allen veel in haar verloren. Haar uitnemend voorbeeld had velen opgewekt. Zij was eene verkondigster van het Evangelie onzes Heeren geweest, en thans sprak zij nog tot ons na gestorven te zijn. Zij riep ons allen toe: weest mijne navolgers, gelijk ik eene navolgster van Christus ben geweest.

Ziet als wij bedenken hoe vele voortreffelijken ons gedurende 1903 weder zijn ontvallen, dan zouden wij willen spreken van gemis en verlies. Waar is dan de voortgang van het Evangelie? Wie zullen de ledige plaatsen innemen? Maar wij denken niet alleen aan de strijdende gemeente, wij staren ook op de overwinnende. Steeds groeit het getal der gelukzaligen daar boven. En als wij eenmaal worden opgeroepen, dan hopen wij hen allen weder te zien die ons voorgingen naar het Vaderhuis om gezamenlijk den Heer te danken voor het heil ons geschonken ook door en in die vromen, die korter of langer tijd met ons den strijd hebben verdragen en het kruis getorscht.

Voorzeker strijd blijft het leven hier beneden en vooral van de Evangelieboden in dit land. Staan er niet op de lijst 28 personen die van protestantsch roomsch werden, en daartegenover slechts drie roomschen, die tot ons overkwamen? Wel geldt het hier: tel niet alleen maar weeg. Immers van de 26 personen hier ter plaatse zijn maar 8 volwassenen. In het geheel maar 4 gezinnen. Een zeer ijverig man in de gemeente zeide tot mij: „Mijnheer bekommer U toch niet om den man, die met zijn huisgezin en eenige familieleden naar Rome overging. Hij werd wel tot ons gerekend maar hij behoorde niet tot ons. Jaren lang hebben wij hem in kerk noch vergadering gezien. Hij ging ook niet over uit overtuiging, maar geheel uit wereldsche overwegingen." — Nu moge deze redeneering volkomen waar zijn, en ik ontken de beste bedoelingen niet van dien vrome uit mijne gemeente, die mij aldus trachtte te troosten, toch vind ik het allertreurigst dat er zulke zaken mogelijk zijn. Eensdeels pleit het tegen onze Christenen. Zij moesten zich schamen wegens nietigheden van godsdienst te veranderen. Zij betoonen zich als kwaadwil-

lige kinderen. Als zij hun zin niet krijgen streven zij tegen. Hier zijn het bepaald Christenen bij wie het zaad op steenachtige plaatsen gevallen is. Er is geen diepte van aarde. — Maar dan ook: is het geen schande voor Rome dat op zoodanige wijze zijne overwinningen tracht te behalen? De roomsche priesters weten dat het geheel zonder overtuiging geschiedt. Toch juichen zij als kleine kinderen als zij 26 personen, meest kinderen kunnen overdoopen. Deze priester was naar men zeide zoo uitgelaten gelukkig dat hij naar zijn beweren nu weldra de geheele Minahassa roomsch zoude zien. — Nu zoover is het nog niet. Dertig jaren geleden, twintig jaren geleden, tien jaren geleden lieten de pastoors het zelfde liedje hooren. Telkens als zij eens eenigen gewonnen hadden hoorde men zulk overmoedig gejuich, al gingen de meesten later weder voor hen verloren. Maar daarop schijnen zij niet te letten. Immers hier te Langowan en hare omstreken hebben zij gedurende de meer dan 34 jaren die ik hier gewerkt heb alles te zamen meer verloren dan gewonnen. Bij mijne komst in 1869 waren in dezen werkkring meer roomschen dan thans. Dus de toon der Jezuïten kon wel wat lager gestemd zijn. Naar mijne vaste overtuiging behoort de overwinning niet aan hen. Zoolang er nog vrouwen als Karolina Masinambouw onder ons gevonden worden, blijft Rome in de achterhoede. Toch blijft het strijden en werken. Vaak zelfs als bij de Israëlieten onder de voortreffelijke leiding van Nehemia. In de eene hand het zwaard en in de andere het Evangelie. Maar met dien vrome verklaren wij dan ook met volle overtuiging: de God van den Hemel zal ons het werk doen gelukken!

Zoo mag ik stellig ook herinneren dat in mijne gemeenten gedurende het jaar 1903 twee duizend en drie honderd gulden voor de zending werd gegeven. Dat is

meer dan wij gedurende datzelfde tijdsverloop aan onze Genootschapsonderwijzers hebben betaald. Deze gemeenten gaven alzoo aan liefdegiften meer dan zij voor het onderhoud hunner Genootschapsonderwijzers hebben ontvangen. Zóó moet het worden. Dat is voortgang der Evangelisatie. Al kunnen wij nu dezen voortgang niet altijd zoo gemakkelijk aanwijzen. Al zouden wij soms willen vragen, strijdensmoede: „Wachter, wat is er van den nacht?" En dan het teleurstellend antwoord vernemen: „De morgenstond is wel gekomen maar nog is het nacht". Dan willen wij ons herinneren, dat de blijde dageraad moet en zal komen. Vol vertrouwen roepen wij ons zelven en anderen toe: Houdt goeden moed. Onze Meester heeft de wereld overwonnen. De morgenstond is gekomen, de nacht, alle duisternis zal wijken. Als de zon der gerechtigheid opgaat dan wordt het menschdom verlicht. Niemand vermag dat licht tegen te houden. Volgt er in de natuur stellig en zeker op iederen donkeren nacht een wissen morgen; zoo ook in de geestelijke wereld. Het licht komt, en Gods heerlijkheid gaat over ons op. Ook over de gemeenten van Langowan's werkkring. Ook over onze schoone Minahassa. Laten wij voortgaan met zaaien, eens komt de oogst!

Met den vromen M o l s t e r zeggen wij volgens dat overschoone lied:

Zaaiers van het goede zaad,
Vredeboden trouw en wakker,
Wáár gij arbeidt vroeg en laat,
Op den wijden wereld-akker;
Wáár gij gaat om 's Heeren woord,
Zondaars harten in te planten,
Zijt gij Zijne rijksgezanten;
Zaaiers zaait in Godsnaam voort!

Ja wij zullen voortgaan. Wij willen ons steeds opmaken en bouwen. De Heer zal den wasdom geven! Zóó zij het. Zóó worde het.

Langowan, 10 Februari 1904.

M. Brouwer.

TOMOHON.

Ons vertrouwen is op den Heer, onze hulp van Hem. In zijne kracht wenschen wij voort te gaan met getuigen. Hij vervulle ons en allen, die met ons arbeiden met zijnen Geest! Zijn rijk kome!

Met deze woorden eindigden wij ons verslag over 1902, en nu wij weder geroepen worden een verslag over het afgeloopen jaar uit te brengen, beginnen wij met dankbaar te getuigen, onze verwachting is niet beschaamd. De Heer deed boven bidden en denken. Met innigen dank aan Hem mochten wij 1903 sluiten, en met de gemeente getuigen: hulpe van God verkregen hebbende staan wij tot op dezen dag.

Het zij mij ditmaal vergund allereerst met mij zelf te beginnen. Reeds bij den aanvang des jaars schonk God mij grooten zegen en rijke vertroosting. Den 15en Januari arriveerde te Menado mijn tweeden zoon, Officier van Gezondheid, met echtgenoote en zuigeling. Welk een voorrecht! Mijn kind weder te zien, dat mij in Maart 1881 had verlaten. Na 22-jarige scheiding was het ons goed, al was dit slechts voor eene maand, elkander weer te ontmoeten. En wat mij vooral goed deed, was dat de kinderlijke genegenheid en liefde onverflauwd was gebleven. Dit kon niet beter zijn, al was hij steeds bij mij geweest. Wel was er ook eene schaduwzijde aan dit weerzien verbonden. Ook hij voelde dit, toen wij aan den avond van zijn aankomst te

Tomohon bij het graf zijner goede moeder stonden, en hij tot mij zeide: het had nog zooveel beter kunnen zijn, doch laat ons dankbaar wezen. Ik zal niet verder spreken over de dagen van genoten liefde die wij met elkander doorbrachten. Groote dankbaarheid vervulde mij toen ik 1 Februari mijn kleinzoon en naamgenoot, nog pas 7 weken oud door den H. Doop in de gemeente mocht opnemen. De Javaansche baboe — islamiet — wilde slechts noode afstaan dat de kleine Jan naar de kerk werd gedragen door onze trouwe Njora Bertha, die als anak piara in 1873 ook den vader naar de kerk had gedragen. In die dagen ondervonden wij zoo kennelijk de liefde, die velen in de gemeente, en oud-leerlingen ons toedroegen. En toen zij dd. 15 Februari de reis naar Atjeh — hunne bestemming — voortzetten, werd de ure der scheiding verzacht door de wetenschap dat onze trouwe Vader met hen reisde, en ook ons achterblijvende met zijn troost en hulp nabij bleef.

Nauwelijks was de dokter uit mijn huis vertrokken, of ik had zijne hulp noodig. Einde Februari werd ik bezocht door hevige rheumatiek in mijn rechterarm, zoodat alle werk moest gestaakt worden, en ik mij zelf niet kon kleeden. Ik had dit aan eigen onvoorzichtigheid te wijten, dewijl ik eene week te voren onder zware stortregen naar Sarongsong was gewandeld, ten einde een der kweekelingen te hooren spreken. Druipnat kwam ik daar aan, moest zoo in de kerk zitten, en dat natte pak gedurende drie uren leerde mij, dat ik niet meer kan doen, wat ik 30 jaar geleden ongestraft deed. Gelukkig duurde de ongesteldheid niet lang en kon ik reeds na eenige dagen — ten minste — les aan de kweekelingen geven.

22 November viel op Zondag, en toen was het juist 35 jaar geleden, dat Br. Wilken mij het dienstwerk te

Kakaskassen overdroeg. Niemand wist dat die dag een gedenkdag voor mij was, doch mij was het eene behoefte nog eens te midden der gemeente mijn intrée-tekst I Johannes 3 : 23 te behandelen, en den Heer te danken voor de hulp en zegen, dien Hij mij gedurende al die jaren rijkelijk geschonken heeft.

Mijn hulppersoneel bleef gespaard en uitgenomen kleine ongesteldheden, werd niemand verhinderd zijn dienstwerk te verrichten. Gaarne geef ik allen getuigenis, dat ieder hunner zich beijverde in het hem opgedragen werk. De een moge meer gaven hebben dan de ander, doch allen deden hun arbeid met opgewektheid en trouw, en slechts hoogst zelden was aansporing onzerzijds noodig.

Ook in de gemeenten hadden wij ruime stof tot danken en tevredenheid. Daarmede willen wij niet zeggen, dat er geen donkere wolken over ons hoofd gingen — geen dorens en distels op ons pad gevonden werden. Verre van dat! Menig voorval in de gemeente wekte een zucht, en overtuigde ons, dat nog zooveel veranderen en verbeteren moet. Daarbij bleven nog zoo velen in hunne onverschilligheid volharden. Er zijn honderden die nooit kerk of onderwijs bezoeken, die trots alle vermaning en waarschuwing de zonde blijven dienen, 's Heeren roepstem, die op velerlei wijze tot hen komt in den wind slaan. Ach! er is nog zooveel kaf onder het koren, en waar het goede zaad ruimschoots wordt uitgestrooid, gaat de duivel voort onkruid met kwistige hand te strooien. Maar toch bij veel dat bedroeft en verontrust hebben we niet te klagen, als ware onze arbeid vruchteloos en als liet de Heer het ons aan zijnen zegen ontbreken.

Ledige kerken, we kennen ze niet. Natuurlijk is de opkomst niet altijd verblijdend. Weersgesteldheid,

sterfgevallen enz. oefenen vaak een nadeeligen invloed. Te Tomohon kan men het zeer goed merken, als de Meisjesschool en de kweekelingen van Br. Hiebink Rooker en wij vacantie hebben. Maar toch we hebben niet te klagen, al vertellen we dit niet aan de gemeente. Chrysostomus zeide: dat zoolang er nog een schaap aan de kudde ontbrak, zijn hart door droefheid verscheurd werd. Nu bij ons missen wij er niet een, doch honderden. Want indien allen de kerk geregeld bezochten zou die te klein wezen, en zouden we ernstig aan uitbreiding moeten denken. Een enkele maal gebeurt het wel, dat we meenen daartoe te moeten overgaan. We hadden dit te Tomohon bij de voorbereiding en de viering des H. Avondmaals, vooral op Goeden Vrijdag. Er waren toen bijna 800 in de kerk, en natuurlijk daaronder geen enkele die nog geen lidmaat was. Evenzoo was dit te Sarongsong, waar een deel der gemeente plaats moest vinden in 't bijgebouwde gedeelte der kerk, dat feitelijk alleen voor schoolruimte bestemd is. Ik moest toen het deurtje van den preekstoel open laten, opdat zij die daar eene plaats vonden, mij zouden kunnen zien en hooren. Maar zoo kan het niet altijd zijn. Op den Avondmaalsdag komen meestal moeder en vader die dan voor die gelegenheid de zorg voor de kleintjes aan het oudste kind of een familielid opdragen. In gewone gevallen wisselt men elkander af bij den kerkgang.

Er zijn tal van personen, die men nooit mist in 't bedehuis, waarvan men gerust kan zeggen, als ze er niet komen, dan zijn ze door ziekte wettig verhinderd. Maar er zijn niet minder die men wel niet van algeheele onverschilligheid kan beschuldigen, doch die er ook geen bezwaar in zien, des Zondags het bedehuis niet geregeld te bezoeken. O! men maakt zich zelf zoo spoedig diets, dat men een k a p e l e h a n g a n g p a t o e t = wettige verhindering heeft.

Intusschen moet erkend worden dat de Zondagsviering en heiliging steeds beter wordt. Wel moest ik in 't afgeloopen jaar weer eens waarschuwen tegen het uitsteken van vlaggen op Zondag — ik bedoelde daarmee het ophangen van waschgoed op dien dag, een bewijs dat velen den rustdag als wasch- en stijfdag gebruiken. Doch veel weten is veel vergeven. De voorraad kleeren is bij allen niet even groot, en wil men dat de kinderen in de nieuwe week weer de noodige schoone kleederen hebben, dan geloof ik wel, dat sommige moeders daarvoor op Zondag moeten zorgen.

Ook het gemeente-onderwijs wordt voldoende gewaardeerd. Met voordacht zeggen wij niet: goed. Er konden heel wat meer komen. Er zijn onder de ouderen in de gemeente, die dit onderwijs — Woensdagavond Bijbellezing, Vrijdagavond Bijbelsche geschiedenis — zeer waardeeren en trouw bezoeken. Doch hun getal is niet bijster groot. De oude Joël — reeds overgrootvader en bijna 55 jaar gehuwd — moest ik zelfs een paar maal vermanen, als hij in 't pikdonker op zijn stokje voortschrijdt, om toch zich meer te ontzien, en vooral als 't weer guur is, liever thuis te blijven. En met hem zijn er meer. Doch als boven gezegd, het kon beter wezen. Doch als ik ze dan soms 's avonds tegen schemerdonker uit den tuin zie komen, die moeders met een kind op den rug en nog een mand met groente of vruchten op 't hoofd, de mannen met een bos brandhout enz., en ik bedenk dan ze den ganschen dag vaak gekromd in den tuin hebben gestaan, terwijl sommigen 1 à 1½ uur ver moeten loopen, voorts dat die moeders nu nog beginnen moeten met het avondeten gereed te maken, en een schreeuwend kind wellicht de halve nachtrust rooft, dan denk ik weder, 't is zeer begrijpelijk, dat zij naar rust verlangen, en wellicht zou ik in hunne plaats dit ook doen.

Maar onder het jongere geslacht kon dit veel beter zijn, vooral onder het mannelijke. Het schijnt nu eenmaal de regel te worden dat zij het gemeente-onderwijs niet meer bezoeken, tenzij men hoop heeft om later verder te leeren, dan wel in dienst is bij den pandita. Jongens, die als kind een sieraad waren op school, die flink antwoordden bij 't godsdienstonderwijs en mede trouw de kinderkerk bezochten, raken wij geheel uit 't oog kwijt, als ze de school verlaten hebben. Men kan niet van hen zeggen, ze worden slecht, natuurlijk op eene uitzondering na, doch meenen zich aan kerk en onderwijs ontgroeid. Een klein getal blijft geregeld de catechisatie op Zondag of Maandagavond bezoeken, doch ook velen doen dit niet meer. Vraagt men aan de catechisanten of ze des Zondags ter kerk zijn geweest, dan hoort men van velen een ontkennend antwoord. Wij noemen dit bedroevend, om dat zooveel van het geleerde verloren gaat. Later komen de meesten hunner wel weer terecht, doch er is te veel verwaarloosd.

De middagvergaderingen des Zondags in de kampongs worden geregeld, nu eens in dit, dan in een ander huis gehouden. Daar wordt de preek van 's morgens in de landstaal herhaald, door ouderling of diaken, door den inlandschen leeraar en in een kampong vaak door het hoofd van een der Gouvernementsscholen. Deze vergaderingen worden door velen, vooral ouderen die slecht Maleisch verstaan, gewaardeerd. In de meeste kampongs te Tomohon wordt na afloop daarvan koffie gedronken, en vruchten of eenvoudige koekjes rondgedeeld. Wij poogden vruchteloos dit laatste te doen vervallen, niet omdat we er iets zondigs in zien, doch meer omdat het nog al bezwarend moet wezen. Maar men wil daarvan niets weten, en daarom tornen wij er maar niet meer aan.

De kinderkerk wordt zeer goed bezocht, en neemt vooral te Tomohon in bloei toe. Alhier zijn twee kinderkerken, een in de landstaal voor de kleintjes. Deze wordt gehouden in de Genootschapsschool door den onderwijzer. De andere — de Maleische — wordt gehouden in de kerk. Op onze lijst hadden wij ruim 300 kinderen opgeschreven, waarvan meer dan $^2/_3$ geregeld komen. Men leert een gezangvers en antwoordt vrij goed over het verhaalde der vorige week. Dit onderwijs wordt meestal gegeven door mijne kweekelingen in 't 3e leerjaar, doch steeds in mijne tegenwoordigheid. Nu en dan houd ik dit zelf. d.d. 17 December had ik een Kerstboom in onze kerk voor hen die in 't verslagjaar meer dan de helft opgekomen waren. Ook die van Kakaskassen en Sarongsong waren genoodigd. Ongeveer 500 kinderen kregen iets, en allen, want de opkomst was veel talrijker, kregen koekjes. 't Was een aardige feestavond, die wij hopen, velen een zegen gebracht heeft, en voor anderen eene aansporing is geworden om den Heer te zoeken. Tal van meisjes die getrouw de kinderkerk bezoeken krijgen handwerkles van Mevr. Hiebink Rooker of van mijne oudste dochter. Nu de laatste trouwplannen heeft, zullen hare lessen vervallen, doch ik weet dat Mevr. Hiebink Rooker alle krachten zal willen inspannen, om dat verlies voor Tomohons jeugd niet al te groot te doen zijn. Ik ben beide dames zeer dankbaar voor wat zij deden in 't belang der gemeente. Niet altijd oogsten zij dank, doch hebben de overtuiging daarmede een goed werk te doen, waarvan de vruchten later in vele huisgezinnen openbaar zullen worden.

Na afloop der kinderkerk wordt in verschillende kampongs te Tomohon zangvereeniging gehouden. De meesten dezer worden door mijne kweekelingen geleid,

en ik moet tot veler lof zeggen, dat zij zich daar heel wat moeite voor getroosten. Zoo nu en dan komen paarsgewijze die zangvereenigingen bijeen. Dan is de eene gastvrouw en gaat die andere in groote schare zingende daarheen. Men noemt dit p ĕ r t ĕ m o e a n = samentreffen. Oud en jong neemt daaraan deel. Bij herhaling nam ik in 't verslagjaar de uitnoodiging aan, die bij te wonen, en was daar menigmaal met genoegen. Menig goed woord wordt er gesproken door ouderen of kinderen, en 't gezang is zeer goed, al blijft er nog wel veel op aan te merken. In ieder geval worden de kinderen op die manier van straat gehouden op Zondagmiddag, en ik zag in die p ĕ r t ĕ m o e a n personen, die zelden of nooit ter kerk komen. Wie weet of niet voor velen de opwekking die men daar hoort ten zegen is.

De scholen in dit ressort bloeien. 't Kleine Wailan maakt op de lijst wel een povere figuur, maar het getal kan daar al niet veel grooter zijn. Het gebouw der Genootschapsschool werd nagenoeg geheel vernieuwd, van glasramen voorzien, en gedurende de Kerstvacantie gewit en geverfd. Het gebouw ziet er nu beter uit dan eenig ander schoollokaal te Tomohon, wellicht ook op de meeste plaatsen. In de beide Gouvernementsscholen alhier met ruim 680 leerlingen wordt geregeld tweemaal per week door mij en de inlandsche leeraars in de hoogste en middelste klasse godsdienstonderwijs gegeven. Ook dit onderwijs draagt goede vruchten, zooals blijkt uit de antwoorden die men ontvangt.

De Alfoersche catechisaties werden dit jaar voor 't eerst in iedere kampong afzonderlijk door de inlandsche leeraars gehouden. De opkomst daarbij is veel beter dan toen ze vroeger vereenigd waren. Des Zondagsavonds is er Maleische catechisatie. Deze wordt zeer druk bezocht. Vele kinderen die de kinderkerk verlaten gaan dadelijk naar dit onderwijs over. Maan-

dagavond heb ik zelf catechisatie voor meer gevorderden en des Woensdagsmiddags van 5 tot 6 uur Hollandsche catechisatie voor de oudste leerlingen der Meisjesschool. Dit onderwijs is voor haar en mij een aangenaam uurtje.

Over de steeds in bloei toenemende Meisjesschool heb ik geen verslag te doen. Zulks is bij den Directeur, de Heer A. Limburg, in beter handen. Toch kwam bij mij den avond van 22 December den wensch op, mochten alle vrienden van ons Genootschap, bovenal zij die onze school steunen, tegenwoordig zijn bij 't feest, dat toen werd gevierd. De Kerstboom was prachtig; de opgewektheid groot. Maar het aanhooren van de Kerstcantate van Cath. van Rennes, onder leiding van den Heer Limburg, overtrof bij mij alles. Wat een genot de kinderen zoo te kunnen leeren zingen. Neen, ik geloof niet dat hier het meest geoefende oor eenige aanmerking zou gehad hebben.

Het onderwijs aan de kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt ging geregeld voort. Dit jaar was er geen eind-examen, en in 't vorige jaar werden 4 nieuwe leerlingen aangenomen, zoodat hun getal steeg tot 34. Een paar deden ons bij herhaling verdriet. Doch 't is hier niet de plaats daarover uit te wijden. Ter oefening vervangen de leerlingen der oudste klassen mij nu en dan in gemeente-onderwijs en kerk, doch steeds in mijn bijzijn. Helaas! dd. 29 October ontviel een hunner ons door den dood. Nooit ziek geweest kreeg hij 's avonds 30 September uit het onderwijs voor 't Avondmaal komende een hoestbui en gaf een weinig bloed op. Dit verontrustte hem zeer, en er kwam koorts bij. Op verzoek liet ik hem naar de ouderlijke woning gaan, alwaar hij na 4 weken geduldig lijden bezweek. Hij was een mijner beste leerlingen, zoowel in gedrag als vorde-

ringen. Hij behoorde onder hen die in 1904 eind-examen zouden doen.

Juist bij 't begin der Kerstvacantie werd tegen een ander zware beschuldiging ingebracht, als hebbende een meisje — lidmaat der gemeente — uit een gezin dat ons niets dan vreugde schonk, verleid. De zaak is nog in onderzoek, dewijl hij tot heden bleef ontkennen, doch zal wel met zijne verwijdering eindigen.

Medicijnen werden geregeld uitgereikt. Slechts zelden gaat er een dag om dat niemand zich aanmeldt, doch er zijn tijden, dat er 10 en meer zijn. Dankbaar is dit werk niet altijd. Vaak wacht men te lang, probeert eerst allerlei. Sommigen gaan eerst bij de nonnen om hulp; als ze daar niet spoedig baat vinden, dan komen ze bij mij. Anderen vinden bij onze hulp niet spoedig genezing, en begeven zich, zonder iets te zeggen naar de nonnen om hulp. Onzerzijds doen wij wat wij kunnen en velen waardeeren weer onze hulp zeer.

Menigeen ontviel ons dit jaar door den dood. Onder hen waren er voor wie die bode geene verschrikking was, dewijl zij wisten in wien zij geloofden. Helaas! dit was niet van allen het geval. Voor velen kwam die bode der verschrikking geheel onverwacht, na slechts korte dagen ziekte, dan wel geheel plotseling. Diep trof ons het heengaan van de jeugdige echtgenoote van 't 2e districtshoofd van Tomohon-Sarongsong, een lief, eenvoudig, arbeidzaam, vroom vrouwtje, moeder van 4 kinderen. Hij was als kind lang bij ons in huis, en bleef ons steeds zeer genegen. Als ouderling in de gemeente gaat hij menigmaal voor en wordt zijn woord zeer gewaardeerd. Zij was een paar jaar leerlinge van wijlen Mej. Krook. Mij was het altijd een genot haar te ontmoeten en ik wist dat zij in de kerk eene goede hoorderes was. Juist op den dag der Avondmaalsviering te

Sarongsong werd zij ziek, hevige pijnen en koorts. Tot viermaal toe bezocht ik haar op dien dag, en toen zij na afloop van den dienst, door niemand meer te regeeren was, doch door 't bed vloog van pijn, kreeg ik haar spoedig tot bedaren. Den volgenden dag reed ik er 's middags om 4 uur nog eens heen, doch vond haar reeds met gebroken oogen. Op mijn voorstel bad ik met den bedroefden jongen man en zijne oude moeder, die binnen een paar maanden eene gehuwde dochter en twee aanbehuwde kinderen grafwaarts zag dragen. En onder het gebed had Saartje het hoofd een weinig naar mij gewend. Zou zij mijn stem herkend hebben? Kort daarna overleed zij en den volgenden dag brachten wij haar grafwaarts. Een paar weken later had ik de beurt te Sarongsong en sprak over Openb. 14 : 13. Zalig de dooden die in den Heer sterven.

Den ouden Johannis te Kakaskassen richtte de Heer weder op. Hoe blijde was hij op den dag des Avondmaals weer met de gemeente te kunnen opgaan. Dagen te voren had hij zich geoefend om steeds een eindje verder te kunnen loopen. Hoewel gebogen en op een stokje leunende kon hij toch des morgens de voorbereiding bijwonen, doch ging 's middags — op mijn raad — na aan tafel geweest te zijn, huiswaarts. Hij behoort weder tot onze getrouwe bedehuis bezoekers, al zal hij nimmer meer de oude krachtige man worden van vroeger.

Belangstelling, waardeering, vooruitgang, wij zien die, Gode zij dank! al zouden wij gaarne nog meer en verblijdender vruchten aanschouwen. Ieder jaar gedurende de adventprediking vermaan ik tegen alle luidruchtigheid op Kerstmis en Nieuwe jaar. Met dankbaarheid mag ik zeggen, dit niet te vergeefs is. Vooral dit jaar was het op Kerstmis veel stiller dan anders.

Op oudejaarsavond sprak ik over Hand. 26 : 29a:

Hulpe van God verkregen hebbende enz. en wekte de gemeente op dit hoofdstuk nog eens te herlezen. Op Nieuwjaarsdag mistte ik de oude Karolina, eene zuster, die wel haar deel heeft gehad van 's levens lijden, doch die immer weer kracht en troost vond bij haren Heer. Tot haar kleinzoon zeide ik: je moet eens vragen waar grootmoeder van morgen is geweest. 's Avonds vertelde hij mij: ik vond haar lezende in Hand. 26, doch zij zeide niet ter kerk te hebben kunnen gaan, omdat zij zich zoo vermoeid gevoelde.

1903 was in menig opzicht een gezegend jaar. Wel was de rijstoogst niet buitengewoon, doch miloe-mais was er in grooten overvloed. Daarbij had men een heel goed koffiejaar. Onze Majoor meende daarvan gebruik te moeten maken, om een zinken dak op de kerk te krijgen, in de hoop dat ieder een rijksdaalder zou geven. Hij zelf gaf een goed voorbeeld. Doch zijn hoop werd niet verwezenlijkt. De ontvangst was slechts een paar honderd gulden. Wij willen hopen dat die som in 1904 zal toenemen. Enkele broeders en zusters gaven niet alleen daarvoor, doch mede rijkelijk voor de Zending. Er zijn die ons hunne gaven brengen reeds voor die gevraagd worden. Lodewijk, een der diakens, had een heel goed jaar door den opkoop van koffie voor kooplui te Menado. Hij offerde rijkelijk zijn dankoffer den Heer en den arbeid der liefde. Veel goeds valt er te vermelden, al kunnen wij geen treffende mededeelingen doen. Het zuurdeesem des Evangelies werkt langzaam en in stilte, doch zeker. Maar natuurlijk ook het onkruid blijft voortwoekeren, en de macht der zonde tracht gedurig weer te vernielen, wat bloesem en vrucht belooft. Ik zal niet herhalen wat reeds meermalen werd gezegd, dat het huwelijksleven van velen op zulke losse schroeven staat, en nog maar al te veel willekeurige verlatin-

gen en daarmee gepaard gaande onwettige samenleving voorkomen. Intusschen zochten enkelen wettige scheiding en huwden met de vrouw, die zij reeds lang als de hunne beschouwden.

Mede spraken wij reeds vroeger over toenemende weelde in kleeding. Ik zal niet zeggen, dat Tomohon ca. daarin de kroon spant, integendeel geloof ik, dat er vele plaatsen zijn alwaar dit erger is. Toch zou wat meer eenvoud in kleeding gewenscht zijn. Men denkt zoo weinig om de toekomst. Van sparen komt niets in. Menigeen trouwt, niets bezittende. Hoe geheel anders zou dat kunnen zijn, als men een weinig minder verkwistend te werk ging. Gaarne zagen wij dat onze kweekelingen daarin een goed voorbeeld gaven, dat zeker gunstig zou werken. Doch helaas! dat doen zij niet.

Bijgeloof zit bij velen nog zoo diep geworteld, ook onder hen, die geroepen worden dit te bestrijden. Wij hoorden van zieken voor wie in de eerste plaats geen medicijn gevraagd werd, doch a j a r d o a = bidwater, d. i. water waarover een islamiet eenige gebeden gepreveld heeft, en waaraan geneeskracht wordt toegekend. Voorts van personen die k a j o e s e i t a n = duivelshout, en andere amuletten of zoogenaamde voorbehoedmiddelen bij zich hebben, om ziekte en ongeval te voorkomen. Anderen weder riepen den t o e k a n g w a w i of t o e k a n g m ĕ n g a l a p, die iemands ziekte verdrijft door glas tusschen de kaken weg te nemen of lapjes, steentjes, enz. uit wonden weet te halen. Elders weder kwam de overledene 's nachts spoken, zoodat men angstig naar een ander vertrek vluchtte of zich onder 't bed verborg, terwijl men koffers neerzette op de plaats, waar de overledene vroeger geslapen heeft, doch er niet op gestorven is. Zulk bijgeloof is bedroevend,

vooral als men dit vindt bij hen, die prat zijn op hunne kennis en ontwikkeling, en die juist dergelijke dwaasheden bestrijden moesten. Maar als men dan weder leest van bijgeloovige dwaasheden, die nog in ons Christelijk Nederland gevonden worden, dan, 't moge een schrale troost zijn, zegt men, is 't wonder dat hier in deze pas gechristende maatschappij nog zooveel dom bijgeloof te vinden is.

Een droevig geval had ik eenige maanden geleden. Dit is het tweede dat mij voorkwam in ruim 35 jaar. Ik zag nl. 's avonds bij het vallen van den donker een jong mensch dronken als een zwijn in den modder liggen. Bij eene huisinwijding schijnt nog al overvloedig feestgevierd te zijn. Waarschijnlijk heeft hij een bijna ledige flesch weten meester te worden en die leeggedronken. Gelukkig zijn die voorvallen hier hoogst zeldzaam, hoewel niet mag ontkend worden, dat menigeen meer sagoeweer drinkt dan goed voor hem is en men gaarne bij feesten een glas arak krijgt.

Eene vrouw werd bij mij gebracht die ruzie had gehad met haar zuster in den tuin, d.w.z. padi- of miloeveld. Grondkwesties zijn steeds aan de orde van den dag. Geen wonder! De boedels worden niet verdeeld, althans bij velen niet, zoodat menigmaal in 't derde en vierde geslacht nog onverdeelde boedels zijn. Natuurlijk wordt in zoo'n familie, uit tientallen kinderen, klein- en achterkleinkinderen bestaande, nog al eens onrecht gepleegd. Wee de weezen en weduwen! wee den stille en zachtmoedige! Deze bekomen niet veel. Doch de machthebbende, de brutale matigt zich alles aan, trekt alles naar zich toe. Nu die vrouw bovenbedoeld, had ook ongenoegen gehad over tuingrond. Het was nogal hoog geloopen. Ze werd bij mij gebracht hevig bloedende. Haar zuster had haar op zij van 't rechteroog een flinken klap gegeven.

Den 1en Kerstdag werd mij eene vrouw met haar kind gebracht, beide deerlijk gebrand in 't gezicht. De vrouw had een gezwollen wang en oog, het kindje, een zuigeling, het heele gezichtje verbrand en de oogen gesloten. Den avond te voren was zij aan 't koekjes bakken in kokende olie. De man begon maar vast de gebakken koekjes op te eten. Op de aanmerking der vrouw, geduld te hebben tot alles klaar was, werd hij zoo woedend, dat hij de pan met kokende olie een schop gaf, waardoor vrouw en kind deerlijk verbrand werden.

Ziet, dergelijke voorbeelden zijn er vele, al komen niet alle ons ter oore. En 't is goed, dat men die in een verslag niet verbergt, anders zouden velen meenen, dat de Minahassers allen engelen zijn, dan wel wij hier tot eene staat van volmaaktheid in liefde, eensgezindheid, reinheid, matigheid, ingetogenheid waren gekomen. Verre van daar! Ook hier zoekt de duivel zijn prooi, ook hier weet hij driften en hartstochten gaande te maken, en laat niet zoo spoedig zijn prooi los. Doch tegenover veel dat bedroeft blijft weer veel dat verblijdt en bemoedigt. De oude mensch wordt niet dadelijk geheel onderworpen. Maar er zijn genoeg voorbeelden, die aantoonen, dat men in Christus een nieuw schepsel is geworden, mede dat men strijdt tegen alles wat niet uit God is, al moet men nog menigmaal in dien strijd onderliggen.

d.d. 28 September jl. werd de nieuwe roomsche kerk ingewijd. Naar men zegt viel die dag samen met het 25-jarig priesterschap van den pastoor te Tomohon. Eerlijk moet erkend worden dat althans uitwendig het een heel mooi kerkgebouw is, geheel van ijzeren palen en bindten, waartusschen gemetseld, met een zinken dak en dito torentje. De bouw daarvan was oorzaak van overgang van eenige huisgezinnen. Natuurlijk had men veel

zand en steenen noodig, en was er dus wat te verdienen, ook met het aanvoeren van materialen van de hoofdplaats Menado. Zij die tot de Evangelische kerk behoorden, mochten wel mee werken en geld verdienen, doch alleen onder voorwaarde dat ze tot de roomsche kerk overgingen. Die verleiding was voor enkelen zwaar. Een paar anderen gingen over om huwelijksredenen. Dit is het zelfde liedje dat jaarlijks herhaald wordt, en blijkbaar worden van roomsche zijde alle krachten ingespannen om bij gemengde huwelijken tot overgang naar de roomsche kerk over te halen, bijna zeiden we: te pressen. Onzerzijds zouden we tegen ons geweten handelen indien we daarop eenigen invloed trachtten uit te oefenen. Gemengde huwelijken, alhoewel minder gewenscht, kunnen wij toch sluiten. Want het huwelijk is bij ons geen sacrament.

Talrijk waren de uitnoodigingen die gedaan werden ter bijwoning van de inwijding der kerk en daarvan werd gretig gebruik gemaakt. Waar gehakt wordt vallen spaanders. Men wist wel, dat er bij die gelegenheid iets voor de keel zou zijn. Reeds menigmaal heb ik gezegd, als de duivel een feestmaal aanricht, zullen weinig Minahassers althans Tomohonnereezen bedanken. Minder omdat ze op zoo'n goeden voet willen staan met den duivel, of vriendschap met hem willen aanknoopen, doch omdat er wat te eten en te drinken valt.

Natuurlijk was het getal nieuwsgierigen niet minder groot. Ieder wilde wel eens een kijkje nemen. Zelfs liepen een paar voor hunne nieuwsgierigheid geestelijke stompen op. Of dit was wegens oneerbiedigheid dan wel dat men zich te veel vooraan plaatste is niet te zeggen. De algemeene indruk van velen was echter: 't is wel heel mooi, doch b ĕ t o e l - b ĕ t o e l p ĕ n j ĕ m b a h a n b ĕ r h a l a = afgodendienst.

Veel kwam ons ter oore over de feesten bij die gelegenheid gegeven, doch wij meenen hierover niet nader te moeten schrijven. Dit is zeker dat Rome heel wat tolereert, wat niet naar den heiligen eisch des Evangelies is, doch waarmee men de lui weet te lokken.

In 't voorjaar ging pastoor W. voor een paar maanden naar Java en in dien tijd werd op 't erf der nonnen een grot gemetseld, waarin een Mariabeeld geplaatst werd. Dit werd door pastoor v. V. plechtig ingewijd en de vrome gemeente aangeraden indien ze bij de zusters om medicijn komen vragen, allereerst Maria de noodige eer te geven, dewijl dit uitstekend helpt bij 't gebruik der medicijnen. Men geeft nu dit beeld den voetkus. Volgens zeggen heet het beeld Maria Bernadette. Wie weet hoe spoedig ook hier wonderen zullen plaats vinden.

Ook wij hadden een paar overgangen tot onze gemeente wegens huwelijk en verzuimen dan nimmer in de gemeente te zeggen, dat hoewel wij die personen niet kunnen weigeren, die overgangen voor ons geen waarde hebben. Iets anders was dit bij het gezin, dat in December gedoopt werd, nadat de vrouw die als heidensch kind roomsch gedoopt werd, geruimen tijd afzonderlijk onderwijs had ontvangen van een der inlandsche leeraars. De man die vroeger tot onze gemeente behoorde en om huwelijksredenen roomsch werd, ligt ziek met frambosia, doch gaf schriftelijk toestemming voor zijne kinderen. Alleen een dochtertje kwam nog niet over. Men zegt dat ze wel zou willen, doch bedreigd is, dat ze bij overgang a k a n d i r ĕ b o e s = gekookt worden. Het dreigement zal wel op eeuwige straf betrekking hebben. Nu dat gekookt worden schrikt dit kind af.

Een ander gezin is aan 't leeren. Ook hier werden alle pogingen aangewend om van den overgang terug te houden, o.a. dat ze alles moeten terug geven, wat ze

reeds van den pastoor en zusters gekregen hebben. Doch ze storen zich daaraan niet.

d.d. 29 December 1903 meldde de inlandsche leeraar van Pondang, ressort Amoerang, mij schriftelijk, dat een meisje afkomstig van Tomohon, Maria Pojo, hem had verzocht terug te keeren tot onze gemeente. Dit meisje is naar Tomohon gekomen en men vertelt, dat zij hier zijnde, door iemand naar buiten is geroepen, op den weg door een paar nonnen is opgewacht en door deze meegenomen, dat zij nu in het huis dier geestelijke zusters bewaakt wordt. Ik geef de vertelling zooals mij die werd gedaan. Is 't laatste wellicht niet geheel waar? of geschiedde het niet tegen den wil der ouders? er schijnt toch wel iets niet in den haak te zijn.

Lief en leed, moeite en strijd, we hebben getracht die in ons verslag te melden. Zijn wij dankbaar voor al den zegen dien God ons gaf in den verloopen tijdkring, wij verootmoedigen ons weder wegens vele tekortkomingen.

Met nieuwen moed in vertrouwen op onzen Heer en Heiland, geleid door zijn Geest, willen wij voortgaan. Spare de Heer ons en onze medearbeiders genadig! Onze hulpe is in Zijnen naam, van Hem alleen wachten wij zegen bij en op ons werk.

Tomohon, 23 Januari 1904.

J. Louwerier.

TONDANO c.a.

Wederom is er een jaar voorbijgegaan. Aan het einde geven wij gehoor aan de uitnoodiging: „rust een weinig", om dat jaar met een terugblik te overzien. Bemoediging en teleurstelling wisselden elkander af. Nu eens drong ons hart ons tot een: „loof den Heer, mijne ziel!" dan weder slaakte het bedrukt gemoed de

bede: „wees ons genadig, o God!" Het zal wel mede toe te schrijven zijn aan mijnen reeds hoogen leeftijd, dat 't me soms toeschijnt alsof de strijd zwaarder wordt, en het werk moeielijker. Of heb ik allengs meer oog gekregen voor den donkeren schaduwkant, en minder oog voor de bemoedigende lichtzijde? Doch laat mij desaangaande verder het stilzwijgen bewaren, en overgaan tot eene mededeeling van de toestanden in de gemeenten van deze kerkelijke afdeeling. Het worde mij gegeven daarin zoo getrouw mogelijk te zijn.

De treurige gevolgen van de langdurige droogte in 1902, en van de ziekten die in dat jaar de bevolking teisterden, deden zich nog ernstig gevoelen in de eerste helft van het verslagjaar. Er was in vele plaatsen gebrek aan het noodige voedsel, al werd dat gebrek ook eenigermate gelenigd door 't welslagen van maïsaanplantingen. Een groot deel der bevolking van Tondano kampte met schaarschte van de allereerste voedingsmiddelen; aan strand en meeroever deed die zich ook gevoelen; het ergste leden Eris en Toulian kĕtjil. Die twee plaatsen, iets later ook Watoemea, werden in de eerste maanden des jaars weder bezocht door epidemische buikziekte, „rooden loop", waardoor betrekkelijk velen ten grave gesleept werden. Die ziekte in verband met gebrek aan 't noodige voedsel, en met diepe armoede, deed een staat van groote ellende ontstaan. Men wanhoopte echter niet, bleef bezield met vertrouwen op den Heer, bezocht zooveel doenlijk de godsdienstoefeningen, vond troost in het gebed, zoodat we mogen hopen, dat menigeen door de beproeving gelouterd, de vreedzame vrucht der gerechtigheid deelachtig werd.

Ter hoofdplaats werkten tevens de beroeringen van 1902 nog na in 't verslagjaar. Wel werden die naweeën allengs minder, maar 't is de vraag of die reeds geheel

opgehouden hebben. Er is ontegenzeggelijk bij menigeen een geest van onverschilligheid ontstaan omtrent de goddelijke dingen, een zich tevreden stellen met het aardsche. Het komt mij voor alsof er allengs grooter afscheiding ontstaat tusschen weldenkenden en kwaadwilligen, tusschen hen die toenemen in waardeering van het hoogere, en hen die terugzinken in lauwheid. Dat verschijnsel vertoont zich aan mijn oog bij meer gevorderden in leeftijd, maar ook bij 't jongere geslacht. Daartoe werken velerlei invloeden mede. Ik vrees dat van de zijde van het goede deel der gemeente, zelfs van de kerkeraadsleden, te weinig kracht uitgaat om den invloed van het kwade te keeren, veel minder nog om het kwade te overwinnen door het goede. De uitgebreidheid van de plaats; het groote zielental, de bijwoning van velerlei vreemden landaard, zijn eene groote belemmering voor de doorwerking van den Christelijken geest.

Het Evangelie eischt zelfverloochening; het onbekeerde hart is zelfzuchtig; nederigen zin, de menschelijke natuur streeft naar zelfverheffing; reinheid van hart en wandel, het zondige hart zoekt voldoening voor de begeerlijkheid; liefdebetoon, de verdorven mensch koestert vijandschap; vergevensgezindheid, men wordt gedreven door wraakzucht. Het is niet anders; de menschelijke natuur is verdorven. Vandáár de eisch der wedergeboorte voor elken mensch. Jezus stelt het ingaan in het Koninkrijk der hemelen dan ook afhankelijk van het wedergeboren worden.

In zekeren zin, en tot op zekere hoogte kan men spreken van de wedergeboorte van een volk, als vrucht der Evangelieprediking. 't Is daarom goed de toestanden van ons Tondano's volk van vóór tachtig jaren niet uit het oog te verliezen, die van het heden daarmede te vergelijken, opdat men billijk zij in de beoordeeling van

wat men thans ziet, hoort, waarneemt. Die billijkheid wordt niet altijd betracht. En wie acht zich al niet bevoegd een oordeel te vellen over de vrucht der Evangelieprediking onder dit volk, den staf te breken over gemeentelijk en kerkelijk leven, zelfs over het gemoedsleven der Christenen?

De beschavende invloed van het Evangelie openbaart zich in vele levensuitingen der bevolking. Dat is de uitwendige zijde. Een groot deel des volks, vooral onder het jongere geslacht, is door schoolonderwijs gevormd. Het aantal analphabeten wordt gaandeweg kleiner. Te Tondano zijn er betrekkelijk nog velen, wat met de omstandigheden samenhangt; in de filiaalgemeenten aan strand en meeroever zijn er nog slechts enkelen. In de grootere filialen weder meer. Voorts, het samenwonen van verscheidene huisgezinnen in één groot huis is verdwenen. Men bouwt zich huizen van kleinen of ietwat grooten omvang, en ofschoon ook nu nog soms, veel zelfs, twee, drie gezinnen één huis bewonen, is 't toch duidelijk dat dit niet vergeleken kan worden bij het samenwonen van velen in vroegeren tijd. Menigeen heeft huisraad, vroeger totaal niet aanwezig; sommigen zijn zelfs goed ingericht. Men heeft eenige vormen van beleefdheid aangenomen, kleedt zich bij feestelijke gelegenheden en des Zondags, als men ter kerk wil gaan, fatsoenlijk en net. Bij dit laatste moge zich een streven naar opschik en ijdelheid openbaren, een zucht zelfs tot navolging, tot zelfverheffing, dat geldt toch niet de geheele bevolking, en waar vindt met dat streven en die zucht niet? 't Is waar, daaraan is eene groote schaduwzijde verbonden. Het niet bezitten van gewenschte kleeding, is wel eens, of moet het zijn: vaak? oorzaak, dat men des Zondags thuisblijft. Intusschen dient tevens gezegd te worden, dat zindelijkheid en netheid

soms veel te wenschen overlaten, dat het huwelijksleven, ik bedoel het huiselijk leven van man, vrouw en kinderen, bij velen niet is wat een Christelijk huisgezin behoort te zijn, en dat de oude Alifoer meermalen te voorschijn treedt. Maar toch, de gedaante der wereld is eene andere geworden.

Evenwel had de Zending niet allereerst en allermeest ten doel, die uiterlijke gedaanteverwisseling te bewerken. Die is veeleer gevolg dan doel. De Zending beoogt de zaligheid der zielen; zij wil zondaren tot Christus brengen, tot het geloof in Hem, en daardoor tot de verlossing door Hem, tot een nieuw leven. Zij komt wel tot een volk; en in deze streek kwam het geheele volk onder de beademing des Evangelies en de werking van den Heiligen Geest, zoodat na niet lang tijdsverloop de bevolking als zoodanig den Christus openlijk beleed; maar zij zocht desniettemin den enkelen mensch, wetende dat de wedergeboorte bij en in elken mensch persoonlijk moet plaats hebben, zoo hij wenscht in te gaan in het Koninkrijk der hemelen.

De uiterlijke gedaanteverwisseling gaat niet altijd samen met de innerlijke gemoedsvernieuwing. Onder de Europeesche kleedij kan evengoed een zoudig hart kloppen als onder het baadje van boomschors van voorheen. Alleen die in Christus is, is een nieuw schepsel, bij wien het oude voorbijging en alles nieuw werd. Die innerlijke verandering en vernieuwing des gemoeds is niet zoo waarneembaar als de uiterlijke gedaanteverwisseling. Maar zij kan toch niet verborgen blijven. De vrucht des geestes wordt openbaar in 't leven met zijne groote verscheidenheid, in lief en leed, in leven en sterven. En dat nieuwe leven is immers niet zonder strijd; er moet gewaakt worden en gebeden; de geest is wel gewillig, maar het vleesch is zwak. Allengs meer open-

baren zich de gedachten des harten, de richting en neiging des gemoeds; hetzij in het lagere, naar de wereld; hetzij in het hoogere, naar de hemelsche dingen.

Het is gewaagd een oordeel te vellen over den geestelijken toestand van een volk, dat eerst sedert kort een Christenvolk werd. Men kan eenige verschijnselen van geestelijk leven te hoog schatten, maar ook te gering daarvan denken. Wat zich aan de opmerkers vertoont, is bovendien lang niet altijd het ware innerlijke bestaan. Het kan zijn dat het leven in de gemeenschap met Christus inniger is dan het anderen toeschijnt. Evenzeer is 't mogelijk, dat dit leven meer schijn dan wezen is. Men hoede er zich voor, zoowel den dag der kleine dingen te verachten, als voor 't te hoog aanslaan van wat zich aan ons voordoet. Als men het Christelijk godsdienstig leven in de gemeenten naar eisch wil beoordeelen, moet men acht geven op kleinigheden, zich wachten te generaliseeren, zoowel in laken als in prijzen. De één zegt allicht: „klatergoud, vernis, anders niet!" een ander roept uit: „'t is goud van zuiver allooi!" beiden dwalen. Niet ieder heeft een oog voor de uitingen van het gemoedsleven, en een oor voor de stem der waarheid en der gerechtigheid die in Christus is. De uiterlijke waarneming is onvoldoende, en, men houde mij de opmerking ten goede, niet ieder beoordeelaar is geestelijk genoeg ontwikkeld, om 't geestesleven in de gemoederen naar eisch te kunnen schatten.

Het christendom in de Minahassa, en de werking daarvan onder, in en op de bevolking is beurtelings verheerlijkt, en bespot, bijna zeide ik: ten hemel verhoogd, en ter helle nedergeworpen. Zeker, het is geen christendom zonder vlek of rimpel, maar 't is ook iets meer dan wat opgeplakt. Wij zelf zien veel wat ons bedroeft; 't ontbreekt niet aan teleurstelling en verdriet. Menige

bloesem die veel beloofde, viel af; menige vrucht die zich gezet had, verstierf; maar wij moeten ook oog hebben voor de vrucht die rijpte, voor 't stille geloofsleven, voor overwinning op zonde en wereld, op begeerlijkheid en verzoeking.

Het bovenstaande bedoelt niet eenige nieuwe gedachte te geven. Het zijn altemaal bekende zaken. Maar het wil het standpunt aangeven, waarop onze gemeenten, en het christelijk godsdienstig leven moet beoordeeld worden. Geroepen om eenig bericht te geven aangaande den voortgang der Evangeliesatie in ons ressort, bekruipt ons de vrees, zoowel om der gemeenten onrecht te doen door het min goede breed uit te meten, als den lezers een te hoogen dunk te geven van het geestesleven in de gemeenten.

Men zegt wel eens: „het Minahassisch Christendom bestaat in kerkgaan". En men voegt er dan wel eens bij: de waarneming van „godsdienstplichten", voornamelijk deelneming aan de viering des heiligen Avondmaals. Kerkgaan, Avondmaal vieren, zonder meer. Over wat elders in ons land voorkomt, oordeel ik niet. Maar van de gemeenten in dit ressort mag dat zoo maar niet gezegd worden. De christenen in dit ressort weten zeer goed, dat 't niet alleen in 't kerkgaan gelegen is, maar men weet ook opperbest, dat het nalaten der onderlinge bijeenkomsten den Christen benadeelt. Men weet zeer goed, dat het kerkgaan als zoodanig geen zegen kan aanbrengen, maar dat men in de godsdienstoefeningen met hart en ziel moet deelnemen aan gezang en gebed, aan de openlijke godsverheerlijking, en met ernst en aandacht, met een biddend hart, moet hooren naar de verkondiging van het Evangelie der genade Gods. Men weet het wel, dat men iets moet meenemen naar huis, voor hart en leven, en ook voor de zijnen, die

niet mede opgingen. Men spreekt in samenkomsten over het gehoorde, maar ook over wat onder 't hooren bijzonder trof; en weet zichzelf en anderen op te wekken, om daders des woords te worden. Ik voor mij stel het op hoogen prijs, als de gemeente ijverig de godsdienstoefeningen bijwoont, en betreur het zeer, als men daarin nalatig is. Het is toch duidelijk, dat men in 't laatste geval de weinige evangelische kennis, die men verkreeg, allengs weder verliest, want de trage kerkganger, of hij die geene kerk meer bezoekt, l e e s t ook niet het Evangelie; hij heeft allengs minder lust in geestelijke dingen; hij wordt onverschillig omtrent zijn eigen zielenheil en dat der zijnen, leeft van den éénen dag in den anderen zonder hoogere behoeften dan de lichamelijke, en mist troost in het leven en hoop in 't sterven.

Te Tondano bleef de deelneming aan de openbare godsdienstoefeningen betrekkelijk gering. Dat gaf mij veel verdriet. Velerlei werd beproefd, om belangstelling te wekken, zoo 't scheen tevergeefs. Evenwel in de laatste maanden des jaars was hierin verblijdende verbetering op te merken. Dat deedt me denken, dat inderdaad behoeftige omstandigheden eenigen weerhouden hadden, om geregeld ter kerk te komen. Na den rijstoogst kon men zich weder beter, passender kleeden. De hoofdgemeente heeft ten deze dit tegen, dat men meent niet in gewone, zeer eenvoudige kleedij, ter kerk te kunnen gaan. Hoe dikwerf spoorde ik de oudste catechisanten aan, om ter kerk te komen, zonder gewenscht gevolg. Zij stemden grif toe, dat 't niet in de kleêren zit; zij begrepen heel goed, dat God niet op het omhulsel des lichaams ziet, maar waarheid zoekt in het binnenste. Zij beloofden ter kerk te zullen komen, al was 't dan ook blootvoets, in baatje en broek, en wat de

meisjes aangaat, ware 't zonder muiltjes, in eenvoudige sarong en kabaai, zelfs zonder pajong. Maar slechts enkelen kwamen die belofte na; het vooroordeel of de valsche schaamte bleken den meesten te sterk. En dat voor een deel meisjes en jongelingen, die trouw het onderwijs bijwonen, en ik mag zeggen, heel wat van de bijbelsche geschiedenis en de Evangelieleer weten, en zich moeite geven die te begrijpen en in zich op te nemen. Nu kan men wel op de ijdelheid afgeven, en zeker is die te veroordeelen, maar 't is toch ook wel begrijpelijk, dat de jongelingen en jonge dochters wat verlegen zijn tegenover hunne meer bevoorrechte medecatechisanten. Enkelen echter hebben de valsche schaamte overwonnen.

Voorts was de deelneming aan de viering des Avondmaals te Tondano ook aanmerkelijk minder dan gewoonlijk. In November was die evenwel weder grooter dan in April, doch niet zooals vroeger. Ik kan nog niet met zekerheid zeggen, waaraan dit was toe te schrijven. Zeker zal ook ten deze behoeftigheid hebben medegewerkt, al was dit geen overwegende reden. Wellicht moeten we in dat feit ook nog de naweeën zien van de beroeringen ten vorigen jare, en stellig is ook onverschilligheid daaraan schuld. Intusschen is het een bewijs dáárvoor, dat men in deze gemeente niet overwegend hecht aan het waarnemen van de zoogenaamde godsdienstplichten, om dan dáárop gerust te zijn, of te meenen, dat men een goed christen is. Intusschen hebben wij te Tondano trouwe kerkgangers, en meer nog, kerkgangers die goed hooren, in zich opnemen, het gehoorde verwerken, gesticht worden, en weder anderen stichten. En onder de aanzittenden aan den gewijden disch waren er verscheidenen, die versterking zochten van den band der gemeenschap met Christus, zich op-

nieuw aan Hem overgaven, kracht zochten tot een nieuw leven. In eene daarna gehouden bijeenkomst van vrouwen, klaagde eene der zusters, dat zij in 't volbrengen harer goede voornemens, aan 't Avondmaal gewekt, reeds tekortkwam, en het hoog gevoel van gemeenschap met haren Heer weder als verflauwde. Men ziet uit een en ander, dat er wel meer in 't hart der Christenen woont en omgaat, dan alleen voldoen aan oppervlakkige uiterlijke handelingen.

In de filiaalgemeenten was de deelneming aan de openbare godsdienstoefeningen en aan de viering des Avondmaals als gewoonlijk verblijdend. Maar toch met nog al groote verscheidenheid. In sommige gemeenten is de opkomst gewoonlijk zeer goed, alhoewel ook dáár de maatschappelijke eischen beginnen meê te spreken, wat de kleeding aangaat. Maar er zijn gemeenten, waar de jongelieden zonder schoeisel en in zeer eenvoudige kleedij de kerk geregeld bezoeken. Dáár omvat het gemeenteleven meer allen. Er zijn er, waar om zoo te zeggen allen, tot de jeugdigen toe, opkomen ter godsdienstoefening. En aan de Avondmaalsviering nemen nagenoeg allen deel; alleen zieken, enkele ouden van dagen, of ook die een zieke niet verlaten kunnen, ontbreken, zelden iemand uit onverschilligheid. Men wenscht dan ook bij die gelegenheid de gemeenschap met de broeders en zusters te versterken. Bij de eerste avondmaalsviering in 't verslagjaar, te Seretan, zei de onderwijzer-voorganger, een ernstig man, tegen me, dat hij vreesde, dat er ditmaal velen zouden wegblijven van den gewijden disch, omdat zij zoo zeer behoeftig waren; misschien geen behoorlijke kleêren hadden, want, zei hij, er is veel gebrek. En ziet, in de avondbijeenkomst, in de godsdienstoefening, de voorbereiding des morgens, en de bediening des middags, was de gemeente voltallig.

De goede man was verwonderd, opgetogen, dankbaar. Grootere filiaalgemeenten hebben altijd minder opkomst, zooals vooral die te Tataäran, waar slechts ongeveer de helft der lidmaten aan de bediening deelneemt. Maar daar is 't nalaten dan ook het ergst. Te Rerer, waar 't aantal lidmaten iets meer dan 200 bedraagt, kwamen ruim 190 aan 't Avondmaal, en dat is dáár steeds zóó. In de gemeente aldaar nemen allen deel aan de godsdienstige handelingen: kinderen en jongelieden zonder uitzondering in de catechisaties; de jeugdigen zoowel als de ouderen ter kerk. Ik zou zoo nog meer gemeenten kunnen noemen. Daar is opgewekt kerkelijk en gemeentelijk leven. De gemeente te Paloloan is nog steeds in het tijdperk der wording; daar is schoolverzuim, veronachtzaming van het catechetisch onderwijs, nalatigheid in het kerkbezoek, minder deelneming aan het Avondmaal. Er is echter vooruitgang ten goede. De doortrekking van den christelijken geest gaat langzaam, doch daarin ligt het bewijs van degelijkheid. De gemeente te Koemělěmboeai is achterlijk, die te Marawas lauw. En zoo is er bij veel overeenkomst ook veel verscheidenheid. Ik meen over 't algemeen te mogen zeggen, dat we langzaam vooruitgaan, al schijnt het wel eens, dat er achteruitgang is. Evenwel geene overwinning zonder strijd. Zoo is 't ook ten deze. Er is hier en daar telkens weder een of ander te bestrijden. Er schieten natuurlijk aan den boom der Christelijke ontwikkeling ook waterloten op. Maar de christelijke geest heeft de overhand, en doet in alles zijn invloed gelden.

Het catechetisch onderwijs is nog niet, en kon bij de tegenwoordige omstandigheden niet zijn, wat het wezen moet. Vooral is dit in de groote gemeente te Tondano het geval. Toch meen ik, dat er in den geheelen werkkring aanvankelijk reden tot tevredenheid bestaat, en

grond aanwezig is voor de hoop, dat 't allengs beter worden zal. Gedurende het verslagjaar werden in 't geheele ressort geen nieuwe lidmaten aangenomen. Over 't geheel zijn de catechisanten, die voor aanneming in aanmerking zouden kunnen komen, nog jong genoeg, om langer catechisanten te blijven. Maar ook zal 1904 wellicht het laatste jaar zijn, dat ik de filialen bezoek. Met de gemeenten kwam ik overeen, om, zoo de Heer wil en wij leven, bij mijn tweede bezoek in 1904 in elke gemeente nieuwe lidmaten aan te nemen. Nu reeds zijn degenen, die daartoe in aanmerking komen, en daartoe lust hebben, aangewezen. En werd eene soort van overeenkomst met die catechisanten gesloten; aan hun kant: trouwe opkomst, van buiten leeren wat daartoe opgegeven wordt, trouw de godsdienstoefeningen bijwonen, en zich goed gedragen. En aan onzen kant: onderwijs en leiding geven, en ten bepaalden tijde aannemen. Of we ons stipt aan die overeenkomst houden kunnen, vooral wat de jongelui te Tondano betreft? We zullen telkens weder aan ons wederzijdsch verbond herinneren, en van de nakoming het beste hopen.

Aangaande het zedelijk leven in de gemeenten mag betrekkelijk goede getuigenis gegeven worden. Men moet dat beoordeelen naar den tijd en naar de omstandigheden. Naarmate de geest van het christendom meer doordringt, zal de eisch der zedelijkheid hooger gesteld worden. Het Woord Gods komt tot de gemeenten met het: „zijt heilig, want Ik ben heilig!" In de geloofsgemeenschap met Christus leert men verstaan, dat de reinen van hart God zullen zien, en daarom zalig zijn. Maar ook dringt zich aan de harten op, dat zij, die hunne hoop op Christus stellen, zichzelven reinigen, gelijk Hij rein is. Het Evangelie laat zijn eisch naar reinheid onverminderd hooren. Al wat openbaar maakt,

is licht. Bepalingen en verordeningen kunnen goed zijn, maar dan moeten zij zich aanpassen aan tijd en omstandigheden, en dus uitvoerbaar zijn. Tuchtmiddelen moeten spaarzaam en voorzichtig toegepast worden. Dat gebiedt de voorzichtigheid tegenover Rome, maar dat eischt ook de gesteldheid der gemeenten. Men moet zich ernstig wachten voor 't wekken van verbittering, omdat men verbetering wil aanbrengen. Bepalingen van tucht moeten, meen ik, zoo min mogelijk bestaan, en zoo mild mogelijk worden toegepast. Dit laatste kan men met goede hoop op doeltreffendheid doen, waar de schuldige zelf overtuigd is van het noodzakelijke er van. Ook waar jongelieden zichzelf vergeten, en ongeoorloofde gemeenschap met elkander hadden; waar lieden ongehuwd gaan en blijven samenleven, bij echtbreuk, en andere grove vergrijpen tegen de zedelijkheid. Waar het gemeenteleven krachtig is, is de toepassing van tuchtmiddelen niet moeielijk: men onderwerpt zich gereedelijk. Maar waar het gemeenschapsleven minder ontwikkeld is, moet men ten deze de uiterste voorzichtigheid in acht nemen. 't Is eene moeielijke zaak om hier den juisten weg te vinden. Men denke ook eens aan degenen, die de tuchtmiddelen behooren toe te passen. Is er geen gevaar voor farizeesche hoogmoed en eigen-gerechtigheid, voor hardvochtigheid tegenover schuldigen? Het is niet gemakkelijk, maar toch moet de geest der liefde ten deze voorzitten. Het zal wel niet bevreemden, als ik zeg, dat in dit opzicht bij menigeen nog veel afgelegd, en veel aangeleerd moet worden.

Ongeoorloofd samenleven komt in de filialen, vooral die aan strand en meeroever, weinig voor, zoo mede, dat jongelieden hun pad vóór het huwelijk niet zuiver houden. In enkele andere filialen is dat wel eens meer het geval, ofschoon niet onrustbarend. Te Tondano betrek-

kelijk ook allengs minder onwettig samenlevenden, maar meermalen ongeoorloofde gemeenschap vóór het huwelijk.

Het is alleszins begrijpelijk, dat in eene hoofdplaats als Tondano velerlei ondeugden aan den dag treden: diefstal, vechtpartijen, meestal wegens grondbezit en onder jongelui vaak wegens minnenijd, komen nog al eens voor. Een hoofdondeugd onder de bevolking blijft nog steeds het onwaarheid spreken; treurig gevolg van de toestanden waaronder de bevolking vroeger leefde, vooral van de toenmalige rechtspraak. Daarmede samenhangende valsch getuigenis geven en meineedig zijn. Wij trachten dit te bestrijden, vooral ook door opzettelijke behandeling van het negende gebod, en de beteekenis van den eed te verklaren. Men is vaak bevreesd voor moeite en voor in zaken betrokken te worden, tracht zich daaraan te onttrekken door valsch getuigenis geven en bevestigt dat dan wel eens door meineed. Of ook wordt men door vrees voor wraak gedreven tot getuigen niet overeenkomstig de waarheid. En dat is geen ongegronde vrees. 't Gebeurt wel, dat de persoon, tot wiens nadeel getuigd werd, dat op de bezittingen van den getuige wreekt. Op die wijze is menig rund en paard baldadig gedood. Zoo ziet men, dat veel wat op zichzelf niet goed is, ja zondig is, uit de omstandigheden verklaard kan worden, en niet altijd toe te schrijven is aan boosheid des harten. Valsch getuigenis geven is inderdaad menigeen niet zoo hoog aan te rekenen: men beseft de zwaarte van het misdrijf niet, en handelt uit verlangen naar ontheffing uit moeite en onaangenaamheid. Erger is 't als eene ondeugende bende misdrijven volvoert, vooral van veediefstal en wederrechtelijk zich toe-eigenen van andermans gronden, en dan de gedragslijn, die men bij ontdekking in 't verhoor te volgen zal

hebben, en het getuigenis dat alsdan afgelegd moet worden, vaststelt. Men koopt zich dan valsche getuigen. Dat wordt dan willens en wetens valsch getuigen en valsch eedzweren. Vaak brengen procureurs van kwade zaken den lieden nog tot erger, terwijl zij met het leeuwenaandeel van den buit gaan strijken. Al die zonden en verkeerdheden komen voor, en dat is bedroevend, Maar nu mag men de geheele bevolking nog niet daarvan betichten. Alleen leugen spreken is tamelijk algemeen, vooral om zich uit eene of andere moeielijkheid te redden.

Voorts merkt men ook op afgunst en nijd, haat en tweedracht, vijandschap en onverzoenlijkheid, en wat er meer strijdt tegen de wet der liefde tot den naaste. Maar eilieve, waar ter wereld vindt men die ondeugden niet? Zoolang het hart onbekeerlijk blijft, zullen die zonden blijven bestaan. Is 't dan zoo erg, dat die ondeugden ook in deze gemeenten gevonden worden? Mij komt het bedenkelijker voor, dat een deel der jongelingschap zich boven zijn stand tracht te verheffen, zich op een standpunt plaatst, hooger dan hij handhaven kan, zich inbeeldt iets te zijn, terwijl hij feitelijk niets is, eischen doet aan anderen, waartoe hij niet gerechtigd is, en waarop hij geen aanspraak heeft. Deerlijk worden dezulken vaak ontnuchterd. Want er hangt mee samen, dat hij zoo weinig mogelijk werk verricht, arbeid als een schande beschouwt, en wie zal hem onderhouden, van voedsel en kleeding voorzien, liefst wat voornaam? Menigeen zoekt dan zijne toevlucht en zijn heil in 't dienstnemen, soldaat worden. Het nieuwe soldatenpakje is mooi, men kan er meê pronken, een ruim handgeld stelt in staat om een paar weken groot te doen. En dan? Het is meermalen gezegd, de goeden en beteren niet te na gesproken, die na langer of korter tijd terugkomen, zijn vaak lichamelijk en geestelijk geknakt.

Het is hier de plaats niet om over het dienstnemen, de oorzaken en gevolgen er van uit te wijden. Men hoopt spoedig promotie te maken tot korporaal of sergeant. Men zou graag spoedig een niet doodelijk schot krijgen, dat afkeuring voor den dienst ten gevolge heeft, om dan van een met smartgeld verhoogd pensioen een gemakkelijk leven te leiden. Men stelt zich voor na tweemaal zes jaren dienst terug te kunnen komen als „vrijman", d.i. niet hatsil- en heerendienstplichtig. Uit het Tondanosche nemen betrekkelijk niet velen dienst. Maar vóór een paar jaren was in het kleine Sawangan aan 't strand geen enkel jongeling overgebleven: allen hadden dienst genomen. Te Roeroekan is 't in dit opzicht treurig gesteld. De bevolking behoort tot den Tounboeloestam. Telken jare gaan er jongelingen in dienst, tot jongens van 16 jaren toe, die pas de school verlaten hebben. Onlangs de catechisanten te Roeroekan willende onderzoeken, bevond ik dat er ongeveer 80 huwbare meisjes waren, en slechts 7 á 8 jongelingen; men verzekerde mij dat er niet meer jongelingen ter plaatse zijn. Wat moet van zulk een toestand worden? En aangaande de ouders in 't algemeen werd mij verteld, dat zij hunne zonen graag zien dienstnemen, omdat zij dan gereed geld in handen krijgen, en geen kosten behoeven te maken voor een huwelijk van de zonen! Commentaar overbodig!

Men zal gereedelijk beseffen dat het bovenstaande aangaande de houding van een deel der jongelingschap, inderdaad slechts „een deel" betreft, en lang niet alle jongelingen geldt. Er zijn er, die van jongs af eenvoudig blijven, met de ouders tuinarbeid verrichten, en goede landbouwers worden, daarin een betrekkelijk goed bestaan vindende. Er zijn er ook, die zich af en toe gaan verhuren in het betrekkelijk rijke Tonsea met zijne vele aanplantingen, of te Menado, onverschillig bij wie,

ook bij Chineezen en Arabieren, soms ook voor weinig loon met den kost. Zij blijven dan een maand of wat weg, keeren dan naar de negerij terug; enkelen met eenig opgespaard loon; de meesten met een paar mooie kleedingstukken, zonder meer. Deze teren dan op de vrucht van den veldarbeid van ouders, broeders en zusters. Meer hiervan te zeggen laat het bestek van dit Bericht niet toe. Dat de jongelui, soms zeer jong nog, te Menado, bij Chineezen en Arabieren dienende, als zonder godsdienst leven, van kerk en catechisatie geen gebruik maken, is duidelijk. In het Tonseasche komt daarvan ook niet veel. Trouwens, 't is hier met vreemdelingen en bijwoners niet anders. Ik weet dat verscheidene jeugdige personen bij hun vertrek door ouders en familieleden, en ook van wege de gemeente worden aangemaand, om waar ze ook zijn mochten, kerk en onderwijs niet te verzuimen. Maar men kan best nagaan, wat daarvan komt. De omstandigheden werken niet mede. Er zijn enkele plaatsen in mijn ressort, waar bedoeld uitloopen als eene gewoonte wordt, en er zijn weder andere negerijen, waar dat in 't geheel niet plaats heeft. Belemmerend is dat uitloopen in hooge mate voor het catechiseeren met de jongelingen. En zoo werkt deze omstandigheid méé tot den soms tragen vooruitgang der gemeenten.

De Vrouwenvereenigingen bleven bestaan. In enkele gemeenten, zooals die te Roeroekan en te Koemělěmboeai kunnen die nog niet gevormd worden. Die te Tondano was terugzinkende, maar belooft in de laatste maanden weder tot nieuw leven en tot vernieuwde werkzaamheid te zullen komen. Dat is zeer gewenscht. Want het wil mij nog altijd toeschijnen, dat eene levende vrouwenvereeniging het cement der gemeente is. Zij heeft groote waarde voor de gemeenschapsoefening. Dit geldt zeker niet alleen die van Tondano, maar elke vrou-

wenvereeniging. Er ligt zegen in, er gaat zegen van uit, opwekking ten goede, wederkeerige leiding en steun. Menigeen vindt in de samenkomsten brood voor hare ziel, troost in droefheid, kracht tot den strijd, en in 't algemeen moed om de wederwaardigheden des levens blijmoedig te dragen. Zal men ook dat gemeenschapsleven meer schijn dan werkelijkheid willen noemen? bij zulk streven naar toenemen in geloof en liefde, elkander steunende, ook willen spreken van „klatergoud" en „vernis?" Die zóó oordeelen doen dat lichtvaardig; 't kan zijn in de meening, dat zij juist zien, 't kan ook zijn wegens natuurlijken afkeer van wat godsdienst en godsdienstige uitingen aangaat; in ieder geval is dat oordeel onbillijk. Ik stem toe, dat niet alle leden der vrouwenvereenigingen oprecht en waarheidlievend zijn, dat eenigen met den stroom meêgaan, terwijl sommiger huiselijk- en dagelijksch leven niet in overeenstemming is met den echt christelijk-godsdienstigen geest. De omgang en gemeenschap met het beter deel zal dezen ten goede komen. Opmerkelijk is 't, dat aan zoodanige gemeenschapsoefening steeds verbonden is eenig werk ten nutte der gemeente of anderszins, van haar schamel deel zonderen de vrouwkens iets af, te Tondano als bijdrage in 't onderhoud der nieuwe kerk; elders voor kerkverlichting, voor gordijnen aan de vensters bij feestelijke gelegenheden, ook wel voor de zending.

De bijdragen der gemeenten voor kerk en zending bleven achteruitgaan. In enkele gemeenten stegen die verblijdend, doch dat zijn uitzonderingen. Onvermogen is wel eens oorzaak, dat die bijdragen kleiner worden, doch der waarheid getrouw moet ik zeggen, dat onvermogen wel eens, misschien bij velen dienst moet doen als dekmantel voor onwil, voor gebrek aan den drang

der liefde. Belangstelling verflauwt, de liefde verkoelt, de offervaardigheid vermindert; het „geven om niet" gaat niet zoo gemakkelijk, en het „zalige" van 't geven wordt niet diep gevoeld. Het smart mij, maar het is zoo. Dat enkele gemeenten, die 't ook niet breed hebben, volharden in goed doen in deze richting, is een bewijs, dat meer onbereidwilligheid dan onvermogen oorzaak is van achteruitgang ten deze. Wij trachten er naar, ook hierin weder verbetering te brengen. Voor een deel ligt 't ook aan 't personeel, dat niet altijd de juiste middelen weet te kiezen, om ten deze met vrucht te werken. Gemakzucht aan deze zijde werkt natuurlijk averechts.

In de bediening der gemeenten werd ik bijgestaan door veertien inlandsche leeraars en vijftien Genootschapsonderwijzers, die tevens dienst doen als voorgangers en catecheten. Eenige onderwijzers aan Gouvernementsscholen stelden zich tot helpen beschikbaar, wat dankbaar aangenomen en gewaardeerd wordt. Het geheele dienstpersoneel werd gespaard. De inlandsche leeraars en de Genootschapsonderwijzers zijn natuurlijk zeer onderscheiden in ijver, toewijding en trouw. Wij zouden bij den een wat meer opgewektheid, ernst en hart voor het werk wenschen, en bij een ander wat meer ontwikkeling op godsdienstig gebied, wat levendiger geloof, wat hartelijker liefde, bij een derde wat meer kennis, takt en bedachtzaamheid, bij een vierde wat meer besef van verantwoordelijkheid, en zoo meer. Soms ook is de onderlinge verhouding niet zooals men die gaarne wenscht. Maar ook ten deze moeten we trachten naar allengs beter. Allen deden hun werk en gaven geen reden tot ernstige klachten.

De 28 filiaalgemeenten bezocht ik als gewoonlijk, ook in 't verslagjaar twee maal. Alsdan heeft in iedere ge-

meente bediening van Doop en Avondmaal plaats. In die gemeenten wordt vóór mijne komst veel gedaan tot voorbereiding voor de godsdienstige verrichtingen, die gedurende mijn verblijf zullen plaats hebben. De toestand der gemeente wordt besproken; nalatigen worden opgezocht en vermaand, overtreders verhoord en soms voor ditmaal van de gemeenschap aan 't Avondmaal uitgesloten, soms ook na ootmoedig belijden met ernstige vermaning toegelaten. Men doet het noodige, opdat de kinderen, na mijn vorig bezoek geboren, of toen om eene of andere reden ongedoopt gebleven, alsnu door den Doop in de gemeente zullen worden opgenomen. De kerkeraadsleden stellen de ouders in de gelegenheid, om voor hen te verschijnen, als wanneer eenig onderzoek plaats heeft en een vermanend of ook opwekkend woord gesproken wordt. Er zijn ouders, die niet verschijnen. Men begrijpt, dat zijn dezulken, die wat op hun geweten hebben; die lieden worden opgezocht, en vermaand, om hunne kinderen te laten doopen, en zelf hun leven te beteren.

Aangaande kinderen buiten echt geboren wordt al het mogelijke gedaan, om de ouders tot bekentenis, en tot een huwelijk te brengen. Het komt voor, dat de door de moeder genoemde vader volhardt in de bewering, dat hij onschuldig is aan de geboorte van het kind. Alsdan vermeldt 't Doopregister: „Vader onbekend", al is 't ook dat de geheele negerij niet twijfelt aan 't vaderschap van deze of gene. Te Tondano gebeurt het vaak, dat onwettig samenlevenden den doop van hun kind, of van hunne kinderen, uitstellen totdat zij wettig getrouwd zijn, wat dan ook na korter of langer tijd plaats heeft; die kinderen worden dan bij den ondertrouw voor den Controleur der Afdeeling erkend, en in 't Doopregister als „echt" ingeschreven.

Zooveel doenlijk wordt bij herhaling de beteekenis van

Doop en Avondmaal in de gemeentebijeenkomsten duidelijk gemaakt. Wij streven er naar ten deze heldere voorstellingen en begrippen bij te brengen, opdat sleur en gewoonte vermeden worden, bijgeloovigheden in hare nietigheid gekend, en opdat men met betamenden eerbied en heiligen ernst de bediening der Sacramenten bijwonen, of daaraan deel zal nemen. Men kan niet genoeg naar ernst trachten, ten einde 't gewicht der belofte bij de doopbediening aan kinderen, het doen van belijdenis door aannemelingen, de vernieuwing der belijdenis door de gemeente in de ure der voorbereiding, en de viering des Avondmaals, gevoeld worde, zoodat de stemming met een en ander overeenkomt.

Steeds blijft de roomsche propaganda dreigend ons werk gadeslaan, gretig gebruik makende van elke omstandigheid, die haar ten goede kan komen. Deze omstandigheid werkt verlammend, noopt ons tot groote waakzaamheid en voorzichtigheid. Evenwel, tegen kwaadwilligheid van ontevredene of booze, toornende gemeenteleden vermag men niet veel. Vorderingen maakte Rome in 't verslagjaar in dit ressort niet. Over en weêr een paar overgangen. Maar wat heimelijk wellicht geschiedt, zal de tijd moeten leeren. Mochten wij maar niet vertragen in gebed en arbeid, in geloof en geloofsvertrouwen, en voorts alles den Heer bevelen.

Wij hebben onzen Heer vele tekortkomingen te belijden. Hij doe daarover genadiglijk verzoening. Wij bidden Hem om kracht, geloof, liefde, wijsheid, om onverdroten voort te gaan in het ons aanbevolen werk, door goed gerucht en door kwaad gerucht, bij teleurstelling en bemoediging. De Heer zal het wèl maken. Hem worden bij vernieuwing de gemeenten met hare nooden en behoeften aanbevolen.

De Hulpprediker,

J. H. Rooker.

Heb geloof in den mensch! Hebt ge weldaan gezaaid,
En straks ondank gemaaid met een zucht;
O, strooi voort! Menig zaadje, in 't wilde verwaaid,
Vond een plekje en draagt honderdvoud vrucht.
Daar wordt minder uit boosheid dan zwakte misdreven,
En — die alles kon weten, zou ook alles vergeven.

Een verslag met een versje, ja waarom niet? Verslagen zijn uit den aard der zaak toch zoo prozaïsch, vooral waar het geldt eene beschrijving van het godsdienstig en zedelijk leven eener christenbevolking, die meer christen g e m a a k t is dan g e w o r d e n. En wat zal men nu billijkerwijs van zulk een bevolking mogen verwachten; welke eischen zal men mogen stellen aan een christenbevolking, die zelf nog niet weet wat christen-zijn is; welk een maatstaf zal men aanleggen bij de beoordeeling dergenen, die zich wel christen noemen, doch die van het ware christendom blijkbaar nog zoo weinig begrip hebben, en die hun zoogenaamd godsdienstig en zedelijk leven in navolging van anderen hebben overgenomen? Is het dan vreemd, wanneer handel en wandel vaak in lijnrechten strijd zijn met het christendom, dat wel met den mond wordt beleden, doch waaraan het hart blijkbaar nog zoo weinig deel heeft; in lijnrechten strijd met de eerste beginselen van een uit God geboren nieuw leven!

Wie zal het de aan het strand spelende kinderen euvel duiden, dat zij in geestdrift bonte schelpen zoeken en zich daarmede verblijden, terwijl aan de in het hart der baren liggende parelen niet wordt gedacht?

Onze christenen zijn nog aan zulke kinderen gelijk; zij vergenoegen en verblijden zich met het gedoopt zijn; zij meenen het hoogste en het beste te hebben bereikt,

wanneer zij, na belijdenis des geloofs te hebben afgelegd, mede mogen aanzitten aan den disch des Heeren. Zij begrijpen nog niet, dat al deze dingen slechts bonte schelpen gelijk zijn, zonder waarde en tot weinig nut. Vandaar is hun leven nog zoo zonder kracht, zonder inhoud en zonder geestdrift. En het Evangelie, het moge voor velen een liefelijke klank zijn, maar een kracht Gods tot zaligheid is het hun blijkbaar nog niet. Hun leven, het mag misschien godsdienstig genoemd worden, doch een geloofsleven is toch nog iets anders. Schuldbesef, de eerste vrucht van den invloed des Evangelies op het hart, zoekt men nog te vergeefs, een inkeeren tot zich zelf, een opstaan en tot den vader gaan, o, hoe gaarne zou de verslaggever daarvan eenige voorbeelden willen geven. Doch het zal beter worden, het is reeds beterende en het zuurdeeg zal eenmaal blijken in stilte te hebben doorgewerkt.

Ook voor onze christenen zal het Evangelie te zijner tijd zijn macht doen gelden, en de kracht Gods tot zaligheid zal zich ongetwijfeld ook in het hart van den Minahasser openbaren en verheerlijken.

De opkomst tot de Godsdienstoefeningen was gedurende het verslagjaar aanmerkelijk beter; het aantal catechisanten nam in de meeste gemeenten merkbaar toe, terwijl het onderwijs met meerdere belangstelling en trouw werd gevolgd; het huwelijksleven was bevredigend en echtscheidingen kwamen ons niet ter oore.

In onderscheidene gemeenten betoonde men een prijzenswaardigen ijver in het bouwen van kerken, zoodat gedurende het verslagjaar een tweetal dier gebouwen tot gebruik kon worden ingewijd.

Een en ander stemt tot dank en tevredenheid, ofschoon er nogthans veel te wenschen overblijft. Maar als nu genoemde lichtpunten aan den donkeren hemel

mogen gelijk zijn aan het knoppen der lente, dan zijn het tevens jeugdige profetieën van een blijden zomer.

Het „o strooi voort" blijve dus de leuze van den arbeider in het Koninkrijk Gods; vertrouwende dat het uitgestrooide zaad hier en daar een plekje zal vinden, in menig hart tot veelvoudige vrucht.

En zal dan wellicht menige weldaad oogenschijnlijk met ondank worden beloond, het stemme niet tot moedeloosheid, want:

Daar wordt minder uit boosheid
[dan zwakte misdreven,
En — die alles kon weten, zou
[ook alles vergeven.

De Hulpprediker v. Ratahan.

H. L. Langevoort.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental in de

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Menado	Menado	A. Pangkej M. Laluw D. Kalalo	5842	223	2164
Maumby	Maumby	S. Maramis	607	—	—
»	Kolongan	L. Kaseger	441	—	—
»	Kawangkoan	»	225	—	—
»	Suwaan	»	274	4	—
»	Kuwil	F. Unsulange	301	—	—
»	Kaleosan	»	143	—	—
Menado	Sawangan	H. Lewu	345	—	—
»	Kawanta	»	322	5	—
»	Tounbulan	Ph. Supet	175	119	—
Tomoh.-Sarongsong	Kembes	»	790	347	19
Kakaskassen	Koka	E. Malonda	305	82	—
»	Kale	»	304	27	—
»	Lotta	J. Wongkar	579	11	42
»	Warembungan	»	230	107	123
Menado	Kaynagi	S. Maranis	156	—	—
»	Kaywatoe	»	137	1	—
»	Paniki de atas	»	239	1	1
»	Paniko de bawah	B. Pandean	207	237	43
Bantik	Buha	»	256	—	—
»	Bengkol	»	391	—	—
»	Talawan Bantik	N. Wongkar	258	—	2
Menado	Pandoe	»	119	—	—
»	Talawan Menado	»	60	—	—
»	Tiwoko	»	91	—	—
»	Won	»	105	—	—
»	Tongkegua	Ph. Mamuaja	193	—	—
Bantik	Meras	»	107	—	—
»	Molas	»	226	—	—
»	Bailang	»	182	—	—
Menado	Mantekaje	P. Rotinsulu	298	—	—
»	Menado toea	»	570	—	1
»	Boenaker	»	856	—	—
»	Silader	»	107	—	—
Maoembi	Serey	F Nangon	613	—	—
»	Gangga	»	—	—	—

Christelijke Gemeenten in de Minahassa, op ultimo 1903.

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
2488	10718	1	2	
—	607	—	—	
—	441	—	—	
—	225	—	—	
—	278	—	—	
—	301	—	—	
—	143	—	—	
—	345	—	—	
10	337	—	—	
—	294	4	8	
1	1157	3	5	
—	387	4	—	
—	331	1	—	
23	615	1	—	
1	461	1	—	
3	159	—	—	
—	138	—	—	
2	243	—	—	
—	487	3	11	
—	256	—	—	
—	391	—	—	
1	261	—	—	
10	129	—	—	
—	60	—	—	
38	129	—	—	
—	105	—	—	
25	218	—	—	
—	107	—	—	
2	228	—	—	
6	188	—	—	
42	340	—	—	
24	595	—	—	
204	1060	—	—	
5	112	—	—	
—	613	—	—	
—	—	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Maoemby	Talisej	F. Nangon	—	—	—
»	Bangka	»	474	—	20
Tonsea	Airmadidi	H. Tangkilissan	—	46	—
»	Treman	A. Lewu	—	—	—
»	Sawangan	A. Lengkong	—	—	—
»	Tenggari	»	—	—	—
»	Soekoer	H. Tengkilissan	—	87	—
»	Wataedambo	A. Lewu	—	—	—
Maoembi	Paslaten	W. Rumimpunu	—	—	—
»	Kokole	Ch. Katuük	—	—	—
»	Keweroean	»	—	—	—
»	Laempias	»	—	—	—
Tonsea	Toemalaentoeng	»	—	—	—
»	Toutalette	J. Tuera	—	—	—
»	Tandj. merah	»	—	—	—
»	Manembo-nembo	»	—	—	—
»	Koeala-mati	»	—	—	—
»	Tinondoan	»	—	—	—
»	Kema	»	337	76	—
»	Lansol	A. Londong	—	—	—
»	Lilang	»	—	—	—
»	Waleo	»	—	—	—
»	Talawaän	S. Polü	—	—	—
»	Mepangel	»	—	—	—
Maoembi	Likoepang	T. Tanod	216	—	8
»	Maen	»	49	—	—
»	Serawet	»	117	—	—
»	Koeala-batoe	»	27	—	—
Tonsea	Sampiran	»	—	—	—
Maoembi	Batoe	W. Sumakud	323	—	1
»	Werol	»	229	—	—
»	Palaes	»	100	—	—
»	Tamboe-asin	»	60	—	—
Tonsea	Tatelloe	H. Rorimpunu	—	—	—
»	Wasian	»	—	—	—
»	Matoengkas	J. Mononutu	1560	—	—
»	Tetej	»	390	—	—
»	Sampiri	Z. Pantouw	344	—	—
»	Raemengkor	»	270	155	—
»	Kassar	E. Bolang	1394	—	—
»	Lembean	»	—	—	—
Langowan	Langowan	L. Karepowan	7182	152	13
»	Tumaratas	H. Kalangie	1075	—	—
»	Noongan	L. Karepowan	128	1	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
29	529	—	—	
—	494	—	—	
—	46	—	6	
—	—	4	2	
—	—	—	1	
—	—	—	—	
—	37	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
222	635	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	1	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
166	390	—	—	
—	49	—	—	
—	117	—	—	
122	149	4	—	
—	—	—	—	
—	324	—	1	
4	233	1	—	
26	126	—	1	
85	145	—	—	
—	—	—	—	
—	—	—	—	
2	1562	—	—	
—	390	—	—	
—	344	—	—	
1	426	1	1	
—	1394	—	—	
—	—	1	1	
71	7418	26	—	Deze Mohammadanen zijn vreemdelingen.
—	1075	—	—	
—	129	1	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Langowan	Manembo	J. Mandej	381	17	—
»	Teep-Slmbel	»	353	23	—
»	Atep	S. Warouw	505	—	—
»	Palamb a	»	312	—	—
»	Temboan	»	149	—	—
Kakas Remboken	Kakas	J. Tampenawas	4630	11	79
»	Passo	Th. Najoan	1830	—	—
»	Panassen	»	496	—	—
»	Toulian	J. Mandej	510	—	—
»	Kaweng	E. Malonda	628	—	—
»	Kalawiran	»	670	—	—
»	Toulimambet	»	231	—	—
»	Kajuwatu	B. Kilala	313	—	—
»	Karor	»	237	—	—
»	Sombokej	»	75	—	—
»	Remboken	A. Winokan	5050	1	8
»	Parepej	»	665	61	—
»	Kasuratan	K. Lalu	754	—	—
»	Tampusu	»	221	—	—
»	Toulimany	»	133	1	—
Kawangkoan	Tompasso	L. Girot	3297	52	16
»	Tollok	»	691	—	—
»	Tompasso II	»	338	28	1
»	Kanonang	A. Lumentut	950	19	10
»	Pinebetengan	»	400	—	—
»	Tounsewer	»	236	—	—
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	L. Pongai, R. Parengkuan, D. Polä	4662	957	18
»	Sarongsong	H. Wajong	1353	174	—
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Mandagi	1637	272	4
»	Wailan	J. Mandagi	95	107	3
Toulian	Roong	J. Loing	725	—	—
»	Tutu	»	629	—	—
»	Rinegetan	»	460	—	—
»	Tounkuramber	»	583	—	—
»	Wewalintouan	A. C. Tumbel	698	—	106
»	Rerewokan	»	433	3	16
»	Watulambot	»	671	1	—
»	Wewelen	»	615	18	—
Toulumambot	Luaan	W. L. Mamentu	663	—	—
»	Wulauan	»	282	—	—
»	Ranowangko-atas	»	479	—	—
»	Wengkol	»	438	—	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
—	398	—	—	
—	376	—	—	
—	505	—	—	
—	312	—	—	
—	149	—	—	
17	4737	—	—	Deze Heidenen zijn Chinezen en de Mohammadanen vreemdelingen.
4	1834	—	—	
—	496	—	—	
—	510	—	—	
1	629	—	—	
—	670	—	—	
—	231	—	—	
—	313	—	—	
—	237	—	—	
—	75	—	—	
36	5095	—	—	Deze Heidenen zijn Chinezen en de Mohammadanen vreemdelingen.
4	730	—	—	
—	754	—	8	
—	221	—	—	
—	134	—	—	
—	3365	—	—	
—	691	—	—	
—	367	1	—	
—	979	—	—	
—	400	—	—	
—	236	—	—	
—	5637	30	6	De Heidenen in Tomohon zijn Chinezen.
150	1677	2	1	
—	1913	4	3	
1	206	—	—	
—	725	—	—	De 16 eerstgenoemde plaatsen vormen de gemeente van Tondano.
—	629	—	—	Toulian ketjil en Ranomerut vormen één gemeente, zoo ook de beide Makalisungs en de twee Tataarans.
—	460	—	—	Temboan is gecombineerd met Koya.
—	583	—	—	Kampong Djawa en Tegal Redjo worden door afstammelingen van Javanen bewoond. Ook Mohammadanen van elders vestigen zich daar.
62	866	—	—	
35	487	—	—	
—	672	—	1	
12	645	—	—	
—	663	—	—	
—	292	—	—	
3	482	—	—	
—	438	—	—	

DISTRICT.	PLAATS,	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Toulumambot	Kendis	W. L. Mamentu	560	—	43
»	Katinggolau	U. Adam	478	—	22
»	Liningaan	»	593	—	—
»	Taler	»	738	—	—
»	Kiniar	»	931	—	—
»	Papakelan	»	511	—	—
Toulian	Marawas	A. C. Tumbel	117	—	—
»	Kulo	»	110	—	—
»	Koya	B. Wenas	1161	—	—
»	Temboan	»	126	—	—
»	Paloloan	P. Najoan	785	—	—
»	Telap	L. Adam	644	—	—
»	Eris	»	660	—	—
»	Tandengan	E. Lumanaw	730	—	—
»	Maumby	»	268	—	—
»	Seretan	»	348	—	—
»	Kapataran	J. Poliï	723	—	—
»	Kajuroja	»	388	—	—
»	Watulanei	»	408	—	—
Toulumambot	Watumea	L. Adam	516	—	—
»	Toulian-ketjil	P. Najoan	503	—	—
»	Ranomerut	»	309	—	—
»	Tulop	J. Korompis	427	—	—
»	Lalumpei	»	361	—	—
»	Ranowangko-baw.	»	274	—	—
»	Komby	Ch. Pangauw	520	—	—
»	Sawangan	»	183	—	—
»	Kolongan	»	383	—	—
»	Rerer	H. Pesot	551	—	—
»	Kinaleosan	»	123	—	—
»	Makalisung	»	207	—	—
Tonsea	Makalisung	»	155	—	—
»	Tonsealama	W. L. Mamentu	1074	—	—
Toulian	Tataaran	H. Siwi	980	12	—
Tomoh.-Sarongsong	Tataaran	»	998	90	—
»	Rurukan	L. Turambi	720	118	—
»	Kumelembuai	»	270	—	—
Toulumambot	Kampung Djawa	—	—	—	—
Tonsea	Tégal Rédjò	—	—	—	—
Passai-Ratahan-Ponosakan	Ratahan	P. Supit	1325	—	481
	Rasi	J. Laetemia	218	—	5
»	Wioy	J. Supit	506	—	9
»	Pangoe	Pondoog	520	—	6
»	Wongkai	E. Lumentut	360	—	40

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
—	603	—	—	
—	500	—	—	
—	593	—	—	
—	738	—	—	
—	931	—	—	
—	511	—	—	
—	117	—	—	
5	115	—	—	
2	1163	—	—	
—	126	—	—	
—	785	—	—	
—	644	—	—	
—	660	—	—	
—	730	—	—	
—	268	—	—	
—	348	—	—	
1	724	—	—	
—	388	—	—	
—	408	—	—	
—	516	—	—	
—	503	—	—	
—	309	—	—	
—	427	—	—	
—	361	—	—	
—	274	—	—	
—	520	—	—	
—	183	—	—	
—	383	—	—	
—	551	—	—	
—	123	—	—	
—	207	—	—	
—	155	—		
1	1075	—	—	
36	1028	1	—	
2	1090	—	—	
1	839	—	—	
—	270	—	—	
1195	1195	—	—	
339	339	—	—	
—	1906	—	—	
—	223	—	—	
—	515	—	—	
—	526	—	—	
—	400	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Ponosakan	Wian	J. Samallo	117	—	—
»	Reuthenan	J. Lumentut	214	—	—
»	Minanga	M. Supit	285	—	2
»	Patengessan	J. Kandouw	144	—	8
»	Watulinai	E. Ngougalai	126	—	1
»	Noelang	P. Ambitan	24	—	—
»	Liwoetang	A. Vogahaug	989	—	35
Tonsawang	M-Melempar	D. Supit	1049	—	188
»	Pombatu	L. Komalig	1203	—	358
»	Vajanga	D. Watania	168	—	145
»	Kali	G. Makat.	388	—	61
»	Laboe	J. Pangemanon	773	—	413
»	Silian	E. Lengkei	915	—	2
Sondĕr	Sondĕr	N. Lantang en P. Siwu	3341	125	257
»	Kolongan-atas	J. Regar	1306	—	8
»	Kiawa	A. Bimper	1539	—	34
»	Lĕilĕm	»	980	—	3
»	Tintjep	G. P. C. Regar	355	—	1
»	Timbukar	»	197	—	1
»	Tangkunei	»	226	—	—
»	Munte	»	231	—	—
»	Sulaun	H. Sinaulan	889	—	6
»	Pinapalangkow	»	403	—	3
»	Kapoja	»	467	—	—
Kawangkoan	Kawangkoan	J. Runkat	2925	41	5
»	Kaju-uwi	»	602	—	—
»	Tondegesan	Z. Talumepa	791	6	—
»	Tombasian-atas	A. Liando	993	—	113
»	Rano-lambot	»	218	—	—
Tomoh. Sarongsong	Lahendong	J. Raper	840	2	—
»	Rambunan	»	452	6	—
»	Sawangan	»	129	—	—
»	Pinaras	»	558	—	1
»	Pangolombian	Ph. Lasut.	606	77	—
»	Tondangow	»	495	—	—
Tombariri	Tanawangko	S, Welei	1540	142	30
»	Lemoh	O. Turangan	463	227	—
»	Lolah	»	774	162	—
»	Kanatongkor	S. Lantang	352	—	—
»	Taratara	»	1033	541	4
»	Woloan	»	890	478	4
Kakaskassen	Kajawoe	S. Sumendap	442	6	2
»	Kinilow	»	484	54	9

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
—	117	—	—	Bij Gouvernementsbesluit is in den loop van het verslagjaar bepaald, dat in plaats van te Tanawangko de hulpprediker zal gevestigd zijn te Taratara.
72	286	—	—	
—	287	—	—	
1	153	—	—	
96	223	—	—	
641	665	—	—	
—	1024	—	—	
—	1237	—	—	
10	1571	—	—	
—	313	—	—	
—	449	—	—	
6	1192	—	—	
—	917	—	—	
5	3728	1	2	
1	1315	—	—	Wegens de aanhoudende ongesteldheid van den Heer J. A. F. Schwarz en de korte werkzaamheid van zijn opvolger gedurende het verslagjaar, gaat hiernevens geen uitvoerig verslag tot toelichting der statistieke opgaven. De Hulpprediker van Sonder c.a. A. Schoch.
—	1573	—	—	
—	983	—	—	
—	356	—	—	
—	198	—	—	
—	226	—	—	
—	231	—	—	
—	895	—	—	
—	406	—	—	
—	467	—	—	
6	2977	—	—	
—	602	—	—	
—	797	—	—	
—	1106	—	—	
—	218	—	—	
—	842	—	—	
—	458	—	—	
—	129	—	—	
—	559	—	—	
—	683	3	—	
—	495	—	—	
147	1859	2	1	
—	690	—	1	
—	936	5	7	
—	352	—	—	
3	1581	3	3	
—	1372	—	7	
1	451	—	—	
—	547	1	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen	Heidenen.
Kakaskassen	Tinoor	S. Sumendap	470	4	5
Tombariri	Mokoepa	W. Lantang	250	68	—
Kakaskassen	Tatelie	Th. Diën	221	—	8
»	Toha	»	581	—	23
»	Agotei	»	94	—	1
Bantik	Kalasei	J. Kumaunang	170	—	—
»	Malalajang	»	485	—	—
Tombariri	Senduk	W. Lantang	648	—	—
»	Poopoh	J. Wuatën	124	6	—
»	Teling	»	128	—	—
»	Ar. Kumu-Rap	»	125	—	—
»	Sondaken	»	82	—	—
Tombasian	Amoerang	S. Tumbelaka	1758	—	368
»	Boejoengon	»	458	—	—
»	Bitoeng	F. Tumbelaka	332	—	—
»	Ranomea	»	346	—	—
»	Pondang	S. Weool	297	—	—
»	Pinalin	»	113	—	—
»	Lopana	»	221	—	—
»	Ritej	»	353	—	—
»	Malenos	»	150	—	—
»	Malikoe	J. Turangan	408	—	—
»	Kanejan	»	381	—	—
»	Koreng	»	341	—	—
»	Toemaloentoeng	»	435	—	—
Kawangkoan	Pinamorongan	J. Tawas	416	—	—
»	Woewoek	»	692	—	—
»	Romoon-Lansot	»	1289	—	—
»	Wiaoe-Lapi	Th. Pangkei	573	—	—
»	Talaitad	»	336	—	—
Sonder	Toempaan	J. Karwur	664	—	—
»	Metani	»	135	—	—
»	Popontolen	»	131	—	—
»	Lelema.	»	145	—	—
»	Paslaten	E. Lepar	291	—	4
»	Soeloe	»	193	—	—
»	Badjoh	»	30	—	42
»	Toelap	»	214	—	1
»	Poparen				
Romoon	Romoon-bawah	A. Rumengan	1654	—	283
Tompasso	Kumelembuai	J. Pangkei	1053	—	—
»	Wunuk Malola	A. Sarajar	488	—	—
»	Karimbow	»	788	—	—
»	Tokin	»	528	—	—

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
—	479	1	—	
—	318	—	1	
22	251	1	—	
18	622	—	—	
—	95	—	—	
1	171	—	—	
—	485	—	—	
—	648	—	—	
—	130	—	—	
—	128	—	—	
127	252	—	—	
6	88	—	—	
216	2342	—	—	Heidenen-Chineezen.
—	458	—	—	
—	332	—	—	
—	346	—	—	
—	297	—	—	
—	113	—	—	
—	221	—	—	
—	353	—	—	
—	150	—	—	
—	408	—	—	
—	381	—	—	
—	341	—	—	
—	435	—	—	
—	416	—	—	
—	692	—	—	
—	1289	—	—	
—	573	—	—	
—	336	—	—	
98	762	—	—	
—	135	—	—	
—	131	—	—	
—	145	—	—	
1	296	—	—	
—	193	—	—	
62	134	—	—	
37	252	—	—	
—	1937	—	—	
—	1053	—	—	
—	488	—	—	
—	788	—	—	
—	528	—	—	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Protestanten.	Roomschen.	Heidenen.
Tompaso	Wanga	M. Paat	545	—	—
»	Motoling	»	677	—	—
»	Raanan	»	492	—	440
»	Pitjuan	J. Salangka	596	—	1
»	Lompad	»	371	—	—
»	Mopolo	»	524	—	5
»	Pontak	A. Loementa	422	—	—
»	Popo	»	594	—	22
»	Ongkaw	S. Tampemawa	298	—	20
»	Poigar	»	392	—	14
Rumoong	Wakan	J. Tumewu	320	—	
»	Elusan	»	472	—	10
»	Pondas	»	266	—	
»	Tumotowa	»	193	—	
»	Tewassen	»	505	—	4
»	Tawaang	L. Toemewu	155	—	3
»	Tenga Radei	»	184	—	3
»	Tenga Sonder	»	289	—	131
»	Paku-weru	I. Lampoes	478	—	8
»	Paku-ure Boijong	»	1014	—	38

Mohammadanen.	Totaal.	OVERGANGEN.		*Toelichtingen.*
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant	
—	545	—	—	
—	677	—	—	
1	933	—	—	
—	597	—	—	
—	371	—	—	
—	529	—	—	
—	422	—	—	
26	642	—	—	
14	332	—	—	
8	414	—	—	
—	320	—	—	
1	483	—	—	
—	266	—	—	
—	193	—	—	
5	514	—	—	
—	158	—	—	
1	188	—	—	
1	421	—	—	
12	498	—	—	
13	1065	—	—	

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1903.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	Ds. J. A. Th. Krol	24	266	290	31	31
Maumby	Maumby		—	27	27	—	5
»	Kolongan		—	16	16	19	6
»	Kawangkoan		—	7	7	—	1
»	Suwaän		—	9	9	—	1
»	Kuwil		—	12	12	—	3
»	Kaleosan		—	8	8	—	3
Menado	Sawangan		—	18	18	—	—
»	Kamanta		—	10	10	—	2
»	Taumbuluan		4	10	14	4	—
Tomoh.-Sarongsor	Kembes		3	44	47	—	12
Kakaskassen	Koka		—	14	14	9	3
»	Kali		—	16	16	—	2
»	Lotta		—	27	27	—	5
»	Warembungan		2	7	9	—	4
Menado	Kaïjragi		—	3	3	2	—
»	Kaïjwatu		—	2	2	—	—
»	Paniki-di-atas		2	13	15	—	4
»	Paniki-di-bawah		1	12	13	—	—
Bantik	Buha		—	3	3	—	—
»	Bengkol		—	11	11	—	—
Menado	Pandu		—	7	7	—	—
»	Talawaän-Menado		—	2	2	—	—
Bantik	Talawaän-Bantik		—	17	17	—	—
Menado	Tiwoho		—	5	5	—	2
»	Wori		—	3	3	—	—
»	Tongkeyna		—	1	1	—	—
Bantik	Meras		—	3	3	—	—
»	Molas		—	3	3	—	—
»	Bailan		—	16	16	—	—
Menado	Mantehage		26	29	55	—	—
»	Menado-toea		5	20	25	—	—
»	Bonaken		14	47	61	—	—
»	Siladin		—	3	3	—	—
Maumby	Serei		95	65	160	13	12
»	Gangga		15	24	39	9	9
»	Taliseï		72	3	75	3	3
»	Bangka		2	78	80	16	15
Tonsea	Airmadidi	G. Geisler.	—	41	41	—	10
»	Toemaloentoeng	»	—	54	54	—	20
»	Kassar	»	—	14	14	—	6
»	Lembeau	»					

De gemeenten in het ressort van den Hulpprediker van Maoembi stonden van 20 Maart - ult. December 1903 onder de leiding van den Predikant van Menado.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken. huwelijken
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tonsea	Treman	G. Geisler	—	79	79	—	31
»	Watoedambo	»	—	7	7	18	5
»	Toutalette	»	—	12	12	—	3
»	Kema	»	—	12	12	—	5
»	Lausot	»	—	6	6	—	—
»	Lilang	»	—	12	12	6	2
»	Waleo	»	1	25	26	—	—
»	Tandjoeng-merah	»	—	6	6	—	2
»	Sawangan	»	—	30	30	21	11
»	Tanggari	»	—	7	7	25	4
»	Sampiri	»	—	23	23	9	5
»	Roemengkor	»	—	19	19	17	3
»	Soekoer	»	—	27	27	7	2
»	Matoengkas	»	—	51	51	38	14
»	Tatelloe	»	—	41	41	7	19
»	Talawaän	»	—	24	24	—	7
»	Mapanget	»	—	1	—	—	7
»	Tetej	»	—	8	8	7	5
Maoemby	Loempias	»	—	6	6	—	5
»	Kokoleh	»	—	8	8	—	2
»	Kaweroean	»	—	6	6	—	3
»	Paslaten	»	—	9	9	—	3
»	Batae	»	—	18	18	8	3
»	Werot	»	—	10	10	1	3
»	Likoepang	»	—	5	5	8	6
Tonsea	Manembo-nembo	»	—	2	2	—	6
Maoemby	Palais	»	—	9	9	—	—
»	Maen	»	—	3	3	—	—
»	Serawet	»	—	4	4	—	1
»	Koeala-Batoe	»	—	—	—	—	—
Tonsea	Wasian	»	—	6	6	—	—
Maoemby	Moente	»	—	3	3	—	—
»	Koeala-mahi	»	—	36	36	—	—
Tonsea	Sampiran	»	4	7	11	—	—
»	Tinondoan	»	14	2	16	—	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer	3	311	314	59	70
»	Tamaratas	»	—	46	46	23	15
»	Manembo	»	—	23	23	14	—
»	Teep-Simbel	»	—	18	18	17	—
»	Noongan	»	—	12	12	—	—
»	Atep	»	—	23	23	7	4
»	Palamba	»	—	9	9	—	1
»	Temboan	»	1	8	2	4	1
Kakas Remboken	Kakas	»	1	181	182	80	66
»	Passo	»	—	51	51	24	26

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Kakas Remboken..	Panassen	M. Brouwer	—	13	14	11	9
» ..	Kalawiran	»	—	31	31	2	3
»	Toulian	»	—	20	20	18	10
»	Kaweng	»	—	13	13	20	11
»	Toulimembeh	»	—	19	19	7	1
»	Kajawatu	»	—	10	10	10	3
»	Karor	»	—	10	10	8	—
»	Sombokej	»	—	—	—	5	1
» ..	Remboken	»	—	192	192	59	42
»	Kasoeratan	»	—	22	22	12	10
» ..	Parepej	»	—	26	26	15	5
»	Tampusu	»	—	9	9	8	—
» ..	Toulimanej	»	—	4	4	3	2
Kawangkoan	Tompasso	»	3	128	131	44	43
»	Tollok	»	—	30	30	12	13
»	Kanonang	»	—	20	20	10	11
»	Tompasso II	»	—	21	21	1	—
»	Pinebetengan	»	—	19	19	14	14
»	Tounsewer	»	—	8	8	9	7
Tom. Sarongsong..	Tomohon	J. Louwerier	4	197	201	149	46
»	Sarongsong	»	2	51	53	62	17
Kakaskassen	Kakaskassen	»	4	68	72	—	21
»	Wailan	»	2	5	7	—	1
Toulian	Roöng	J. H. Rooker	—	34	34	—	2
»	Tutu	»	—	24	24	—	7
»	Rinegetan	»	—	25	25	—	5
»	Tounkuramber	»	—	12	12	—	7
»	Wewalintouan	»	1	27	28	—	8
»	Rererokan	»	—	19	19	—	8
»	Watulambot	»	—	23	23	—	8
»	Wewelen	»	—	21	21	—	4
Toulumambot	Kiniar	»	—	48	48	—	5
»	Taler	»	—	28	28	—	9
» ..	Liningaän	»	—	23	23	—	4
»	Katinggolan	»	—	19	19	—	8
»	Kendis	»	—	14	14	—	2
»	Wengkol	»	—	10	10	—	3
»	Ranowangko-atas	»	—	23	23	—	4
»	Luaan	»	—	26	26	—	5
»	Wulauan	»	—	19	19	—	1
»	Kinaleosan	»	—	2	2	—	2
»	Makalisung	»	—	13	13	—	3
»	Rerer	»	—	17	17	—	3
»	Kolongan	»	—	16	16	—	1
»	Sawangan	»	—	6	6	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Toulumambot	Kombij	J. H. Rooker	—	19	19	—	6
»	Ranawang.–bawah	»	—	9	9	—	1
»	Lalumpei	»	—	13	13	—	6
»	Tulap	»	—	16	16	—	3
»	Kapataran	»	—	31	31	—	10
Toulian	Kajuroja	»	1	19	20	—	5
»	Watulanei	»	—	12	12	—	5
»	Telap	»	—	17	17	—	8
»	Watumea	»	—	23	23	—	3
Toulumambot	Eris	»	—	24	24	—	2
Toulian	Tandengan	»	—	39	39	—	3
»	Toulian-ketjil	»	—	30	30	—	2
Toulumambot	Ranomerut	»	—	—	—	—	—
»	Papakelan	»	—	30	30	—	5
»	Koija	»	—	44	44	—	8
Toulian	Temboan	»	—	6	6	—	—
»	Tonsealama	»	—	47	47	—	7
Tonsea	Marawas	»	—	2	2	—	1
Toulian	Pololoan	»	—	35	35	—	5
»	Seretan	»	—	20	20	—	3
»	Maumbij	»	—	11	11	—	2
»	Tataäran	»	—	94	94	—	13
T. Tom. Sarongs.	Rurukan	»	—	18	18	—	5
Tomoh. Sarongson	Kumelembuai	»	—	16	16	—	—
»	Kulo	»	—	3	3	—	—
Toulian	Masarang	»	—	—	—	—	—
Pass. Rat.-Ponos.	Ratahan	H. L. Langevoort	14	45	59	—	11
»	Rasi	»	27	15	42	16	—
»	Pangoe	»	—	29	29	12	2
»	Wiay	»	—	33	33	8	4
»	Benthenan	»	—	6	6	11	4
»	Minanga	»	—	8	8	3	3
»	Tatengessan	»	—	1	1	6	—
»	Wiau	»	—	5	5	6	—
»	Wongkai	»	3	16	19	7	—
»	Liwoedong	»	3	45	48	—	14
»	Watulinai	»	—	13	13	1	—
Tonsawang	Moend. Molompar	»	3	37	40	4	12
»	Kojanga	H. L. Langevoort	12	8	20	—	4
»	Tombatoe	»	16	81	97	16	16
»	Kali	»	11	21	22	6	2
»	Silian	»	2	49	51	29	4
»	Laboe	»	11	35	46	—	18
Pass. Rat.-Ponos.	Belang	»	2	2	4	—	—
Sondër	Sonder	J. Alb. T. Schwarz	6	79	85	—	23

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		J. Alb. T. Schwarz					
Sonder	Kolongan-atas	en S. Schoch	3	34	37	—	13
»	Kiawa	»	1	45	46	—	7
»	Leilem	»	—	26	26	—	9
»	Tintjep	»	—	7	7	—	5
»	Timbukar	»	—	3	3	—	—
»	Tangkunei	»	—	19	19	5	1
»	Munte	»	—	10	10	3	—
»	Saluun	»	—	33	33	—	2
»	Pinapalongkow	»	—	21	21	—	—
»	Kapoja	»	—	20	20	—	3
Kawangkoan	Kawangkoan	»	—	138	138	—	44
»	Kaju-uwi	»	—	31	31	—	7
»	Tondegesan	»	—	30	30	—	4
»	Tombasian-atas	»	2	41	41	—	7
»	Rano-lambot	»	—	10	10	—	—
Tom. Sarongsong	Lahendong	»	—	27	27	—	6
»	Rambunan	»	—	13	13	—	1
»	Sawangan	»	—	6	6	—	—
»	Pinaras	»	—	27	27	36	5
»	Pangolombian	»	—	13	13	—	1
»	Tondangow	»	—	8	8	—	4
Tombariri	Tanawangko	C. J. I. Sluyk	—	62	62	—	13
»	Lemoh	»	1	22	23	—	3
»	Lolah	»	1	46	47	15	10
»	Ranotongkor	»	—	21	21	—	2
»	Taratara	»	2	57	59	13	12
»	Woloan	»	2	46	48	—	4
Kakaskassen	Kajawoe	»	1	24	25	—	6
»	Kinilow	»	—	20	20	—	8
»	Tinoor	»	1	26	27	—	4
Tombariri	Mokoepa	»	—	14	14	—	—
Kakaskassen	Tatelie	»	5	13	18	—	2
»	Koha	»	2	30	32	—	7
»	Agotei	»	1	5	6	—	—
Bantik	Kalasei	»	—	3	3	—	—
»	Malalajang	»	—	17	17	—	2
Tombariri	Sendak	»	—	31	31	—	2
»	Poopoh	»	—	3	3	—	—
»	Teling	»	4	13	17	—	—
»	A. Kuma— Rap	»	—	5	5	—	—
»	Sondaken	»	—	—	—	—	1
Tombasian	Amoerang c.a.	E. W. G. Graafland	—	106	106	46	18
»	Bitoeng c.a.	»	1	35	36	—	7
»	Pondang	»	—	5	5	—	1
»	Pinalin	»	—	5	4	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Gedoopten.			Aangenomen lidmaten.	Voltrokken huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tombasian	Lopana	E. W. G. Graafland	—	4	4	—	4
»	Ritej c.a.	»	—	25	25	—	8
»	Malikoe	»	—	8	8	26	1
»	Kanejan	»	—	19	19	4	1
»	Koreng	»	—	13	13	8	1
»	Toemaloentoeng	»	—	12	12	6	–
Kawangkoan	Pinamorongan	»	—	22	22	7	1
»	Woewoek	»	—	29	29	—	2
»	Ramoon-Lansot	»	1	48	49	62	10
»	Lapi	»	—	27	27	16	4
»	Talaitad	»	—	20	20	12	2
Sondër	Toempaan	»	—	24	24	—	7
»	Metani	»	—	6	6	—	3
»	Popontolen	»	—	2	2	—	2
»	Lelema	»	—	3	3	—	4
»	Paslaten	»	—	8	8	—	1
»	Soeloe	»	—	2	2	—	–
»	Badjoh	»	—	—	—	—	–
»	Poparen c.a.	»	—	5	5	—	5
Romoön	Romoon-bawah	»	11	68	79	—	8
Tompasso	Kúmělembúai	J. S. de Vries	—	47	47	37	7
»	Wúwúk-Malola	»	—	35	35	18	2
»	Karimbow	»	—	37	37	26	7
»	Tokin	»	—	27	27	12	3
»	Wanga	»	—	25	25	17	10
»	Motoling	»	—	37	37	25	3
»	Raänan	»	2	28	30	22	–
»	Pitjúan	»	—	27	27	18	4
»	Lompad	»	—	16	16	15	1
»	Mapolo	»	—	29	29	18	–
»	Pontak	»	—	25	25	30	6
»	Popo	»	4	24	28	6	3
»	Ongkaw	»	6	9	15	12	5
»	Poigar	»	5	17	22	30	3
Rumoong	Paku-ure Boj.-atas	»	—	39	39	9	2
»	Paku-wěru	»	3	17	20	13	1
»	Těnga-Sonder	»	2	14	16	14	1
»	Těnga-Radei	»	—	5	5	8	–
»	Tawaang	»	—	8	8	4	–
»	Téwassen	»	—	29	29	—	4
»	Túmotoa	»	—	11	11	12	1
»	Pondos	»	—	23	23	2	2
»	Elúsan	»	—	23	23	—	1
»	Wakan	»	—	29	29	10	6
			22	584	606	358	72

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1903.

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
1	*Menado*	Negeri-Baharu.	J. Palet.....	105	45	150	120	Ds. Krol. 18 scholen.
2	„	Ticala	Tirajo	105	26	131	101	
3	„	Kaïwatoe.....	Th. Tarandung	13	11	24	17	
4	„	Kamanta.....	H. Turangan...	20	12	32	20	
5	„	Pandu	J. Senduk.....	17	13	30	23	
6	„	Wori						
7	„	Tongkeyna.....	D. Lantang.....	15	5	20	13	
8	„	Paniki-atas.....	A. Mantiri	16	14	30	15	
9	„	Toumboeloean..	L. Montolaloe..	4	16	20	17	
10	*Kakaskassen*.....	Koka.....	H. Wowor.....	18	11	29	23	
11	„	Kali	E. Paät	25	5	30	25	
12	„	Waremboengan.	I. Kalalo.....	32	15	47	25	
13	*Bantik*.....	Molas.....	N. Maramis.....	14	6	20	16	
14	„	Belang	B. Pusung.....	20	5	25	18	
15	„	Buha.....	A. Koenondo....	17	3	20	5	
16	„	Bengkol.....	W Mongan.....	30	15	45	25	
17	„	TalawaänBantik	C. Roemambi..	19	2	21	13	
18	*Maumby*.....	Serey	H. Maturdas ..	—	—	70	40	
19	*Tonsea*.....	Waleö.....	J. Gumampouw	36	24	60	45	G. Geissler. 12 scholen.
20	„	Lansot	H. Wagin.....	12	11	23	15	
21	„	Tandjong-merah	Kaunang.....	11	10	21	20	
22	„	Manembonembo	A. Kandio	6	7	13	12	
23	„	Watudambo.....	J. Tampi	8	7	15	15	
24	„	Tontalette	J. Lotulung.....	15	14	29	25	
25	„	Lembeanl.....	T. Gumampouw	34	31	65	57	
26	„	Sampiri	S. Tuerah.....	30	25	55	42	
27	„	Tanggari	C. Kalempouw.	50	40	90	82	
28	„	Rumengkor.....	F. Kumaunang	20	19	39	26	
29	„	Soekoer..... ..	E. Gigarlaki....	25	36	61	46	
30	*Maumby*.....	Keweroean	B. Gompi.....	11	6	17	15	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
31	*Langowan*	Tumaratas.....	A. Kuhu.....	92	50	142	126	M. Brouwer. 23 scholen.
32	„	Manembo.....	R. Rondoh	55	40	95	74	
33	„	Kelelondej	S. Kaawoan	30	17	48	41	
34	„	Teep-Simbël.....	K. Tangkulung	71	29	100	74	
35	„	Palamba.....	A. Puah	22	13	35	32	
36	„	Temboan.....	C. Pandeirot....	17	13	30	26	
37	*K. Remboken*....	Panassen.....	R. Sakul.....	25	21	46	38	
38	„	Kalawiran.....	S. Wowiling....	25	16	41	34	
39	„	Toulian.....	J. Mamahit.....	50	34	84	68	
40	„	Kaweng.....	S. Rumondor...	54	46	100	79	
41	„	Toulumembet...	A. Sakul.....	26	20	46	39	
42	„	Kajuwatu.....	E. Sagaij.....	35	12	47	45	
43	„	Sombokej.....	W. Tumiwang..	10	7	17	15	
44	„	Kasuratan.....	F. Palandi.....	94	57	151	98	
45	„	Parepej.....	J. Pangajow....	58	31	89	78	
46	„	Tampusu.....	H. Tendean.....	18	11	29	24	
47	„	Toulimanej	E. Kamu.....	11	10	21	18	
48	*Kawangkoan*	Tompasso.....	K. Masinambow	117	58	175	156	
49	„	Tollok.....	D. Musak.....	67	56	123	79	
50	„	Kanonang.....	S. Mandej.....	78	49	127	74	
51	„	Pinebetengan ..	A. Salaki	59	57	116	78	
52	„	Tounswer.....	J. Pangemanan	31	29	60	52	
53	„	Tompasso II....	A. Umboh	43	23	66	39	
54	*Tom.-Sarongsong*	Tomohon	L, Undap	111	98	209	196	J. Louwerier. 4 scholen.
55	„	Sarongsong	S. Rotti	132	76	208	163	
56	*Kakaskassen*.....	Kakaskassen	L. Wilar.....	136	78	214	172	
57	„	Wailan	D. Liuw	16	7	23	17	
58	*Toulian* en *Toulumambot*..	Tondano	Ph. Tangkouw..	205	218	432	360	
59	*Toulian*	Koija.....	P. Tulis	100	96	196	102	J. H. Rooker. 16 scholen.
60	„	Marawas	T. Togas.....	16	10	26	25	
61	„	Kulo	Hb. Siwi	11	11	22	17	
62	„	Palolan	J. Tangkere	52	32	84	53	
63	„	Tandeugan.....	W. Rantung....	40	56	96	74	
64	„	Maumby	A. Legoh	37	27	64	52	
65	„	Seretan	M. Legoh.....	41	23	64	50	
66	„	Kajuroja	G. Tendean.....	37	28	65	44	
67	*Toulumambot*....	Papakelan	D. Lasut.....	34	37	71	49	
68	„	Watumea	M. Legoh.....	11	25	36	21	
69	„	Ranowangko	J. L. Karompis	34	24	58	55	
70	„	Sawangan	G. da Costa	20	15	35	31	
71	„	Kolongan.....	R. Apouw.....	37	30	67	62	
72	„	Kinaleosan.....	E. Watulingas..	14	16	30	27	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
73	*Tom.-Sarongsong*	Kumelembuai ..	F. Poliï.....	24	25	49	38	
74	*Pas.Rat.Ponosak.*	Wiau...	J. Samallo.....	25	14	39	39	H. L. Langevoort. 11 scholen.
75	„	Benthenan	J. Lumentut....	21	17	38	38	
76	„	Patengessan	J. Kandou	17	12	29	29	
77	„	Minanga	M. Supit	29	20	49	49	
78	„	Watulinai	A. Ngongalei...	21	8	30	30	
79	„	Belang	G. Goni.....	42	10	52	52	
80	„	Rasi	J. Laetemia.....	31	20	51	51	
81	*Tonsawang*.....	Kojanga	A. N. Watania	25	11	36	36	
82	„	Kali	D. Kuwuwury..	50	30	80	80	
83	„	Loboe..	G. Makat.....	21	15	36	36	
84	„	Silian.....	E. Lengkei.....	72	31	103	103	
85	*Sonder*	Sonder	Wilfried Koho..	163	174	337	185	Dr. S. Schoch. 16 scholen.
86	„	Kiawa	S. Rakian	137	91	228	178	
87	„	Lĕilĕm	M. Parengkuan	46	60	106	86	
88	„	Timbukar.....	P. Semet.....	23	13	36	21	
89	„	Tangkunei.....	A. Tambuwun..	25	31	56	32	
90	„	Munte.....	S. Mawunta.....	45	30	75	64	
91	„	Suluun	J. A. Th. Regar	64	41	105	67	
92	„	Pinapalongkow.	J. Turangan	55	25	80	52	
93	„	Kapoja	A. Tangkilisan.	38	31	69	42	
94	*Kawangkoan*	Kaju-uwi.....	M. Mangindaan	69	38	107	79	
95	„	Rano-lambot	R. S. Rumokoi	36	15	51	38	
96	*Tom.-Sarongsong*	Pinaras	H. Wenur	60	32	92	34	
97	„	Rambunan	W. Gĕrung	48	25	73	64	
98	„	Sawangan.....	H. Mangowal ..	15	8	23	16	
99	„	Pangolombian ..	S. Undap...	60	44	104	67	
100	„	Tondangow	Z. Pio.....	52	45	97	61	
101	*Tombariri*.....	Lemoh	P. Palit.....	30	16	46	38	C. J. I. Sluyk. 17 scholen.
102	„	Ranatangkor	R. O. Wongkar.	37	21	58	42	
103	„	Woloan	J. Wĕhantouw.	88	61	149	89	
104	*Kakaskassen*.....	Kajawoe.....	P. Wohon	51	31	82	60	
105	„	Kinilaw	E. Nangka.....	31	29	60	45	
106	„	Tinoör	A. Longdong....	54	17	71	33	
107	*Tombariri*.....	Mokoepa.....	L. Puah	17	18	35	25	
108	*Kakaskassen*.....	Tatelei	M. Sompi	19	9	28	18	
109	„	Koha.....	M. Sembel.....	32	16	42	30	
110	„	Agotei.....	D. Surentu.....	18	3	21	14	
111	*Bantik*.....	Kalasei.....	P. Mongan.....	20	8	28	10	
112	„	Malalajang.....	J. Poloan	22	8	30	11	
113	*Tombariri*	Senduk.....	J. Lutam.....	50	39	89	51	

Nommer.	Namen der Districten.	Namen der Plaatsen.	Namen der Onderwijzers.	Kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomende.	
114	*Tombariri*	Poopoh	N. Fasik	13	4	17	12	
115	„	Feling	J. Sindua	11	8	19	16	
116	„	Ar. Kumu-Rap.	Ph. Ratu	16	9	25	20	
117	„	Sondaken	S. Ontoh	10	11	21	17	
118	*Tombasian*	Bit.-Ranomea	J. Moendoeng	16	23	39	28	E, W. G. Graafland. 17 scholen.
119	„	Pondang	S. Lepar	53	34	87	62	
120	„	Pinalin	P. Lintjewas	13	8	21	18	
121	„	Lopana	J. Sondak	23	19	42	33	
122	„	Ritej	D. Tuwo	67	40	107	84	
123	„	Kanejan	H. Tamunu	37	30	67	52	
124	„	Koreng	W. Rumengan	43	34	77	64	
125	„	Toemaloentoeng	P. Kilapong	43	37	80	41	
126	*Kawangkoan*	Romoon-Lansot	P. Rompas	121	70	191	171	
127	„	Talaitad	R. Tutu	34	21	55	45	
128	*Sonder*	Toempaän	J. Tambajong	75	51	126	58	
129	„	Ponpontolan	P. Tumiwa	15	10	25	18	
130	„	Lelema	J. E. Lasut	19	7	26	21	
131	„	Paslaten	O. Pratasis	21	19	40	30	
132	„	Soeloe	F. Marentak	23	16	39	36	
133	„	Badjoh	C. Sumarab	11	3	14	10	
134	„	Poparen	J. Manembo	18	10	28	23	
135	*Tompasso*	Malola	J. Polla	64	46	110	90	J. S. de Vries. 18 scholen.
136	„	Karimbow	J. Piring	80	36	116	98	
137	„	Tokin	M. Merentek	47	36	83	60	
138	„	Wanga	A. Londa	51	53	104	61	
139	„	Raanan	A. Rantúng	74	30	104	33	
140	„	Pitjúan	J. Tanor	52	25	77	53	
141	„	Lompad	D. Rindorindo	46	29	75	57	
142	„	Mopolo	W. Púrúkan	71	29	100	59	
143	„	Popo	Th. Masinambow	44	30	74	45	
144	„	Ongkaw	J. Rasú	39	8	40	24	
145	*Rumoong*	Pakú-úre	W. Keintjém	76	36	112	71	
146	„	Tĕnga Radei	L. Mandagi	33	13	46	37	
147	„	*Tawaang	J. Winĕrúngan	20	10	30	17	
148	„	Tĕwessen	J. Pangkei	46	23	69	49	
149	„	Túmotoa	S. Umboh	27	21	48	34	
150	„	Pondos	J. Rempowatú	32	19	51	35	
151	„	Elúsan	M. Túmújú	44	29	73	45	
152	„	Wakan	N. Rondonúwú	48	26	74	59	
			Totaal	887	499	1386	927	

* Alle scholen zijn gesubsidiëerd behalve Tawaang, waarvoor subsidie is aangevraagd over 1904.

CORRIGENDA.

Mededeelingen XLVII.

Pag. 125, 3e reg. staat: door Alb. C. Kruijt: te lezen: door A. Kruijt.

Pag. 125 de Noot (1) 1e reg. staat: samengesteld door mijn Alb. enz.; te lezen: samengesteld door mijn broeder Alb. C. Kruijt.

Pag. 487, 2e reg. staat: Hiebrink: te lezen: Hiebink.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Gebruiken in het maatschappelijk leven der Bataks,

door J. H. MEERWALDT.

Over dit onderwerp werd in het jaar 1898 in de Bataklanden zelf een brochure uitgegeven, door een ontwikkelden inlander, Bataksehen prediker, in zijn moedertaal geschreven, ter beantwoording van een door de zendelingen in Silindoeng en Toba uitgeschreven prijsvraag. Met deze laatste werd het dubbele doel beoogt, niet alleen de zendelingen beter op de hoogte te brengen van de zeden en gewoonten van het volk, dat hun tot object van hunnen arbeid strekt, maar ook de kennis daarvan voor het volk zelf niet verloren te laten gaan. Waarschijnlijk wekt het laatste eenige bevreemding bij den Lezer. Toch was het eene behoefte, die door velen werd gevoeld. De snelle uitbreiding van het Christendom had bij de geheele ontstentenis van geschreven wetten een toestand in het leven geroepen, waarin willekeurige afwijkingen van hetgeen tot dusverre als goed fatsoen gegolden had, meer en meer op den voorgrond traden. Soms geschiedde zulks uit moedwil, veelal echter uit onkunde of verbouwereerdheid; het opkomend geslacht kende de oude zeden en gewoonten slechts ten deele of in 't geheel niet, terwijl de ouderen van dagen vaak in twijfel verkeerden, wat zij daarvan aan de jongeren mochten overleveren en wat als met den geest van het Evangelie in strijd diende verworpen te worden. Zulk een toestand van gisting is in de geschiedenis der volken niets vreemds. Tot klaarheid daarvan kan het slechts langzamerhand komen. De uitgegeven brochure wil voor de Bataks slechts authentiek vaststellen wat van het uit de tijden der voorvaderen overgeleverde in het maatschappelijk leven recht van gewoonte heeft ver-

kregen; maar zal dan verder daartoe leiden, dat men nauwkeurig overweegt, wat onder het regime van het Christendom al of niet mag blijven bestaan.

Van deze brochure, door een inboorling voor zijne volksgenooten geschreven, mag dus met recht verwacht worden, dat zij eene nauwkeurige beschrijving van de zeden en gewoonten van het volk geeft, nauwkeuriger dan een Europeesch vorscher haar in het licht zou kunnen geven. Uit dien hoofde werd tot mij het verzoek gericht, haar in het Nederlandsch te vertalen en door dit Tijdschrift te doen publiceeren. Ofschoon die taak niet juist gemakkelijk kan heeten, wil ik haar toch gaarne aanvaarden.

De Bataksche tekst is op vele plaatsen zeer beknopt. De schrijver kon bij zijne lezers kennis der gewone inlandsche toestanden veronderstellen. Ik zal daarom veel moeten omschrijven, of door een noot of aanteekening moeten verklaren. Dit laatste zal ik echter als altoos min of meer stoorend zooveel mogelijk trachten te vermijden.

De Bataksche prediker deelt dus het volgende mede:

Alle menschen staan onderling in maatschappelijk verkeer, hetzij ten goede, hetzij ten kwade. Zoo is het ook in het Batakdom gelijk wij thans vernemen zullen.

(Ik maak) *zes groote afdeelingen:*

I. Het maatschappelijk verkeer in het huisgezin.
II. Het maatschappelijk verkeer onder aangehuwde bloedverwanten.
III. Het maatschappelijk verkeer in het bondgenootschap.
IV. Het maatschappelijk verkeer ter zake der heidensche religie.
V. Het maatschappelijk verkeer in den oorlog.
VI. Het maatschappelijk verkeer in het algemeen. (1)

(1) De Bataksche auteur heeft steeds het woord *porsaoron* gebruikt, dat eigenlijk *vermenging* beteekent. Ter wille van de gelijkluidendheid heb ik het hier doorloopend met *maatschappelijk verkeer* vertaald. Men zou er hier en daar ook andere woorden voor kunnen kiezen, als: *verbinding, gemeenschap, aanraking.*

I. *Het maatschappelijk verkeer in het huisgezin.*

a. der echtgenooten,

b. met de kinderen.

Uit vrijen gaan. Er zijn verschillende oorzaken, waarom men uit vrijen gaat. Soms zijn de ouders van een jongeling reeds bejaard (wordt bedoeld: hoofdzakelijk de moeder), en gaat zijn vader, terwijl hij nog klein is, er met hem op uit, opdat het meisje hen in hun arbeid kome helpen. Zoo doen het vaak de rijken. In Laag Toba echter (de laaggelegen landschappen aan het Tobameer) loopt deze wijze vaak op iets heel leelijks uit, want voor den zoon wordt een vrouw gekozen, maar in het verborgene behoort zij den vader. Anderen zoeken een vrouw, omdat hun leeftijd toereikend en hun lichaam krachtig genoeg is, om in het levensonderhoud van een gezin te voorzien. Zoo geschiedt het meestal bij armen, en daar hun geld ontoereikend is, moeten zij vaak lang bij een meisje aanhouden, eer het toestemt. Dit gebeurt echter ook wel met de zonen der rijken wegens hun hoogmoed, gelijk het spreekwoord zegt: Boven heeft men het ledige, beneden het vastere (meer compacte) te zoeken (t. w. in het water, wanneer men ongepelde rijst weekt).

Oogmerken bij het vrijen. Men heeft ook verschillende oogmerken, wanneer men een meisje tot vrouw zoekt. 1. Men ziet op den rijkdom harer bloedverwanten. Men onderwerpt zich er aan, eerst veel verlies te lijden, want (later) zal men vele geschenken ontvangen. Maar ofschoon ook de bloedverwanten rijk zijn, blijft een meisje toch nu en dan lang achter (ongekozen), wanneer zij zich niet mild betoonen. Toch is zulk een meisje steeds hoog in prijs, want men vindt er (anders) geen, waarop men zich tegenover anderen zou kunnen beroemen en denkt dan: „Is het ook pijnlijk grieven te koesteren, nog pijnlijker is het, daartoe geen oorzaak te hebben" (wanneer de bloedverwanten van het

meisje n.l. arm zijn), en „gelijk men eene slang in een strik vangt, gaat het ook als men van aangehuwde bloedverwanten voordeelen geniet; indien zij niet gevangen wordt aan het begin (den kop), dan toch in het midden, en zoo niet daar, dan toch aan het eind (de staart)."

2. Men zoekt macht en eer. Daarom zoekt men steeds de dochters der vorsten en machtigen, opdat men hebbe waarop men steunen kan tegenover den vijand, tegen roovers, overspelers en geweldenaars, want tegen zulken moest men vroeger steeds bescherming zoeken, daarom zag men daarnaar uit bij de keuze eener vrouw.

3. Lichamelijke schoonheid. Terecht heeft het Batakdom dit spreekwoord: Schoonheid kan men niet eten, maar wel wat men met werken wint. Want is ook het merg der bananenstammen schoon van aanzien (n.l. helder wit), het is ijskoud; maar is het zoutzakje ook zwart (dus onoogelijk), lekker is hetgeen het bevat. (1) Wie dus slechts op uitwendige schoonheid ziet, is met ijdelheid behept, want er zijn niet velen, bij wie uitwendige schoonheid met inwendige deugdzaamheid gepaard gaat; zij, wier gedaante schooner is, zijn het gewoonlijk, die het meeste kwaad doen; want wanneer er een samenloop van menschen plaats heeft, als bij feesten, op de markten of waar muziek gemaakt wordt, zijn zij steeds vol ijver om er bij te zijn, opdat de menschen naar hen zullen kijken. Zulken worden het meeste gekozen door wellustigen, want het oog van een jongeling wordt wel eens begeerig, ziende de vaardigheid (van een meisje) in het dansen, waardoor hij haar vervolgens tot vrouw kiest.

Hoe jongelieden onderling verkeeren. Voor ongehuwde jongelieden, jongelingen en jongedochters, bestaat er eene wijze van verkeer *taroetaroean* geheeten, waarbij het aldus toegaat. Terwijl de meisjes in huis of op de dorpsplaats

(1) De Bataks eten gaarne zout.

's avonds bij elkander zijn, komen de jongelingen hen bezoeken. Dan zeggen de jongelingen tot de meisjes of ook omgekeerd: „Laten we (aandeelen) bij elkander leggen." Wanneer de meisjes zulks het eerst zeggen of het uitlokken, spreken zij aldus: „Laat ons toch voor u een maaltijd bereiden!" De jongelingen antwoorden: „Indien gij ons een gunstbewijs wilt geven, is het goed." Daarop zeggen de meisjes weder: „Er zijn wel (veld) vruchten (w.z. rijst) al moesten wij ze ook leenen, maar wat toespijs betreft, die kunnen wij niet krijgen, zelfs al was die te koop; er is geen geld, want wij verstaan het niet, geld te winnen." Dan antwoorden de jongelingen: „Als er maar rijst is; toespijs zal gezocht worden, zelfs wanneer wij er onze sjaals voor moesten tot pand geven." Zoo geschiedt het werkelijk nu en dan, dat de meisjes een maaltijd bereiden, waarvoor de jongelingen de toespijs bezorgen, een varken of kippen.

Een ander gebruik, dat veel overeenkomst met het vorige heeft, is het *marambangan* (meening uitvorschen), maar het is van meer beteekenis; want daarbij geven de jongelingen eene koe of een buffel, terwijl de meisjes rijst en een grooten visch bijleggen, wanneer zij kinderen van goed bemiddelden onder elkander zijn. Indien dat echter werkelijk plaats heeft, geschiedt het met medeweten en op aanmoediging der wederzijdsche ouders.

In den tijd der jeugd houden zich jongelingen en jongedochters het meest met allerlei spel bezig, zooals: liedjes, verhalen, fluitspel, het mondharpje en het mondorgeltje. Bij avond, als de maan schijnt of de sterren helder glanzen, gaat het op de dorpsplaats en ook in de huizen er levendig toe. Er worden problemen voorgelegd en raadsels opgegeven. Ook wordt er gezongen.

Tot vermaak der ouderen van dagen worden er *ende boerdjoe* (zangen van ernstigen aard) voorgedragen. De zanger wordt begeleid door een klein en een groot muziekbekken

en een tweesnarige guitar en moet zeer kunstvaardig zijn, want hij bezingt gebeurtenissen (dus een soort van epos) als: *Siboroe*, *Loemiap*, *Nan Tingka*, of ook (door hem ondervonden) vreugde of leed. Zulke zangen gaan ook wel eens met voorspellingen gepaard. Ook de vrouwen betoonen zich bedreven in het zingen, maar zij zingen steeds gemeenschappelijk, hoe groot ook hun aantal is. Hunne zangen zijn als deze:

1. Soeloesoelie (1) bintang toe laklak ni antaladan; niarit batang garoedoe, bahen simpe ni tangan. Na so loepa di oehoem, na so lolos ho di padan; na taloe di oendang-oendang, i ma na so haoelahan.

De sterren beschijnen de calidium; men snijdt de garoedoeschelp, om te maken een ring voor de hand. Vergeet niet het recht, wees niet nalatig in een verbond; want wie het in (het oplossen van) raadselen verliest, kan zulks niet weder goedmaken.

De zin van dit liedje is deze: De sterren doen hun plicht; men neemt voor zijn werk het geschikte materiaal. Gij nu, wees niet vergeetachtig in hetgeen, waaraan gij moet denken; want lost gij een raadsel (of probleem) niet op, gij kunt die schande niet van u afwisschen.

2. Ho, ale bintang, oenang ho morbintangbintang; sinoean do bintatar, mandjodjori dompak gindjang. Ho, da baoa, oenang ho morbilang-bilang; hoesoean do padanta, ho do na girgiran sirang.

Gij, o ster, wees niet met sterrenfiguurtjes bedekt; men plant den bintatar-boom, hij doet (zijn takken en bladen) omhoog gaan. Gij, o man, doe niemand verwijtingen; ik heb onze verbintenis geplant, gij zijt het, die wil scheiden.

Hiervan is de beteekenis de volgende: O ster, schijn steeds helder door, zonder knipoogend geflonker; men plant een bintatar-boom om schaduw te geven, en hij zendt zijne takken en bladeren naar omhoog (doet dus van zelf, wat hij doen moet). Gij dus, o man, hebt geen ander iets te verwijten; want waar ik een verbintenis met u maak, zijt gij het, die haar wilt verbreken.

(1) *Soeloesoeli* moet *soeloesoeloe* zijn of *soeloesoeloei* met uitlating of uitstooting van de laatste *oe*.

Men heeft ook *ende gasgas* (scherts-liedjes), waarbij men niet op het bekken slaat, maar die alleen opgezegd worden (w. z. op een zekeren dreun) als deze:

Tandoek ni roema diroeangi borongborong. Hamoe pandoeda i, lehon hamoe ahoe sanggolom. Molo na lehononmoe, asa niongomongom; molo so lehononmoe, asa lao aoe modom.

Ngaloet ma da sasabi, na so morlanggoe doea. Magendat boeloeholboeng, eatan ni siroeba. Ngaloet ma aoe on, na so moroelos doea; molo manorop omboen, manarira toe boetoeha.

De hoornen (versierselen) van het huis worden door boorkevers uitgehold. (1) Gij, rijststampsters, geeft mij een handjevol. Indien gij het geeft, wil ik het kauwen; geeft gij het niet, dan ga ik slapen.

Ellendig is een sikkel, die geen twee ringen heeft. (2) Een reeds gebogen bamboe buigt door, wanneer er zich een rijstvogeltje op zet. Ellendig ben ik, die geen twee sjaals bezit; (3) want daalt de nevel neder, de koude doordringt mijn lichaam.

Voorts heeft men beurtzangen, waarin twee personen elkander beantwoorden. Zij zijn aldus:

Pege sangkarimpang, halas sahadanghadangan; tole morende taripar, nanget masiadjaradjaran.

Eén wortel gember is gelijk een zak vol „langkoewas" = wortel; op! laten wij beurtzangen zingen, om elkaar met zachtheid te onderwijzen. (4)

Het antwoord daarop luidt:

Toetoer boeloeng ni boeloe dompak mata ni ari. Ianggo ende i tole djolo taroengkai. Na so toepa mansohot be mareak morsitorang ari. Ia lodja hita i, sohod djo mordaonbari.

De bladeren der bamboe schieten op naar de zon. Aangaande het lied, vooruit maar, laten wij het te voorschijn brengen. Wij mogen niet meer ophouden tot het aanbreken van den dag. Wanneer wij het moede zijn, zullen wij ophouden met sirih-kauwen (of rooken). (5)

---

(1) D. w. z. *ik krijg slaap*, want de zwarte boorkeevers zijn de oogen.

(2) T. w. in het gebruik, want twee ringen moeten den uit twee helften bestaanden steel samenhouden.

(3) W. z. die ongehuwd ben.

(4) Bedoeld wordt dat men in zijn woorden alle scherpte te vermijden heeft; liever *langkoewas*, die kruidt zonder scherp te zijn, dan gember, die zeer scherp is.

(5) D. w. z. wij zullen gaan slapen.

Daarop zingt weer de eerste:

Por oedan di djoeloe, ditangkoepi leangleang; saboer oeban di oeloe, so mansadi meammeam.

Is de regen ook hevig aan het boveneinde van het dal, de zwaluw wordt er door gevangen; is ook de grijsheid gestrooid op het hoofd, men houdt toch niet op met het spel. (1)

Dan wordt er geantwoord:

Andorang so na langge, niaithon podompodom; andorang so na mate, binaen sisoenggoel na modom.

Terwijl wij nog niet liggen, laten wij het „slaapplantje" (zekere struik) wegrukken; terwijl wij nog niet dood zijn, laten wij doen wat slapenden wekt.

„Ende aroer" (zangen om vermoedens op te wekken), waardoor de zinnen van meisjes en jongelingen tot vleeschelijke lust getrokken worden. Bijv.:

Toebis na toemandok oeramoeram ni sitoema; doli na hinophop, ro ma ho djolo hoeöemma. Toebis na toemandok oeramoeram ni sipasing; doli na hinophop, ro ma ho djolo hoeabing.

De laag (bij den grond) staande bamboespruit is toespijs bij de *sitoema* (2); jongeling, voor wien ik moeite doe, kom, dat ik u kusse. De laag staande bamboespruit is toespijs bij de sipasing (3); jongeling voor wie ik moeite doe, kom, dat ik u omstrengele.

Zoo zingt het meisje.

De jongeling zingt:

Harambir ni Siboga disonggopi lampoelampoe; na madoengdoeng singkoroe diaithon hambirangkoe. Mordalan do pariban, naeng do pangkoelingankoe, mangido gambir sian hadjoet dohot lage podomankoe.

Op de kokospalmen van Siboga zetten zich neer de vlinders; de singkoroe-planten (4) strekken zich omhoog, zij worden tot mij getrokken door mijn linkerhand. Mijn nichtje (5) gaat op den weg, ik wil haar aanspreken, te vragen gambir (blad) uit haar taschje en een matje om op te slapen.

(1) Gelijk de zwaluw zich niet door den regen laat weerhouden uit te vliegen, laat de mensch zich door ouderdom niet afhouden van het spel.
(2) Een vischje of misschien ook een waterinsect.
(3) Een waterinsect.
(4) Een soort gierst.
(5) Dochter van moeders broeder, de aangewezen persoon om tot vrouw gekozen te worden.

Men vermaakt zich ook met verhalen *Toeritoerian*. Daaruit is weliswaar leering te trekken, maar, die jongelieden onder elkander vertellen wekken steeds de zinnelijke lusten op, en ook worden er vele leugens in verhaald, om de ooren der toehoorders, jonge of oude, tot zich te neigen.

Als klein speeltuig heeft men de *salohat*, de *djenggong* en de *sagasaga*.

De *salohat* is een soort van fluit, bestaande uit een geleding bamboe ter dikte van een vinger. Ongeveer in het midden, doch iets meer naar het wijdere einde is er een opening in gemaakt (om in te blazen). De jongelingen blazen er op, wanneer zij andere dorpen bezoeken. Velen vinden zulks mooi, maar ook velen hebben er een afkeer van. Doch om hun komst aan te melden gebruiken jonge lieden zulke dingen, en sommige zeggen, dat zij daarmede de tijgers op een afstand houden.

De *djenggong* wordt door Maleiers vervaardigd uit ijzer en geel koper. (1) Men tokkelt het in den mond. Het gehoor voelt zich gestreeld door het zingend geluid. Nog schooner is het aan te hooren, wanneer twee mondharpjes tegelijk worden bespeeld, waarvan het eene den bekkenslag nabootst en het andere zingend trilt.

De *sagasaga* (mondorgeltje) wordt door Bataks vervaardigd uit (het binnenste der) groote bladstelen van den suikerpalm. Men heeft ze, om met de vingers te tokkelen en ook om er rukkend aan te trekken (door middel van met kralen versierde snoeren). Wanneer er twee te zamen bespeeld worden is het aangenaam en vroolijk te hooren even als de daar straks genoemde *djenggong*. Veel meer menschen hebben een welbehagen aan de *sagasaga*, want men kan haar ook in de huizen ten aanhoore der ouden bespelen.

(1) Het is een harpvormig gebogen staafje ijzer, voorzien van een geelkoperen tongetje.

Oendangoendang (raadselen of problemen). Er zijn niet vele menschen, die zulke raadselen kennen. Het meest komen zij in Angkola en Hoerlang voor. Wie het daarbij verliest, het zij man of vrouw, durft de oogen haast niet meer opslaan. Ik wil een paar van zulke raadsels mededeelen.

1. Zoek mij eens een kleed, dat in één dag geweven, maar behooren opgerold en met een rotanbandje ombonden is?

De vrager bedoelt een gekocht kleed.

2. Zoek mij eens een mier, die door afrollen (van een berg) gestorven is?

Die vindt men in de kalebassen, die als flesschen gebruikt worden.

3. Zoek mij eens een kleed, opgerold is het zoo groot als een haarwrong, uitgespreid als de breedte des hemels?

Het menschelijke verstand wordt bedoeld.

In overeenstemming daarmede zijn de *hoelingkoelingan* (gewone raadsels), maar dit is hun gering verschil. In de *oendangoendang* wordt tusschenbeide een onwaarheid met een onwaarheid beantwoord. Een meisje zegt bijv. tot een jongeling: Er is wel iets, om tot toespijs te slachten voorhanden, maar ik weet niet, hoe ik het slachten moet. Dan zegt de jongeling: Nu, geef het mij maar, ik zal het wel slachten. Nu neemt het meisje een ei en zegt: Hier, slacht dat maar! Daarop antwoordt de jongeling: Houd zijn pooten vast, opdat ik het slachte! Zoo staat in hun antwoorden de eene onwaarheid tegenover de andere. In gewone raadsels kan het zoo niet zijn, maar het punt van overeenkomst bij de *oendangoendang* en *hoelingkoelingan* is dit, dat men bij beiden het antwoord opnieuw in een raadsel geven kan, zooals bijv. in het volgende.

Ia dao morhorbohorbo, ia donok mortanggotanggo.	Van verre (gezien) hangen er buffelbeelden aan, maar van nabij stukjes vleesch.

Aloesna: Djolo malamoen asa bibi. – Bagod do i.

Doea boroe ni toelangna, opat anak ni namboroena, gonop nasida morhasohotan.

Aloesna: Mandjomoer dibagasan aek. – Soelangat do i.

Antwoord: Het is eer rijp dan groen. – Dat is de suikerpalm. (1)

Twee zijn de nichtjes en vier de neven, toch komen zij te zamen allen tot het huwelijk.

Antwoord: Wat droog maakt in het water. – Een kruisnet. (2)

Maar behalve de genoemde spelen der jongelieden heeft men nog andere middelen der jeugd (om bij meisjes in toepassing te brengen). Door jonge mannen worden twee soorten in praktijk gebracht, namelijk *dorma* (middel om wederliefde af te dwingen) en *pansedai di pamatang ni boroeboroe* (verderver van het lichaam der vrouw). Meisjes gebruiken maar één soort namelijk *sipanoetoepi* (toedekker d. i. ineffectiefmaker).

Dorma. Wanneer een meisje een jongeling afwijst, hetzij omdat zij, prat op hare schoonheid, een beter aanzoek verwacht, of omdat haar hart en oog reeds door een anderen man getrokken zijn, gaat hij naar een medicijnman of naar een zijner vrienden, die reeds *dorma* in praktijk heeft gebracht om de bereiding daarvan te leeren. Zelfs onkosten en veel moeite schuwt hij niet, als hij zijn doel maar bereiken mag. Onder de Bataks zijn er verschillende soorten van *dorma* bekend, de eene nog krachtiger dan de andere, maar dat zij werkelijk kracht bezitten, weet men door de proeven, want (het is vaak gebleken), dat die vroeger den jongeling niet wilden volgen, later toch toestemden. Eén soort van *dorma* wil ik hier nader beschrijven. Men neemt ijzerroest en vermengt dit met tabak in een sigaretje. Dit rookt men en spreekt over het laatste stukje, dat men anders wegwerpt de volgende bezwering uit: „het worde, het worde als

(1) De bladeren van den suikerpalm of saguerus zijn, zoolang zij zich nog niet ontplooid hebben, geel en worden later door de inwerking van het licht groen.

(2) Twee stokken vormen het kruis; dat zijn de nichten, terwijl de vier hoeken van het net de neven genoemd worden. Het net brengt de visschen op het droge.

duivelsdrek, een medicijn voor mijn lichaam, zonder mankeeren voor het lichaam van Juffrouw dochter van N.N.; als een gelokte kip, als een hond met *dodá* geroepen moet de dochter van N.N. zijn. *Sipalianggang* bij *sipaliansoea* (1) aan de takken van den *simorharehare*-boom; indien ik de dochter van N.N. gebiedend toespreek, zij zij niet in staat te weerstaan, maar brenge mijn zaak ten einde." Daarna werpt hij dat stukje sigaret naar het meisje en wel naar haar aangezicht. Doch een door *dorma* verkregen vrouw en de man, die het bij haar heeft toegepast, hebben meestal veel leed (in hun huwelijk), niet velen der zulken hebben op deze aarde een gelukkig lot. *Oelaoela pansedai.* Met dit middel maakt men zich evenals met *dorma* door een medicijnman of door iemand anders, die het kent, bekend. Men brengt het in werking door middel van iets eetbaars, door een sirihpruim, door een sigaretje of men bestrijkt (er het lichaam van het meisje mede). De jongeling doet het zelf of belast er een ander mede, evenals bij het *dorma*. Daarom komt bij de Bataks dit liedje voor: *Tar siansian dia dalandalan ni hoda? Sian porbaroengboengan laho toe tongatonga. Tar siansian dia dalandalan ni dorma? Sian tampoek ni napoeran, paboa godang ni roha*, d. i. Vanwaar kiest het paard zoo ongeveer zijn weg? Van den steilen rand gaat het naar het midden. Langs welken weg ongeveer bereikt het *dorma* zijn doel? Door middel van het kroontje der sirih, waardoor men zijn toegenegenheid te kennen geeft.

Sipanoetoëpi. Wanneer een meisje merkt, dat een jongman haar door toepassing van een liefdemiddel tot de zijne wil maken, leert zij van een medicijnman of ook van een vriendin

(1) De beteekenis dezer twee woorden is mij onbekend. V. d. Tuuk vermeldt het woord *palionggang* = zekere grassoort. Dit zal wel hetzelfde als *palianggang* zijn. Zeer waarschijnlijk zijn het beiden namen van parasiet-planten, die op den *simorhareharеboom* leven, want deze naam beteekent niet anders dan *woekerplantenboom*. De beteekenis dier woorden in het bezweringsformulier is daarmede genoegzaam verklaard.

de toebereiding van den ineffectiefmaker (het tegenmiddel), hetgeen haar wel eens veel geld en moeite kost. De samenstelling van zulk een middel is als volgt: 17 groote peperkorrels, 2 maal 7 mieren, zevenmaal gesmolten tin (of lood), was van de bijensoort *bombom*, was, dat tot stemmen der muziekbekkens heeft gediend, van elk der twee bekkens een klein beetje. Daarvan een mengsel gesmolten: waaruit men een ring of een gordel maakt voor het meisje, dat het meent noodig te hebben. Om het middel effectief te maken, moet er het volgende formulier over uitgesproken worden: „Wonderkracht, door u worde overdekt de man N.N., dien treffen moet het afschrikmiddel der ineffectiefmakerij". Voorts moet er als offerande voor gebracht worden: één maat (1 kilo) gepelde rijst, die zeven nachten op het balkon van het huis heeft gestaan, één reaal of Spaansche mat en één rist sirihbladeren.

Maar ook meisjes willen zich wel eens toeleggen op het in praktijk brengen van *dorma*, wanneer de voor hen bestemde jonge man weerstreeft, en liever een ander meisje huwt. Ook maken jongelingen in zulk een geval wel gebruik van den ineffectiefmaker.

Er is nog een andere wijze van omgang van jonge lieden onder elkander in het Batakdom, dat is de zonde der jeugd onder jongelingen en meisjes, maar het is moeilijk daarover te spreken, want het is eigenlijk te onbetamelijk, er melding van te maken. Evenwel ofschoon ik zoo spreek, men kan het slechte toch niet verborgen houden, en wil ik dus een weinig zeggen over hetgeen men *gambir di toroe* (gambier beneden) of morpinangkoelingan (een aangesprokene hebben) noemt. De jongeling bezoekt eenige malen het dorp van het meisje, dat hij uitverkoren heeft. Sommigen doen het in gezelschap van een bemiddelaar, anderen niet. Dan spreekt hij met het meisje tot zij hem ter wille is, maar het komt ook voor, dat het meisje zich niet wil laten verleiden. Geeft

het meisje toe, dan ontvangt zij van den jongeling geld, zooveel als hun overeenkomst bedraagt, en ook wordt haar door den jongeling een ander meisje als begeleidster toegewezen. Daarna doen zij naar de booze begeerte huns harten in de rijstschuur of in huis of in het bosch, neemt mij niet kwalijk Het geschiedt ook, dat zij zich met een eed verbinden, dat geen hunner in een scheiding zal toestemmen, meestal huwen zij dan ook later, maar de nabestaanden van het meisje ontvangen dan maar weinig als koopprijs. Daarom heeft men een spreekwoord, dat luidt: *Pat ni lote tu pat ni satoea; sai mago do pangose, mamora na nioeba* d. i. de voet (hier als voetspoor te verstaan) van den kwartel op den voet van de veldmuis; te gronde gaat de woordbreker (die verandert), rijk wordt de veranderde (de door woordbreuk benadeelde). (1) Ook wordt er onder de jongelingen dit lied gezongen: „Als de bergkwartel vertrekt, ziet hij (uit de hoogte) schuins op het land neder (om het niet te vergeten); ziet gij de toppen der bergen, vergeet den jongeling (uw verloofde) niet. Indien gij hem vergeet, treft u onze vloek: de vloek van den (vergeten) verloofde is: ten verderve gaat de verworpene gelijk nog groene rijstaren, die aan de hals worden afgesneden; of als rijpe rijstaren, die met de voeten getreden en geperst worden". Ook hebben die een verbond sluiten dit liedje: „Een fluitje doet zich hooren op de wei, men doet of men het niet ziet (hoort?), dat versterkt het verbond". (2) Zoo wordt nu en dan de toekomst der meisjes door jongelingen lang in het onzekere gehouden. Want zulk een meisje wordt wel eens een door de menschen verachte. Daarom hebben de ouden dit spreekwoord: *Masihoerhe manoekna, oenang teal boeriranna; masiadjar*

(1) Even als de kwartels het voetspoor der veldmuizen veranderen en dan door de landbouwers verjaagd of gedood worden, terwijl de muizen zich verder verzadigen kunnen, zoo gaat het ook den mensch, die zijn woord breekt.

(2) Zeker omdat de jonge mannen de meisjes wel eens met een fluitje lokken.

boroena, oenang soeda napoeranna, d.i. ieder roept zijn kippen, dat hun krop niet optrekke (1); ieder onderricht zijne dochters, dat hun sirih niet oprake (2).

Bij de zooeven beschreven wijze van omgang behoort het *panoeang* (schadevergoeding) d.w.z. dat door de meisjes aan hun uitverkorene nu en dan koekjes. bananen, mais, tabak, betelbladeren en wat verder bij het betelkauwen noodig is gegeven wordt.

Er geschiedt echter nog een grooter kwaad onder de Bataks dan het voorheen genoemde, namelijk onder reeds gehuwden. Want er zijn mannen, die hunne eigene vrouw veronachtzamen, om de vrouw van een ander aan te spreken, en zoo zijn er ook vrouwen, die den man van een ander nemen. De wijze, waarop dit geschiedt, komt overeen met het daar straks beschrevene.

Hoe men eene levensgezellin zoekt.

Wie er op uitgaat eene levensgezellin te zoeken, reinigt zijn lichaam, verbetert zijn kleeding, voorziet zich meer dan gewoonlijk van betel en tabak, legt in zijn spreken een vriendelijken toon jegens jongen en ouden in het dorp van het meisje, dat hij voor zich wil innemen, bewijst zich dienstvaardig en betoont een zekere gemeenzaamheid jegens alle dorpsbewoners ook jegens de kinderen. Tot het meisje, dat hij begeert, zegt hij daarvan zelf geen woord, maar laat haar door een kameraad met zijn wensch bekend maken. Eerst nadat zij den gezant een gunstig antwoord heeft gegeven, spreekt hij zelf met haar, maar ook dan nog niet direct persoonlijk, maar door een harer vriendinnen. Wil echter de vriendin zijn begeerte niet aanbrengen, dan spreekt hij met het meisje persoonlijk. Vaak doet men dit door gelijkenissen, omdat het meisje reeds met

(1) Als de lichtste kant der weegschaal en de kippen van honger sterven.

(2) Doordat ze geen of maar een armen man krijgen.

een ander verloofd zou kunnen zijn en men dan in moeilijkheden geraakt. Men zegt bijv. aldus: „Er is wel een stuk boschgrond, dat ik zou willen ontginnen, maar ik ben bevreesd, dat misschien reeds een ander het met zijn kapmes heeft gemerkt. (1) Anderen zeggen: „Ik zou wel een varken willen koopen, om het vet te mesten, indien er maar een is, dat niet is bezet." Wanneer iemand alzoo spreekt, weet de aangesprokene wel wat hij bedoelt.

Er zijn echter sommigen, die bij het zoeken eener levensgezellin op teekenen achtgeven, waaruit zij kunnen afleiden, of het in het oog gevatte meisje hun geluk zal aanbrengen. Vinden zij het bezig met weven of dragende een pot op het hoofd, om water te halen, dan is zulks een goed voorteeken en zullen zij de verbintenis tot stand brengen. Maakt het echter juist van een regenscherm gebruik, of heeft het een houweel in de hand, dan zien zij daarin een voorteeken van rouw en begrafenis en zullen er daarom van af zien.

Doch niet vele meisjes zullen dadelijk instemming betoonen met den wensch van den vrijer of zijn gezant; zij nemen meestal den schijn aan te weerstreven, ofschoon zij het in hun hart anders meenen. Daarom zingt men onder de Bataks vaak: De rijststampster stampt rijst, zij kauwt de onontbolsterd geblevene korrels; de weerstrever weerstreeft, wat zijn hart reeds heeft begeerd. (2) Bovendien zoekt het meisje eerst allerlei omtrent den jongen man te weten te komen; zijn karakter, of hij goedhartig of licht toornig is, zijn gestalte, zijn middel van bestaan, hoe hij spreekt en wat zij bij hem vinden zal, zooals bijv. rijstvelden en tuinen, waarmede zij iets verdienen kan, en voorts hoe zijne ouders zijn,

(1) Dit slaat op het gebruik, dat iemand, die een gedeelte van een bosch wil ontginnen, eerst de dat gedeelte omringende boomen door inkepingen merkteekent.

(2) De kracht van dit liedje kan men alleen gevoelen, wanneer men bedenkt, dat de rijststampsters eigenlijk niet wenschen, dat er korrels onontbolsterd zullen blijven, maar zulke korrels toch gaarne kauwen.

of zij jegens elkander of hunne kinderen licht boos of twistgierig zijn; want wie reeds van zelf licht boos is, zal het zeker ook jegens een schoondochter zijn. Daarom pleegt men te zeggen: „Doet een jonkman ook onderzoek naar het meisje, dat hij huwen wil, het meisje doet het nog meer met betrekking tot hem." Maar wanneer een meisje gezegd heeft: „Indien hij genegen is, zich de dochter van een arm man ten nutte te maken, dan vrage hij den oude," dan is dat het teeken, dat zij toestemt. De jonkman gaat dan echter eerst weer naar huis, om zijn begeerte tot het onderwerp van een droom te maken.

Hij zoekt een afzonderlijke slaapplaats (1), neemt een bijzonder fijn slaapmatje, een maat ontbolsterde rijst in een zakje tot hoofdkussen en hult zich in een gebloemd satijnen doek. Hij spreekt het volgende gebed uit: „O grootvader, hagedis der aarde, die de juiste maat (voor alles) heeft, en ook gij, hoort, grootvaders, geesten die de heilige plaatsen rondom bewoont, gij drie goden: *Soripada*, *Mangala-boelan*, *Moela djadi na bolon*, gij, *Debata asiasi* (god der aalmoezen), gij, geest van mijn grootvader en van mijn vader, maak mij een schoonen droom bekend, een goeden droom, dien het hart kan bewaren, dien de geest kan aannemen. Indien ik de dochter van N.N. zal nemen tot deelgenoote van geluk, tot deelgenoote des rijkdoms, en wij samen oud zullen worden, geef het mij toch te kennen, o grootvader!" Dan legt hij zich neder. Droomt hij nu, dat hij rijst oogst of helder water drinkt, dan is het een schoone droom, en zal hij aan zijn wensch gevolg geven. Indien hij echter droomt, dat hij den grond bewerkt of een berg beklimt, dan is het een slecht teeken, en zal hij van zijn voornemen afzien.

Er zijn er ook, die naar een waarzegger gaan, om hun naam met dien van het in het oog gevatte meisje te laten

(1) De jongelingen slapen gewoonlijk bij elkander in de *sopo*.

vergelijken. Indien de waarzegger meent, dat de namen niet bij elkander passen, geven zij aan hun voornemen geen gevolg meer. Zegt hij daarentegen, dat zij met elkander voorspoed zullen deelachtig worden en dus met elkaar in het huwelijk moeten treden, dan geeft de jongeling het meisje een geschenk ten teeken dat hij het ernstig meent.

Is het nu met al het bovengenoemde in orde, dan wordt de vader van het meisje gevraagd. Heeft hij er ooren naar dan antwoordt hij bijv.: Indien hij een welgevallen aan mijn dochter heeft, kome hij in mijn huis, hij brenge spijzen naar hij het doen kan, hij brenge ook *piso ni begoe* (een zekere offerande) en deele mede hoeveel hij te besteden heeft (om een vrouw te koopen). Zoo doet dan de jonge man en geeft daarbij zijn aanstaanden schoonvader een geschenk als teeken van oprechtheid, dat uit geld, een paard of een ander stuk vee kan bestaan, naar zijn goedvinden of naar zijn vermogen. Daarop zegt de a.s. schoonvader: „Welnu, er worde een dag bepaald (een geluksdag), leid uw vader hierheen, breng uw geld, bereid uw vleesch (voor het feestmaal), dat uw voornemen ten uitvoer gebracht worde". Hierop antwoordt de jongeling: „Ja, vader, zoo is het goed, maar ik zou eerst wel gaarne willen weten, of uw dochter wel toestemt, opdat ik met goed vertrouwen mijn geld kan brengen, indien mijn vader een weinig vinden kan. Het zij van nut, smeekende handen tot de a.s. bloedverwanten op te heffen (1); uw geest verleene hulp, dat er middelen om inkomsten te verwerven gevonden worden, want men mag jegens zijne aangehuwde familie niet karig zijn, daar een dochter als een schepnet is en hare nabestaanden gelijk een vischkorf zijn." De a.s. schoonvader antwoordt: „Neen, zoo zal het niet zijn. Ofschoon ik arm ben, zal mijn dochter toch haar slaapmatje niet uitspreiden, voor ik haar koopprijs ontvangen heb, het

(1) D. w. z. om hen met een geringer aandeel tevreden te doen zijn, dan zij verwachten.

moge gaan zooals het wil; zijn er ook anderen, die zoo doen, van ons zij het verre; men zou immers met verachting op haar neerzien, indien ik dat toegaf." (1) Vaak geschiedt het werkelijk zoo in het Batakdom, maar het meisje moet dan een dochter van een nabestaande zijn, van een oom (moeders broeder) of ook de dochter van een zeer arm man; want bij voorkeur huwt men een nicht (van moeders zijde) of anders een meisje uit een naburig dorp of dezelfde landstreek.

Nadat nu de schoonvader *in spe* alzoo gezegd heeft, brengt de a.s. schoonzoon het vleesch voor het bruiloftsmaal, betaalt de koopsom, haalt zijne levensgezellin en brengt haar naar zijn dorp. Terwijl men echter het bruiloftsmaal nuttigt, maken de dorpsvriendinnen der bruid een complot tegen den bruidegom. Zij sturen er een flinken jongen op uit, om het een of ander kleedingstuk van den bruidegom machtig te worden, hetwelk dan door hem moet gelost worden tegen iets meer of minder dan 50 cent. Dit is dan het *oepa naposo* (loon der jeugd), dat de vriendinnen samen deelen en er den jongen, die hen geholpen heeft, een gedeelte van geven. Men heeft ook nog een andere manier, om het *oepa naposo* te eischen; men bonst op het huis, waar de jong gehuwden slapen, wanneer zij het niet geven. Een bruidegom echter, die de wellevendheid in acht neemt, geeft het ook zonder er om te worden gemaand. Het wordt wel eens dadelijk bij het begin van het bruiloftsmaal door de bruid aan hare vriendinnen gebracht, maar vaak kiest men er nog een bijzonderen (geluks)dag voor uit of ook een avond bij helderen maneschijn.

Er heerscht onder de jonge meisjes nog een ander gebruik, wanneer er een van hen in het huwelijk treedt. De overige brengen dan geld bijeen, om een maal te bereiden, tot

(1) Uit dit antwoord kan men afleiden, wat de a.s. schoonzoon bedoeld heeft. Sapienti sat.

hetwelk zij de bruid en den bruidegom uitnoodigen. Soms worden er ook eenige vrienden van den bruidegom uitgenoodigd, doch dat geschiedt maar zelden. Bovendien bezingen zij het bruidspaar drie of vier nachten, waarbij zij liedjes als deze zingen:

1. Mangkoeling tagoektagoek di tapian na oeli,
Diboeat do asarna sian bona ni sihoepi;
Sidongan magodang, morsidjoloi hita moeli,
Gabé ma hamoé pordjolo, gabé hami na porpoedi.

dat is:

Het vogeltje tagoektagoek roept aan de schoone badplaats,
Het neemt zijn nest van den stam van de sihoepiplant;
Gij, metgezellin, gaat ons voor in het huwelijk,
Wees gezegend gij, de eerste, gezegend ook wij die later volgen.

2. Mangkoeling imbo di tor Singalingali,
Morsigantoeng mangkilhili porboeë ni djabidjabi.
Muli dongan i, noenga hoeëndei hami,
Baën porningotan be di sogotsogot ni ari.

dat is:

De siamangaap roept op den berg Singalingali,
Hangende kauwt hij de vruchten van den djabidjabiboom.
De metgezellin huwt, wij hebben haar bezongen,
Tot een aandenken voor ieder in de komende dagen.

Daarna geeft de bruidegom hun geld, een of twee realen, als wederzijdsch aandenken. De vriendinnen der jeugd begeleiden de jonggehuwde en dragen voor haar, wat zij te dragen heeft, gekookte rijst en visch (1), hetzij een eind weegs of geheel tot aan het dorp van haar echtgenoot. Wat echter de jonggehuwden aangaat, het is alsof zij zich nog schamen met elkander (in het openbaar) te spreken, want onder de Bataks maakt men er praatjes over, wanneer jonggehuwden direkt te vertrouwelijk met elkander omgaan.

(1) Als begroetingsmaal voor hare schoonouders.

(*Wordt vervolgd*).

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

JAVA.

a. Verslag aangaande den werkkring Mådjå-Warnå, over het jaar 1903,

door A. KRUIJT.

In vele opzichten is 1903 een hoogst belangrijk jaar geweest. Mijn vader, die – in 1858 als zendeling uitgezonden – in 1864 het werk hier van Br. Hoezoo overnam, heeft ons verlaten. Behalve een verlof in 1872 en een voor eenige maanden in 1895, verder eene waarneming van den werkkring Malang in 1888 en 1889 heeft hij de zending te Mådjå-Warnå gediend. Ruim 20 jaren had ik het voorrecht mijn vader ter zijde te staan, te zamen arbeidende in eenheid van geest. En God heeft het werk te Mådjå-Warnå gezegend! – Wij wenschen hier geen uiting te geven aan persoonlijke gevoelens; genoeg zij het, wanneer wij zeggen; dat er diepe weemoed was in onze harten, toen de ure van scheiding sloeg.

Evenwel hoe zeer wij het ook anders zouden gewenscht hebben, wij houden ons overtuigd, dat in dezen niet naar eigen begeerte, maar in het werkelijk belang van den arbeid is gehandeld. Velen toch schijnen te meenen, dat een zendeling op zijn post moet blijven, totdat God hem oproept.

Is dit misschien onder zeer bijzondere omstandigheden te verdedigen, in de meeste gevallen kan dit niet geacht worden te zijn in het belang van onze gemeenten. Deze toch hebben een zeer krachtige leiding noodig, en wanneer onze kracht gaat verminderen, en wij het werk niet meer doen kunnen, zooals het gedaan moet worden, dan eischt God van ons het grootste offer, dat Hij van een zendeling eischen

kan t.w. het werk, dat één is geworden met zijn ziel, over te dragen aan jongere krachten, en zelf den post te verlaten. Dit is te meer noodig, omdat onze gemeenten zelf niet begrijpen, wat in haar eigen belang is, en ons daarom met al de kracht van eene oude, beproefde liefde willen vasthouden, en daardoor beletten, dat de jongere broeder ten volle zijne gaven ontplooie.

Dat de liefde voor mijn vader hecht en sterk is, toonde de gemeente op den 12den Augustus. Ruim 350 personen, mannen en vrouwen deden hem uitgeleide, sommigen tot Mådjå-Agoeng, de meesten tot Mådjå-Kĕrtå. Maar daar waren toch nog ruim 120, die medegingen tot de plaats van bestemming: Sĕgaran Behalve de familie de Vries haalde de geheele gemeente van Sĕgaran, mannen, vrouwen en kinderen ons in. En het was fijn gevoeld van den voorganger, toen hij tot de broeders van Mådjå-Warnå sprekende, zeide: „Ik dank U, dat gij deze poesåkå" (erfstuk, iets dat in de familie bewaard blijft en niet vervreemd mag worden. Wdb.) „aan ons wel hebt willen toevertrouwen (nitipakĕn). Wij zullen niet nalaten haar trouw te bewaren tot in lengte van dagen".

Den weg heeft God geëffend. Het aftreden als zendeling van Mådjå-Warnå wil voor mijn vader niet zeggen algeheele werkeloosheid. Daar valt te Sĕgaran nog veel te doen, en als mijn zwager de Vries op reis is, dan treedt mijn vader in de hoofdgemeente als tijdelijk vervanger op. En dan, nog geen 3 uren reizens per stoomtram ligt Sĕgaran van hier! Wij mogen ons dus verheugen in nog menig bezoek!

Wij kunnen niet zeggen, dat de plaats van mijn vader door Br. J. Kats werd ingenomen; want een deel van mijn vaders werk en een deel van 't mijne zijn hem toegewezen. Van mijn vader nam Br. Kats de scholen over, van mij de kweekschool. Dit heeft goeden grond. Wanneer de zendingspost nog klein is, dan behoort alles in één hand te zijn.

Neemt de gemeente in omvang toe, en breidt het werk zich uit, dan *moet* er verdeeling van arbeid komen, en dan behoort voor elk deel van den arbeid een persoon te worden aangewezen, die geheel berekend is voor zijn taak. Dit komt het geheel ten goede, zoo slechts alle arbeiders eenes geestes zijn en blijven.

Op de Conferentie te Kĕdiri in 1899 werd besloten aan Bestuurders te adviseeren tot de oprichting van een centrale kweekschool voor onderwijzer-voorganger te Mådjå-Warnå. Uit gebrek aan personeel werd ik belast met de leiding van die school. Ik heb echter uitdrukkelijk bedongen, dat die leiding slechts *tijdelijk* zou zijn, en dat men zou omzien naar iemand, bekwaam en bereid mijne plaats aan de kweekschool in te nemen. Dit is geschiedt; en ik acht het een voorrecht, na drie jaren den last te hebben gedragen, aan Br. Kats, als deskundige dit deel van den arbeid te hebben mogen overdragen. Reeds medio September van het verslagjaar nam hij de kweekschool voor zijne verantwoording en een maand daarna de scholen te Mådjå-Warnå, Bongså-Rĕdjå, Ngårå, Tĕbĕl en Soembĕr-Gondang. – Thans rest mij de leiding en de verzorging van hoofd- en bijgemeenten; het theologisch onderwijs op de kweekschool; en de ambachtsschool te Mådjå-Warnå.

Uit den „Staat" over 1903 blijkt, dat het totaal aantal zielen onzer gemeenten is *verminderd* met 33 (3959 in 1902 tegen 3926 in 1903). De filialen zijn allen in zielental toegenomen, alleén Mådjå-Warnå nam met 81 *af*. Dit verlies is echter slechts schijnbare achteruitgang, daar niet minder dan *205* zielen naar elders, meest naar Paré-Rĕdjå, trokken, om zich een beter maatschappelijk bestaan te verzekeren. Nog in geen enkel jaar is de verhuizing naar elders zóó groot geweest. En het is te voorzien, dat er nu eenigen stilstand daarin zal komen, omdat Paré-Rĕdjå moeielijk veel meer gezinnen zal kunnen voeden.

Het aantal op belijdenis gedoopten (volwassenen) was weder betrekkelijk klein: 23 (tegen 24 in 1902), dat der kinderen betrekkelijk groot: 202 (tegen 161 in 1902). Aangenomen werden 80 jongelieden (tegen 65 in 1902.) De gemiddelde opkomst nam met 13 toe (1873 in 1903 tegen 1860 in 1902). Dit is te verblijdender, omdat het aantal zielen afnam. Hetzelfde kan worden opgemerkt aangaande de viering van het Avondmaal. Gemiddeld namen daaraan 52 leden meer deel (1258 in 1903 tegen 1206 in 1902). De totaal–indruk is dus, dat wij zijn vooruitgegaan.

Wat echter niet vooruitgaat, maar stationair blijft, of een kleine daling aanwijst, is het cijfer der huwelijken. Wij zijn overtuigd, dat de steeds moeielijker wordende economische omstandigheden, waaronder ons volk leeft, het sluiten van huwelijken meer en meer belemmert. En dit vervult ons hart met bezorgdheid voor de toekomst. Niet alleen toch zal dit aanleiding kunnen geven tot onzedelijkheid, maar ook schadelijk zijn voor een gezonde, godsdienstige ontwikkeling van de gemeente.

Van ons personeel werd één tot hooger leven opgeroepen, n.l. de hoofdonderwijzer aan de school te Mådjå-Warnå, Sarpå paq Tjondrå. In het maandbericht van December 1903 vindt men zijn levensbeeld door mijn vader geschetst. Hij blijft bij ons in gezegend aandenken!

Van de voorgangers ontving ik, als gewoonl k, jaarverslagen, die ook nu weer veel belangrijks bevatten. Er blijkt uit, dat onder lief en leed onze gemeenten ook dit jaar zijn vooruitgegaan, Om echter niet te lang te worden, verwijs ik belangstellenden naar mijn verslag over 1902 opgenomen in het Maandbericht van Juli 1903.

Eén zaak echter van groot gewicht voor *al* de gemeenten in dezen werkkring mag ik hier niet onvermeld laten. Ik bedoel de op schriftstelling van de gebruiken, die hier bestaan, wat men zou kunnen noemen: „de Christelijke adat" welke zich langzamerhand heeft gevormd.

Vooraf echter een paar opmerkingen, die nauw met het te behandelen onderwerp in verband staan.

In Maandbericht 1903 No. 8 en 9, bladz. 119 lees ik: „wij releveeren daaruit" (t.w. mijn verslag over 1902) „de eigen werkzaamheid van de Inlandsche" (waarom niet *Javaansche*?) *voorgangers* der gemeenten" enz. En lager bladz. 120: „Met hetgeen de vergadering van Inlandsche *voorgangers* ons te aanschouwen gaf" enz. En nog lager, bladz. 120 en 121. „Met al deze gemeenten" . . . . „gaan wij dus den weg uit van finantieële zelfstandigheid, die zeker moet beschouwd worden als een der sterk sprekende voorteekenen van geestelijke zelfstandigheid enz.

De beide eerste zinsneden geven een verkeerde voorstelling van de zaak, en met de laatstgeciteerde kan ik mij in het geheel niet vereenigen.

Trouwens in mijn verslag over 1902 spreek ik nergens van eigen werkzaamheid van Inlandsche *voorgangers*;" of van „de vergadering van Inlandsche *voorgangers*, Ik heb gesproken (Maandbericht No. 7 bladz. 101) van: „vergadering van de *vereenigde kerkeraden* van de hoofdgemeente en nabij gelegen filialen". Dit is iets anders dan: vergadering van Inlandsche *voorgangers*." Dit klemt te meer, omdat, gelijk bekend is, werkelijk zulk een vergadering bestaat. De voorgangers toch uit al de gemeenten van de Oost-Java-missie van 't Genootschap komen jaarlijks bijeen, nu nog in Januari j.l. te Swaroe.

En wat de „voorteekenen van geestelijke zelfstandigheid betreft, ik heb juist in mijn verslag gemeend te moeten waarschuwen tegen verwachting dienaangaande, wellicht door mijne mededeelingen gewekt. Ik zeide daarom: (Maandbericht No. 7 blz. 100) „Ons streven blijft zooveel mogelijk de gemeenten alles zelf te laten bekostigen, om ze daardoor te brengen tot *zelfonderhoud* wat – ik behoef 't nauwelijks te zeggen – nog iets anders is dan zelfstandigheid of eigen beheer". Het is dus duidelijk, dat wij

bedoelde „voorteekenen" nog niet zien. Men make zich geen illusies!

Ter verklaring van de reeds genoemde „vergadering van de *vereenigde kerkeraden* van de hoofdgemeente en nabij gelegen filialen" citeer ik *zeer verkort* uit onze „sĕrat adat" (opstel over de gebruiken) het volgende: „In elke Javaansche Christengemeente is minstens één voorganger, die beschouwd wordt als het hoofd van de gemeente. De voorgangers worden benoemd en bevestigd door den zendeling-leeraar, nadat deze met den kerkeraad van de gemeente (voor welke de voorganger bestemd is) overleg gepleegd heeft. In elke Javaansche Christengemeente zal ten minste zijn één pinitoewå (te vertalen door: ouderling) door de mannelijke lidmaten uit hun midden gekozen. Zoo kunnen ook de mannelijke lidmaten uit de leden der gemeenten, ouden van dagen, hoofden of aanzienlijken bovendien nog mannen kiezen als hunne vertegenwoordigers; deze worden genoemd: „pamomong grédjå" (te vertalen door: kerkverzorgers). „De keuzen van pinitoewå of pamomong grédjå ziju niet geldig, zonder de goedkeuring van den zendeling-leeraar. De pinitoewå's worden in een openbare godsdienstoefening als zoodanig bevestigd. De voorganger(s), de pinitoewå(s) en de pamomong(s) grédjå vormen te zamen den kerkeraad van eene Javaansche Christengemeente. De oudste voorganger is president van de vergaderingen. De vereenigde kerkeraden (welke minstens ééns in de twee maanden te Mådjå-Warnå bijeen komen) bestaan uit de gezamenlijke leden der plaatselijke kerkeraden van de hoofdgemeente en de nabij gelegen filialen. De vergaderingen van de vereenigde kerkeraden worden voorgezeten door den oudsten zendeling-leeraar" enz.

De aanleiding tot het op schriftstellen van het gewoonterecht onder de Javaansche Christenen in dit ressort was de volgende: Enkele leden van den kerkeraad alhier klaagden over het slechte beheer der goederen van minderjarige

kinderen door de familie, en verzochten mij in gemeenschappelijk overleg daaromtrent nadere bepalingen te maken. Bij onderzoek in deze zaak bleek mij, dat (althans in deze streek) de Javanen niet kennen wat wij noemen: „trouwen in gemeenschap van goederen". Wanneer een der ouders sterft, komt de familie van de(n) overledene het goed, ten huwelijk meegebracht opeischen voor zich, of zoo er kinderen zijn voor de kinderen. Maar niet altijd ontvangen deze later het deel, dat hun toekomt. In deze leemte nu, wilde men, dat voorzien werd.

Bij het bewerken van deze materie stuitte ik echter telkens op vragen, waarop ik geen of geen voldoend antwoord kreeg, als gevolg daarvan, dat ons gewoonterecht wel voor een deel beschreven is in de notulen der gehouden kerkeraadsvergaderingen, maar niet als geheel bewerkt. Het was dus vaak een zeer langdurig zoeken, zonder zeker te zijn, te zullen vinden. Bovendien het gewoonterecht kenden feitelijk alleen de ouden, menschen als kjaï Asiël en andere oudere leden van den kerkeraad, en hun leven kort op. Nu konden we hen nog raadplegen, maar misschien over een paar jaren niet meer. Een en ander deed mijn vader en mij besluiten, om niet enkel dit deel, maar het geheel van gebruiken en bepalingen, betrekking hebbende op wat wij zouden noemen: „het privaat recht" in bewerking te nemen. Toch zouden wij daartoe niet zijn overgegaan, wanneer niet een kundig rechtsgeleerde ons hulp had toegezegd.

Wij brachten de zaak in de vergadering van 21 September 1902, en vonden veel bijval, zoodat, gelijk de notulen dier vergadering zeggen „de broeders zich daarmee vereenigden en verzochten om zulk een „sĕrat adat" op te stellen."

Sedert is de „sĕrat adat" niet van de agenda onzer vergaderingen afgevoerd geweest. Telkens is een hoofdstuk, na schriftelijke behandeling, besproken, artikel voor artikel. Tal van redactie wijzigingen, amendementen, zelfs nieuwe artikelen zijn besproken, en òf verworpen òf aangenomen. Dingen,

waaraan wij niet gedacht zouden hebben, zijn ter tafel gebracht. Vaak is er gestreden over ons weinig belangrijk voorkomende punten. Kortom wij hadden meermalen zeer leerzame en vruchtdragende bijeenkomsten. Niet altijd was het gemakkelijk uit de vaak tegenstrijdige gevoelens der broeders, datgene te kiezen, wat geacht moet worden te zijn in het welbegrepen belang der gemeenten. Maar altijd was dit werk opwekkend en hoogst belangrijk.

Het zou voorbarig zijn nu reeds mededeelingen te doen aangaande den inhoud, daar wij zeker nog 1904 noodig zullen hebben, om het geheele stuk door te werken. Maar wij wenschen wel met een enkel woord aan te geven, wat onze bedoeling is in deze, en *wat niet*. Onze bedoeling is éénig en alléén, om tot klaarheid te komen voor ons zelf, en om, zoo noodig, ook anderen te kunnen zeggen, wat na ernstige overweging geacht moet worden het gewoonterecht te zijn van de Javaansche Christenen in dit ressort. Onze bedoeling is *niet* deze regeling ook van toepassing te zien verklaren op andere ressorten. Wij zouden ons zelfs daartegen verzetten, omdat de toestanden (men neme slechts de geografische gesteldheid der verschillende ressorten) vaak geheel verschillen met die, welke hier gevonden worden. Willen de broeders hun voordeel doen met onzen arbeid, het zal ons verblijden. Het is ook *niet* onze bedoeling, om de Regeering het werk uit de handen te nemen, of ook maar in de verste verte te willen aangeven, hoe 't zijn moet. Onze „sĕrat adat" wil niets anders zijn dan een huishoudelijke regeling voor een zeer beperkt deel van den arbeid. Maar wenscht de Regeering notitie van ons werk te nemen, en vindt zij eenig goeds daarin, dan zullen wij dankbaar zijn, iets te hebben mogen bijdragen tot het doel, dat zij zich voorstelt.

Wij eindigen met eene aanhaling uit het artikel, voorkomende in het Maandbericht van Januari 1904: „De zegen

der Zending": „Wij stellen ons in één Woord *onder* de zending; wij stellen ons onder den invloed, die van het werk uitgaat; wij houden ons ontvankelijk voor den indruk, dien de toestand, waarin het verkeert op ons maakt, trachten zoodoende te volgen de wegen, die God ons aanwijst." En dan — het kan niet anders — zal Gods zegen op onzen arbeid rusten.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Mådjå-warnå op ultimo 1903.

HOOFD- EN BUITEN-GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1903.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.		Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Gemiddeld aantal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
																										pCt.
Mådjå-warnå . . .	Kjaï Asiël Idër. Amasijå Rasijå .	647	697	549	589	2482	7	6	72	61	146	17	32	49 * 410	593	2	655	16	—	1	256	257	207	37	757	85.8
Bongså-rĕdjå . . .	Wedrig	124	138	124	124	510	1	—	16	15	32	5	5	10 * 147	179	2	205	11	—	1	72	57	26	6	161	89.5
Kĕrtå-rĕdjå	Pak Sadrĕmi . . .	91	102	75	76	344	—	—	8	6	14	7	5	12 * 86	151	2	165	5	—	GOUVERNEMENTSSCHOOL.						
Ngårå	Singsim Mĕståkå.	108	125	114	103	450	—	—	10	7	17	6	2	8 * 95	148	2	182	2	—	1	19	25	82	2	128	80.6
																		Tĕbĕl.		1	20	24	64	4	112	78.5
Soembĕr-gondang .	Tjondrå.	36	55	26	23	140	2	7	3	4	16	—	1	1 * 16	48	1	51	2	—	1	8	6	8	1	23	68.-
		1006	1117	888	915	3926	10	13	109	93	225	35	45	80	1873	9	1258	36	—	5	375	369	387	50	1181	80.5

* Kinderkerk.

Voor de opgave,

A. KRUIJT.

J. KATS.

b. Verslag van de zending in Kĕdiri, over 1903,

door F. DE MUNNIK.

Wanneer we ons nederzetten, om verslag te geven van ons werk in 1903, is het natuurlijk dat op den voorgrond treedt de splitsing van dezen werkkring, al heeft die splitsing ook plaats gehad op het allerlaatste van het jaar. Vier van mijn gemeenten toch zijn bij het einde van 1903 overgegaan aan Br. Luinenburg van Pare-Rĕdjå.

Ongeveer 10 jaren lang mocht ik de belangen dier gemeenten behartigen, en dank aan God vervult mijn hart, wanneer ik zie, wat in dien tijd is tot stand gekomen. Aangenaam is het ons op dien tijd terug te zien, en wanneer ik den toestand der gemeenten, zoo als zij nu is, vergelijk met dien waarin zij 10 jaar geleden verkeerden, is groot verschil te bespeuren. Het waren toen nog niet alle zelfstandige gemeenten. Toengloer was een bijgemeente van Djatiwringin en Gĕdangan behoorde als zoodanig tot Sambirâtâ. De voorgangers van Sambirâtâ en Djatiwringin waren er verantwoordelijk voor. Het was hun plicht geregeld eens per maand er heen te gaan om te preeken en de belangen der gemeente te behartigen. Doch sedert is dat veranderd. Toengloer en Gĕdangan hebben nu beide een eigen voorganger en vormen afzonderlijke gemeenten.

Het aanstellen van die voorgangers was een groote stap vooruit in de goede richting. Wel waren er plaatsvervangers, onbezoldigde mannen, die het werk deden als de voorganger er niet was; maar het is begrijpelijk, dat het zoo toch sukkelen bleef. Wanneer de zaken niet goed gingen trachtte de voorganger zich te verschuilen achter zijn plaatsvervanger, terwijl deze menig keer de verantwoordelijkheid op den voorganger schoof.

Het gevolg was, dat de gemeente onder zulk beheer zich

moeilijk of niet kon ontwikkelen. Hier hadden wij zelfstandige, goede voorgangers noodig. aan wie wij de leiding der gemeenten konden toevertrouwen. Gelukkig ben ik er in geslaagd voor beide gemeenten jonge mannen te vinden, van wie wij goede verwachting hebben. Vorige verslagen getuigden reeds van den vooruitgang der gemeenten sedert zij waren aangesteld. Ook te Sambiråtå mocht ik eenige jaren geleden een voorganger aanstellen, dien ik sedert om zijn werk heb leeren hoogachten.

Den nieuwen voorgangers van Toengloer en Gĕdangan werd tevens het schoolonderwijs opgedragen, wat zeer gunstige resultaten heeft gehad. Bij mijn komst toch was het met het onderwijs in deze gemeenten zeer treurig gesteld. Wel was te Gĕdangan even te voren een school geopend, maar door de ongeschiktheid van den onderwijzer verliep deze al spoedig geheel; te Toengloer werd zelfs geen school gehouden.

Hoe anders is het nu. Te Toengloer waren op het eind van 1903 43 kinderen ingeschreven, die vrij geregeld opkomen, en de school te Gĕdangan sloot het jaar met 67 leerlingen.

Met de schoolgebouwen was het niet veel beter gesteld dan met het onderwijs. Het waren meest kleine, met atap gedekte huisjes, die noodzakelijk door ruimere gebouwen dienden vervangen te worden. Het eerst werd de school te Djatiwringin vernieuwd. Later bouwde ik ook elders scholen, bijna elk jaar één, die steeds meer doelmatig werden ingericht. Ook Sambiråtå kwam aan de beurt (zie verslag van 1901) en kreeg een nieuwe school, gunstig gelegen aan den tramweg in het midden der desa.

En dit jaar werd de gemeente van Toengloer met een nieuw schoolgebouw verrijkt. Het toezicht op den bouw vereischte veel tijd, en menigmaal moest ik er heen om het werk van timmerman en metselaar na te zien. Maar zoo kwam dan ook een gebouw tot stand, waarop de kleine gemeente van Toengloer trotsch mag zijn.

Men was dan ook zeer verheugd toen de dag der inwijding was aangebroken. Zoo'n inwijding is steeds een feest voor oud en jong en veel werk wordt er gemaakt om schoolerf en schoolgebouw te versieren.

Mijn vrouw mocht bij het feest niet ontbreken en ook mijn zoontje Louis ging met ons mee. Hij weet zoo aardig met de Javaansche jeugd om te gaan, en zijn tegenwoordigheid verhoogt de vreugde der kinderen.

Met den eersten tram, om half zes, gingen wij al op reis en toen wij tegen half acht aan de halte Toengloer aankwamen was het een aangename verrassing, door bijna de geheele gemeente te worden opgewacht. Mannen en vrouwen, jongens en meisjes hadden zich in hun beste plunje gestoken en in optocht ging het nu te voet verder. In ongeveer 20 minuten werd de gemeente bereikt. Na ons eerst een weinig bij den voorganger verpoosd te hebben gingen wij naar de oude school, waar intusschen de kinderen zich verzameld hadden. Toen een door den voorganger vervaardigd lied: „Afscheid aan de oude school" gezongen was werd deze verlaten en met den voorganger-onderwijzer aan het hoofd gingen nu de kinderen in plechtigen optocht naar het nieuwe gebouw. De ouders volgden de kleinen en bijna was de school voor zooveel menschen te klein. Goed, dat niet dikwijls oud en jong tegelijk, doch slechts om beurten er van gebruik moeten maken; want de school zal voorloopig ook dienst moeten doen als kerk.

Na gezang en toespraak werd het gebouw biddend aan den Heer opgedragen. Vervolgens kwam de gemeenschappelijke maaltijd, die bij zulk een feest niet mag ontbreken. In korten tijd was de geheele vloer bezet met lange rijen bordjes, voorzien van rijst en toespijzen en oud en jong deed zich kalm en bedaard te goed. Aan het eind van den maaltijd kwam voor de jeugd een nieuwe vreugd, want voor elk schoolkind hadden wij een klein cadeautje medegebracht, dat

door Louis hun werd overhandigd. Kleinere broertjes en zusjes werden niet vergeten. Toen was de vreugde algemeen en zoo stil als zij even te voren waren, zoo vroolijk werden zij nu.

Het was intusschen al laat geworden en uit het huis van den voorganger klonken zacht de heldere, melodieuse klanken van de gamělan als een vriendelijke uitnoodiging naar de wajang te komen zien. Allen gaven daaraan gehoor en zooals gewoonlijk kwam nu groot en klein in een opgewekte stemming, die zich menigmaal uitte in een vroolijken lach. Voor ons was het echter geen onverdeeld genot. Zooveel menschen, midden op den dag in dat kleine, lage huisje; dat alles maakte de warmte voor ons bijna ondragelijk. 't Was werkelijk een verademing even buiten te komen, in 't felle zonnetje was het minder warm dan daar in huis. Tegen twee uur maakten wij ons gereed tot vertrek. Weder moesten we 20 minuten loopen, evenals 's morgens vergezeld door het grootste deel der gemeente. Op ieders aangezicht was het te lezen, dat zij een aangenamen dag hadden en dat ook wij met vreugd en dank vervuld waren, behoeft geen betoog. Toch was ons genot eenigszins gemengd.

De voorganger had, toen hij als tolk der gemeente, mij dankte voor de hulp bij het bouwen der school, er tevens aan herinnerd, dat ik helaas zelf die niet dikwijls gebruiken zou, omdat ik over eenige maanden hun zendeling niet meer zou zijn. En die gedachte was het, die bij het teruggaan ons eenigszins weemoedig stemde. Doch ook voor de gemeente en inzonderheid voor de voorgangers was de gedachte aan de a.s. scheiding een bron van gemengde aandoeningen. Dat ondervonden wij bij de voorgangers samenkomst in November. Dat was de laatste die zij bijwoonden en toen ik dit uitsprak, was het duidelijk te zien, hoe zij aan hun broeders en aan ons gehecht waren. Op die vergadering kwamen de voorgangers, ook namens de gemeenten met het verzoek, om voor wij van elkander gescheiden zouden worden,

nog eens het H. Avondmaal met hen te houden, aan welk verzoek ik natuurlijk gehoor heb gegeven.

Dat waren moeilijke dagen, want het waren tevens de dagen, waarop ik van die gemeente afscheid nam. Toen voelden wij eerst, hoe men aan een gemeente verbonden kon zijn en ook hoe gehecht een gemeente kan zijn aan haar herder. Tot viermaal toe moesten wij zulk een tocht maken en telkens bij het huiswaartskeeren voelden wij een groote leegte in ons.

Zoo was dan de betrekking tusschen de gemeenten en ons feitelijk reeds opgeheven, maar toch wilde ik nog eenmaal met Br. Luinenburg een kort bezoek brengen, opdat ik hem de gemeenten en tevens den inventaris kon overgeven.

De 29ste en 30ste December werden voor die bezoeken bestemd. Te Toengloer hadden wij nog een korte godsdienstoefening omdat de voorganger en een der kerkeraadsleden de hun kort geleden geschonken kinderen nog door mij wenschten gedoopt te zien. Natuurlijk sprak ik toen nog een kort woord tot de gemeente; ik deed dit naar aanleiding van Hand. 20 : 16–38, den nadruk leggend op vers 32: „En nu, broeders! ik bevele U Gode en den woorde zijner genade, die machtig is U op te bouwen, en U een erfdeel te geven onder al de geheiligden".

Een weemoedige gedachte vervult ons bij het herdenken van die dagen al weet ik, dat de splitsing door mijzelf werd voorgesteld, omdat mijn werkkring voor één zendeling veel te groot was. De verdeeling van arbeid kan niet anders dan den gemeenten ten goede komen. De vier gemeenten onder Pare behoorden tot de minst volgzame; toch zijn zij in de laaste jaren veel vooruitgegaan. Veel tijd en onze beste krachten hebben we aan die gemeenten gewijd, en met ootmoedigen dank aan God mogen wij getuigen: Onze arbeid is niet ijdel geweest.

Mogen de gemeenten onder Br. Luinenburg tot grooter bloei en ontwikkeling komen.

Het is begrijpelijk, dat wij ditmaal wat langer bij deze gemeenten hebben stilgestaan, maar ook van de andere gemeenten willen we kortelijk het voornaamste mededeelen.

Nemen we den werkkring in zijn geheel en vergelijken wij het zielental met dat van het vorige jaar, dan zien we, dat het verschil niet groot is. Wel werd een 28-tal nieuwelingen gedoopt, maar op de groote toevloeiing tot de gemeente werd ook dit jaar te vergeefsch gewacht. En, helaas! ook zien wij nog geen voorteekenen die met grond ons eerlang die toestrooming mogen doen verwachten. De bevolking in haar geheel wordt nog te weinig bereikt. Wij zelf zijn al overladen met werk door de zorg voor de reeds bestaande gemeenten en kunnen aan het evangeliseeren bitter weinig doen. Bovendien, schijnt het mij toe, juist te zijn, als men zegt: „de Inlander moet door den Inlander gewonnen worden". Daarom drongen wij in onze gemeenten dan ook steeds aan op evangeliseeren, en in vele gemeenten werd in dezen met ijver de hand aan den ploeg geslagen. Vorige verslagen getuigden er van. Ook in dit jaar was dit werk niet zonder vrucht, al was de oogst dan ook niet zoo groot. Het laat zich aanzien, dat in 1904 meer nieuwelingen zullen worden gedoopt; want het aantal candidaten was op 't eind van het verslagjaar vrij groot. Toch wij hebben reden dankbaar te zijn, want, is er blijdschap in den Hemel over een zondaar die zich bekeert, hoeveel te meer waar wij er niet één maar 28 mochten doopen. Dit getal is echter slechts als een druppel aan den emmer in vergelijking met de groote bevolking te midden waarvan wij arbeiden.

Hoe zal die bevolking worden bereikt? Dit is nog een open vraag en zoolang wij daarop het antwoord niet gevonden hebben, gaan we voort op de oude manier, nl. het evangeliseeren overlatend aan den kerkeraad en gemeenteleden, trachten wij zelf zoo veel mogelijk het geestelijke leven in de gemeenten op te wekken. Op dit laatste vooral komt

het aan. Want het is niet de *hoeveelheid* der Christenen, maar wel de *hoedanigheid*, die de waarde eener gemeente bepaalt, en naarmate de gemeente toeneemt in geestelijk leven, naar die mate zal er zegen van uitgaan voor de omliggende bevolking. Daarom beijveren wij ons, dat onze Christenen mogen toenemen in geloof en in hoop, in liefde en in kennis. En alle middelen, die wij aanwenden, als Godsdienstoefening, catechisatie, voorgangerssamenkomsten, kerkeraadsvergaderingen, school en uitreiking van medicijnen moeten daartoe medewerken. Vooral verwachten wij veel van de voorgangerssamenkomsten. Naar gewoonte kwamen de voorgangers weder 4 maal van Maandag tot Vrijdag bij ons. Elken ochtend en avond hebben wij dan vergadering, waarop wordt voortgegaan met onze bijbelbespreking en tevens de belangen der verschillende gemeenten ter sprake komen. Wat de voorgangers dan vernemen, moet weder ten goede komen aan Godsdienstoefening en catechisatie en zoo zijn uitwerking doen in de gemeente. En hoe dieper de voorgangers worden ingeleid, hoe meer zij doordrongen worden van de heiligheid van hun ambt, hoe meer zij ten zegen zullen zijn voor de hun toevertrouwde kudde. De uitwerking naar buiten zal dan op Gods tijd wel worden gezien. Met genoegen zien wij weder op die vergaderingen terug.

Zooveel mogelijk tracht ik ook de kerkeraadsvergaderingen in de afzonderlijke gemeenten bij te wonen. Steeds weder druk ik de leden dan op het hart, dat zij met hun gezin in alles een voorbeeld voor de gemeente behooren te zijn. Ook deze vermaningen bleven niet geheel zonder vrucht. De opkomst in de kerk was bijna overal iets beter dan de vorige jaren.

Met de catechisatie ging het evenzoo, al zijn er altijd nog enkele tragen. Meestal moeten deze hun traagheid boeten, wanneer zij zich aanmelden om belijdenis te doen. De kerkeraad stelt dit dan nog een half jaar uit of wijst hen

af, omdat zij nog te weinig hebben geleerd. In den regel missen zulke straffen hun uitwerking niet. Bij de meeste aannemelingen mocht ik zeer tevreden zijn over hun kennis. Voor de nieuwelingen moeten de eischen echter meestal zeer laag gesteld worden.

Het schoolbezoek in mijn ressort was dit jaar beter dan het vorige, omdat over het algemeen de oogst goed was uitgevallen en er niet zulk een groot gebrek was als het vorige jaar. Toch moeten in plant- en oogsttijd veel kinderen de school verzuimen om hun ouders te helpen, 't zij op het veld, of om thuis op de broertjes en zusjes te passen. En is in den drogen tijd het gras schaarsch, dan moeten de jongens dikwijls zeer ver loopen om het noodige voer voor buffels en koeien te snijden, want door het steeds voortgaan met ontginnen, blijft er haast geen grond over waar de beesten kunnen grazen. Menigmaal komen dan de jongens te laat thuis om nog naar school te gaan, of ze zijn te vermoeid om veel van het onderwijs te kunnen meenemen.

De eischen voor onze desascholen kunnen dan ook niet hoog zijn. Lezen en schrijven van de landstaal (het Javaansch) en rekenen met geheele getallen zijn de hoofdvakken van het onderwijs. Op sommige scholen komt er in de hoogste klasse nog een weinig Maleisch bij en rekenen met gewone breuken. Veel is dit niet, maar voor de Javaansche desaman voldoende.

Om belijdenis te kunnen doen moeten Christen jongens en meisjes echter vlot kunnen lezen. Bij de aanneming beginnen wij dan ook met de candidaten den Kitab Gambar (Jav. bijb. Gesch.) in handen te geven en wie niet geregeld kan doorlezen wordt onvoorwaardelijk afgewezen. Dit middel heeft uitnemend gewerkt. Waren er vroeger velen, die bij de aanneming niet konden lezen, nu komt dit niet meer voor.

Voor een goeden gang van zaken in de gemeente is het van groot belang, dat de voorganger en het desahoofd in

goede verstandhouding leven. Dat dit te Maron nog al te wenschen overliet, is bekend; doch gelukkig werd dit in het afgeloopen jaar iets beter. Maar nu was het weder het hoofd van Wånåhasri, die niet altijd en in alles een goed voorbeeld gaf. Zulke quaesties zijn immer zeer lastig en moeten voorzichtig behandeld worden, want komt er verwijdering tusschen voorganger en desahoofd, dan is grootendeels de eensgezindheid uit de gemeente verdwenen. Gelukkig erkende hier de kapala schuld en is de vrede niet gestoord. Voortdurend moeten wij bidden om wijsheid, om ook zulke zaken tot een goed einde te kunnen brengen. En is men in een gemeente gereed gekomen, dan wordt onze hulp weer ingeroepen in eene andere voor een geheel verschillende zaak. Zoo was in een mijner gemeenten een klacht ingediend over een ontginningsquaestie, tegen een 40 tal gemeenteleden. Zooals gewoonlijk moesten zij den eenen dag verschijnen voor den ass. Wadånå, den volgenden dag voor den Wadånå, om den derden weder naar den ass. Wadånå te worden gezonden. Zoo hadden zij al 5 dagen geloopen toen zij mijne hulp inriepen onder betuiging, dat zij in dezen geen schuld hadden. Na onderzoek scheen het mij toe, dat zij gelijk hadden, en de klacht was uitgegaan van iemand, die den Christenen minder genegen was.

Later bleek, dat de aanklacht ongegrond was en de menschen werden niet veroordeeld. Ook zonder mijn hulp zou dit zeker niet gebeurd zijn, doch het voor de lieden kostbare en tijdroovende heen en weer loopen is er zeker veel minder door geworden. Zoo komt men voor allerlei onze hulp inroepen.

En wanneer men nu bedenkt dat dit jaar nog 13 gemeenten in Kĕdiri en 2 in Madioen aan mijne zorg waren toevertrouwd, dan is het te begrijpen dat alleen met het behartigen van zulke zaken reeds een groot deel van mijn tijd in beslag wordt genomen. En toch moet men als zendeling deze

zaken onder de oogen zien. Bovendien komen zulke vragen meest onverwacht en moet ik er vaak op uit, ook al komt dit zeer ongelegen; want spoedige hulp is in zulke gevallen vereischt. Verwonderen zal het dus niet, dat ik, waar ik toch reeds vele reizen moet doen om in de verschillende gemeenten godsdienstoefening te houden, huwelijken in te zegenen, Doop te bedienen en wat dies meer zij, week aan week, ja dikwijls dag aan dag tusschen de wielen zit om van de eene gemeente naar de andere te trekken. Nog één zaak wil ik hier mededeelen, die nog niet tot een goed einde is gebracht kunnen worden. In een der gemeenten stierf eenige jaren geleden iemand, die eenige bouws sawah in agrarisch eigendom bezat. Zijn vrouw en kinderen werden erfgenamen; maar naar gewoonte werd alles door de vrouw beheerd. Langzamerhand werden die sawah's verkocht aan een derde, die nu natuurlijk de sawah's wilde overgeschreven hebben op zijn naam. Daarvoor gingen kooper en verkoopster naar den ambtenaar van het kadaster om eene landmeters-kennis te vragen, wijl anders de overschrijving door den landraad niet plaats kan hebben. De ambtenaar (in dezen handelende naar de wet) eischte echter een priesterraadvonnis, om te weten wie erfgenamen waren. Een besluit van den kerkeraad noch van den zendeling was voldoende.

Nu gingen de lieden naar den pĕnghoeloe (moh. priester) die echter weigerde zich met de zaken van Christenen in te laten, meenende dat daarvoor de zendeling was. Doch een uitspraak van mij is in dezen niet wettig. De president van den landraad weet er nog geen uitweg op, maar heeft toch zijne hulp toegezegd om de zaak tot een goed eind te brengen. Als dit maar mogelijk is bij de bestaande wetgeving! Intusschen moet de sawah blijven staan op naam van iemand, die reeds lang overleden is.

Ik deel dit mede om te doen uitkomen hoe noodig het

is, dat de rechtstoestand der Inlandsche Christenen geregeld worde.

Aan wie dan de verdeeling van erfenissen moet worden toegewezen is een vraag waarop ik nu niet dieper inga: maar zeker niet aan den kerkeraad, omdat bij uitbreiding der gemeenten deze het met dergelijke zaken licht veel te druk zou krijgen.

De kerkeraad heeft dikwijls toch al veel te doen. Ook dit jaar was er overvloed van werk voor de 2 groote gemeenschappelijke vergaderingen in Febr. en Aug.

Van den kerkeraad van Sambiråtå waren eenige voorstellen ingekomen tot wijziging of aanvulling van de bepalingen omtrent echtscheiding.

Afschrift van die voorstellen moet minstens 14 dagen voor de groote gecombineerde kerkeraadsvergadering plaats heeft, gezonden worden aan de kerkeraden der verschillende gemeenten, opdat zij eerst daar besproken kunnen worden. Voor een overhaast besluit bestaat op deze wijze weinig gevaar.

Door tusschenkomst van den kerkeraad te Djatiwringin was een verzoek ingekomen om toestemming te verleenen tot een huwelijk tusschen een neef en nicht, wat in strijd is met de bestaande bepalingen. Dit verzoek werd niet toegestaan.

Nog vele zaken werden afgedaan, die ik kortheidshalve onvermeld zal laten.

Wat echter wel vermeld moet worden, is, dat dit jaar in de ziekenbehandeling vooruitgang is gekomen. In 't geheel werden aan 847 patienten 3144 maal medicijnen uitgereikt. Meermalen gebeurde het ook dit jaar, dat we patienten moesten opnemen. Voorheen werden deze ingekwartierd bij een der opwonenden van ons erf, maar dat ging op den duur niet meer en daarom werden aan de bestaande „kamar obat" links en rechts een kamer bijgebouwd; de een voor mannelijke, de andere voor vrouwelijke patienten. Het geheel is primitief en mag op den naam van ziekenhuis geen aanspraak

maken. Doch de patienten die er verpleegd werden, waren dankbaar zulk een onderkomen te hebben. Thuis hebben zij het dikwijls niet beter. Misschien zullen wij nu ook meer vrucht zien op dit gedeelte van ons werk.

En vraagt men mij nu, is 1903 een jaar van winst of verlies geweest voor de zending van Kĕdiri, dan wil ik voor ik daarop antwoord geef, aanmanen tot voorzichtigheid en in herinnering brengen, dat wij menschen, alleen zien wat voor oogen is en de Heer veel dieper ziet en veel zeker heel anders beoordeelt dan wij. Waar wij op zouden willen wijzen als vrucht, heeft voor Hem misschien geen waarde; terwijl wat dierbaar was in Zijn oog, aan ons is voorbijgegaan zonder dat wij het opmerkten.

Maar toch schromen wij niet uit te spreken, dat wij dit jaar vooruit zijn gegaan. We arbeidden immers in de overtuiging dat we Gods werk deden. En Zijn Woord, dat wij verkondigden, zal niet ledig tot Hem wederkeeren. En al zijn er dan nog veel vragen, waarop we nu nog het antwoord niet weten, en al is er nog veel, dat wij anders zouden wenschen . . . toch gaan we vroolijk voort en zeggen met blijden moed:

God van den Hemel zal het ééns doen gelukken!

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Kĕdiri op ultimo 1903.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal scholen op ultimo December 1903.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
Sĕmampir.	A. Wijat	19	28	22	16	85	—	—	—	1	1	6	5	11	44	—	—	—	—	1	4	3	18	5	30	24
Wånå-hasri	J. Pranåtå . . .	54	51	63	52	220	2	—	3	2	7	1	2	3	85	—	—	—	1	1	31	17	9	—	57	43
Selang	J. Pranåtå . . .	12	14	17	12	55	—	—	—	—	—	—	1	1	26	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Adi-tojå	J. Baris	28	30	33	30	121	2	3	—	1	6	—	—	—	57	—	—	—	—	1	18	12	37	3	70	59
Poerwå-rĕdjå . . .	S. S. Djatianom	126	142	111	78	457	1	—	9	7	17	1	10	11	139	1	182	6	—	2	52	31	9	1	93	69
Sindoe-rĕdjå . . .	J. Darmåsoetå .	59	64	49	49	221	1	—	3	2	6	6	3	9	50	—	—	3	—	1	26	19	3	—	48	34
Djati-wringin . .	A. Trisnåwijåtå.	32	41	23	26	122	4	—	—	—	4	1	2	3	53	1	38	—	—	1	6	12	29	—	47	37
Ampel-koeroeng .	J. Koeroeng. . .	7	10	7	12	36	—	1	1	—	2	1	—	1	18	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Woengoe-rĕdjå . .	J. J. Pranåtå. .	32	26	32	34	124	3	4	3	3	13	2	4	6	40	1	49	4	—	1	16	17	10	—	43	33
Sambi-råtå	A. Asmåwinangoen	62	60	58	43	223	—	—	4	3	7	9	3	12	64	1	69	—	—	1	23	18	16	—	57	34
Gĕdangan.	K. Insamådrå. .	21	18	15	17	71	4	3	4	4	15	2	—	2	21	1	27	—	—	1	9	8	46	4	67	59
Maron	T. Singåhoetåmå	47	48	50	46	191	—	—	1	2	3	3	2	5	55	—	—	2	—	1	17	16	3	—	36	23
Toeloeng-agoeng .	S. M. Lintang .	19	25	9	12	65	—	—	—	—	—	—	—	—	33	—	—	3	—	1	7	5	18	2	32	25
		518	557	489	427	1991	17	11	28	25	81	32	32	64	685	5	365	20	1	12	209	158	198	15	580	440

Voor de opgave, F. DE MUNNIK.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Madioen op ultimo 1903.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1903.	Aantal leerlingen op de Scholen.				Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
																					Christenen.		Mohammad.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Madioen	N. Mitrå	6	8	8	4	26	1	2	1	—	4	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ngoeloeq	S. Banjoe	35	37	48	38	158	5	1	4	3	13	4	2	6	54	—	—	2	—	1	19	16	3	—	38	24
		41	45	56	42	184	6	3	5	3	17	4	2	6	64	—	—	2	—	1	19	16	3	—	38	24

Voor de opgave,

F. DE MUNNIK.

c. Verslag van den werkkring Pare-rĕdjå, over het jaar 1903,

door S LUINENBURG.

De gemeente hier is in 1903 aanmerkelijk in zielental toegenomen. Sedert Maart vestigden zich hier niet minder dan 62 gezinnen, te zamen 314 zielen vertegenwoordigende. Verreweg de meesten dier nieuwelingen zijn christenen uit het Mådjå-Warnåsche. Gebrek aan gronden doet hen uitzwermen naar elders om daar hunne maatschappelijke positie te verbeteren.

Dat het aantal nieuwelingen over dit jaar zoo'n groot verschil oplevert met het vorige (toen toch kwamen hier slechts 12 gezinnen), schrijf ik voornamelijk aan twee oorzaken toe. In de eerste plaats noem ik de jongste uitbarsting van den Kloet. De gedachte aan dat feit heeft velen weerhouden naar hier te komen. In de tweede plaats moet ik als reden noemen onze huisbouw. Meermalen vroeg ik dezen of genen, waardoor het toch kwam, dat nu zoo velen zich hier gingen vestigen en telkens kreeg ik ten antwoord, dat bij velen het denkbeeld bestond, dat wij hier slechts tijdelijk waren, omdat „mijnheer nog een pondoq (kleine, onaanzienlijke woning, die voor tijdelijk verblijf dient) bewoonde." Dit was niet alleen het idée van lieden, die zich hier nog niet gevestigd hadden, maar ook verscheidene opgezetenen gaven mij de overtuiging, te oordeelen naar hunne gesprekken, dat ook zij nog niet goed wisten of we hier eigenlijk tijdelijk of voor goed waren. Een feit is het, dat de meeste aanvragen van vestiging kwamen, toen we een aanvang met den huisbouw hadden gemaakt.

Met een enkel woord wensch ik bij deze voor ons zoo belangrijke gebeurtenis stil te staan.

Daar ons huisje door bouwvalligheid gevaarlijk begon te worden, werd ik wel genoodzaakt een verzoek bij Heeren Bestuurders in te dienen voor het bouwen van eene betere woning. Dat we niet weinig daar naar verlangden, behoef ik zeker niet te zeggen. Niet alleen dat de ruimte heel veel te wenschen over liet, ook de plaats van het huis was zeer ongeriefelijk, doordat het buiten de desa stond. Vandaar dat we reeds bij het uitdeelen der erven aan den hoofdweg een terrein gereserveerd hadden met het oog op eene eventueel te bouwen woning. Toen in Maart de toestemming op mijn verzoek mij bereikte, waren we niet weinig verheugd en dankbaar, en de bewoners hier deelden in onze blijdschap.

Het terrein, waarop ons huis gebouwd zou worden, prijkte toen nog met gågå. Iemand van hier had mij toestemming gevraagd of hij dien grond met rijst mocht beplanten; hij zou dan de aanwezige boomen kappen en den grond van alang-alang en glagah zuiveren. Natuurlijk had ik hiertegen geen bezwaar.

In April begon ik met het verzamelen van materiaal en in 't laatst dier maand was het terrein zoover van boomwortels ontdaan, dat ik de fundeering kon uitmeten, die dan ook dadelijk werd uitgegraven, zoodat de metselaars in 't begin van Mei aan 't werk konden gaan. Metselaars meldden zich voldoende aan, doch timmerlui waren er haast niet te vinden. Ja, hier in den omtrek waren een paar, doch zij waren niet van de beste. Hun gereedschap zeide mij al hoever de knapheid van de bezitters reikte. Slecht onderhouden gereedschap, en daarbij geheel incompleet, wijst al gauw op slordigheid in 't werken. Meermalen hoorde ik den baas dan ook erg brommen. Zoo af en toe bleven de toekangs (timmerlieden) een of twee dagen weg en kwamen dan weer opdagen. De een was gelast om voor zijn desawerk uit te komen, een ander was opgeroepen naar de wadånå voor een prakara (zaak, rechtzaak) enz. Het timmer-

werk schoot daardoor bitter weinig op en ik was erg blijde, toen op een Maandagmorgen een zestal timmerlui, met hun gereedschap bij zich, zich kwam aanmelden om hier te werken. Drie waren afkomstig uit de buurt van Kĕdiri.

Een van hen had 's ochtends het ongeluk, dat zijn pĕṭèl (dissel) uit den steel viel en in zijn wreef terecht kwam. Zijn broer kwam mijn hulp inroepen. Hoewel hevig bloedende, bleek het, dat de wond onbeduidend was. De man vroeg mij echter verlof naar huis te gaan. Ik antwoordde; „mijn goeie vriend, hoe kom je erbij om zoo'n eind te gaan loopen, ga maar gauw weer aan je werk, dat wondje is over een dag of drie niet meer te zien", waarop hij dan ook weer doorging met zijn werk. 's Avonds echter kwam hij met zijn broer en nog een derde bij mij zijn opwachting maken en vroeg mij verlof om toch maar naar huis te gaan. „Is het nu werkelijk waar, dat je voet zoo'n pijn doet?" vroeg ik hem, waarop hij antwoordde: „wat de pijn betreft, die is niet erg mijnheer, maar....!" en hier bleef hij voor zich uitkijken zonder zijn zin te voltooien.

„Wel vriend, zeg maar ronduit wat je op je hart hebt. Is het werkloon soms te weinig?" Neen mijnheer, dat is het niet, maar ik gevoel mij hier niet lekker. U moet weten, dat ik nog nooit op een Kristĕnan (zoo noemen de mohammadanen hier de plaats waar christenen wonen) gewerkt heb." Zijn broer en kennis bevestigden dit mede. „Nu", hernam ik, „wat zou dat?" „Ja, ziet U", vervolgde hij, „wat mij niet aangenaam stemt, is dat ik van morgen door mijn pĕṭèl getroffen ben. Al meer dan veertien jaar heb ik het bedrijf van timmerman uitgeoefend en nooit is mij overkomen wat mij van ochtend hier overkwam". De stakkerd had dit geval opgevat als een onheil hem overkomen, doordat hij op een „Kristĕnan" werkte en 't was hem aan te zien, dat hij verlangde om zoo gauw mogelijk hier van daan te komen. Ik trachtte hem van zijn denkbeeld af te brengen, maar hoe

ik ook praatte, hielp niets. Eensklaps richtte hij zich met een „noewoen kemawon" („Met uw verlof, mijnheer!") op en vertrok. De beide anderen vroegen tegelijk verlof en ik moest wel toegeven, omdat ik merkte, dat er tegen hun verzoek niets was aan te voeren wat hen zou weerhouden. Ze zijn dan ook niet meer terug geweest.

Bleef het in den beginne sukkelen met timmerlui, toen ik, door bemiddeling van Br. A. Kruijt, toekangs kreeg, kwam hierin eene gunstige wending. Nu begon het werk flink op te schieten.

Is de droge tijd de meest geschikte voor het bouwen, daar staat tegenover, dat het dan juist hier zeer moeielijk is om het benoodigde materiaal van elders te bekomen, doordat de bezitters van sapi-karren (sapi is een rund, koe) in dien tijd, volgens contract, voor de fabrieken werken. Had ik geen hulp van den wadånå (distriktshoofd) gehad, ik zou voorzeker veel moeite gehad hebben om karren te krijgen.

De 8ste September was een dag, die ons wel nimmer uit het geheugen zal gaan, doordat we toen onzen intrek namen in het nieuwe huis. Wel was het nog niet klaar, maar den dag vóór de verhuizing stak een hevige wind op, gepaard met regen zooals we het in den Westmoeson nog niet hadden bijgewoond. In minder dan geen tijd stond het erf blank, terwijl we in huis geen droog plekje konden vinden. We hadden geen andere gedachte dan dat het dak van het oudste gedeelte zou instorten, waarom we onze toevlucht hadden genomen in de slaapkamer, die tenminste nog eenige veiligheid aanbood. Toen namen we het besluit den volgenden morgen de woning te verlaten, en nog dien zelfden avond werd een aanvang gemaakt met het inpakken van huisraad. Den volgenden morgen was het een drukte van belang. Ieder hielp mede aan het overbrengen van meubilair enz., tot zelfs de schooljeugd deed dapper meê.

En toen we 's avonds ons als gevestigd konden beschouwen, waren we, na zooveel drukte, bijna op van vermoeidheid, evenwel blijde en dankbaar gestemd. Wel moesten we ons eerst erg behelpen, doordat de bijgebouwen er nog niet waren, maar te weten, dat we veilig woonden en een huis hadden, dat ons voor regen en wind kan beschutten, vergemakkelijkte ons dat ongeriefelijke.

En als we nu het oude plekje van voorheen voorbij gaan, zien we niets meer dan een gepleisterde vloer, die door de herdersjongens als teekenbord in gebruik is genomen, getuige de talrijke, soms zeer goed gelijkende wajangbeelden. Niets is er dat ons weemoedig aandoet bij het voorbijgaan van die plek, of het moest zijn de beide waringinboomen, die ons en vooral onze kinderen zooveel genot verschaften. Dikwijls is men geneigd te hechten aan het oude; de herinneringen echter, die voor ons aan die oude woning verbonden zijn, roepen ons zóóveel triestigs voor den geest, dat we er maar zoo weinig mogelijk aan terug denken.

Wellicht heb ik wat lang bij ons zelf stil gestaan, doch huisbouw en verhuizing staan in 't nauwste verband met de veranderingen, die in de gemeente hebben plaats gegrepen; de laatste zijn door de eerste ontstaan.

Wat wel de meest belangrijke verandering in de gemeente is geweest, is de verplaatsing van de kerk, tevens voor school dienst doende. Dit gebouwtje stond tegenover onze eerste verblijfplaats. Voor velen was de afstand wel wat ver geworden door de uitbreiding der gemeente. Natuurlijk had dit invloed op het kerkbezoek, soms ook op het schoolbezoek. Tijdens den huisbouw had men mij al meermalen gevraagd wanneer de kerk verplaatst zou worden. Men was het er over eens dit zoo spoedig mogelijk na de verhuizing te doen. Het desabestuur had er voor gezorgd, dat het kerkerf behoorlijk was ontgonnen en van een pagër was voorzien, zoodat dan ook het kerkje na de verhuizing kon

afgebroken en op de daarvoor bestemde plaats opgezet worden.

Het kerkje, nog altijd een zeer primitief gebouwtje, staat nu in 't midden der gemeente. Het moest aanmerkelijk vergroot worden, daar het aantal bewoners zoo zeer was toegenomen.

De opkomst in de kerk is zeer bevredigend. Bleef voorheen een verafwonende weleens door den afstand thuis, nu kan men dit moeielijk als argument aanvoeren. Ik heb dan ook in 't geheel geen klagen over het kerkbezoek. Zijn er soms die geen reden hebben opgegeven, waarom zij niet ter kerke kwamen, dan gaan de ouderlingen er op uit en brengen de personen bij mij, opdat ik hunne nalatigheid hun onder 't oog kan brengen.

Van al de veranderingen mochten mijne twee eerste ouderlingen geen getuige zijn. Vooral Mattheus was het die zich zooveel voorstelde van de nieuwe plannen. Hij was een van de eersten, die zich hier vestigden. Toen ik hier kwam, vond ik hem hier als ouderling. In den beginne maakte hij geen aangenamen indruk op mij; misschien stond dit wel daarmede in verband, dat hij eenigen tijd als vervanger van den door mij ontslagen loerah, die voor ziekte naar elders was, heeft gefungeerd en toen in hetzelfde voetspoor van dien loerah ging, waardoor hij mede door verscheidene bewoners niet erg gezien was. Hoe dit zij, in den beginne had ik weinig aan hem. Later heb ik hem beter leeren waardeeren, ja meermalen nam ik hem bij moeielijkheden als vraagbaak en ik moet zeggen, dat hij mij altijd zeer behulpzaam is geweest. Wat ik erg in hem prees, was de ijver, dien hij aan den dag legde. Hij was een der oudst opgezetenen: volgens zijn doopbrief telde hij 63 jaren; toch had het harde werken zijn lichaam nog niet gebogen. Altijd was hij bezig, waarlijk beschamend voor vele jongeren, die men maar al te dikwijls ziet luieren. Slechts weinige dagen was hij ongesteld. Rustig en kalm

ging hij heen met de bede, dat de Heer hem tot Zich mocht nemen.

Paq Ras, mijn tweede ouderling, was eene geheel andere persoonlijkheid. Bij hem zat weinig initiatief en weinig werkkracht. Al lang was hij sukkelende, tot hij mij eindelijk verlof vroeg naar Mådjå-Warnå te gaan om daar behandeld te worden. Vol hoop op herstel ging hij van hier; helaas eenigen tijd daarna ontving ik van Br. Bervoets de tijding, dat hij het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld.

De catechisaties gingen geregeld hun gang. Onder de Mohammadanen waren er die met belangstelling het onderwijs volgden, echter zijn er ook die machinaal volgen en meer den indruk van onverschilligheid geven.

De kinderkerk wordt mede bezocht door oudere kinderen, die de dagschool niet meer bezoeken en vaak al tijdens de ochtendkerkbeurt belast zijn met het bewaken van het huis of de zorg voor kleinere broertjes of zusjes.

Hoewel het Javaansche volk als een vreedzaam volk bekend staat, toch kunnen soms de in onze oogen nietigste kleinigheden hen in vuur en vlam tegenover elkaar zetten.

Op zekeren avond kwam een jongeling bij mij. Doordat zijn vader gestorven was, stond hij als oudste zoon aan 't hoofd van het gezin. Hij was erg bedroefd en kon zijn tranen niet weerhouden, toen hij mij kwam zeggen, dat het hem zoo'n verdriet deed, dat zijn moeder over hoop lag met zijn oudste zuster, die een eigen gezin heeft. Even voor hij bij mij kwam, hadden moeder en dochter hevige ruzie gehad; de moeder verweet de dochter teren op eens anders goed; de dochter daarentegen verweet haar moeder hebzucht en inhaligheid. En om meer kracht bij die verwijten te zetten, ging het natuurlijk van pianissimo in forto over en werden de verwijten van weerskanten aangedikt met de noodige, juist niet aangenaamst klinkende woorden. Dergelijke oneenigheden zijn moeielijk uit te maken: wie is

de schuldige, of liever wie is het meest schuldig? Ik liet eerst de moeder alleen bij mij komen en vroeg haar nadere opheldering. Deze vertelde het volgende: „U moet weten, dat mijne dochter rijst voor mij heeft gestampt, omdat zij het niet te ruim heeft. Volgens afspraak zou zij voor stamploon een pitrah (bepaalde maat) rijst ontvangen. Ik heb haar dit ook gegeven en nu is ze hier mee niet tevreden, bewerende dat dit te weinig is. Nu moet mijnheer zelf maar eens overwegen of dit behoorlijk is of niet". Nadat ik nog een en ander had gevraagd, herinnerde ik er haar aan hoe zij als gemeentelid zich had te gedragen en dat twisten en schelden niet in overeenstemming zijn te brengen met het christelijke leven. Daarna ging zij, na hare excuses aangeboden te hebben, heen.

Toen liet ik de dochter roepen. Deze vertelde precies hetzelfde wat de moeder mij had gezegd: de afspraak was, dat zij een pitrah rijst als stamploon zou hebben. „En heb je die werkelijk ontvangen?" vroeg ik. „Ja" hernam zij. „En je moeder vertelde mij, dat je hier mee niet tevreden bent; als je dat nu eenmaal zoo hebt afgesproken, dan dien je daarmede toch ook tevreden te zijn". Ik was al geneigd te meenen, dat de moeder gelijk, de dochter ongelijk had, indien er niet nog een „maar" van de laatste was bijgekomen en dat was, dat zij haar loon had uitbetaald gekregen in rijst nog in de aren, terwijl de afspraak was een pitrah bras (ontbolsterde rijst). Hoewel de hoeveelheid op 't zelfde neerkomt zou de dochter eenige schade gehad hebben, daar zij dan zelf de rijst had te stampen. Vandaar de ruzie. Ik vroeg daarop de inmiddels weer ontboden moeder of zij gezind was in vrede met haar dochter te leven, waarop zij met een ferm „inggih" (ja) antwoordde. „Nu", hernam ik, „dat doet mij genoegen en nu moet je dat niet alleen in woorden, maar ook in daden toonen; en weet je wat je nu doet? nu geef je zoodra je thuis komt je dochter

een flink maal eten en dan geloof ik stellig dat je dochter dankbaar naar haar huis zal gaan, is 't niet?" De dochter beantwoordde dit ook met een stevig „inggih" en verzoend, althans voor 't uiterlijke, gingen beiden weg. Toen ik later den zoon vroeg of de harmonie beter was, kon deze mij gelukkig antwoorden, dat beiden, nadat zij bij mij waren geweest, nog geen oneenigheid gehad hadden. Op mijn navraag hoorde ik, dat de vrede werkelijk met een maal eten geteekend was. Ging het zoo altijd maar bij oneenigheid dan zou de jury heel wat verlichting krijgen. Bij vele zaken, die de onderlinge verhouding storen, is het vaak zeer moeielijk de schuldige uit te vinden, omdat dan van weerskanten in 't geheel niet op het 9de gebod gelet wordt. Een ander gemeentelid kan het niet goed met zijn wederhelft vinden; vandaar dat hij er stilletjes van door ging naar elders. De echtgenoote kwam zich daarover bij het desahoofd beklagen. Na ruim twee maanden van huis te zijn geweest, daagde de man weer op en werd door den loerah bij mij aangediend. De gevluchte verzekerde mij zijne familie te hebben opgezocht, omdat hij daar zoo'n sterk verlangen naar had gehad; hij verzocht mij hem weer als gemeentelid te willen aanmerken. Ik had wel medelijden met hem, want ik geloof dat hij het niet gemakkelijk heeft bij zijn wederhelft, daar deze zoo af en toe mij doet denken aan de vrouw van Socrates. Het desahoofd legde hem echter straf op, omdat hij al dien tijd van afwezigheid niet voor het desawerk was uitgekomen en hiermede namen de kantjå's (de kameraden, d.w.z. mede-opgezetenen), zooals van zelf spreekt, geen genoegen.

Het aantal schoolkinderen steeg in den loop van 't jaar van 87 tot 161. Tianan, iemand die de school te Mådjå-Warnå had doorloopen, nam ik als hulp op de school aan. Over de opkomst valt niet anders dan te roemen. Een heel enkel keertje gebeurt het, dat er gespijbeld wordt, doch welken schooljongen overkomt zoo iets niet.

Ook gebeurde het eens dat een jongen, zonder opheldering gegeven te hebben, niet op school was geweest. 's Avonds werd hij door den onderwijzer bij mij gebracht. Onder hevig snikken vertelde hij mij, dat een zijner buffels, waarvoor hij te zorgen had, niet naar hem had willen luisteren. Hij wilde het beest het Noorden indrijven, doch zijn buffel had het nu eenmaal in den kop gezet het Zuiden in te gaan, en daarom had hij het beest flink afgeranseld met de zweep, waarop de gestrafte naar huis holde. En toen de jongen alléén thuis kwam, had zijn moeder hem op zijn beurt een pak slaag toegediend en hem verweten, dat hij veel te hard tegen den buffel was geweest, „en dat is de reden", liet hij er opvolgen, „dat ik van morgen niet naar school wilde, ik zou mij geschaamd hebben voor mijn makkers."

Een Javaansch kind houdt over 't geheel wel van schoolgaan, want is het thuis dan wordt er helaas vaak veel te veel van hem gevergd. Zijn de kinderen een jaar of tien dan moeten ze reeds meewerken. Jongens van twaalf jaar ziet men ploegen en eggen even goed als ouderen. Een vader vroeg voor zijn zoon eenige dagen vrij van de school, omdat de jongen moest ploegen. „Maar het is toch zeker niet waar, dat je kind kan ploegen", antwoordde ik. „O mijnheer, verleden jaar heeft hij al mijn gronden geploegd, hij doet het beter dan ik zelf," – de jongen telde pas dertien jaar.

Het komt ook wel eens voor, dat er te veel door de ouders van hun kinderen gevergd wordt; sommigen gaan er wel eens stil van door omdat ze „het niet langer uit kunnen houden" bij hun ouders en daarom bij een of ander familielid zich aanmelden.

De meisjes worden belast met de zorg voor kleinere broertjes en zusjes en zoo ze die niet hebben dan hebben de buren die wel. Kleine meisjes, die nog geen tien jaar tellen, ziet men als kindermeisje fungeeren.

Evenals het vorige jaar werd door de meisjes de handwerkschool druk bezocht, met dit verschil echter, dat het aantal leerlingen van 32 tot 62 steeg.

Bij het behandelen van zieken komt nog al eens uit, dat het bijgeloof op verre na niet verdwenen is. Waar nog vele christenen in landen, die al eeuwen tot het christendom behooren, aan het betooveren gelooven, kan men bezwaarlijk veronderstellen, dat de nog zoo jeugdige christen-Javanen dit bijgeloof reeds zouden hebben laten varen. Gemeenteleden laten zich over dit punt liefst niet uit tegen hun pandita, of als zij er over spreken, komt er in den regel als stellige verzekering bij, dat zij zelf er niet aan hechten, maar dat zoo en zoo het gezegde is van de tijang djawi (bedoeld is de niet-christen Javanen).

Een jongmensch hier was al geruimen tijd ziek, doch de familie had er mij niets van laten weten, tot op zekeren avond de moeder bij mij kwam en medicijnen vroeg voor haar zoon, die zeer ziek was. Ik ging er heen om de zieke eens te zien. Nu hoorde ik van zijn ouderen broeder, dat Kjai S. aan 't medicineeren was, want volgens dezen was de patient betooverd door dezen of genen, en als men nu maar het juiste middel had gevonden, dat het toovermiddel onschadelijk zou maken, zou de patient gered zijn (nog zoo dom niet geredeneerd!). De broer was heinde en ver geweest, steeds handelende naar de voorschriften van Kjai S. en wie weet hoeveel geld hij daaraan reeds had uitgegeven. Daar de zieke zeer waarschijnlijk eene ernstige operatie zou moeten ondergaan, stelde ik de familie voor de patient naar het ziekenhuis te Mådjå-Warnå te brengen. Hier kwam de oudere broer tegen op en hoe ik praatte en hem het ernstige van het geval voorstelde, het hielp niets, hij wilde er niets van weten. Een paar dagen later kwam zijn broer mij zeggen, dat geen der middelen, die hij voor zijn broer had gezocht, doel getroffen had en hij eindigde

met een melancholisch: , kawoela kawon, sampoen" (ik verlies het, ik geef het op), daarmee te kennen gevende, dat hij van zijn kant alles had gedaan om het toovermiddel onschadelijk te maken, maar dat zijn pogen vruchteloos was gebleken, waarom hij het opgaf. Doordat de ziekte reeds te lang had geduurd, mochten de geneesmiddelen, die ik verstrekte, niet baten. Gemeenteleden als Kjai S. strekken helaas niet tot eer voor de gemeente; zij ondermijnen het geloof en wakkeren het bijgeloof aan. Van Kjai S. werd mij gezegd dat hij nog als „satĕngah kadewan" (voor de helft met bovennatuurlijke macht begiftigd) beschouwd wordt. Dergelijke personen hebben altijd veel invloed op het volk; zij zijn in 't oog van den eenvoudigen desaman de wonderdoeners. Zij oefenen hunne practijken uit voor geldelijk voordeel en weten zoo zich zelf te verrijken.

En spreek ik Kjai S. over deze zaak, dan laat hij er niets over uit aan mij, maar weet met heel vrome praatjes te zeggen, dat de domme lui zooveel babbelen en volgens hem geen vast geloof in den Heer hebben.

Evenals het vorige jaar verleende Dr. G. te Pare mij welwillend hulp bij gevallen, welke moeilijkheden voor mij opleverden, terwijl mede een paar patienten van hier te Mådjå-Warnå in 't ziekenhuis werden behandeld. Er kwam dit jaar nog al veel koorts voor.

Verleden jaar was men begonnen een weg aan te leggen, dwars over het land, naar den hoofdweg naar Pare. Slechts een klein deel echter, dat op een weg ging gelijken, bracht men tot stand. Thans is die weg voor een groot deel klaar en aan weerskanten door nieuwelingen bewoond. Ik liet in den regentijd schaduwboomen aan de kanten planten, daar dit niet alleen in 't vervolg een beter gezicht oplevert, maar vooral in den drogen tijd beschutting geeft voor de stofwolken. Thans zijn sommige stekjes al flinke boompjes geworden. 't Is echter wel een toer om de stekjes groot te

krijgen. Worden ze niet van pagĕrtjes (krobongan) voorzien dan kan men er haast zeker van zijn, dat ze niet in 't leven blijven. Vooral hebben de herdersjongens hieraan schuld. Door slordigheid laten ze vaak hun vee grazen op verboden terrein. Sommigen zijn zoo brutaal de koeien of buffels in eens anders tĕgalvelden te drijven, waar de jonge maisaanplant het dan moet ontgelden. Zoo gebeurde het een paar keeren, dat men zich kwam beklagen over de slordigheid der veedrijvers. Van een was meer dan de helft van den aanplant verorberd. Ik ging met den loerah het vernielde taxeeren. Volgens taxatie werd de waarde hiervan op ongeveer 50 cent ('t was nog jonge aanplant) geschat. De herdersjongen werd toen voor zooveel beboet en dit bedrag werd als schadevergoeding den aanklager uitgekeerd.

Een ander klaagde mij zijn nood, toen ik met hem op zijn erf een praatje hield. „Zie U nu toch eens," zeide hij, „die aanplant is gisteren door de karbouwen van A. opgevreten. Niet alleen dezen keer heb ik daar last van, al meer malen heb ik den jongen, die de zorg voor de karbouwen heeft, hierover onder handen genomen; hij vraagt dan telkens maar vergiffenis en belooft in 't vervolg beter te zullen oppassen, maar dat is maar een voorwendsel, nu kunt u het zelf eens zien." „Ja", zei ik, „ik zou er wel met den loerah over willen spreken, maar ik vrees, dat dit weinig zal helpen." „Hoezoo? de loerah is toch uw dienaar," hernam hij. „Ja, daar heb je gelijk in," ging ik voort, „maar kijk eens, je pagĕr is daar achter niet in orde, en als het vee zulks ziet, dan denkt het, dat het vrije entree heeft." „'t Is volkomen juist, wat U zegt," hervatte hij, „ik zelf heb er schuld aan; dan is 't maar beter, dat mijnheer er nog maar niet met den loerah over spreekt." Hij voelde waar ik heen wilde en begreep, dat het in dezen beter was geen klacht tegen den herdersjongen in te dienen, want waarschijnlijk zou hij eer een berisping dan eenige

hulp hebben gekregen, omdat de bewoners verplicht zijn hunne erven goed te omheinen. Toen ik een paar weken later weer eens bij hem kwam, zag ik, dat de pagĕr goed in orde was. Ik vroeg toen: „en hoe is het nu, komen de karbouwen van A. nog je aanplant beschadigen?" „Neen", was zijn antwoord, „'t is nu uit, voorheen was het immers mijn eigen schuld."

Bandjar-rĕdjå, mijne bijgemeente, bezocht ik geregeld iedere maand. Die gemeente kan zich door gebrek aan gronden niet uitbreiden; vandaar dat zij wel altijd eene kleine gemeente zal blijven, temeer daar de kans om een terrein, zoogenaamd boschgrond in de nabijheid gelegen, te ontginnen, zoo goed als mislukt beschouwd kan worden, omdat die gronden gereserveerd zijn voor den aanplant van djatihout.

Sommige gemeenteleden toonden meer belangstelling in de dingen van Gods koninkrijk, evenwel zijn er ook die onverschillig voor het geestelijk leven daarheen leven. Als ik er spreek, is de kerk goed bezocht, maar de voorganger klaagde er over, dat enkelen wat al te vaak aan hunne plichten herinnerd moesten worden.

In het laatst van December droeg Br. de Munnik dat deel van zijn werkkring, dat in de omgeving van Pare is gelegen, aan mij over, opdat de zoo uitgebreide werkkring Kĕdiri daardoor voor hem minder zwaar zou zijn. Zooals voor de hand ligt, kan ik nu geen verslag over deze gemeenten uitbrengen.

Wanneer ik op 't afgeloopen jaar terug zie, kan ik niet anders zeggen dan dat het een gezegend jaar voor ons is geweest. De rijstoogst was voor de bewoners zeer bevredigend, waardoor opgewektheid, zoowel op geestelijk als op maatschappelijk gebied, de grondtoon was. In de nieuwe desa richtte men een desa-koempoelan op, geleid door den voorganger, die mij de verzekering gaf, dat deze bijeenkomsten goed bezocht werden.

In 't laatst van het jaar werd door de bewoners een stevige permanente stuwdam gelegd voor bevloeiing van een deel van het land. Door de regens en ook doordat de bewoners hunne gronden met rijst moesten beplanten, kwam de leiding niet tot stand, doch we hopen haar in den aanstaanden Oostmoeson gereed te krijgen.

Jammer dat de aanhoudende regens het uitzicht op een goeden rijstoogst hebben verijdeld, wat vooral voor de nieuwelingen eene groote teleurstelling is, daar zij nog slechts een klein terrein hebben ontgonnen en de oogst daarvan zoo goed als mislukt beschouwd kan worden.

Behalve deze schaduwzijde geeft het afgeloopen jaar ons rijke stof tot danken. Groot waren de zegeningen, die de Heer ons schonk. Had mijne vrouw nog al eens te kampen met malaria, door Zijnen zegen mocht zij gelukkig weer herstellen.

Met opgewektheid deden we wat dienen kan tot uitbreiding van Gods rijk. In het geloof, dat de Heer zelf het zaad, dat we zaaiden, zal doen ontkiemen en vruchten dragen voor de eeuwigheid, gaan we dankbaar en blijde het nieuw begonnen jaar tegemoet.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Paree-rĕdjå op ultimo 1903.

HOOFD- EN BUITEN-GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1903.	Aantal leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.		Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Gemiddeld aantal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Paree-rĕdjå	Kartiman, A. Wirjå, Pardam en Tianan	112	116	176	148	552	15	16	27	24	82	4	2	6	205	—	—	5	—	1	76	66	7	12	161	152
Bandjar-rĕdjå . .	Darmå Soerijå. .	15	16	22	18	71	1	1	1	1	4	4	3	7	25	—	—	—	—	1	13	10	2	1	26	15

Aanwezige Mohammadanen:

24 Mannen. 26 Vrouwen. 32 Jongens. 39 Meisjes. Totaal 121

Voor de opgave, S. LUINENBURG.

d. Verslag aangaande den werkkring Sĕgaran, over het jaar 1903,

door S. S. DE VRIES.

Wanneer wij aan het einde van 1903 dat jaar overzien, dan kunnen wij zeer zeker wijzen op teleurstellingen bij onzen arbeid ondervonden, maar toch ook op zegeningen, welke ons hebben bemoedigd, om ondanks teleurstelling en moeiten, vertrouwende op Hem, wiens werk wij werken, in Zijne kracht voort te gaan. En al is onze oogst gering, en al schijnt het voor de wereld, dat onze pogingen zullen uitloopen op het in stand houden van hetgeen wij bezitten, wij weten en gelooven, dat te Zijner tijd het licht van Gods genade over Java zal aanbreken.

Wat het geestelijk leven der gemeenten betreft, kan met uitzondering van de gemeente Mlaten hetzelfde gezegd worden als in het vorig jaarverslag. Waar de voorganger ijverig en nauwgezet zijne plichten vervult, zien wij ook meer ijver bij de gemeente, meer geestelijk leven; terwijl verslapping in het ter kerk gaan, in het ter school zenden der kinderen, kortom het verwaarloozen harer plichten te vinden is in die gemeenten, waar de voorganger hare belangen niet ter harte neemt.

Wat de gemeente Sĕgaran betreft, langzamerhand schijnt zij te ontwaken. Uit gesprekken met den voorganger bleek mij o. m., dat men elkander opwekt gezamenlijk om de bediening van het Avondmaal te verzoeken; dat men een loemboeng miskin wil oprichten tot steun van de armen. Nog slechts geringe teekenen zal men zeggen; toch zijn we dankbaar, dat wij ze mogen opmerken.

Voor 't uiterlijke is 1903 een belangrijk jaar voor deze gemeente geweest. Wij mochten onder Gods zegen ons

nieuw kerkje inwijden; een bewaarschool werd opgericht, terwijl mede een „Kamar obat" door geldelijken steun van het Gouvernement en eenige suikerfabrieken, werd tot stand gebracht.

In mijn vorig jaarverslag deelde ik reeds met een enkel woord mede (Med. 47 blz. 453) dat door de gemeente tot den bouw van een nieuwe kerk besloten werd. Sedert heeft zij aan den bouw geholpen voor zoover dit in haar vermogen was. Behalve het gratis uitgraven der fundamenten, het bijeenbrengen van een som van *f* 40.—, werd het ophoogen van het erf ± ½ M., het aanbrengen van zand, en 't aanstampen voor het leggen van den vloer, vrijwillig door haar gedaan. Tegen een geringe vergoeding hielpen de mannen het hout uit het bosch halen, waarvoor ik geen werkvolk krijgen kon. Wat dit beteekende blijkt hieruit, dat de Christenen om 4 uur 's morgens vertrokken. Tegen 7 uur in het bosch aangekomen werkten zij, met een rust van een half uur, door tot zes uur à ½ zeven. Tegen 9 à 10 uur kwamen zij dan pas thuis, om weder den volgenden morgen 4 uur naar het bosch toe te gaan. Zooveel mogelijk kwam ik de lui tegemoet in den voor hen zwaren en ongewonen arbeid. Doch niet alleen de mannen, maar ook de vrouwen en kinderen deden naar vermogen mede, zoodat onze kerk met vereende krachten tot stand is gekomen.

De 10e Juni was dan ook voor allen een feestdag, toen het kerkje werd ingewijd. Behalve de voorganger van Soerabaja, door ziekte verhinderd, waren alle voorgangers tegenwoordig. Verscheidene Christenen uit de buitengemeenten en van Mådjå-warnå waren gekomen, om de plechtigheid bij te wonen. Feestelijk versierd met groen en vlaggen, was het gebouwtje geheel gevuld, toen onze gasten met ons het binnentraden. Nadat door mij een kort woord gesproken was naar aanleiding van Ps. 103 vs 1 en 2, trad Maståkå, de voorganger alhier, op en sprak over

Ps. 127 vs 1*a*, vooral de aandacht vestigende op het feit, dat zoowel gedurende den bouw als bij het werken in het bosch geen ongeval te betreuren was geweest en God dus door zulk een kennelijken zegen allen gesterkt had het Godshuis te voltooien. Ten slotte wekte mijn schoonvader, sprekende over Lukas 12 : 32, allen op te blijven volharden in het geloof en in eensgezindheid, ook al was de gemeente nog klein, want wat eensgezindheid vermocht, dat aanschouwden allen, die op dien feestdag te Sëgaran aanwezig waren.

Gedurende den geheelen dag heerschte er een opgewekte stemming, en dankten ook wij onzen God voor al den steun, dien wij van verschillende zijden mochten ondervinden.

Kort daarna had de inwijding van onze nieuwe bewaarschool plaats. Het is een eenvoudig, ruim locaal en zóó gelegen, dat de kinderen bij hun spelen gebruik kunnen maken van onzen voortuin, waar twee schaduwrijke waringins staan.

Begonnen wij de bewaarschool in onze achtergalerij met een 19-tal kinderen, nu is dat reeds geklommen tot 26. Het blijft echter te betreuren, dat het tot nu toe niet mogelijk is een goed onderwijzer daaraan te verbinden door gebrek aan personeel.

Een groote verbetering bij de behandeling der zieken, welke tot medio Juli in onze achtergalerij, en toen die vernieuwd werd, in de open lucht geschiedde, was de oprichting der polikliniek. Daardoor hadden wij ook gelegenheid ernstige patienten op te nemen en tot nu toe hebben wij bijna doorloopend internen gehad. Aangezien echter bij de oprichting het hoofddoel was eene geschikte gelegenheid te openen tot eene dagelijksche behandeling van zieken, is het hoogste aantal, dat opgenomen kan worden, bepaald op *vier*.

Het aantal dagelijks te behandelen patienten variëert tusschen de 50 en 70. In het afgeloopen jaar werden 3287 patiënten behandeld met 22,789 consultaties. Grootste deel wonden. – Op mijn verzoek om eene jaarlijksche subsidie

ter gemoetkoming in de kosten, ontving ik d.d. Tjipanas 5 Juli '03 een schrijven van den G. G. dat dit rekest opgezonden was aan den Min. van Koloniën. Tot nu toe mocht ik echter dienaangaande geen nader bericht ontvangen.

Het onderwijs op de school, zoo ook de opkomst der kinderen kunnen bevredigend genoemd worden. Wat de opkomst der catechisanten betreft, was deze onverdeeld gunstig zelden werd er verzuimd. Evenzoo de opkomst der gemeente in de Zondagmorgenbeurten, terwijl in de Donderdagavondkoempoelan, de mannelijke lidmaten goed vertegenwoordigd waren. Hierin is dus vooruitgang te bespeuren, vergeleken bij verleden jaar.

Aan Evangelisatie werd, zeker ten gevolge der ondervonden teleurstelling met Tambaq-Soeroeh, minder gedaan dan in 1902. Wij laten Tambaq-Soeroeh echter nog niet los. Nog steeds blijft de voorganger voeling houden met Paq Srikadi en zijne vrouw (Med. 47 blz. 456).

Wij kunnen ons verslag over Sĕgaran niet eindigen, alvorens melding gemaakt te hebben van de komst van mijn schoonvader alhier. Den 19den Augustus vertrok hij van Mådjå-Warnå uitgeleide gedaan door zeer vele Christenen. De gemeente Sĕgaran, mannen, vrouwen en kinderen, wachtten hier hunnen „pandità sĕpoeh" (ouden leeraar) op. De gemeente rekent het zich een eer hem in haar midden te hebben. Hoewel nu rustend zendeling, blijft mijn schoonvader, met zijn hart vol liefde voor de zending, er aan medewerken, zooveel het in zijn vermogen is. Ben ik door mijne bezoeken aan de buitengemeenten soms een week en meer van huis, dan neemt hij al 't werk te Sĕgaran waar. Ook is zijn raad en ervaring mij bij vele gemeente-zaken tot grooten steun. Moge God zijn leven nog tal van jaren sparen tot zegen voor velen, tot uitbreiding van Zijn rijk hier op aarde. En moge het hem gegeven zijn nog vele vruchten te zien van zijnen arbeid.

Soekårame.

Het jaarverslag van den voorganger is eene curiositeit van beknoptheid. Na verteld te hebben, dat in Januari niets gebeurd is, zegt hij dat er koortslijders waren in Februari, dat dit het geval was in Maart, April, Mei, Juni enz. tot November, om met deze maand zijn verslag te besluiten. Treurig, voorwaar! Aangaande school en gemeente kan hetzelfde gezegd worden, als in het vorig verslagjaar. Gelukkig voor de school is nu een onderwijzer van de kweekschool te Mådjå-Warnå beschikbaar en zal deze zich binnenkort te Soekårame vestigen.

Randoe-rĕdjå.

In deze gemeente wonen de Christenen zeer verspreid. Direct toezicht wordt daardoor zeer bemoeilijkt; maar ook door de weinig krachtige houding van den hulpvoorganger hadden in het vorig jaar ongeregeldheden plaats. Een christen verliet zijne vrouw en ging een huwelijk aan met eene Mohammadaansche. Een tweede verliet zijne vrouw na een kleine oneenigheid, en sedert werd niets meer van hem vernomen.

Toch zou onder leiding van een degelijk voorganger de gemeente zeker tot bloei komen, daar er goede elementen aanwezig zijn.

Aan de school ontbreekt een goed geschoolde onderwijzer. De nu aangestelde doet zijn best, en meer mag van hem niet geëischt worden.

Mlatèn.

Het is mij steeds een genoegen in deze gemeente te zijn. Opgewekt geestelijk leven zich uitende in een zich gedrongen voelen tot mededeelen van het goede en den zegen, welke men ontvangen heeft, vindt men hier. Het gevolg hiervan is, dat er veel aan evangelisatie wordt gedaan, en zoo wij

niet weder in onze verwachting worden teleurgesteld, zullen in den loop van dit jaar een 3 à 4 gezinnen overgaan.

Een teekenend feit voor de waardeering van het leven der christenen aldaar, mag wel genoemd worden het bijna eenparig verkiezen van een christen tot desahoofd in een Mohammadaansch dorp.

Het was voor den voorganger op school een moeielijke taak, daar de 2de onderwijzer door ziekte bijna het geheele jaar verhinderd was om onderwijs te geven. Voor deze gemeente zou het zeer gewenscht zijn, dat de voorganger zich uitsluitend aan het gemeentewerk kon wijden. Wat hij mij dan ook herhaaldelijk verzocht heeft. Doch dan zou de school weder een onderwijzer missen en dit is voorloopig niet mogelijk, daar 't aantal leerlingen steeds toeneemt, zoodat ernstig aan de oprichting van een ruimere school gedacht wordt.

Met een dankend hart mogen wij terugzien op het afgeloopen jaar. Gemeente en school nemen toe. Eene blijmoedige stemming heerscht er in de gemeente. Moge Mlaten onder Gods zegen en bestuur bij voortduring in bloei toenemen.

Poelé, Wijoeng en Soerabaja.

Van de voorgangers dezer gemeenten ontving ik geen jaarverslagen. De voorganger van Soerabaja was hierin verhinderd geworden door ziekte; die van Wijoeng kon zich niets meer herinneren.

Wat gemeente en school betreffen: de toestand bleef vrij wel gelijk aan die in het vorig verslagjaar aangegeven.

Van Poelé zou gezegd kunnen worden, dat er meer leven ontstaat. Door Evangelisatie zijn nu eenige mannen gewonnen, die ook onderwijs van den hulpvoorganger ontvangen.

Het aantal lidmaten in het leprozengesticht Sĕmaroeng

nam met 5 toe, die na afgelegde belijdenis door den Doop in de gemeente werden opgenomen.

Het was den Zondagmiddag van den 5den April voor ons allen een gezegende ure. Beschamend voor velen is zeker de blijmoedigheid, waarmede deze zwaarbeproefde lijders hun lot dragen. Hoe eenvoudig en treffend was niet het woord van een der vrouwen, zelf lijdende, tot de nieuwe lidmaten gericht, hen opwekkende toch vast te blijven houden aan hun Leidsman, steeds te bidden om meer licht „soepados pĕdjah gĕsang sami sagĕddâ ṇderéq Goesti." (1)

En waar wij aan het einde van ons verslag zijn, sluiten wij ons van harte bij dezen wensch aan. Mochten velen tot dien vrede in Christus komen! Sterke God onze zwakke krachten, opdat wij blijmoedig voort mogen gaan op den weg, dien Hij ons aanwijst.

---

(1) „Opdat wij in leven en in sterven in staat mogen zijn den Heer te volgen."

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Sĕgaran op ultimo 1903.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo December 1903	Aantal leerlingen op de Scholen.				Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld opkomenden.
																					Christenen.		Mohammed.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
																										pCt.
Sĕgaran	Maståkå	31	32	31	39	133	—	—	4	2	6	—	—	—	44	—	—	2	—	2	25	26	42	7	100	80.–
														*	32											
Soekå-ramé	Pak Maståkå . .	21	24	24	24	93	—	—	1	1	2	—	—	—	20	—	—	1	—	1	10	6	16	—	32	70.5
Randoe-rĕdjå . . .	Pak Kamidjå . .	35	47	18	19	109	1	—	—	—	1	—	1	1	38	—	—	—	—	1	6	6	25	—	37	87.7
														*	10											
Mlatèn	Bendjamin . . .	47	54	44	34	179	—	3	1	2	6	—	1	1	61	—	—	3	—	1	21	13	43	3	80	60.6
														*	26											
Poelé	Pak Darmi . . .	15	17	12	9	53	—	—	—	—	—	1	1	2	35	—	—	1	—	1	8	4	7	—	18	90.1
														*	12											
Wijoeng	Kjaï Soleiman .	32	42	27	11	112	1	—	1	3	5	5	4	9	28	—	—	3	—	1	11	6	27	3	47	79.1
														*	15											
Soerabaja	Kjaï Mattheus-Madakim	19	14	13	20	66	—	—	1	2	3	—	—	—	24	—	—	2	—	1	—	—	102	—	102	73.–
Sĕmaroeng (Gesticht).		7	10	—	—	17	4	1	—	—	5	—	—	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		207	240	169	156	762	6	4	8	10	28	6	7	13	362	—	—	12	—	8	81	61	262	13	416	

* Kinderkerk.

Voor de opgave, S. S. DE VRIES.

e. Verslag omtrent den werkkring Swaroe, over het jaar 1903,

door D. LOUWERIER.

In een beknopt verslag een juist beeld te geven van den voortgang van het werk der Evangelisatie in het tijdsverloop van een jaar is niet zeer gemakkelijk. Zelfs voor den zendeling, die voortdurend in zijne gemeenten te midden zijner gemeenteleden vertoeft, is het niet mogelijk een beeld te geven, dat eene zuivere reproductie van den toestand zou kunnen worden genoemd, met juistheid de grenzen aan te geven tot welke hoogte het zedelijk en godsdienstig gevoel zich heeft ontwikkeld, vooral bij een volk zooals het Javaansche, een volk dat zich zoo weinig uit, dat bij en onder alles zoo flegmatiek blijft.

De opkomsten in de godsdienstoefeningen kunnen over het algemeen nog beter worden; vooral geldt dit van de Donderdagavond-bijeenkomsten. Het getal kerkgangers te Siti-ardjå is vergeleken met voorgaande jaren minder. Dit wijst echter op geen achteruitgang, doch vindt hierin zijn oorzaak, dat in de eerste maanden van het jaar te Siti-ardjå en Poeloeng-rĕdjå veel ziekte heerschte, malaria, dysenterie en waterzucht. In de laatste maanden van het jaar werd het bezoeken van de godsdienstoefeningen vaak belemmerd door bandjirs, zoodat de gemeenteleden uit Poeloeng-rĕdjå, die mede de kerk te Siti-ardjå bezoeken, de breede rivier niet over konden. In zulk geval wordt dan te Poeloeng-rĕdjå zoo goed en kwaad als het gaat eene bijeenkomst gehouden, waar een der meest geschikte gemeenteleden dan voorgaat.

De toestand in de gemeente Tambaq-rĕdjå baarde ons veel zorgen. Tot dusverre faalde alle moeite door ons

aangewend om iemand te vinden, geschikt om aldaar als voorganger geplaatst te kunnen worden; daardoor hadden wij den hoofdontginner opgedragen zooveel mogelijk de belangen der gemeente te behartigen en naar vermogen onderwijs te geven. Het bleek mij meer en meer hij zijne verplichtingen zeer onverschillig opvatte, met zijne kinderen had en heeft hij voortdurend oneenigheden, zoodat het zeer gewenscht was hierin verandering te brengen. Door mij werd daarop bepaald deze gemeente van uit Siti-ardjå bediend zou worden; daartoe gaan om beurten de voorganger en twee onderwijzers van Siti-ardjå des Zaterdagsmiddags naar Tambaq-rĕdjå, waar zij tot Zondagmiddag vertoeven om de godsdienstoefening te leiden, catechisatie te houden, de doopcandidaten te onderwijzen en verdere werkzaamheden die noodig zijn te verrichten. Zeer noodig is het wij iemand te Tambaq-rĕdjå hebben, die dag aan dag de gemeente kan leiden en op alles toezicht kan houden on die tevens aldaar eene school zal kunnen openen, waaraan de behoefte groot is. Eerst dan zal aan den naren toestand die daar heerscht met kracht een eind gemaakt kunnen worden.

Ook werd Tambaq-rĕdjå voortdurend in rep en roer gebracht door een persoon, die steeds met zijne makkers ruzie maakte en gedurig allerlei moeite veroorzaakte. Op aandringen verliet deze rustverstoorder de gemeente.

Soembĕr-agoeng zal ditmaal wel voor het laatst op den staat der gemeenten vermeld staan. Deze nederzetting heeft nooit levensvatbaarheid gehad door het niet gunstige terrein, zoodat de deelnemers aan deze ontginning zich achtereenvolgens terugtrokken. Zij, die aldaar nog overbleven, zullen dit nieuw ingetreden jaar die plaats verlaten en mede ontginnen met hunne makkers van Wånå-rĕdjå, die eene nieuwe ontginning zijn begonnen ten zuiden van Soembĕr-agoeng, waar de terreinen meer waarborg geven voor eene betere toekomst. In het verslagjaar werd op twee plaatsen

een aanvang gemaakt met het ontginnen van boschgronden om aldaar nieuwe gemeenten te stichten. Het eene terrein, het bosch genaamd Wånå-gårå, is gelegen ten zuiden van Soembĕr-agoeng, op ruim 4 uur loopens van Wånå-rĕdjå. De andere nieuwe gemeente zal gesticht worden aan de Tambaqan-baai ten oosten van Tambaq-rĕdjå, ± 8 uur loopens van daar. Beide ontginningen bezocht ik nog niet, daar niemand zich daar reeds voor goed heeft gevestigd; men trekt nog steeds heen en weer. Aan de Tambaqan-baai heeft men zelfs nog niets kunnen planten, daar de vroegtijdig ingevallen zware regens de lui van daar verdreven, voordat het terrein voor beplanting in gereedheid was gebracht. De gevelde boomstammen konden niet worden verbrand.

Aan de Tambaqanbaai ontgint Saul van Pĕniwen met enkele nieuwelingen van daar mede. Eerst wilde Saul nog oostelijker een ander terrein, gelegen aan de Plelotbaai bij de Probolinggogrens, ontginnen, doch hiervan weerhield ik hem om versnippering van krachten te voorkomen en omdat de te groote afstand de bezoekreizen van uit Swaroe te bezwarend maken. De tocht naar de Tambaqanbaai moet toch al reeds zeer zwaar en vermoeiend zijn, voortdurend berg op berg af langs zeer slechte boschpaden. Later zullen wel meerderen van uit Pĕniwen Saul daarheen volgen.

Van zelf zijn wij nu tot de gemeente Pĕniwen gekomen. Deze gemeente nam zeer in zielental toe door toetreding van nieuwelingen direct en indirect door Saul voor het Christendom gewonnen en door verhuizing van elders. De desa is thans overbevolkt, de toestand kan er niet zoo blijven. Hoevele gezinnen bezitten geen gronden. Pĕniwen had dit jaar een prachtigen oogst; toch heerschte er in het laatst van het jaar aldaar door overbevolking groot gebrek aan voedsel, wat anders te Pĕniwen nooit voorkomt. Wij verheugen er ons dan ook zeer in dat Saul op ons aanraden genegen was boschgronden te gaan ontginnen, en zijne „geestelijke kinderen"

voor te gaan in het zoeken van gronden om tot lotsverbetering te geraken ; hij zal den stroom wel naar de Tambaqanbaai leiden.

Verblijdend is het dat velen te Pĕniwen zich mede verheugen in de toetreding van vele Mohammadanen en van hunne zijde zooveel mogelijk door onderwijs en voorbeeld medewerken om deze nieuwelingen nader tot den Heiland te brengen.

Het getal personen dat te Pĕniwen nog dooponderricht ontvangt bedraagt nu 81, te Siti-ardjå 26, te Tambaq-rĕdjå 32.

Het geregelde schoolbezoek leed door den minder gunstigen toestand waarin men dit jaar maatschappelijk verkeerde. Vele kinderen konden door gemis van eenigszins gepaste kleeding het onderwijs niet volgen of moesten hunne ouders behulpzaam zijn in het zoeken van het noodige voedsel.

Overigens kunnen wij verwijzen naar den „Staat" van de gemeenten en scholen waarvan de cijfers voldoende voor zichzelve spreken.

Het jaar 1903 was voor onze gemeenteleden, die geheel van den landbouw moeten leven een jaar vol zorg en moeite. Door gebrek aan water in de eerste maanden des jaars en muizenplaag viel de oogst, behalve te Pĕniwen, zeer tegen, zoodat er reeds spoedig overal gebrek en moeite heerschten.

De stuwdam te Siti-ardjå werd in het begin van het jaar door een bandjir vernield, toen men reeds bezig was met het aanleggen van sawahs en de kweekbedden reeds gereed waren. Dit jaar zal men op mijn aandringen een gemetselden dam maken.

Wat het uitwendige van de gemeenten betreft: te Swaroe werden de nieuwe schoolgebouwen in Februari in gebruik genomen. De kerk werd in den loop van dit jaar afgebroken en het bleek dat wij daarmede niet veel langer hadden moeten wachten. Het houtwerk van het dak benevens de houten pilaren waarop een groot deel van het gebouw rustte

waren door en door vermolmd. Thans wordt in de bewaarschool voorloopig godsdienstoefening gehouden. Te Siti-ardjå en Pĕniwen kwamen mede de nieuwe scholen – semi permanente gebouwen – gereed, die ook als kerk dienst moeten doen. Te Tambaq-rĕdjå richtte men een bamboe kerkje op.

In het ziekenhuis te Swaroe werden 232 interne en 1572 externe patienten behandeld.

De ambachtsschool telde 19 leerlingen, Hoewel meerdere om toelating verzochten konden wij voorloopig hierop niet ingaan om het onderwijs niet te schaden.

Zien wij op het afgelooopen jaar terug, dan kunnen wij getuigen het voor onzen arbeid geen ongezegend jaar was. Ook vooral wat betreft het geestelijk leven, dank zij Gods onmisbaren zegen, was er meer verbetering en vooruitgang te bespeuren. Moge God onzen arbeid meer en meer bevestigen opdat onze gemeenten mogen worden als eene stad op een berg gebouwd, dat van haar licht en kracht uitga in hare omgeving velen ten zegen.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Swaroe op ultimo 1903.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1903.	Aantal Leerlingen op de Scholen.					
																					Christenen.		Mohammad.		Totaal der ingeschrevenen.	Gemiddeld per dag opkomenden.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Swaroe	Ebĕnâjâ	139	168	168	179	654	—	—	14	12	26	9	15	24	157	—	—	10	1	1	71	65	5	3	144	121
Pĕniwen	Jacoeb.	168	174	203	207	752	28	31	39	35	133	—	—	—	150	—	—	7	—	1	37	35	23	5	100	75
Wånâ-rĕdjâ	Rasidin	102	113	109	79	403	5	8	14	12	39	3	9	12	80	—	—	4	—	1	57	39	2	2	100	85
Siti-ardjâ	Akimas	75	83	128	73	359	2	—	9	7	18	—	—	—	110	—	—	5	1	1	51	33	1	1	86	56
Poeloeng-rĕdjâ . .		44	42	52	51	189																				
Tambak-rĕdjâ. . .	Geen voorganger	15	13	23	7	58	—	—	1	—	1	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kĕndal-pajak . . .	idem	4	5	5	6	20	—	—	1	1	2	—	—	—	6	—	—	—	—	1	2	2	3	—	7	7
Soembĕr-agoeng. .	idem	2	2	4	4	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		549	600	692	606	2447	35	39	78	67	219	12	24	36	517	—	—	26	2	5	218	174	34	11	437	344

Voor de opgave, D. LOUWERIER.

f. Verslag over de Scholen van het ressort Mådjå-Warnå, September 1903 - Maart 1904,

door J. KATS.

Den naam van jaarverslag kan dit kort overzicht niet dragen. Het loopt slechts over eenige weinige maanden. de eersten van mijn verblijf te Mådjå-Warnå en sluit aan bij dat van Br. A. Kruijt.

Nadat mijn vrouw en ik 7 September 1903 ons definitief te Mådjå-Warnå hadden gevestigd, droeg Br. A. Kruijt mij 13 September d.a.v. kweekelingen en kweekschool over. Een tijdelijk rooster van werkzaamheden regelde de lessen tot ult. 1903, het eind van den cursus, waarbij door den Inspecteur het examen voor kweekeling en dat voor hulponderwijzer zou worden afgenomen. Door verschillende omstandigheden kon ZEd.Gestr. hiervoor eerst in de laatste helft van Januari 1904 overkomen, zoodat ook het verslag over bedoeld examen en het daarop gevolgde toelatingsexamen loopt over de eerste maanden van 1904.

Onder de negen leerlingen der laagste klasse waren er drie, die reeds drie jaar geleden, vóór hun komst te Mådjå-Warnå, het examen voor kweekeling hadden gedaan en die er nu op aandrongen, het examen voor hulponderwijzer af te leggen. Zij, die hun les gegeven hadden, Br. A. Kruijt en de mantri-goeroe Gadroen, achtten hen daarvoor niet bekwaam. Natuurlijk konden zij onder die omstandigheden geen toestemming tot deelneming aan het examen verkrijgen. Om hen zoo mogelijk voor het werk te behouden (er waren er al, die den moed opgaven), werd bepaald dat het drietal eind 1904 bedoeld examen zou kunnen afleggen. Zeer hoop ik, dat ze dan zullen slagen en het tekort aan onderwijskrachten in de O.-Java-missie kunnen aanvullen. De geest onder de kweekelingen bleef verder goed. Uitgezonderd eenige ge-

vallen van lichte ongesteldheid was ook de gezondheidstoestand zeer bevredigend.

Na de vacantie, die 18 Januari eindigde, werd door den waarnemenden Inspecteur van het inlandsch onderwijs in de 3e Afd. het examen voor kweekeling en dat voor hulponderwijzer afgenomen, waarvoor alle candidaten slaagden, en wel 6 voor kweekeling en 7 voor hulponderwijzer. De laatsten werden allen – op één na, die voor den werkkring van Br. de Vries was bestemd – geplaatst in het ressort Mådjå-Warnå. Er zijn er onder, die allen aanleg hebben om goede onderwijzers te worden. 't Is te hopen, dat zij onze goede verwachtingen niet zullen beschamen.

Tegelijk met de oude leerlingen, die van vacantie terug kwamen, waren ook de nieuwe aspiranten gearriveerd, die gedurende het examen van de anderen gelegenheid hadden om in de hun vreemde omgeving wat thuis te raken. 23 Januari begon het toelatings-examen voor het nieuwe twaalftal, waaronder zes leerlingen uit de Residentie Soerabaja, drie uit Pasoeroehan en drie uit Kědiri. Drie van de twaalf candidaten verschilden in alles zóóveel met de anderen (elk kon slechts in één vak een voldoend cijfer behalen!), dat ze in het belang van het onderwijs en van de overige leerlingen moesten worden afgewezen. Ook bij een voortgezet onderzoek voor deze drie afzonderlijk, waarbij zeer vereenvoudigde opgaven werden gegeven, bleef de uitslag dezelfde. Van het drietal volgt nu één het onderwijs aan de Lagere School te Mådjå-Warnå. Naar ik hoop, kan hij over twee jaar worden aangenomen.

Daar in het betrokken ressort geen andere geschikte candidaten waren te vinden, werden te Mådjå-Warnå jongens gezocht, die zich wilden verbinden om later daar als onderwijzer op te treden. Er bood zich slechts één candidaat aan, die na onderzoek als kweekeling werd aangenomen.

De nieuwe cursus is alzoo begonnen met 19 leerlingen,

waarvan 18 intern. Hiervan zijn 10 leerlingen van de laagste en 9 van de hoogste klas. Volgens den nieuwen rooster van werkzaamheden wordt les gegeven gedurende de volgende uren:

's Morgens 7—10 beide klassen.
10—11 Rustuur.
11— 1¼ Laagste klas.
11— 2 Hoogste klas, practisch onderwijs geven op de Lagere School.

Alle lessen duren 3 kwartier. Zanglessen en enkele theologische lessen vallen in de avonduren.

Over de Lagere School te Mådjå-Warnå het volgende: Als gevolg van de laatstgehouden examens werd het personeel uitgebreid met 3 onderwijzers in het bezit van het diploma voor hulponderwijzer. Deze vermeerdering was noodig, daar sommige lokalen overvol waren en splitsing der klassen zeer gewenscht bleek. Het totaal aantal leerlingen is wegens de vele verhuizingen naar Pare-Rĕdjå en elders eenigszins gedaald. Het schoolverzuim was gedurende 1903 voor de jongens 14.81 %, voor de meisjes 13.35 %, gemiddeld 14.23 %.

Ook voor de Lagere School werd bij den nieuwen rooster de duur der lessen gesteld op drie kwartier. Voor de Fröbelschool bleef het een half uur, terwijl de beide laagste klassen der Lagere School elken dag 2 lessen van drie kwartier ontvangen, gevolgd door 3 lessen van een half uur, waarvan één bestemd is voor uitspanning in de speelloods.

Omtrent de scholen in de buitengemeenten valt alleen op te merken, dat het personeel aan de school te Bångså-rĕdjå met één onderwijzer moest worden uitgebreid wegens toename van het aantal leerlingen.

Ik sluit dit kort overzicht met den wensch, dat onder Gods zegen het onderwijs in dit ressort steeds vooruit moge gaan en de goede vruchten daarvan zich overal mogen openbaren.

Verslag over de zending op Savoe in 1903,

door J. H. LETTEBOER.

Enkele opmerkingen, aangaande de getallen voorkomende in den „Staat" mogen welkom zijn.

Wanneer het totaal zielen van 1902 (3388) vergeleken wordt met het totaal van 1903 (3332), zijn wij ruim 50 zielen achteruitgegaan. Wat daarvan de reden is? 't Kan zijn, dat dit gedeeltelijk komt doordat een groot aantal huisgezinnen Savoe heeft verlaten, om elders op Soemba of Koepang, het noodige levensonderhoud te zoeken. Bekend is het, dat de gemeenten op Soemba geheel uit Savoeneezen bestaan. Ook op Koepang bestaat een Kampong met veel Savoeneesche Christenen.

Toch moet er een andere reden voor die vermindering zijn. Want, ofschoon Savoe niet rijk is aan voortbrengselen, gelukkig heeft de Savoenees niet veel voor levensonderhoud noodig, en is de armoede niet zòò toegenomen, dat uitzwermen bij groote hoeveelheden, noodig zou zijn. Wanneer ik de registers van geboorte en overlijden, welke in iedere gemeente worden bijgehouden, onderling vergelijk, dan blijkt mij, dat het sterftecijfer hooger is dan dat der geboorten. En om dit verschil te verklaren, moet ik denken aan de maanden April en Mei, waarin de „gevreesde", die over geheel Insulinde sporadisch zich vertoonde, ook bij ons haar intrede deed. Gelukkig niet zòò erg als op Soemba en Rote, maar ook bij ons eischte die ziekte menig offer. Menige flesch „Cholera Essence" is er gedronken door de bevolking, en den helpers werd opgedragen, dit geneesmiddel direkt toe te dienen, als zij hoorden, dat er een lijder was. Velen hebben wij kunnen helpen en daardoor behouden, maar ook meermalen was de bekende onverschilligheid van den Inlander oorzaak, dat onze

hulp weinig meer baatte. Maar God was ons genadig, en de ziekte breidde zich niet sterk uit.

Nog eene zaak, die bepaaldelijk Seba met een twintigtal zielen deed verminderen. Den 18den Juli zond de Radja van Seba een prauw met 70 menschen naar Soemba om daar de een of andere werkzaamheid te verrichten. De vorst wist niet beter of er waren slechts 72 menschen aan boord. Toen allen aan boord waren, verzocht de Radja, aan het strand staande, door een afgesproken teeken, te weten, of alles in orde was. Hij, die het bevel over de prauw voerde, liet de vlag hijschen, ten teeken dat alles wel was, waarop de Radja terug seinde, dat men vertrekken kon. De vaart van Savoe naar Soemba kan, met een beetjen gunstigen wind in 12 tot 15 uur worden gedaan. Aanvankelijk ging dan ook alles goed, maar een tegenwindje dreef de prauw terug, zoodat zij in de sterke strooming kwam, die er steeds tusschen Raedjoea en Savoe heerscht. Er schijnt nu een paniek aan boord van de prauw te zijn ontstaan; de boot kantelde om, sommigen werden weggespoeld, anderen wisten op de prauw te klimmen, en zoo het leven te redden. Dit alles had des 'snachts plaats. Toen den volgenden morgen enkele lui van Raedjoea naar het strand gingen visschen, zagen zij de omgekeerde prauw met menschen drijven. Er werden middelen aangewend om de schipbreukelingen te redden. Sommige lijken zijn op Raedjoea aangespoeld; anderen voor goed verdwenen. Maar wat bleek nu? dat er niet 70, maar 100 menschen in de prauw waren geweest. Die niet gezonden waren door den vorst, hadden van de gelegenheid gebruik willen maken, om zonder betaling naar Soemba te komen. Zij waren dus buiten weten van den vorst in de prauw gegaan. Het komt mij voor, dat mijn vriend Elias (de vorst) geheel onschuldig is, maar dat het ongeluk te wijten is aan den inlandschen gezagvoerder. De prauw had voldoende draagkracht voor 70, maar niet voor

100 menschen. Zoo zijn er plm. 60 zielen vermist, heidenen en christenen, mannen en vrouwen te samen gerekend; van de christenen alleen een 20 tal.

„Werp uw brood uit op *alle* wateren" spreekt de Heer, en ook wij hebben getracht van *deze* gelegenheid gebruik te maken, om den indruk, door dit ongeluk verkregen, door het Evangelie te versterken. Maandelijks wordt er een openbare bidstond, des avonds ten 7 uur, gehouden. Naar aanleiding van het ongeluk veranderden wij den bidstond van Augustus van 's avonds op een morgenuur, en hielden we, alsof het Zondag was, maandagmorgen 3 Aug. 's morgens om 10 uur een openbaren bidstond in ons Kerkgebouw van Seba. Voor een gewonen werkdag, was de gemeente uitstekend goed opgekomen (253,) Het was een aandoenlijk, voor mij een moeilijk uur, al die mannen en vrouwen met een zwarten kain (doek) over het hoofd te zien zitten; deze gedacht een zoon of dochter, gene een man of vrouw, hier werd een vader of moeder gemist, daar een zuster of broeder. Ik wist geen beter woord te kiezen, dan het woord in Amos 4 : 12*C*; „Bereid U om uwen God te ontmoeten". De kortheid, de onzekerheid van ons leven, zoo duidelijk zichtbaar in het pas plaats gehad hebbend ongeluk, moest ons allen een ernstige roepstem tot bekeering worden, om beide, lichaam en ziel te stellen in handen van God, die in Christus, ons aller Vader wil zijn. Het was zeer stil, men luisterde aandachtig, en daar ik alles thans in de landstaal sprak (d.w.z. *las* want ik moet alles nog schrijven) verhoogde dit zeer den indruk. Waarlijk God was in ons midden, en het is de wensch mijns harten dat Gods werk met de prauw, en ons werk met den bidstond, (wij zijn immers „Gods medearbeiders?) *velen* hebben mogen brengen tot dien Heiland, die het *Leven* is en geeft om niet.

Nog iets, wel de hoofdzaak, moet ik nog noemen ter ver-

klaring van het mindere zielental. Het verschil spruit voornamelijk voort uit Seba (1902 = plm. 1600; 1903 = plm. 1400 zielen.) Nu moet men weten dat mijne vroegere collega's, van af Teffer tot Wijngaarden de gedoopten inschreven, óf alleen met den Christennaam, óf ook wel met den *van* van den vader (indien *in*) óf met den *van* der moeder (indien *buiten echt* geboren.) Over dien Christen naam is groot verschil onder de B.B. Zendelingen. Ja, ik doop ook met den Christen naam. De luidjes hier staan daar op. Persoonlijk hecht ik er volstrekt geen waarde aan. Hoe toch worden die namen verminkt! B. v. Elisabet wordt Li'a; Philippoes (Philemon) wordt Pili. De Savoeneesche tong schijnt onze namen niet te kunnen uitspreken, en daarom hebben zij geen beteekenis voor onze menschen. Lieflijker klinken voor hen namen als: Riwoe; Wila; Boenga; Radja; Loedji, Koedji, Piga enz. enz.

Om deze reden dan ook worden de Christennamen weinig gebruikt, en als gevolg daarvan dikwijls vergeten. Als nu iemand zijn doopbriefje kwijt is geraakt, en hij komt een nieuw vragen, maar hij herinnert zich niets van den tijd wanneer, of den persoon door wien gedoopt, alleen dat hij Li'a of Poti heet, gaat dan nu al die oude namen maar eens na, en tracht Li'a (Elisabet) of Pili (Philippus of Philemon) te vinden. Een onmogelijk werk.

Bovendien, ieder Christen Savoenees heeft niet alleen een christennaam, maar in 't algemeen heeft ieder Savoenees ook een *eigen* (Savoeneeschen) naam. gelijk ik boven reeds enkele noemde. Deze naam wordt gebruikt in het dagelijksch leven, dus is het zeer zeker gewenscht, naast den christennaam ook den eigen, Savoeneeschen naam, op te nemen. Maar nu, die Savoeneesche naam wordt dikwijls veranderd, zoodat iemand, die thans *Ga* heet, na de een of andere ziekte b.v. *Wila* (bloem) wordt genoemd, als zou de verandering van naam, ook verandering ten goede, in levensomstandig-

heden teweegbrengen. Hierbij komt nog iets. Strikt genomen heeft ieder Savoenees twee namen; *ngara hawoe* d.i. Savoeneesche naam, dien hij dagelijks gebruikt, en een geheimen naam, die alleen aan de ouders bekend is (*ngara ngedé* = geheime, verborge naam; N.B. *ngedé* niet te verwarren met *ngède* = zien).

Deze *ngara ngedé* wordt gebruikt bij de een of andere *lai-ala* (feestelijkheid) bijv. (besnijdenis, huwelijk, geboorte van een kind of dergelijke), of ook wel bij de: *Kéwěhoe hédoei* (tijden van moeite), (ziekte, mislukking van den oogst, overlijden van een nabestaande, enz.) Kortom door al deze naamsverwisseling was, door verloop van tijd, het doopregister van Seba niet zeer juist geworden. Daarom heb ik een nieuw register aangelegd met zoo veel mogelijk alle Savoeneesche namen, en toen bleek mij dat velen reeds overleden waren of vertrokken naar elders, of ook wel twee malen, maar onder een anderen naam, waren ingeschreven. Maar genoeg reeds tot verklaring van het mindere zielental.

Onzen „Staat" nader beschouwende, vinden wij een nieuwen naam, *Ledemanoe*. Ja, eindelijk is een van mijne wenschen vervuld, n.l. Seba in twee of drie afdeelingen te verdeelen. Meermalen wees ik er reeds op, dat Seba te uitgestrekt is, om voldoende bearbeid te kunnen worden. Telkens moest mijn plan afstuiten door het bekende: „te weinig personeel." Toen nu het Kerkbestuur te Batavia inging op het voorstel der hulppredikers om twee Inl. leeraars voor het ressort Savoe toe te staan, en ook de Regeering hare goedkeuring verleende, besloot ik, in overleg met de B.B. hulppredikers, te Ledemanoe een Inl. leeraar te plaatsen. Over de wenschelijkheid daarvan behoef ik niet nader te spreken. De getallen in den „Staat" spreken voor zich zelf. De gemeente Ledemanoe is ± 2 paal van Seba verwijderd en wordt gevormd door de Christenen van ± 12 omliggende Kampongs, gelijk dat bij een Kerkeraadsbesluit is geregeld. Er waren zoo veel ouden

van dagen en zwakken, ook onverschilligen, die bijna nooit in de godsdienstoefeningen op Seba *konden* of *wilden* komen. En nu mag, b.v. het gemiddeld aantal dergenen, die op Seba de openbare godsdienstoefening bezochten, gedaald zijn (in 1902 = 230 p.; in 1903 = 204 p.); wanneer wij Seba en Ledemanoe samentellen (204 + 109 p.) dan krijgen wij *313* p., een getal, dat een zeer sterke stijging aanduidt. Zoo gaat het ook met de school. In 1902 waren op Seba 92 ingeschreven leerlingen, met een gemiddelde, dagelijksche opkomst van 85; thans Seba ingeschreven 79 + Ledemanoe 40 = 119 leerlingen, met een gemiddelde opkomst van 105 leerlingen.

Lidmaten werden in Ledemanoe nog niet aangenomen; een 20-tal wacht op mijne komst om „onderzocht" te worden. Ik had nog geen vrijmoedigheid deze luidjes in 1903 aan te nemen, daartoe had de gemeente nog te kort bestaan; zij werd eerst begin Juli geopend, doordat het huis, voor den Inl. leeraar bestemd, nog niet gereed was. Zoo blijkt dan, dat er op Savoe heerlijk gewerkt kan worden, mits men een hart voor zijn werk heeft; zich toewijden wil met zijn geheele ziel en zich opofferingen wil getroosten.

Maar ik moet naar Seba terug. Dit is de hoofdgemeente. Van hier moet het Evangelie verbreid en bevestigd worden in de harten. Seba moet meer en meer een lichtend middenpunt worden.

In het hulppersoneel kwam gedurende het verslagjaar eenige wijziging. De onderwijzer Tehoepiory keerde als: „overcompleet", niet voor het werk, o, neen, maar voor de „Kas" van ons Genootschap, terug. Einde September moest het hoofd der school A. Matatoela wegens verregaande brutaliteit ontslagen worden. In zijn plaats trad begin October A. G. J. Roemate van Timoe Bodae op, die in Bodae opgevolgd werd door den Inl. leeraar M. Pattiasina, in Sept. aangekomen. Verder is hier op Seba nog werkzaam

J. Riwoe Lobo, een Savoenees, en *tijdelijk* J. Manoehoetoe, vroeger in Mania werkzaam, maar sedert Oct. in Mania opgevolgd door den Inl. leeraar B. Tentoea. Dat Manoehoetoe tijdelijk op Seba werkzaam is, is bekend; hij toch is bestemd om Rai Li'oe te heropenen. Hij zou reeds daarheen zijn vertrokken, indien Roemate niet met verlof ging. Door dit verlof evenwel, moet Manoehoetoe op de school te Seba werkzaam blijven, tot Roemate zal zijn teruggekeerd.

En nu mijne hoofdgemeente, over den voortgang in zedelijk opzicht, in zondagheiliging, in christelijk leven, in deugd en in de openbaring van een heiligenden invloed op huisgezin en inlandsche maatschappij?? O, ik vrees hierover te spreken; wat men schrijft, hangt daarbij zooveel van eigen gemoedstoestand af. Hoe gemakkelijk kleurt men *te* donker of *te* licht. — En toch verbloem ik het niet; er is zoo veel, ook in dit afgeloopen jaar weer geschied, wat ontmoedigt en tot ernstig nadenken stemt. Want wat toch te doen tot bevordering van zondagrust en zondagheiliging? Wat is die Zondag? Bij de meesten niet anders dan een kerkgaan van 10 tot half twaalf; daarna maar weer naar tuinen en velden; soms maandenlang heeft men dan met den kerkgang, met den Zondag, met den godsdienst afgedaan. Ik ben begonnen met zondagsavonds, vooral voor het jongere geslacht, een z.g. jongelingsvereeniging op te richten. 't Lukte niet. Toen een zangschool van 's avonds zeven tot half negen. 't Ging niet; nadat de zangles was afgeloopen gingen vele jongelingen en jongedochters met elkaar, in stede van „huiswaarts", nu ja, laat ik het dan zóó maar noemen: spazieren — (ieder, die van Savoe-toestanden op de hoogte is, weet wat dat zeggen wil.)

Wat moet er nu verder gedaan worden; ook om den huwelijksband te versterken, om het concubinaat (gelukkig op Savoe minder wordende) nog meer te verminderen; de opvoeding der kinderen te doen behartigen, het bezoeken der

godsdienstoefening te bevorderen, naastenliefde, hulpvaardigheid aan te kweeken, in één woord, onze christenen aldus te leeren, te leiden, dat zij „levende steenen" van het Godsgebouw worden; aldus op te kweeken, dat zij dáár staan, leven, werken, als toonbeelden, dat zij zich persoonlijk aan hun Heiland hebben gegeven?

Ja, ik *weet* wat er nog gebrekkigs is aan ons en ons werk; ik *ken* de zonden, die onze Savoe-gemeenten nog aankleven. Wij strijden er tegen, maar de rechte weg, het ware geneesmiddel is nog niet gevonden.

Maar nu de lichtzijde; ja, Gode zij dank! die is er ook. Er kan op Savoe gewerkt worden; maar met een liefde, die zich zelf weet te geven; met een geduld, dat onuitputtelijk is; met een geloof, dat niet weet te wijken. De weg moet eerst afgebakend worden; het doel moet den voorganger, uit zijn persoonlijk geestesleven met zijn Heiland, duidelijk voor oogen staan. En zijn nu die wegen gebaand, dan ook, zonder achterom te zien, de hand aan den ploeg gelegd, en regelrecht op het doel gestuurd. Zeker, dat kan den schijn hebben, dat men „streng" is. Mijn naam op Savoe is: padita do hegĕri = grof. Maar aan de vruchten zal men den boom kennen; en bovenal worde niet vergeten, dat Mattheus 11 : 16—19 ook nog van kracht is voor onze Savoe-christenen. Ik zeg maar: zóó werk ik, en ik heb, ook over het verslagjaar, de ondervinding opgedaan, dat *door te leeren*, door *te leiden*, door *op te voeden*, *maar met vaste hand*, heerlijk gewerkt kan worden op Savoe. Veel onzedelijkheid, veel goddeloosheid komt dan op rekening van de onkunde, zegt de mond der liefde; het zal beter gaan, zegt het geduld; Gods Woord zal niet ledig blijven, spreekt de ervaring. Hoe menigmaal blijkt het bij ons huisbezoek, dat men wel *wil*, maar niet *kan*, niet *kan* doordat men niet *weet*, niet *begrijpt*, nog niet *gevoelt* de hooge waarde des Christendoms. Hoe gewillig worden onze

vermaningen aangehoord, meermalen met het beste gevolg. Hoe goed zijn onze Zondagmorgen-godsdienstoefeningen, de Donderdagavond-bijbellezingen en de maandelijksche bidstonden bezet. En moet dan ook aan het jongere geslacht sterk de hand worden gehouden, te meer, daar de invloed der ouders op hunne kinderen zoo uiterst gering is, onder de ouderen van dagen is een flinke kern; er zijn waarlijk vrome zielen, die in eenvoudigheid des harten den Heer trachten te volgen. Mijn ouderling Markus Mēlo Lilo, de diaken (tevens Radja) van Seba, Elias Loedji Radja mogen met name worden genoemd. O, aan de ontwikkeling van het godsdienstig leven, aan het stijgen van het zedelijk peil onzer Christenen, behoeft niet gewanhoopt te worden.

Wat ik omtrent Seba schrijf, geldt in meerdere of mindere mate van al de andere gemeenten. Uit den „Staat" blijkt wel, dat Bolow, Liaae en Messara het achterlijkst zijn. Bolow 40 ingeschreven leerlingen, waarvan slechts 16 christen-kinderen; Liaae 38 ingeschreven leerlingen met 26 christen-kinderen, waarvan slechts 4 christen-meisjes; Messara 30 kinderen, met slechts 7 christen-jongens en geen enkel christen-meisje. Bolow is nog eenigszins te verontschuldigen, doordat het zoo langen tijd vacant is geweest, maar Liaae en Messara niet. Het zijn twee contrasten die gemeenten; want in Liaae is een Radja-familie, welke een *goed voorbeeld* geeft, maar dat *niet* wordt opgevolgd, terwijl in Messara het *slechte voorbeeld* van den Radja zelve en zijne familie *wel* door de minderen gevolgd wordt. In Liaae werd in Maart van het verslagjaar een Inlandsch leeraar geplaatst, zoodat de hier gevestigde genootschapsonderwijzer Bolow heropenen kon. De treurige toestand, waarin de scholen in de drie genoemde gemeenten verkeeren, is, dunkt mij, meteen voldoende om op den treurigen toestand dier gemeenten zelve te wijzen.

In het geheel werden 77 kinderen gedoopt.

De verdeeling van het aantal kinderen *in* of *buiten* echt geboren van iedere gemeente afzonderlijk is aldus:

							in echt.		b. echt.		in echt.		b. echt.
Seba	gedoopt	33	k.:	13	j. en	20	m.	11 j. en	2 j.;	19 m. en	1 m.		
Ledemanoe	„	9	„	5	„ „	4	„	3 „ „	2 „	2 „ „	2 „		
Mania	„	5	„	1	„ „	4	„	1 „ „	0 „	4 „ „	0 „		
Bodae	„	3	„	2	„ „	1	„	2 „ „	0 „	0 „ „	1 „		
Bolow	„	3	„	2	„ „	1	„	1 „ „	1 „	0 „ „	1 „		
Liaae	„	17	„	9	„ „	8	„	3 „ „	6 „	4 „ „	4 „		
Messara	„	7	„	5	„ „	2	„	3 „ „	2 „	2 „ „	0 „		
	Gedoopt	77	k.:	37	j. en	40	m.	24 j. en	13 j.;	31 m. en	9 m.		

of van 77 kinderen: 24 j. en 31 m. = 55 kinderen in echt, en
13 „ „ 9 „ = 22 „ buiten echt geboren.

15 Heidenen werden gedoopt; 23 lidmaten aangenomen; 30 huwelijken wettig, d. i. kerkelijk voltrokken. Van de 300 ingeschreven leerlingen bezoeken dagelijks 242 gemiddeld de school; stemmen deze cijfers niet tot dankbaarheid?

Wij, d. w. z. de hulpprediker met zijne helpers, weten het 't best, hoeveel er nog ontbreekt. Neen voorwaar, het volmaakte is ook hier nog niet gekomen. Dat wij slechts cijfers aanwijzen, wij doen het, om ons zelven te versterken in onzen vaak zoo moeilijken, aan teleurstelling rijken werkkring, in de hoop, dat toch al ons werken niet te vergeefs mag zijn.

STAAT der GEMEENTEN en SCHOLEN in den werkkring Savoe op ultimo 1903.

GEMEENTEN.	INLANDSCHE VOORGANGERS EN HELPERS.	GEMEENTELEDEN.					GEDOOPTEN in het afgeloopen jaar.					AANGENOMEN LEDEN.			Gemiddelde opkomst in de kerk.	Avondmaalsbedieningen.		Huwelijken.		Aantal Scholen op ultimo 1903.	Aantal leerlingen op de Scholen.				Totaal der ingeschrevenen.	Geregeld per dag opkomenden.
																					Christenen.		Heidenen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedochters.	Totaal.		Aantal.	Getal deelnemers.	Ingezegend.	Ontbonden.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
Seba	Zie verslag . . .	309	373	232	231	1145	3	3	13	20	39	7	5	12	204	1	87	15	2	1	39	39	1	—	79	67
Ledemanoe	J. Picaoely* . .	97	130	78	88	393	1	3	5	4	13	—	—	—	109	—	—	8	—	1	20	14	4	2	40	38
Rai Li'oe.	Vacant	54	64	—	—	118	—	—	—	—	—	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mania	B. Tentoea* . .	61	78	39	31	209	1	—	1	4	6	3	4	7	74	1	17	1	—	1	13	8	6	3	30	21
Timoe Bodae. . .	M. Pattiasina* .	104	122	53	42	321	—	1	2	1	4	1	3	4	80	2	65	3	—	1	19	23	1	—	43	39
Timoe Bolow. . .	J. Silahoy. . . .	49	37	32	26	144	—	1	2	1	4	—	—	—	34	1	5	—	—	1	9	7	22	2	40	28
Liaae	C. Toetoearima*	121	145	66	79	411	1	—	9	8	18	—	—	—	66	1	8	2	1	1	22	4	12	—	38	30
Messara	H. Pattisellano.	209	231	85	66	591	—	1	5	2	8	—	—	—	46	1	4	1	1	1	7	—	18	5	30	19
		1004	1180	585	563	3332	6	9	37	40	92	11	12	23	626	7	186	30	4	7	129	95	64	12	300	242

* Inlandsche leeraar.

Voor de opgave, J. H. LETTEBOER.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERL. OOST-INDIË.

Een en ander aangaande de Karo-Bataks,

door J. H. NEUMANN.

Onder dezen titel wensch ik eenige mededeelingen te doen die ik elders moeilijk kan plaatsen; vandaar dat hier een allerlei zonder eenigen regel geplaatst zal worden wat betreft de Karo's. Gebrek aan tijd belet mij alles tot een geheel te verwerken; toch wil ik deze mededeelingen niet achterhouden daar zij anderen misschien nog van nut kunnen zijn.

Tĕgas en Kaoel.

In eene samenkomst met mijne helpers werden de begrippen met bovenstaande namen aangeduid door ons behandeld. Reeds vroeger werden deze woorden aanbevolen om het begrip „heilig" weer te geven, en oppervlakkig beschouwd was daar niets tegen, maar het echt heidensche deed ons terugschrikken. Vandaar dat ik mijnen goeroe's zeide op hunne beurt nog eens alles te onderzoeken, en het dan als opstel op onze volgende samenkomst voor te lezen. Boven verwachting vielen de opstellen goed uit en menig nieuw gezichtspunt werd ons geopend. Vandaar dat ik besloot onze gezamenlijke uitkomsten tot een geheel te verwerken en te publiceeren. Met vertrouwen kon ik hiertoe overgaan, daar in hoofdzaken alles met mijne aanteekeningen overeenstemde; vooral zij dit gezegd van de goeroe's Pĕsik en Ponto.

De beide woorden T ĕ g a s en K a o e l gebruikt men zoowel als substantief als bepaling. In den grond der zaak moeten zij beteekenen „offer, toewijdingsmiddel, zoenmiddel". Tĕgas is zuiver Bataksch, kaoel een geïmporteerd woord; stellig is dit laatste door Gajosche of Atjehsche goeroe's (?) hier in gebruik gekomen.

Was ik vroeger van meening dat beide woorden slechts als bepaling optraden, thans is het mij duidelijk geworden dat k en t zelfstandig gebruikt worden, al hoort men ook vaak m a n o e k k a o e l of m a n o e k t ĕ g a s. Afleidingen hoort men bijna nooit, ofschoon k a h o e l k ĕ n (= iets tot kaoel gebruiken, maken), wel gehoord wordt. Wat 't ĕ g a s beteekent weet ik niet (vgl. Tob. Wdb. togos); k a o e l als vreemd woord, heeft de boven opgegeven beteekenis gekregen.

De manoek tĕgas welke wij eerst zullen behandelen is eene toewijding (p a d j o e h - p a d j o e h ĕ n) aan de begoe djaboe, de zielen der afgestorvenen die in huis vereerd worden, de geesten van den haard. Deze zijn zooals bekend is: de b i t j a r a g o e r o e = zielen van kinderen gestorven vóór het tandenkrijgen, de m a t é s a d a - w a r i zielen van plotseling gestorvenen, vooral ook van hen die in den krijg stierven, de b e g o e n i n i of b e g o e s i n t o e w a, begoe's van voorgaande geslachten, die men echter al voor-goedweg denkt te zijn, waartoe bijv. ook behoort de n i n i p a r a, „grootje op den zolder", waarmede men stoute kinderen bang maakt. Een enkele maal hoort men nog van t o e n g k o e p = zielen van maagden, spreken, maar die treden niet zoo op den voorgrond.

Zijn de genoemde drie zielensoorten in de djaboe, dan neemt men drie kippen, twee hanen en eene hen; de eene haan rood (m. m ĕ g a r a), de andere wit (m. m b o e l a n), de hen geel (m. m ĕ g ĕ r s i n g).

De witte haan moet liefst ook een witten snavel en witte pooten hebben; de hen mag verschillend van kleur zijn, mits de hals maar geel is.

Nu wordt er een goede dag gekozen, meestal volle maan. De anak bĕroe-sĕnina van den gastheer moet uitgenoodigd worden en soms haalt men er een goeroe bij. Is alles gereed dan worden de kippen met lemoensap en olie bestreken (i - p a n g i r k ĕ n, i - o e r a s); verder geeft men hun witte rijst op wit katoen gestrooid te eten, welk wit katoen op witte matten gelegd is. Men bepaalt dan ook dat men na een zekeren tijd, bijv. een paar maanden of een jaar, de kippen zal slachten voor de b e g o e d j a b o e of wel ook voor de djinoedjoeng.

Is de vastgestelde dag aangebroken dan maakt men het p ĕ r o e m a h b e g o e d j a b o e of p. djinoedjoeng, d.w.z. door middel van een vrouwelijke goeroe brengt men deze zielen naar huis om met hen te spreken.

De drie kippen worden op hunne voorteekens onderzocht en dan toebereid; vervolgens geeft men ze aan de goeroe te eten, vooral het bloed met veel Spaansche peper vermengd. Doel is natuurlijk dat de in haar gevaren begoe het opeet. Heeft de goeroe er van gegeten dan is de kip niet meer lekker, („h e t i s a l k o u d" zegt men), want de begoe heeft er de levenskracht uitgehaald.

De kippen hierboven genoemd moeten liefst van één broeisel zijn, vooral de roode en witte haan. Het is een gelukkig teeken als er bij één broeisel roode en witte hanen zijn; vandaar dat velen bĕras uitstrooien als zij een kip op eieren zetten en bidden (waarschijnlijk tot de begoe's): „Als je een manoek tĕgas wilt hebben zorg dan dat uit dit broeisel voortkomen een roode en een witte haan om hen tot m. tĕgas te maken!"

Vanwege het tĕgas is het adat dat men geen roode of witte hanen verkoopt, want dit zijn de hanen van de begoe djaboe. Sterft een manoek tĕgas door eene natuurlijke oorzaak dan is dit een bewijs dat de begoe djaboe ze gehaald heeft; men neemt dan een andere kip als plaatsvervanger.

Anderen mogen onder geene voorwaarde deze kippen dooden; zelfs als iemand onverwachts gasten krijgt en dan volgens de adat elke kip die rondloopt mag oppakken (n a m b o e t), natuurlijk tegen betaling), zelfs dan mag hij nog geen m. tĕgas nemen. Wie het doet krijgt een zware boete, zelfs van doodstraf hoort men.

O p m e r k i n g. Bevreemdend is het dat de m. tĕgas ook aan de djinoedjoeng kan toegewijd worden. De djinoedjoeng toch wordt nooit tot de begoe djaboe gerekend, al kon zij er wel bij behooren. Aanvullend wat ik vroeger mededeelde zij hier opgemerkt dat de dj. een ziel is die door de nabestaanden niet meer verzorgd wordt; zij wordt kenschetsend genoemd: b e g o e l a ĕ r ĕ m p o e = zielen die niemand toebehooren; uit den aard der zaak hebben zij een gevaarlijk karakter, zij zijn gebelgd over de ervaren verwaarloozing en zijn gaan zwerven. Zij trachten zich bij de levende menschen aan te sluiten, en vandaar dat één persoon soms twee, drie en meer djinoedjoeng's heeft. In het gewone leven zijn zij niet gevaarlijk, maar af en toe worden zij boos en bespringen den mensch. Meestal is het hier een kwestie van sexueelen aard, want mannen hebben vrouwelijke- en vrouwen hebben mannelijke djinoedjoeng's. Zijn dan de djinoedjoeng's boos dan maken zij den mensch ziek. De djinoedjoeng vervult echter ook nog een andere rol; zij bepaalt ook of iemand goeroe zal zijn of niet; heeft iemand de ziel van een gestorven goeroe tot djinoedjoeng dan mòet die persoon

goeroe worden; wordt die persoon goeroe dan wordt de djinoedjoeng haar p ĕ r k ĕ n t a s, d.w.z. haar (zijn) medium, die de zielen der afgestorvenen opzoekt en hunne taal aan de menschen overbrengt. Danst de goeroe dan vaart eerst haar pĕrkĕntas in haar; deze maakt het gefluit in de keel. Vervolgens gaat de p ĕ r k ĕ n t a s de zielen opzoeken en naar huis brengen; en is dus het medium tusschen goeroe en begoe's.

Wij zeiden dat de djinoedjoeng i n de goeroe vaart, maar het kan ook zijn dat de djinoedjoeng o v e r h a a r k o m t. Naar eene zeer juiste opmerking van den Heer Joustra beteekent s ĕ l o e k feitelijk a a n t r e k k e n, in elkaar passen, bijv. een baadje aantrekken; of: de handen vouwen; en uit het spraakgebruik is het niet duidelijk of nu de geest i n de goeroe komt, of dat de goeroe i n den geest komt, dus dat de geest over haar komt. Hoogst opmerkelijk is dat van menschen die ons onderwijs volgen de djinoedjoeng's plotseling weggaan; ik heb het feit kunnen staven dat een jongmensch die altijd ziekelijk was doordat vier djinoedjoeng's hem plaagden, door het volgen van ons onderwijs zijn energie geheel terugkreeg, en verder geen last meer van hen had. Bij een volgend p ĕ r o e m a h d j i n o e d j o e n g durfde geen van zijne djinoedjoeng's binnenkomen, daar hij thans anders was dan vroeger; alzoo lieten zij door den goeroe hem aanzeggen.

De m a n o e k k a o e l of m a n o e k m a n k a o e l is een geschenk, offer, aan een hantoe (natuurgeest) in tegenstelling met de m. t. die met de begoe's in verband gebracht wordt. De hantoe wordt gedacht te wonen op alle geheimzinnige, woeste plaatsen (oud bosch, ravijn enz.) en vooral op de b ĕ r é - b ĕ r ē n, de heilige plek, meestal een stukje oud bosch, een vijver,

een heuvel enz. Dat dit de plek is bij uitnemendheid als woonplaats van geesten, wordt gewoonlijk door een of ander verhaal verklaard. Het zijn niet alleen hantoe's die daar wonen maar ook wel zielen van menschen. Wij gaan daarop thans niet in daar de uitkomsten van ons onderzoek in dezen nog te veel vraagteekens vertoonen.

Zoowel een enkel persoon als een geheel dorp kunnen een kaoel aan den hantoe van een bĕré-bĕrēn aanbieden. Doet een enkel persoon dit dan kiest men daarvoor gewoonlijk een witten haan, doen eenige dorpen het gezamenlijk dan is het gewoonlijk een bok. Evenals de m. tĕgas wordt de manoek of kambing gewreven met lemoensap en olie.

De redenen waarom men een haan of een bok tot kaoel maakt zijn velen; het kan zijn wegens een slechten droom, wegens slechte voorteekens, bij schrik met gevolg van ziekte, bij epidemiën. Doet een enkel persoon het die op reis geschrikt is en onwel thuis komt, dan heet zulk een haan een manoek ĕrlĕpas; hij laat deze haan (soms eene kip) in de richting van de vermoedelijke woonplaats van den hantoe die hem deed schrikken los. Bij een kwaden droom laat men den haan eenvoudig loopen; evenzoo wanneer men een stuk oud bosch tot ladang wil maken.

Bij epidemiën echter neemt men een bok, die de pĕngoeloe geven moet. Men stelt zich nl. voor dat de hantoe van de bĕré-bĕrēn huisdieren (asoeh-asoehĕn) vraagt. Bij zulk eene gelegenheid gaan alle inwoners van het dorp, vergezeld van een goeroe, een bezoek brengen aan de bĕré-bĕrēn. De goeroe neemt den bok en zegt: Enda kambing man kaoel kami kĕrina, ola nai nĕmbĕh, mĕdjoewah djoewah kami kĕrina, d.i. Hier is een bok tot kaoel van ons allen, wees niet meer boos, (mogen) wij allen gezond zijn!

Allen keeren daarop naar het dorp terug, den bok medenemende; bij het dorp wordt de bok echter los gelaten en mag tot aan zijnen dood rondloopen; de hantoe van de bĕré-bĕrēn is zijn bezitter.

In tegenstelling met de manoek tĕgas mag de m. kaoel door iedereen die durft gedood en opgegeten worden; is het dier gestorven dan behoeft men voor geen plaatsvervanger te zorgen; de eigenaar van een dier dat kaoel is mag er nooit iets van eten.

Ook een hond kan tĕgas gemaakt worden, als zijnde toegewijd aan een in den strijd gevallene, maar een varken kan noch tĕgas noch kaoel gemaakt worden. Dat een varken nooit kaoel kan zijn moet in verband staan met Maleische of Atjehsche invloeden daar sommigen zelfs beweren dat de hantoe Atjehers of Maleiers zijn; ook wanneer iemand een kip kaoel gemaakt heeft en er komen Maleiers die deze kip koopen willen dan is de eigenaar zeer verheugd en brengt zelfs een beetje bĕras (bĕras poekoelĕn) aan die lieden; want hij besluit hieruit dat de hantoe's zijn haan hebben gehaald.

Droomen.

Reeds elders beloofde ik een en ander over droomen mede te deelen; zij beslaan een hoogst belangrijke plaats in het denken van dit volk en zijn voor hen het bewijs van de waarheid hunner beschouwing van lichaam en ziel. Bij de prediking vormt dit onderwerp eene der moeteligste punten, temeer daar wij zelven niet in staat zijn eene hun aannemelijke verklaring te geven. De droom komt overal bij te pas, vooral bij de geboorte, den landbouw, ziekten enz. De voorstelling is dat de tĕndi des nachts uit wandelen gaat en dan de t ĕ n d i 's van andere personen of zaken ontmoet, in welken vorm

dan ook. Men vraagt dan ook niet aan iemand die gedroomd heeft: wat heb je voor een droom gehad? maar: Tĕndi kai é? d. i. wat is het voor een tĕndi? nl. die zijne tĕndi ontmoet heeft.

Volge hier een opgaaf van eenige soorten van droomen met hunne uitlegging; ten einde het karakter der uitlegging te doen zien. Volledigheid is hier minder noodig dan wel kennis van den aard der uitlegging; en deze zal wel blijken uit het onderstaande.

Een goede droom wordt niet verteld, dit is regel; een booze droom wordt spoedig vertelt en heet nipi djahat. Droomt iemand over het algemeen steeds goede droomen en krijgt hij een slechten droom dan spreekt men van nipi sambar (= veranderd), of nipi goeloet (= verward). Over de volgende droomen met uitlegging is men het vrijwel eens.

DROOM.	UITLEGGING.
Een of meer tanden vallen uit.	Er zal iemand uit onze familie, of wij zelf zullen sterven.
Men verliest een kleedingstuk of het verbrandt, of wordt gestolen.	Als boven. Men kan zwaar ziek worden.
Men verdrinkt.	Ongeluk, ziekte, dood.
Men raakt onder een aardstorting.	Als boven.

Verder is elke droom waarin iets van ons vernield wordt of verloren gaat ongunstig en voorspelt ziekte of dood.

Men staat voor een modderpoel of voor veel water.	Als men pala (arenpalmen) gaat kloppen krijgt men veel vocht. *(Tendi pola).*
Men komt een buffel tegen.	Is de buffel wild, moet men vluchten dan is er groot gevaar voor het leven, *(tendi hantoe).* Is men echter in staat den buffel op de vlucht te jagen dan is er geen gevaar.
Men geeft ons te eten.	Zekere menschen probeeren ons met toovermiddelen *(bahan-bahanen)* ziek te maken *(tendi i-bahan kalak).*

Men draagt (landja) toespijs, bijv. een geslacht varken.	Er komt spoedig een doode in het dorp *(tendi djelma mate)*.
Men eet doerin, manggees, galoeh (pisang).	Men zal spoedig gaan hoesten, *(tendi batoek)*. Deze vruchten zijn nl. verboden als men hoest.
Men heeft een armband om.	Men zal spoedig gebonden worden *(tendi tinali)*.
Men ontvangt klein geld (doewit).	Men krijgt *tjoewit*, een soort frambo
Men ontvangt sĕrpi (dollar).	Men krijgt *poerae* (frambosia). [sia.
	Geeft men het echter aan de menschen dan krijgen zij het. Zoo ook bij het volgende.
Men krijgt bĕras.	Men krijgt de pokken *(tendi remé)*.
Men heeft twist.	Bij verliezen gevaar, bij winnen niet.
Het huis brandt af.	De bewoners loopen gevaar ziek te worden of te sterven.

Uit deze weinige voorbeelden valt gemakkelijk op te maken langs welke lijnen zich het denken beweegt, en tevens zien wij er uit dat t ĕ n d i niets anders kan beteekenen dan „wederga, afbeeldsel" enz. Bijv. sĕrpi is de tĕndi poeroe; bĕras is de tĕndi rĕmé; water is de tĕndi pola.

Verder zien wij dat schade aan de tĕndi toegebracht den bezitter van de tĕndi treft. Naar geven of nemen beoordeelt men of de schade den bezitter of den anderen persoon zal treffen. Naar vorm of klank van den naam, (bĕras„ doewit) maakt men de beteekenis op.

Er zijn verder nog s o o r t e n van droomen. Een droom die u i t k o m t is een n i p i t o e l d a k; een droom waaruit men plotseling opschrikt, die dus niet afloopt, is een n i p i t ĕ r b a k t a; een droom waarin men met andere personen over een droom spreekt is een n i p i ĕ r n i p i of een n i p i p ĕ n g ĕ m k ĕ m ĕ n, heeft men zeven maal zulk een droom gehad dan sterft men des nachts; hiermede verklaart men wat wij gewoon zijn een slaapberoerte te noemen; een

nipi djadjat is een droom waarvan men zich bij het ontwaken niets meer herinnert; dit is een zeer slechte droom en bij herhaling moet een goeroe een ngarkari maken. Verder heeft men nog een nipi tĕrbatak, gillen, schreeuwen in den droom; nipi boeraga-boeragan in den droom loopen of staan; nipi tĕlĕn roemah ontwaken, en van geen richting meer besef hebben. Eindelijk noemt men het bedwateren nipi nipen, en van slaapwandelaars zegt men dat hun djinoedjoeng hen wegleidt.

Over het algemeen worden slechte droomen door de eene of andere plechtigheid krachteloos gemaakt. Vooral dient daartoe het ngarkari, als beoogende het losmaken van de ziel uit de macht van anderen. Van op andere wijze een droom krachteloos te maken hoorde ik niet.

De Vorst

De vorsten staan bij de Karo's zeer hoog in aanzien en hunne macht is zeer aanzienlijk over hunne onderdanen; liever zal een Karo uit zijn dorp waar de vorst hem verdrukt (i'-kilangi) weggaan dan tegen hem opstaan. Deze vrees wordt niet alleen te weeg gebracht door de machtsmiddelen van den vorst maar grootendeels door vrees en ontzag voor den persoon van den vorst. Aan hem toch schrijft men het toe wanneer een dorp voortdurend geluk (toewah) of ongeluk (lijah, sijal) heeft; meer nog dan van andere menschen kan zijn zegen of vloek den mensch schaden; bij het uitzaaien van de rijst moet de pĕngoeloe beginnen, want van hem moet de zegen uitgaan; zijn naam wordt niet dan met aarzeling genoemd; er is zelfs een dorp in mijne nabijheid waar men het woord

voor „vol" veranderd heeft, daar de pĕngoeloe zoo heet; de pĕngoeloe mag feitelijk doen wat hij wil zonder straf te vreezen.

Trouwens in de onafhankelijke landen is er geen hoogere rechtbank voor den a r m e n onderdaan dan de pĕngoeloe; de r ɲ k e n hebben door middel van hunne sĕrpi (dollar) nog wel andere wegen.

Hoe wij de boven genoemde vereering van den pĕngoeloe moeten beschouwen weet ik niet, alleen ligt de volgende verklaring voor de hand: De Karo verwacht dat er van al wat hoog en machtig is kracht uitgaat. De pĕngoeloe als de machtigste in het dorp houdt de schaal van het geluk en ongeluk, wat hij begint moet wel gelukken.

T o e w a h.

Het bovenstaande woord kunnen wij het beste vertalen door z e g e n, in den zin nl. dien wij ook aan dit woord hechten, als men zegt: „daar zit de z e g e n in", of „hij brengt den zegen aan". Dit begrip toewah nu is altijd verbonden aan bepaalde personen, bijv. zeer oude menschen zijn gezegend (ĕ r t o e w a h) omdat ze lang leven mogen; anderen wegens het hebben van vele kinderen, allen in leven zijnde; anderen van wege de vele rijst die zij oogsten; (oude menschen zijn meest de ijverigsten, zij hebben niet zooveel plannen meer = l a n a i m b o e w e o e k o e r) enz. enz. Nu is het zaak bij het sterven van dergelijke lieden den „zegen" in de kampong te houden; vandaar dat men de leden van de radjafamilie als zij t j a w i r m ĕ t o e w a (d.w.z. hunne kleinkinderen gezien hebben) zijnde sterven, alle eer bewijst en hen driemaal om de kampong draagt. Zulke menschen moeten „vroolijk" van hunne nabestaanden scheiden en mogen met de voeten naar de kampong begraven worden.

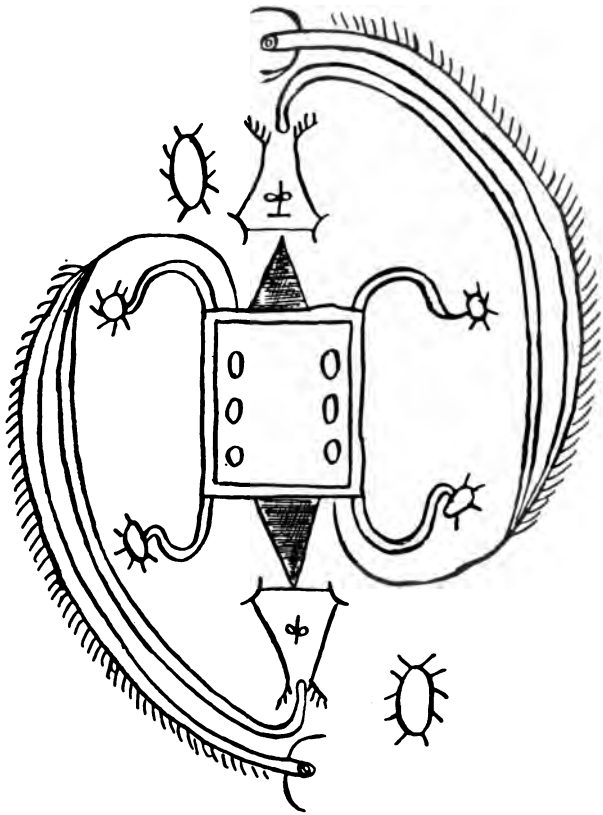

DE NAGA LOEMAJANG.
(Volgens teekening in een Poestaka.)

Naga Loemajang.

In mijn opstel over de begoe (Med. 46 pag. 8) noemde ik de laga loemajang als naam van een begoe. Onlangs kwam mij echter een gedeelte van eene poestaka in handen waaruit mij bleek dat het niet laga maar naga moest zijn, en dat het dus eene slang is die in het luchtruim verblijf houdt, een soort hemeldraak dus. Daar verdere navraag mij deed vermoeden dat wij hier met een sterrebeeld te doen hebben geef ik dit gedeelte van de poestaka in zijn geheel weder benevens eene afbeelding van de naga zooals ik die in de poestaka vond.

De benaming begoe kan geheel vervallen. Onwillekeurig brengt deze naga ons op de gedachte aan de Kala die de zon- en maansverduisteringen veroorzaakt. Men beweert ook hier dat de Kala of de Rahoe de zon of maan een oogenblik inslikt en dan weer uitspuwt; luid gedruisch moet hem schrik aanjagen en tot dit uitspuwen bewegen. De naam voor zon- en maansverduisteringen is dan ook i-tělin rahoe of i-tělin kala d.w.z. opgeslokt door Rahoe of Kala.

Daarnaast echter kent de Karo ook een sterrebeeld dat Kala heet, waarschijnlijk de Schorpioen.

Een Toba-Batak deelde mij mede dat men in Toba twee naga's kent, die steeds tegenover elkaar aan den hemel zich bevinden; nl. de panė nabolon en de panė hoemabang; in oorlogstijd worden zij geraadpleegd en hunne plaats bepaalt men door het weerlicht. De bijgaande afbeelding schijnt meer de beide Tobasche naga's te betreffen.

Hier volge dus afschrift van de poestaka. (Vergl. Med. 46 pag. 8).

Aditija m'baloetang ni tapian	'Mbaloetang (?) den eersten dag op de badplaats.
Soema ni sirpang.	Den 2den dag op den tweesprong.
Digara ni pintoe lawang,	„ 3de „ in de dorpspoort.
Di boedaha ni toenga alaman.	„ 4de „ op het dorpsplein.
„ boraspati ni toere.	„ 5de „ „ de galerij v/h. huis.
„ tjoekĕra ni dagoelan,	„ 6de „ „ den drempel.
„ bĕlah naik ni djaboe.	„ 7de „ bij de stookplaats.
„ aditija naik ni para.	„ 8de „ op de para (zolder).
Ding naga loemajang.	? ?
„ soema na siwah ni boeng boengan.	„ 9de „ op de nok.
Lompat kamoe n.l. koe tapijan.	Loopt gij n.l. naar de badplaats.
Di gara ni tapijan.	Den 10den dag op de badplaats.
Bage moepar dalan naga L. oelang loepa poda; ale amang goeroenami. Radjah n.l. inon. Edim katangkoe bandoe, ale kaka goeroe nami, nina si a.	Gelijk een cobraslang loopt de n.l.; vergeet niet de onderwijzing. Vooruit goeroe kras (nl. met een mes) deze n.l. (ergens in). Dit zijn mijne woorden tot U, vooruit oudere broeder goeroe zegt Si A.

Speciaal wordt deze lijst geraadpleegd om een goeden dag te kiezen om jonge kinderen voor het eerst naar het water te brengen (p ĕ t ĕ l a j o k ĕ n). Zie voor de namen der dagen deel 38, pag. 5.

De Paka.

Behalve eene maand van 30 dagen kent de Karo nog eene jaarverdeeling in twaalf p a k a, ongeveer overeenstemmende met onze twaalf maanden. Reeds in het boek van Von Brenner: U e b e r d i e K a n n i b a l e n, wordt er melding van gemaakt; daar ik echter in bovengenoemde poestaka ook iets over de paka's vond, vinde het hier eene plaats ter aanvulling. Bepaaldelijk om goede dagen aan te wijzen tot het houden van plechtigheden, wordt deze tabel gebruikt. Een Tobasch en Maleisch bestanddeel toont eene eerste lezing reeds aan.

De volgende opmerkingen mogen dienen tot verklaring. De elfde maand heet l o e j o e t a n g t a n g, de twaalfde l o e j o e alleen. Wat l o e j o e beteekent is mij niet bekend; t a n g t a n g beteekent loslaten, losmaken. In de elfde maand vallen de bladeren van enkele boomen, zooals van de Kasoempat; m b a o e k ĕ r a n g a n = het bosch stinkt, zeggen de menschen, van wege de rottende bladeren. Dit moet samenvallen met den tijd dat de rijst zich in het stadium b ĕ l ṭ ĕ k l a k i bevindt, dus ongeveer eind November. Zoodoende krijgt men dus eene vrij zekere tijdrekening die eenigszins met ons jaar overeenkomt. Jammer is het maar dat zoo weinigen met de paka's bekend zijn en dus andere tijdsbepalingen volgen, zooals den stand van den veldarbeid.

Volge hier dus het gedeelte van de bovengenoemde poestaka. Behalve het slot zal de vertaling geene moeilijkheden opleveren. De nummers zijn gemakshalve er bij geplaatst.

1. Djaka. Boelana si paka sada ah gara na maroetang; moeda angoep sahé ni ari.
2. Ija di boelan si paka doewa bělah naik maroetang toela sai ni ari.
3. Ija ḍi boelan si paka toloe aditija ni toeroen maroetang dalan boelan sahe ni ari.
4. Ija di boelan si paka ĕmpat tjĕkoera poeltak maroetang, boraspati poeltak sahe ni ari.
5. Ija di boelan si paka lima moedaha oeloem (?) maroetang soema ni mate sahe ni ari.
6. Ija di boelan si paka ĕnĕm samisara maroetang, boraspati poeltak sahe ni ari.
7. Ija di boelan si paka pitoe 'nggara poeltak maroetang, 'nggara sapoeloeh sahe ni ari.
8. Ija di boelan si paka oewaloeh s a m o e h o m o e l (?) maroetang soema ni mate sahe ni ari.

9. Ija di boelan si paka siwah likar maroetang, bolah naik sahe ni ari.
10. ..... onleesbaar — boraspati tangkoep maroetang boraspati sapoeloeh siwah sai ni ari.
11. Ija di loejoe tangtang nangtangen boeloeng kasopat.
12. Djahat boelan loejoe, koeroeng matejan, koeroeng paroedan, pagi ari djahat ma boelan inon, oelang kita makordja di boelan inon.

Zooals men ziet wordt voor elke maand een slechte en een goede dag opgegeven (maroetang — sai ni ari), behalve voor de elfde en twaalfde maand. Wat bedoeld wordt met k o e r o e n g (= opsluiten, bijv. van kippen) m a t e j a n en koeroeng paroedan is mij niet duidelijk. M a k o r d j a (= Kar. ĕrkĕrdja) beteekent eene plechtigheid, feest, geven.

T a p a.

Ook het ĕ r t a p a is bij de Karo's bekend maar wordt hoogst zelden door iemand ondernomen wegens het gevaar daaraan verbonden. De volgende mededeelingen zijn van iemand die het zelf geprobeerd maar niet heeft kunnen volhouden, doordat zijne familie hem het verbood; verder voeg ik hier en daar iets in wat ik elders hoorde.

Om het ĕrtapa te volbrengen gaat men in een hollen boom of in het water zitten, het water moet tot aan de borst reiken. Op een steen zittende, ziet men stroomopwaarts, de knieën wijd uitgespreid, de armen met de ellebogen buitenwaarts gebogen en de vingertoppen rustende op de knieën. Onbeweegelijk zit men daar alleen zachtkens zekere tooverformulieren mompelende.

Niet lang duurt het of de hantoes komen op hem af, reusachtige personen in roode gewaden, groote knuppels zwaaiende. Nu heet het volhouden, want loopt men weg dan wordt men gek. Soms ook vertoonen zich de hantoes in de gedaante van tijgers, olifanten, slangen.

Is men onbevreesd dan wisselt men met de hantoes den Batakschen groet en de tijger (hantoe) vraagt wat hij begeert? Alles mag gevraagd worden, maar speciaal vraagt men om kracht, physieke kracht, bijv. om een buffel te kunnen optillen.

Van sommige personen wordt verteld dat zij gedurende het ĕrtapa niet eten of drinken; en inplaats van in een boom of in het water laten sommigen zich ook wel gedeeltelijk begraven.

Opgemerkt moet worden dat men een persoon die het ĕrtapa gedaan heeft niet t a p a noemt; ik hoorde slechts alleen het werkw. ĕrtapa gebruiken.

(W o r d t v e r v o l g d).

Bijgeloovige gebruiken, die door de Javanen worden in acht genomen bij het bouwen hunner huizen.(1)

door D. LOUWERIER.

De huizen der Javanen zou men kunnen verdeelen in drie soorten.

a. Steenen huizen, welke eenigszins eene imitatie zijn van die bewoond worden door Europeanen. Meestal zien zulke huizen er zeer onoogelijk uit, worden slecht onderhouden, hebben kleine raampjes welke dag en nacht gesloten blijven.

b. Huizen van hout gemaakt met gevlochten bamboe omwanding.

c. Huizen waarvan het geraamte van bamboe is vervaardigd met eene omwanding van gevlochten bamboe (gĕdeg).

De laatste soort is natuurlijk de goedkoopste en wordt dan ook alleen opgericht door hen, die niet veel kosten kunnen besteden aan hunne woning. Is iemand in beter doen zoo zal hij stellig een huis oprichten waarvan de stijlen, dakbalken enz. van deugdzaam hout zijn vervaardigd.

Woont men in een desa waaraan nog veel bosch grenst of op een nieuw ontgonnen terrein in het bosch, zoo zal men het geraamte van zijn huis stellig direct van hout maken als veel duurzamer dan van bamboe vervaardigd. Enkele dunne boomstammen, gewoon ruw hout, niet vierkant tot balken bekapt, zullen dan gebezigd worden voor geraamte van het op te richten huis. Komt men later in beter doen dan zal men deze primitieve woning vervangen door eene grootere van

(1) Zie Meded. XIX en XX.

betere en nettere afwerking. De houtwerken zullen vierkant bekapt, geschaafd en goed gevoegd worden. De bewerking van het hout zal dan ook door een timmerman geschieden. De toekang, die het huis zal bouwen, neemt het werk aan, geniet vrije kost en moet het gebouw op de bamboe omwanding na kant en klaar afleveren. Wordt de nieuwe woning met pannen gedekt, zoo is dit ook het werk van den toekang, wordt het met alang[2]) gedekt, dan staat de eigenaar hiervoor in.

Zal men eene nieuwe woning oprichten zoo begint men eerst de benoodigde materialen te verzamelen. Zij die ver van bosschen of nieuwe nederzettingen wonen moeten de houtwerken koopen. Woont men echter dicht bij bosschen of in eene nieuwe nederzetting zoo zal men zelf het benoodigde hout kunnen verzamelen. Kappen in het Gouvernementsbosch mag men niet, hoewel dit zeer vaak geschiedt, doch hout stelen is niet noodig, want op zijne eigene terreinen staat nog wel goed hout of liggen vele gevelde boomen, of de gekapte stammen op de terreinen die ontgonnen worden voor de Gouv. koffiecultuur mag men voor eigen gebruik aanwenden.

Laat ons een man volgen, die een boom zal kappen om daarvan balken voor zijn op te richten huis te maken. Een boom die deugdzaam timmerhout oplevert heeft hij op het oog. Met ijver begint de man zijne taak. Ongestoord vallen de bijlslagen op den stam, eindelijk begint de boom te kraken, over te hellen en te vallen, maar in zijn val wordt hij gestuit door een anderen boom, de takken en het loof blijven in dien boom haken en hangen, de gevelde stam kan niet op den grond vallen, hij blijft als het ware tegen den anderen steunen. Men noemt zoo'n boom „kadjĕng toen-

ḍang oewit'.. Hoe mooi, hoe recht de stam ook is, hoe deugdzaam het hout ook moge wezen, onze hakker verlaat hem, zal den boom niet verder doen vallen, want het hout is niet geschikt voor het beoogde doel. Indien de boom wel geheel op den grond valt, maar het afgekapte deel van den stam blijft liggen op den stronk, zoo is ook het hout hiervan voor huisbouw niet gewenscht. Zoo'n boom noemt men ,,kadjĕng toeṇḍang pokoq. Een kadjĕng toeṇḍang oewit of kadjĕng toeṇḍang pokoq noemt men hoe deugdzaam de houtsoort ook moge wezen slecht hout dat niet geschikt is voor huisbouw. Waarom? Men weet het zelf niet, ,,zoo is het algemeene gevoelen" zal men antwoorden op de vraag waarom.

Soms zal men den boom dien men wil omhakken bevelen ,,boom je moet dezen kant uit vallen" en dan gooit men in die gewenschte richting een spaander van den boom zelve.

Is de uitgekozen boom geheel naar wensch gevallen, zoodat men dien tot balken zal bekappen, zoo heeft men het volgende in acht te nemen. Van één boom mag men geen staand en liggend hout maken bijv. geen såkå (stijl) en blandar (de balk die de lange zijde van het dak draagt). Het staande hout moet van een anderen boom vervaardigd worden dan waarvan het liggende hout zal gemaakt worden. De houtsoort behoeft geen andere te zijn. De reden dat men van één boom geen liggend en staand houtwerk mag maken is, omdat de bewoners van zoo'n huis steeds door ziekte geplaagd zullen worden. De bewoners zullen evenals het hout ,,rĕbah, tangi" (neerliggen, opstaan). Is de een beter dan zal de ander ziek worden, zoo zal het zonder ophouden doorgaan.

Eene andere zaak waarop men zeer letten moet is

waar van een balk het top- en stronkeind is, nl. wat van den balk het dichtst bij den top van den boom was, wat het dichtst bij den stronk; opdat het hout bij de oprichting van het huis niet verkeerd gebruikt worde. Van een pilaar mag het topeinde niet onder zijn, van het hout dat gelascht moet worden mag geen topeind aan een stronkeind verbonden worden. Dit zou schaden aan de deugdelijkheid van het huis en maakt de bewoners arm.

Hout afkomstig van een „kadjĕng koeroeng" (boom welke door lianen omstrengeld is geweest) maakt den bewoner welvarend.

Sommige lieden zullen het hout van een door storm of anderszins ontwortelden boom niet willen gebruiken voor het bouwen van hun huis. Het huis zou kunnen instorten of de bewoners zouden door ziekte en zwakte bezocht kunnen worden.

Het hout van een boom door den bliksem getroffen zal men voor huisbouw ook niet bezigen, omdat het huis gemakkelijk hetzelfde lot zou kunnen ondergaan.

Indien van de houtwerken van het huis een of een paar stukken van kajoe woengoe (een zeer deugdzame houtsoort, roodachtig van kleur. De woengoeboom heeft fraaie paarsche bloemen) worden gemaakt, zoo verdient dit aanbeveling. Het hart van den bezitter dier woning zal steeds „woengoe" (K I van tangi) opgewekt zijn. Zoo is voor het vervaardigen van eene rijstschuur, een rijstlepel of een rijstblok wadang-hout bij uitstek geschikt, opdat de rijst „waḍangå", er van overblijve. Op den bodem van de rijstschuur legt men kloewihbladeren, opdat de rijst meer dan voldoende (loewih) voor de behoefte zij. Woordspeling geeft hier dus den doorslag.

De plek waar het huis opgericht zal worden heeft

men natuurlijk reeds bepaald, het meest geschikte gedeelte van het erf is daarvoor uitgekozen. Het meest gewild voor de oprichting van het huis is grond welke eene zuidwestelijke glooiing heeft, want kan men zijn huis op zulken grond plaatsen dan zal men daar wonende geen gebrek hebben aan voedsel en kleeding, ja men zal op die plek welvarend worden. Dit vindt zijn oorzaak hierin. In overoude tijden was er een zeer rijk handelaar (schipper van een eigen handelsboot) genaamd Kjai Dampoe-awang. Toen hij met zijn schip dicht langs de kust voer, zag hij een landbouwer die zijn geplukte rijst op zijn veld bewaakte. Groote, hooge hoopen padi lagen er op het land. Kjai Dampoe-awang was zeer verbaasd bij het zien van deze massa's rijst en zeide: „die rijsthoopen lijken wel bergen". Nauwelijks had hij dit gesproken of de hoopen rijst werden heuvels. De landman schrok zeer toen hij zag dat zijn rijsthoopen heuvels waren geworden. Toen hij opzag bemerkte hij het schip van Kjai Dampoe-awang dat volgeladen met kostbaarheden voorbij voer. Nu was het hem duidelijk, dit onheil had hij aan den hoofdman te danken. Onze landman dacht toen: wacht maar, die hoofdman heeft mij dit verdriet bezorgd, ik zal het hem betaald zetten. Hij sprak daarop: „Wel, wel, daar begrijp ik niets van, dat schip van Kjai Dampoe-awang is zoo zwaar beladen toch rolt het niet om." Pas had hij dit gezegd of het schip rolde in zuidwestelijke richting om en werd een berg, de Prahoeberg genaamd. De zuidwestelijke richting werd sedert als de gelukaanbrengende beschouwd.

Verbrandt iemands huis zoo zijn de bewoners genoodzaakt met behulp van de desagenooten een noodhuisje op te richten, echter niet op de plek waar het afgebrande heeft gestaan, doch elders op het erf. Op de

plaats waar het door vuur vernielde huis heeft gestaan zal men een pisangstam planten. Sterft deze stam, zoo zal men op die plaats nooit meer eene woning durven oprichten, want stellig zal men daar van rampen niet gevrijwaard blijven. Blijft de pisangstam leven en komen er jonge uitspruitsels bij, zoo is dit een bewijs dat op deze plek geen vloek rust, een nieuw huis kan daar zonder vrees opgericht worden.

Is al het hout bewerkt en pasklaar gemaakt, zoodat het gebouw opgericht zal kunnen worden, zoo vraagt men de hulp van zijne dorpsgenooten, die zonder betaling alleen voor kost komen werken (sàjà). Men heeft een goeden dag uitgezocht, want niet iedere dag zou voor het huis en zijne bouwers zegen aanbrengen, het werk goed zonder onheil doen vlotten.

Naar welke richting zal het front van het huis geplaatst worden? Wij zouden zeggen natuurlijk met het front naar den weg gekeerd, de weg wijst de richting aan. In jonge nederzettingen stoort men zich niet aan de wegen — meestal is er in het begin nog maar slechts een pad — de huizen plaatst men schots en scheef door elkaar, want niet iedere richting is de gewenschte, daarom ziet men ook zoo vaak in reeds lang gevestigde desa's met goed aangelegde kampongwegen of waar een breede hoofdweg doorheen voert, huizen waarvan de zijkant naar den weg is gekeerd. Glooit het terrein waarop het huis zal komen te staan bijv. naar het zuiden, dan is het gewenscht het huis met zijn front naar het zuiden staat. Plaatst men bijv. op naar het zuiden glooiend terrein zijn huis met het front naar het noorden, zoo zullen velen dit afkeuren, men noemt zulks „ḍanḍang ngĕlak", het voorspelt den bewoners niets goeds, men zou in zoo'n huis niet gelukkig wonen. Toch zijn er velen die liever een zoogenaamd ḍanḍang

ngĕlak huis oprichten dan een huis dat met het front naar het oosten of westen is gekeerd, want zulke huizen zegt men zijn in navolging van die der kapirs (ongeloovigen).

Een huis dat „kapit" is, d.i. geplaatst tusschen de huizen van oudere broeders, dus de jongste woont in het midden, zal ziekte veroorzaken.

Er zijn lui die beweren wanneer de houtwerken opgericht zullen worden eerst de voorste såkå-goeroe (hoofdpilaren) moeten opgericht worden. Zoo ook de op den grond gereedgemaakte dakbedekking van de voorzijde van het huis moet er het eerst opgebracht worden. Neemt men dit in acht dan zal de bezitter van het huis steeds veel gasten en vrienden hebben, men zal door velen bemind worden.

Op de topeinden van de hoofdpilaren legt men meestal een lap roode stof ter groote van een zakdoek, daarop komen dan de dakbalken te rusten. Aan alle zijden van de hoofdpilaren ziet men dan dit goed ter breedte van een paar vingers neerhangen. Anderen gebruiken hiervoor een witten lap omzoomd met stof van zwarte of groene kleur. Zoo'n lap van de laatste soort noemt men een „bango toelak". Vraagt men wat de beteekenis van dezen lap is, zoo antwoordt men steeds dat er geen beteekenis aan verbonden is, dat men dit slechts doet omdat het nu eenmaal gewoonte is. Waarschijnlijk is de bedoeling, dat men hiermee ziekte en onheil wil afweren, want zoo'n lap noemt men „toembah" = middel tot afwering van ziekte. Zoo ook legt men op de neuten waarop de hoofdpilaren komen te staan een geldstuk, meestal op iedere neut een cent, stellig een offer aan Adji Såkå bedoelende.

Staat al het houtwerk dan hangt men aan een der dakbalken, soms aan meerdere, een bos rijst, 2 stuks

kĕtoepat (rijst gekookt in gevlochten jonge kokosbladeren) en 2 stuks lĕpĕt (kleefrijst gekookt in jonge bladeren) en bindt men aan een der hoofdpilaren soms aan meerdere een pisangstam met vruchttros, doch de stam ontdaan van de bladeren, of een paar suikerrietstengels. De bedoeling hiervan zal wel zijn dat men een en ander aanbiedt aan de beschermgeesten der desa, opdat zij door dit offer goedgunstig gestemd mede over het huis en zijne bewoners zullen waken.

De bamboe benoodigd voor het dak of de gevlochten omwanding mag men niet op elken willekeurigen dag kappen, doch alleen op de marktdagen Païng, Pon en Kliwon, want deed men zulks op de marktdagen Wagé of Lĕgi, dan zou ten eerste de bamboestoel, waarvan de bamboe afkomstig is, sterven en ten tweede de voor het huis benoodigde bamboe spoedig vernield worden door boeboeq (insect dat vermolming veroorzaakt). Zelfs is het gewenscht men niet alleen op den geschikten dag let, maar ook voor het kappen den tijd kiest als er donkere maan is, opdat de boeboeq niet wete men bamboe heeft genomen en dus niet zal vernielen.

Waar men de stookplaats niet in het huis zelf heeft, zal men naast het huis een aparte keuken oprichten. Het is gewenscht dat keuken, rijstschuur, paardenstal of koeienstal links en niet rechts van het huis geplaatst worden. Doet men zoo, dan zegt men dat zulks „angĕt sàhà asrĕp" (lauw en koud) is. De gebouwen met wat zich daarin bevindt noemt men angĕt, het hart van den bezitter asrĕp, de bezitting blijft bij elkaar, er zal niets verdwijnen of gestolen worden, de bezitter zal zich gelukkig gevoelen. Plaatst men de rijstschuur links van het huis en de keuken rechts, dan noemt men dit „kawit sĕgà djangan". Zoo'n wijze van bouwen maakt den bezitter arm. De monding van den vuurhaard zelve zal

men niet naar de westzijde gekeerd maken want dat zal steeds onheil veroorzaken, zonder ophouden zal men bestolen worden.

Het spreekt van zelf dat niet ieder al de hier genoemde gebruiken in acht zal of zal kunnen nemen. De een zal dit doen, de andere dat. Wij hebben echter getracht hier bijeen te voegen eenige der voornaamste bijgeloovige gebruiken die de Javanen in acht nemen bij het bouwen hunner huizen, gebruiken die ook nog wel door sommige Christen Javanen worden gevolgd. Vraagt men om opheldering omtrent het een en ander, dan zal men meestal antwoorden: ,,het is nu zoo eenmaal de gewoonte van de Javanen". De meesten weten dan waarlijk ook geen verklaring te geven, uit gewoonte en vrees handelt men zoo en zij die de beteekenis kennen zullen die niet gaarne willen mededeelen.

Javaansche Verhalen,

door S. LUINENBURG.

I.

Djåkå Mroedjoe.

Daar was eens een rijk man die tot de prijaji's behoorde. Hij had vijf kinderen, allen jongens. De oudste werd wadånå, de tweede loerah, de derde tjarik, de vierde kamitoewå, doch de vijfde, djåkå Mroedjoe geheeten, wilde niet anders dan landbouwer worden. Al meer dan eens had zijn vader getracht hem een of andere betrekking te geven, evenals zijn broeders, maar de jongen bedankte steeds voor die eer. De vader was hierover zeer gebelgd, want hij zou zich zeer beschaamd gevoelen als een zijner kinderen het alledaagsche werk van een landbouwer zou verrichten. Hij, die tot den hoogsten stand behoorde kon zulks niet dulden, waarom hij zijn onwilligen zoon wilde dwingen een of ander ambt te kiezen, passend bij zijn afkomst. Djåkå Mroedjoe bleef echter beslist weigeren. De vader werd daarop zeer boos en zeide tegen hem: „als je niet doet wat ik je gelast, dan erken ik je van nu af aan niet meer als mijn kind; ik bekommer mij in 't geheel niet meer om je, maak dat je weg komt van hier". Djåkå Mroedjoe zeide toen: „zooals u wilt, maar voor ik weg ga vraag ik u een span sapi's en landbouwersgereedschappen, opdat mij dit tot sangoe diene." De vader willigde zijn verzoek in waarop de „landbouwer" met zijn vee en gereedschap er van door ging. Zijn tocht ging door een groot woud. Na langen tijd geloopen te hebben kwam hij bij een armoedig huisje, bewoond door eene weduwe

die voornamelijk haar bestaan vond in het verkoopen van boschproducten. Djåkå Mroedjoe sprak haar aldus aan: ,,moeder, ik ben als een vliegende kraai, de herten voorzien mij van eten en de boschkippen zorgen voor mijne kleeding; indien moeder er niets op tegen heeft, wil ik wel bij u in dienst treden". De vrouw sprak daarop: ,,wel mijn jongen, ik ben zelfs zeer blij dat je bij mij wilt dienen." Van toen af bleef djåkå Mroedjoe bij genoemde weduwe.

Al spoedig begon hij den boschgrond rondom het huisje open te hakken en iederen dag was hij ijverig bezig met den grond te zuiveren van onkruid, zoodat hij dezen weldra kon beplanten. Door zijn vlijt en volharding had hij een flink terrein boschgrond in een prachtig tĕgalland herschapen.

Op zekeren dag zou djåkå Mroedjoe naar zijn tĕgalland gaan. De vrouw des huizes die erg veel schik in den jongen had om zijn vlijt hield hem tegen en zeide tot hem: ,,jongen, als je naar het veld gaat, denk er dan om dat je niet te dicht bij de sēnḍang (bron) komt en waag het vooral niet er in te gaan baden, want dat is zeer gevaarlijk; je moet nl. weten dat er veel dĕmit (geesten) voorkomen. Je zoudt daardoor in groot gevaar kunnen komen." Djåkå Mroedjoe hoorde zwijgend de vrouw aan en ging daarop naar zijn tĕgalland.

Onderweg dacht hij bij zich zelf: ,,ik zou toch wel eens willen weten wat gevaar er toch in schuilt naar die sēnḍang te gaan en bovendien wil ik ook wel eens dĕmit's zien." Met die gedachten doorloopende was hij zonder het te merken aan de sēnḍang gekomen, waarin hij tot zijn groote verbazing eenige widådari's zag baden. Vol bewondering gaf hij van uit het struikgewas zijn oogen den kost. Een der widådari's, Tjoentjoeng Biroe geheeten, zag er bijzonder bekoorlijk uit en djåkå

Mroedjoe dacht niet anders dan: „had ik je maar als mijne vrouw!" Maar hoe met die begeerte voor den dag te komen? Zoodra hij zich liet zien zouden de widådari's zich natuurlijk verlegen gevoelen en plotseling zich verwijderen. Wat te doen? Terwijl hij geruimen tijd zat te verzinnen hoe het aan te leggen, schoot hem eensklaps een list te binnen. Met een langen stok haakte hij heel voorzichtig de kleeren van Tjoentjoeng Biroe naar zich toe en verborg zich hiermee achter dicht struikgewas. Het gebeurde zooals hij zich had voorgesteld: toen de widådari's ophielden met het geplas, ging ieder haar eigen kleeren opzoeken en zich gereed maken voor vertrekken. Doch een van haar, Tjoentjoeng Biroe, zocht te vergeefs naar haar kleeren, en hoe hare vriendinnen ook medezochten, de kleeren waren niet te vinden. Door de groote moeilijkheid waarin Tjoentjoeng Biroe verkeerde, deed zij eene gelofte. Zij zeide nl.: „wie mijn kleeren vindt, zal ik als vrouw dienen, als hij een nog jonge man is. Is hij een oud man, dan beschouw ik hem als mijn vader. Mocht eene jonge vrouw mijn kleeren vinden, ik erken haar als mijne zuster; indien eene bejaarde vrouw ze vindt, haar beschouw ik als mijne moeder."

Djåkå Mroedjoe hoorde deze gelofte en was niet weinig verblijd. Hij ging daarop Tjoentjoeng Biroe tegemoet en gaf deze hare kleeren terug. Met groote blijdschap nam zij ze van hem aan en gedachtig aan hare gelofte werd zij van toen af zijn vrouw. [1])

Er wordt verhaald dat djåkå Mroedjoe met den dag rijker werd door de hulp zijner vrouw, ja 't gebeurde zelfs, dat toen hij eens naar zijn tĕgalland was, Tjoentjoeng Biroe een groot steenen huis met het meest kostbare meubilair in de plaats van het oude huisje tooverde, wat bij haar man de grootste verwondering

(1) Vergelijk het verhaal *Babad Tanah Diwi* (1874) pag. 39.

opwekte. Na verloop van eenigen tijd kende dan ook zijn rijkdom geen grenzen, waardoor hij eene groote vermaardheid kreeg.

Spreken we van den vader van djåkå Mroedjoe. Toen zijn zoon vertrokken was deed hij zijn best om hem zoo gauw mogelijk te vergeten. 't Was ongehoord dat een kind van hem het landbouwersbedrijf wilde verrichten. Hij was dan ook geheel en al zijn weggejaagden zoon vergeten, toen hem op zekeren dag ter oore kwam dat djåkå Mroedjoe zoo enorm rijk was geworden doordat hij een widådari getrouwd had. Van toen aan verzon hij een list. Hij wilde zijn zoon dooden opdat hij zelf dan Tjoentjoeng Biroe tot vrouw kon nemen, want hij voelde dat hij in rijkdom moest onderdoen voor zijn zoon. Zijn zoon moest weg, het koste wat het wilde.

Nu gebeurde het dat op zekeren dag de vader zijn zoon bij zich liet roepen en hem gelastte alle wouddieren, klein en groot, te dooden. Hij dacht dat zijn zoon dan stellig om zou komen. Djåkå Mroedjoe beloofde wat hem was geboden. Thuisgekomen sprak hij met zijn vrouw over deze zaak. Deze sprak hem moed in en beloofde hem daarbij behulpzaam te zijn. Nu toog hij dapper er op los en ieder wouddier dat hij op zijn weg ontmoette sloeg hij den kop af en vóór dat de avond viel bood hij al de koppen zijnen vader aan, zoodat deze zich van den taak zijns zoons kon overtuigen. De zoon had niet in 't minst eenig letsel bij dat werk opgedaan.

Toen de vader bemerkte dat zijn zoon toegerust was met zoo'n bovennatuurlijke macht, verlangde hij nog sterker naar diens dood, want maar al te zeer begreep hij dat deze macht was toe te schrijven aan Tjoentjoeng Biroe.

Niet lang daarna noodigde hij zijn zoon met diens vrouw bij zich op een feestmaal. Na den maaltijd zeide

de vader tot zijn zoon: „ik ben al oud en mijn leden zijn stijf waarom ik niet meer kan klimmen. Beklim jij deze ladder en haal mij die bamboekoker die daar boven op de balk staat. Je moet weten dat ik daarin een djimat bewaar." Djåkå Mroedjoe, zich geen kwaad bewust zal de ladder bestijgen, doch nauwelijks had hij zijn voet op de eerste sport gezet, of hij viel plotseling dood neer, want de sporten waren vlijmscherp en daarbij vergiftigd. Maar Tjoentjoeng Biroe ontfermde zich over het lijk van haar man.

Toen de wreede vader zag dat zijn zoon was omgekomen nam hij diens vrouw gevangen en gelastte zijn dienaren haar op te sluiten; hij zou haar dan den volgenden dag de keus laten tusschen gevangen blijven of de vrijheid mits zij zijn vrouw beloofde te worden.

Tjoentjoeng Biroe begreep de list en gewillig liet zij zich opsluiten. Niet lang daarna riep zij den sleutelbewaarder dien zij gelastte meel te gaan halen opdat zij gebak kon maken. Toen haar dit verstrekt was maakte zij een groote pop die precies dezelfde gedaante had als zij. In den mond der pop stopte zij een kombang (hommel) die maar voortdurend zich liet hooren omdat hij zich gevangen gevoelde. Toen zij hiermee klaar was verliet zij haar verblijf en steeg opwaarts.

's Morgens hoorde de vader van djåkå Mroedjoe het gegons van de kombang en dacht niet anders dan dat Tjoentjoeng Biroe haar man beweende. Fluks begaf hij zich naar haar verblijf met het doel haar naar zijn huis te geleiden. Door zijn sterk verlangen naar haar liep hij snel op de pop toe, die hij omarmde, meenende dat dit Tjoentjoeng Biroe was. Bij de omarming zakte de pop in elkaar waardoor hij zeer beschaamd en verlegen werd tegenover zijn bedienden.

De widådari was naar het lijk van haar man gegaan

en door dit aan te raken was het weer tot het leven teruggekeerd. Van toen aan leefde djåkå Mroedjoe gelukkig met zijn Tjoentjoeng Biroe en nimmer werden beiden lastig gevallen door hun vader.

II.

Andé andé Loemoet.

Daar was eens een koning die drie dochters had. De eene heette Kěnångå, de tweede Gading en de derde Mělati. Kěnångå en Gading droegen het hart zeer hoog. Op zekeren dag zeide Kěnångå tot haar zuster Gading: „kom, laten we ons aanmelden bij den prins Andé andé Loemoet, opdat hij ons tot vrouw neme." Daar Gading dit voorstel zeer toelachte, maakten beiden haar toilet en nadat zij netjes aangekleed waren, zouden zij vertrekken.

Haar jongere zuster Mělati, die van haar uitgaan de lucht had gekregen, was door haar nieuwsgierigheid zoo vrij om te vragen waar zij heen wilden. Gading nam haar dit zeer kwalijk en antwoordde norsch: „'t gaat je niet aan, je moet niet altijd zoo vragen; bemoei jij je met je eigen zaken; je hebt je niet met ons te bemoeien. Mělati, die zeer bescheiden was, zweeg daarom maar, het betreurende dat zij zoo hard door hare zusters behandeld werd.

Kěnångå en Gading gingen weldra op weg. Aan het strand gekomen zeiden ze tegen elkaar: „we zijn toch eigenlijk dom want hoe kunnen we nu aan den overkant der zee komen?" Ze maakten al aanstalten om terug te keeren toen plotseling een groote kikvorsch uit het water opdook en op het strand sprong. De beide juffers vroegen toen den kikvorsch of deze haar naar den overkant wilde brengen daar zij prins Andé andé Loemoet wenschten te bezoeken. De kikvorsch antwoordde: „ik

wil je wel behouden aan den overkant brengen, mits ge mij beiden een zoen geeft". De nufjes griezelden wel wat toen zij dit verzoek hoorden, doch begrepen zeer terecht dat zij wel moesten toestemmen wilden zij naar den overkant en daar zij veel te begeerig waren den prins te ontmoetten, bewilligden zij in het verzoek van den kikvorsch. Deze bracht haar toen aan den overkant waarop de beide dames naar het paleis gingen. Daar gekomen, ontmoetten zij de moeder van den prins. Deze was verbaasd bij het zien van de beide schoonen en nog meer verbaasde zij zich toen zij hoorde waarom hare gasten eigenlijk daar gekomen waren. Haar zoon was reeds lang meerderjarig en hoewel zijne moeder al meer dan eens er bij hem op aangedrongen had om te gaan trouwen, hij wilde maar niet. De moeder dacht bij zich zelf, als hij deze beide meisjes ziet zal hij dadelijk bereid zijn te trouwen, want de schoonheid dier twee was eenig; zij had nog nimmer zulke schoonen ontmoet. De beide dames werden dan ook uiterst hoffelijk ontvangen.

De prins was juist op den toren en werd fluks door zijne moeder geroepen: „jongen, kom nu toch eens gauw naar beneden want er zijn twee jonge dames die je hand komen vragen. Zij geven een heerlijke geur van zich en daarbij zijn ze schoon zonder wedergade. Nog nooit zag ik huns gelijke." De prins antwoordde: „neen, neen moeder, ik kom er niet voor naar beneden, wat beteekent het als ik met zulke menschen trouw". Niet weinig teleurgesteld ging zijne moeder terug met deze tijding naar de hoopvolle dames. Deze waren niet minder teleurgesteld en verzochten de koningin nogmaals haar zoon te bewegen naar beneden te komen opdat hij haar zelf in oogenschouw kon nemen. Daar de koningin erg met de twee ingenomen was, waagde zij nogmaals eene poging, evenwel met denzelfden uitslag.

Treurig gingen toen de beide schoonen heen en kwamen bedroefd thuis, zich onderweg nog beklagende dat zij te vergeefs dien tocht hadden gemaakt en dan bovendien dien akeligen kikvorsch hadden moeten zoenen.

Thuisgekomen ontmoetten zij Mĕlati die ze toesnauwden: „ga jij er nu maar op uit om een man te zoeken. Daar ginds aan den overkant kun je er een vinden, maar je behoeft geen drukte te maken voor je toilet, want iemand zooals jij is toch altijd even leelijk, er is toch niemand die zich met jou wil inlaten." Dat zij dit voorstel aan Mĕlati deden vond daarin zijn reden, dat zij zich bij voorbaat er in verlustigden dat haar zuster den kikvorsch zou moeten zoenen.

Nu spreken we over Kĕnângâ en Gading niet meer, maar volgen we Mĕlati. In een oud versleten costuum ging Mĕlati er op uit. Aan 't strand gekomen zag zij den kikvorsch dien zij vriendelijk verzocht haar naar den overkant te brengen. Deze zeide: „jou overbrengen? neen, iemand die er uitziet als jij, breng ik niet over, en bovendien je stinkt ook".

Mĕlati herinnerde zich toen dat zij eens een tooverstokje van een widâdari had gekregen die haar gelast had dit altijd bij zich te dragen, opdat zij op haar weg door geen onheil of ramp getroffen zou worden. Zij nam dit stokje en raakte er het water mee aan. Fluks had er zich een weg gevormd en tot groote verwondering van den kikvorsch kon Mĕlati ongehinderd aan den overkant komen. Regelrecht ging zij op het paleis af. Zij ontmoette daar de moeder van Andé andé Loemoet die zij te kennen gaf waarom zij daar gekomen was. De koningin bood haar niets aan, integendeel sprak zij Mĕlati op ruwen toon toe: „jij, met zoo'n leelijk uiterlijk, hoe durf je het te wagen hier te komen en dan nog wel met de bedoeling mijn schoondochter te worden! Daar

is niemand die je wil hebben, laat staan mijn zoon." Mĕlati antwoordde: „wat mijn uiterlijk aangaat, dat is nu eenmaal niet anders, misschien zal de prins mij toch aannemen". De koningin ging daarop naar haar zoon en zeide: „daar is iemand die je hand komt vragen; zij ziet er erg leelijk uit en bovendien stinkt zij in hooge mate." De prins antwoordde „ja moeder, ik zal komen om haar te ontmoeten," waarop hij onmiddelijk de daad bij het woord voegde. Toen de moeder zag dat het ernst bij haar zoon was, trachtte zij hem tegen te houden zeggende: „och mijn jongen, wat ga je beginnen, je wilt toch niet gaan trouwen met zoo'n leelijk schepsel, bij wie het bovendien niet is uit te houden van den stank." Haar zoon hernam: „moeder ik heb nu eenmaal op haar mijn verlangen gezet, 't zij ze mooi of leelijk is." Zijn moeder werd daarop zeer boos en snauwde haar zoon toe: „nu doe dan wat je wilt, maar haar neem ik niet als mijn kind aan, maak maar dat je hier van daan komt; ik erken je niet meer als mijn kind."

Van toen aan verliet Andé andé Loemoet zijn ouderlijk huis en ging met Mĕlati mede. Onderweg kwamen zij aan eene sĕndang. Hij gelastte toen Mĕlati te gaan baden. Nauwelijks was deze in het water of haar gedaante veranderde. Het leelijke uiterlijk maakte plaats voor een schoone gedaante en toen zij uit het water kwam zag zij ongekend schoon er uit. Het volle maanlicht kan niet mooier schitteren dan de schoonheid van Mĕlati. Van toen aan werd zij de vrouw van Andé andé Loemoet. Beiden verheugden zich in elkaars bezit en hadden elkaar zeer lief.

Op zekeren dag zeide Andé andé Loemoet tot zijne vrouw: „vrouw, ik ga vandaag uit om handel te drijven en keer pas laat in den avond terug. Ga vooral niet van huis, tijdens mijne afwezigheid. Denk er om

en sla mijn woorden niet in den wind." Daarop vertrok hij.

Niet zoo heel lang daarna kwamen Kěnångå en Gading bij Mělati, die zij hare schoonheid niet weinig benijdden. De beide zusters kwamen met booze bedoelingen: Zij trachten nl. haar jongere zuster in verzoeking te brengen. Pas waren ze bij haar of Kěnångå en Gading spoorden haar aan met haar mede te gaan naar een wajang-vertooning. Mělati dacht aan het gezegde van haar man bij zijn vertrek en was daarom niet over te halen met hare zusters mede te gaan. Toen deze begrepen dat zij langs dezen weg hare booze plannen niet konden volvoeren gooiden zij het over een anderen boeg. Kěnångå zeide tot Mělati: „Ti, kom laat ons eens gaan schommelen daar onder dien boom". Mělati had hiernaar wel ooren waarom alle drie naar den schommel gingen. Eerst werd Kěnångå, daarna Gading en ten slotte Mělati geschommeld. Toen de booze zusters Mělati schommelden, riep deze: „doe het toch niet zoo wild want ik zal nog vallen". Haar zusters letten hierop niet, zelfs gingen zij nog wilder schommelen en ten slotte ging het zoo wild dat Mělati er af tuimelde en in een put terecht kwam. Deze val was doodelijk tot groote vreugde harer zusters, die nu eindelijk haar slecht doel hadden bereikt. 's Avonds bij het thuiskomen van Andé andé Loemoet zocht deze te vergeefs naar zijne vrouw en zijn eerste gedachte was dat haar een onheil was overkomen doordat ze waarschijnlijk zijn gezegde niet had opgevolgd. Toen hij de beide zusters ontmoette vroeg hij of zij niet wisten waar Mělati was. Natuurlijk deden deze voorkomen dat zij niet in 't minst er iets van wisten.

Vreeselijk terneergeslagen door bedroefdheid liep hij maar aldoor heen en weer met de woorden: „Mělati hoe moet ik het stellen buiten jou!"

Den volgenden morgen ging hij zich baden bij den put, om zich wat op te frisschen. Tot zijn groote verwondering zag hij dat de rand van den put begroeid was met fijne bajĕm (spinazie). Hij besloot die bajĕm te verzorgen omdat ze er zoo mooi uitzag. Het was hem een genot iederen morgen te zien dat de bajĕm zoo welig groeide. Doch op zekeren morgen toen hij weer ging kijken, was al de bajĕm uitgerukt en stond op den rand van den put een mådjåboom. Nu ging hij deze verzorgen en in korten tijd droeg deze boom vruchten.

Op zekeren dag viel er een vrucht van den boom. Toevallig viel de vrucht vlak voor de voeten van eene arme vrouw die juist bezig was den afval bij het rijstblok te verzamelen. Zij raapte ongemerkt de vrucht op die mede in haar rijstmandje terecht kwam. Thuisgekomen zette zij haar mandje neer, de inhoud in een grooten mand stortende. Den volgenden morgen ging zij er op uit om ergens met rijststampen iets te verdienen. Tijdens hare afwezigheid veranderde de mådjå-vrucht in dewi Mĕlati, die weldra het huisje van de vrouw ging opknappen en dit voor een groot deel met rijst ging vullen, waarop zij weer de gedaante van een mådjå-vrucht aannam.

Toen de vrouw 's avonds thuiskwam was zij een en al verbazing. Haar huis was als 't ware een loemboeng (rijstschuur) geworden. Nog nooit had zij zooveel rijst gehad, ja, al stampte zij jaren, zij zou nooit zooveel aan loon kunnen krijgen. Den volgenden morgen besloot zij een deel ervan te verkoopen en tijdens haar gaan naar de pasar had hetzelfde plaats wat den vorigen dag was gebeurd. Bij haar thuiskomst verwonderde zij zich ten zeerste. Maar hoe verbaasd en tevens blijde zij ook was, gevoelde zij zich toch niet bevredigd, omdat zij niet wist van waar die rijkdom kwam. Zij wilde toch eens zien of

ze ook achter dit geheimzinnige kon komen waarom zij den volgenden morgen zich achter den wand van haar huisje schuil hield en alzoo door de reten naar binnen kon gluren. Plotseling zag zij dat de mådjå-vrucht in eene schoone vrouw veranderde. Fluks ging zij naar binnen en begon Mĕlati allerlei vragen te doen, wie zij was, waar zij van daan kwam enz. Mĕlati vertelde toen hare levensgeschiedenis, dat zij twee booze zusters had die steeds op haar ongeluk bedacht waren enz. Daar de vrouw erg met haar te doen had nam zij haar als kind aan.

Al spoedig hoorde Andé andé Loemoet dat zijne vrouw nog in leven was en weldra zocht hij haar op. Tot groote vreugde vond hij haar die hij zoolang gemist had en bracht haar naar zijn huis, terwijl de pleegmoeder van Mĕlati op haar verlangen medeging om voortaan aan niets gebrek te hebben. Kĕnångå en Gading door wie Mĕlati en Andé andé Loemoet zooveel verdriet hadden gehad, vervielen tot groote armoede en kwamen ten slotte van gebrek om.

III.

Bawang Abang en Bawang Poetih.

Ergens in een desa woonde een zeker man die twee kinderen had, beide meisjes, Bawang Abang en Bawang Poetih geheeten. De laatstgenoemde was een stiefkind en werd door haar Boq-koewalon (stiefmoeder) veracht en gehaat. (Helaas komt deze onhebbelijkheid ook bij de Javanen voor, en geldt dit vooral in die gevallen waar de stiefmoeder eene eigen zuster is van de eigenlijke moeder. Meermalen gebeurt het dat Javanen een of meer kinderen aannemen als zij zelf geen kinderen hebben. Die aangenomen kinderen worden dan als eigen kinderen beschouwd en heeten ook anak koewa-

lon. Deze zijn er echter veel beter aan toe dan die kinderen welke als stiefmoeder eene zuster van haar eigen moeder krijgen).

Op zekeren dag werden beide kinderen naar de markt gezonden, Bawang Poetih zwaar beladen met allerlei koopwaar, terwijl Bawang Abang niets bij zich had dan een mandje bras (ontbolsterde rijst). Onderweg moesten zij over eene brug. Op de brug zette Bawang Poetih haar koopwaren van haar rug om een poosje te rusten. Beiden keken naar het heldere rivierwater en zagen daarin een baḍèr (vischsoort) met gouden schubben, waarover zij zich zeer verbaasden. Daar beiden zeer begeerig waren deze prachtige visch te vangen, gingen zij naar den kant van het riviertje en strooiden wat rijst op het water om zoo den baḍèr te verschalken. Bawang Abang plaste het eerst in 't water en zou den visch grijpen maar pijlsnel schoot deze haar voorbij. Toen haar zuster in 't water afsteeg kwam de baḍèr zonder eenige vrees op haar toezwemmen en liet zich gemakkelijk door haar vangen, want die visch was de eigenlijke moeder van Bawang Poetih, daar Boq Bawang Poetih (de moeder van Bawang Poetih) bij haar sterven in een baḍèr was veranderd. De visch werd in een blad gewikkeld en de beide meisjes spoedden zich naar de pasar (markt). Toen ze klaar waren met inen verkoopen gingen ze blijde huiswaarts, Bawang Abang er zich in verheugende dat haar zuster toch wel niets van den visch zou krijgen, Bawang Poetih daarentegen in de meening dat zij haar stiefmoeder blijde zou maken en dan stellig een stukje van den visch zou krijgen. Op den terugweg weer aan de rivier komende, rustten zij daar een poosje. Terwijl Bawang Abang zich door een bad verfrischte hoorde Bawang Poetih ineens de visch spartelen en toen zij het mandje opende was

de baḍĕr reeds uit het blad gesparteld. Zij wilde hem weer inwikkelen toen de visch ineens haar naam noemde en zeide: „Bawang Poetih, je moet er je straks niets van aantrekken als je niets van mij krijgt. Wees alleen maar blijde met mijn graten, begraaf die midden in 't bosch en stellig zal je daardoor voordeel krijgen". Niet weinig was het meisje verrast door deze tijding. Toen ze thuiskwam gaf zij dadelijk den visch aan haar stiefmoeder, die er zeer blijde mee was. Nadat de moeder de koopwaren van de pasar had nagegaan en alles in orde had bevonden zeide zij: Bawang Poetih, ga jij nu eens gauw den visch schoon maken en bereiden." Het kind gehoorzaamde natuurlijk en toen zij er mee klaar was, liep het water haar van de tanden, zoo heerlijk rook de visch. De moeder schepte de rijst op een blaadje voor ieder, Bawang Abang deelde de baḍèr met haar moeder, terwijl Bawang Poetih werd toegesnauwd: „'t is de moeite niet waard om dit met zijn drieën te deelen." Het arme stiefkind kreeg niets en toen zij door een trek op haar gezicht haar verdriet liet blijken, gooide de stiefmoeder haar de graten toe, met de woorden: „eet jij die maar."

Na het eten moest, zooals gewoonte was, Bawang Poetih het keukengerei schoonmaken. Vluks verzamelde zij de graten, gedachtig aan het gezegde van den visch en toen zij met haar werkzaamheden klaar was, ging zij naar het bosch waar zij de graten begroef.

Maar zwijgen wij nu over Bawang Poetih.

Niet zoo heel lang daarna ging de zoon van den vorst naar het bosch om te jagen. Een lange rij van bedienden vergezelde hem. Nadat zij een heele poos heen en weer hadden gedwaald, bleef de prins ineens vol verbazing staan want vlak voor hem zag hij een gouden boompje staan, de stam, de takken, de blade-

ren, ja bij nader onderzoek bleek dat zelfs de wortels mede van goud waren. 't Was een geschitter om er haast blind van te worden. Hij wilde het boompje uit den grond rukken, maar hoe hij ook zijn krachten inspande, het gelukte hem niet. Hij gelastte daarom zijn gevolg rondom het boompje te graven opdat het gemakkelijk uit den grond gehaald zou kunnen worden. Men gehoorzaamde, maar o wee, daar was geen beginnen aan. Bij iederen schep aarde stortte de grond er om heen in, zoodat na geruimen tijd gegraven te hebben men nog geen gaatje zoo groot als dat van een gangsir (een groote aardkrekel die als een ware lekkernij door de Javanen gegeten wordt) had. De prins begreep dat men op deze wijze onmogelijk het boompje uit den grond kon krijgen. Hij deed daarom eene gelofte. Hij of zij die hem het boompje zonder dit te beschadigen, thuis kon bezorgen, zou rijkelijk beloond worden, ja als een meisje het kon doen, stellig zou hij haar tot vrouw nemen.

De gelofte van den prins werd door 't geheele land bekend gemaakt en duizenden beproefden hunne of hare krachten, want begrijpelijk waren onder die duizenden vele van de dochteren des lands vertegenwoordigd, maar er was niet een die op de toegezegde belooning van den prins aanspraak kon maken: het boompje stond vast en bleef vast. Zooals van zelf spreekt had ook Bawang Abang van de zaak gehoord. Zij vleide zich dat zij de belooning zou ontvangen, maar hoe zij ook haar krachten inspande, 't was ook al te vergeefs. Onverrichter zake keerde ook zij huiswaarts evenals zoo velen van haar leeftijd. Erg verdrietig klaagde zij hare vergeefsche pogingen aan hare moeder. Dit hoorde Bawang Poetih, die nu ook wel eens zou willen probeeren. Zij werd door haar zuster erg uitgelachen onder de niet

zeer vleiende woorden: „jij met je mager lichaam behoeft er in 't geheel niet aan te denken. Hoe durf jij je wagen in de nabijheid van zoo'n prachtig boompje." In zekeren zin sprak haar zuster de volle waarheid, want door het slechte leven dat zij bij haar stiefmoeder had, zag zij er bijzonder slecht uit, vermagerd en uitgeteerd en daarbij haast geen kleeren aan 't lichaam.

Bawang Poetih echter liet zich niet weerhouden; zij toog er op uit. Toen de prins haar zag zeide hij: „wat kom jij hier doen, je bent veel te mager en te zwak, kom ga maar gauw weer terug." „Och laat ik 't maar eens probeeren", smeekte Bawang Poetih, want zij werd aangemoedigd doordat zij zich die plek herinnerde; immers juist op de plaats van het gouden boompje had zij de graten begraven en de visch had haar gezegd dat die graten haar geluk zouden aanbrengen. Zij vatte het boompje van onderen aan en het kostte haar hoegenaamd geene moeite het boompje uit den grond te rukken. In een oogenblik had zij het totaal ongeschonden in haar handen, met wortel en tak en bood het met een stralend gezicht den prins aan. Het schitteren van 't boompje had iets van zijn schoon medegedeeld aan Bawang Poetih waardoor deze er plotseling uit zag als eene echte schoone, tot groote verwondering van allen. De prins was hierdoor wel het allermeest getroffen en met het grootste genoegen wilde hij zijne belofte nakomen: Bawang Poetih werd zijne gemalin. De prins hoorde van hare afkomst en hoe zij voorheen altijd veracht werd door haar stiefmoeder en hare zuster, en hij begreep dat vooral de zuster nu vreeselijk jaloersch zou zijn.

Op zekeren dag zou de prins voor eenigen tijd op reis gaan. Bij zijn vertrek zeide hij tot zijne vrouw: „als ik er niet ben laat dan niemand in huis, grendel de deuren goed". Zijne gemalin beloofde dit waarop hij vertrok.

't Was juist tegen den tijd dat Bawang Poetih moeder zou worden, toen haar zuster aan de deur klopte en vroeg binnengelaten te worden. Daar Bawang Poetih het gezegde van haar man zich herinnerde, deed zij niet open, maar riep: „ik kan de deur niet open doen, omdat mij dit verboden is." Haar zuster riep haar toe: „wel nu nog mooier, als je binnenkort een kind krijgt, wien moet je dan om een ḍoekoen (vroedvrouw) zenden?"

Bawang Poetih ontstelde hierover; „ja hoe zou dat gaan? En als er geen ḍoekoen is, wat zal er dan van mij worden?" Dergelijke gedachten maakten zich van haar meester en ten slotte voelde zij zich zóó akelig dat zij haar zuster binnen liet. Nauwelijks was Bawang Abang in huis of Bawang Poetih beviel van een jongetje en daar alles zoo vlug in zijn werk ging, was er geen tijd om een ḍoekoen te halen; waarom Bawang Abang zich als hulp aanbood. Nu eerst kwam haar haat ten volle aan 't licht. Terwijl Bawang Poetih hulpbehoevend ter neer lag maakte de booze zuster van die gelegenheid gebruik door hare zuster te dooden, waarna zij het lijk in de rivier wierp, niet wetende dat de gewaande doode in een widådari was veranderd.

Bij de thuiskomst van den prins hing Bawang Abang een tafereel op van het verschrikkelijke lijden harer zuster en hoe deze nog voor haar sterven haar gesmeekt had de zorg voor het kind op zich te nemen.

Hoe zorgvuldig Bawang Abang de kleine ook verpleegde en hoe zij hem vertroetelde, het kind deed maar niets anders dan schreeuwen; iederen nacht was het een geschreeuw van belang want het kind voelde dat hij niet door zijn eigen moeder verzorgd werd. Nu gebeurde het op zekeren nacht dat de stiefmoeder dat voortdurende gehuil moede werd en daar het kind al

tamelijk groot was, besloot zij het in een afzonderlijk vertrek te leggen opdat zij dan eens kon rusten.

's Nachts daalde de eigenlijke moeder uit de soerâlâjâ (godenverblijf) naar beneden en ontfermde zich over haar kind dat zij vertroetelde, waardoor het ineens zweeg en zich erg lekker gevoelde. Tegen het aanbreken van den dag moest de widâdari weer naar de soerâlâjâ terug hoe pijnlijk het haar ook aandeed haar kind te verlaten. Om hem echter veel verdriet te besparen gaf zij hem een gouden ring met een schitterende steen erin, waarna zij fluks opwaarts steeg. Toen de vader 's ochtends naar zijn kind ging kijken om een poosje met hem te spelen, zag hij eensklaps den kostbaren ring en vroeg van waar en van wien die was. Vol vreugde vertelde hij zijn vader dat 's nachts zijn moeder bij hem was geweest en bij het weggaan had zij hem den ring gegeven. De vader begreep er niets van want hij wist in 't geheel niet dat de eigenlijke moeder in een widâdari was veranderd.

Een volgenden nacht gebeurde hetzelfde. Toen het kind in een afzonderlijk vertrek lag en weer jammerlijk te keer ging, daalde zijn moeder naar beneden en nauwelijks zag de knaap haar of hij hield op met schreeuwen. Nadat het kind den geheelen nacht rustig was geweest werd het den volgenden morgen een zwaren gouden kaloeng (halssnoer) door zijne moeder gegeven. Evenals den eersten keer vertelde het kind zijnen vader van het bezoek zijner moeder en dat zij hem bij haar vertrek die kaloeng had gegeven. Nu begon de vader ernstig over het geval na te denken; stellig zou zijne vrouw in een widâdari veranderd zijn en hij begon te verlangen haar te ontmoeten. Maar hoe moest hij dit aanleggen? daar widâdari's over 't geheel zeer schuw zijn. Hij besloot den daarop volgenden nacht de wacht

te houden opdat hij zijne vrouw zou kunnen ontmoeten. 's Avonds werd zijn kind weer in een afzonderlijk vertrek gebracht door Bawang Abang. De vader kroop stilletjes onder de bajang (slaapbank) zonder dat zijn kind er iets van merkte. Als naar gewoonte lag zijn kind weer uit alle macht te huilen. Plotseling werd het stil en begon daarop erg te lachen en pret te maken, waarover zijn vader zich zeer verbaasde. Hij kwam uit zijn schuilhoek van daan en vroeg aan zijn kind: „mijn jongen, waarom heb je zoo'n pret, kom vertel het mij maar." Toen antwoordde zijn kind: „mijn moeder is daar." „Waar?" fluisterde de vader, „wijs mij haar gèr!" [1]) „Kijk vader, daar in de sĕṇṭong." (ꦱꦼꦤ꧀ꦛꦺꦴꦁ = een apart vertrek in een Javaansche woning). Daar de moeder haar kind zoo vroolijk hoorde lachte zij onwillekeurig mee en dadelijk herkende de vader aan dien lach zijne vrouw. Fluks ging hij in de sĕṇṭong en waarlijk daar zag hij zijne vrouw terug. Deze ontdeed zich van haar „widådarischap" en werd weer evenals voorheen de vrouw van den zoo zeer beproefden vader. Toen deze hoorde op welk een schandelijke wijze hij door Bawang Abang om den tuin was geleid en hoe deze zijn vrouw zooveel onheil had berokkend, begon zijn toorn boven te komen. Bawang Abang die rustig sliep en van niets wist werd door hem opgezocht en nauwelijks was hij bij haar of zijn kris schitterde een oogenblik bij het walmende oliepitje en trof het hart van de booze Bawang Abang waardoor deze ineens op de plaats doodbleef. Aan de wraak was voldaan en van toen aan leefde de prins onbezorgd met zijn kind en zijne geliefde Bawang Poetih.

([1]) Gèr = een liefelijk klinkende benaming waarmede ouders hun kinderen van 't mannelijk geslacht aanduiden (zooveel als: mijn jongen).

IV.

Menak Santrijå en Mas Pinĕnggĕq.

Daar was eens een boetå (reus) die een meisje had, Mas Pinĕnggĕq geheeten, schoon van gedaante. Aangezien het kind nog klein was, hield het zich bezig met zand te spelen, aan den rand van een goewå (grot).

Nu wordt er verhaald van een vorstenzoon, Menak Santrijå geheeten. Hoewel hij aan niets gebrek had, hij was immers de zoon van den vorst, toch zag hij er wat ziekelijk uit. Dit begon den vorst op te vallen, waarom deze hem de reden hiervan vroeg. Eenigszins verlegen antwoordde hij zijnen vader dat hij zoo gaarne eenige sawah's zou willen hebben. Dadelijk gelastte de vorst eenige pånåkawan's (vorstelijke bedienden) sawah's voor zijn zoon te bewerken en van af dat oogenblik was de zoon vroolijk en opgewekt, het ziekelijk-uitzien van voorheen was als met een tooverslag verdwenen. Toen de rijst geplant was, was het een lust Menak Santrijå's sawah's te zien. Meermalen ging hij er zelf heen en telkens als hij zijn sawah's bezichtigde hoorde hij van de vele voorbijgangers uitdrukkingen als: „ wat ziet die padi er mooi uit, de stengels zijn als de hals van Mas Pinĕnggĕq" of „wel, wel wat een heerlijke sawah, de stengels van de padi evenaren Mas Pinĕnggĕq." Al dikwijls had hij die uitdrukkingen gehoord doch in 't begin schonk hij er weinig aandacht aan omdat hij te zeer was ingenomen met zijn sawah's. Evenwel bij het herhaalde hooren van den naam van Mas Pinĕnggĕq begon hij wel wat nieuwsgierig te worden en toen hij weer eens op een dag naar zijne sawah's ging en de voorbijgangers weer zijn rijst hoorde prijzen, die alweer vergelijkende met Mas Pinĕnggĕq, zeide hij in zich zelven: „Wat is dat toch

vreemd dat de menschen hier altijd zoo over Mas Pinĕnggĕq spreken; dat moet dan toch wel een mooie Mas zijn en daarbij zeer bekend en vermaard. Hij besloot eens nadere opheldering zien te krijgen aangaande de zoo geprezen Mas, waarom hij eenige zijner pånåkawan's er op uit zond met de opdracht Mas Pinĕnggĕq bij hem te brengen.

Nadat de pånåkawan's ruim van sangoe (reiskost, reisgeld) voorzien waren en Menak Santrijå hen zijn zegen had gegeven, gingen ze op weg. Al vragende vonden ze eindelijk die zij zochten. De moeder van Mas Pinĕnggĕq was juist naar de pasar, terwijl de vader ergens anders heen was. De pånåkawan's waren echter niet bijster op hun gemak toen zij te weten waren gekomen dat de vader van Mas Pinĕnggĕq een boetå was, waarom zij een list verzonnen om de schoone maar zoo gauw mogelijk er toe over te halen met hen mede te gaan. De list bestond daarin dat zij haar een handvol geld gaven, voorwendende dat dit geld van haar moeder was die hen verzocht had dit haar ter hand te stellen, omdat haar moeder onderweg ziek was geworden en daardoor niet naar huis kon komen. Zij stelden Mas P. toen voòr hen te volgen opdat zij haar bij haar moeder konden brengen. Oogenblikkelijk was de schoone Mas bereid aan hun verzoek te voldoen en ging men op weg. Daar het dreigde te zullen regenen liep men zeer gehaast, hoewel de regen hen toch nog overviel. Gelukkig was de breede rivier waar ze over moesten nog niet hoog en onstuimig zoodat zij er rustig door konden waden.

Nauwelijks waren ze over de rivier of de boetå kwam naar huis. Thuisgekomen miste hij zijn kind en ijlings holde hij den weg op, her- en derwaarts ziende of hij soms zijn kind mocht ontdekken. Toen hij aan de rivier

kwam was deze geweldig woest, maar daar hij onderweg gehoord had dat zijn dochter met verscheidene pånåkawan's naar den overkant was gegaan, dacht hij, door zijn sterk verlangen naar zijn kind bingoeng (de kluts kwijt) geworden, in het geheel niet aan den woesten en hoogen stand des waters en in zijn dolle vaart plompte hij van den steilen kant in het geweldig bruisende en onstuimig stroomende water, dat hem meesleurde en hem tegen uitstekende steenblokken aan den rand der rivier, te pletter sloeg.

Intusschen waren de pånåkawan's met de schoone Mas Pinĕnggĕq al een heel eind op weg, druk pratende om op die manier den weg voor het meisje te bekorten. Na lang geloopen te hebben begon het meisje te vragen waar dan toch wel haar moeder was. De pånåkawan's waren over deze vraag niet erg op hun gemak, want stel eens als zij terug wilde, mischien zouden zij allen door den boetå verslonden worden. Daar zij echter niet zoo heel ver meer van het paleis waren zeide een van hen tot Mas P.: „Blijf jij zoo lang maar hier onder dezen waroeboom, dan zullen wij vooruit gaan om je moeder van je komst te verwittigen, opdat zij niet schrikke". Mas P. vond dit voorstel goed. De pånåkawan's gingen dus zonder haar verder. Nadat Mas P. al geruimen tijd in haar eentje onder den waroeboom had gezeten en het tegen den avond liep, begon zij wel een beetje beangst te worden, want zij was immers een jong meisje! vandaar dat zij het besluit nam om in den waroeboom te klimmen, wat zij dan ook deed. Nauwelijks zat zij op een der takken of een zekere vrouw, Ṭoṭok Kĕrot geheeten, zou water gaan putten uit den put waarover de takken van den waroeboom hingen. Bij het putten zag zij haar eigen beeld in het water, wat er alles behalve schoon uitzag, en daar zij mede de takken van den waroe-

boom in het water zag weerkaatsen, dacht zij niet anders dan dat er iemand in den boom zat. Zij maakte zich hierover zeer boos en klom in den boom waar zij Mas P. vond. In haar woede merkte zij hare schoonheid niet eens op, maar greep haar en gooide haar naar beneden, waarna zij uit den boom sprong. Nog was haar woede niet bekoeld en niet eerder kwam zij tot bedaren dan nadat het lijk in stukken gehakt voor haar lag. Daarop wierp zij de stukken in een wangan (waterleiding) waarin zij in een kol (naam van een visch) veranderden, terwijl zij zelf daarop weer in den boom klom. Niet lang daarna kwam Menak Santrijâ per rijtuig en vergezeld door zijne pânâkawan's bij den waroeboom met het voornemen Mas P. naar zijn huis te brengen. Toen de pânâkawan's Ṭoṭok Kĕrot zagen, ontstelden zij niet weinig en zeiden tot Menak Santrijâ: „wat is zij gauw groot geworden, straks toen we haar verlieten, zag ze er veel kleiner uit". Ṭoṭok Kĕrot werd daarop door Menak Santrijâ gelast in 't rijtuig te gaan. Zwijgen we nu van Ṭoṭok Kĕrot.

Nu wordt er verhaald van twee weduwen, Boq Païman en Boq Païmin geheeten. Iederen dag gingen beide naar de pasar om bladeren te verkoopen. Op zekeren dag dat ze weer naar de markt zouden gaan, en een oogenblikje bij een rivier rustten, ving Boq Païmin een kol en deed deze in een kĕmarang (soort mandje van kokosbladeren) zonder er iets van te zeggen aan hare vriendin. Thuisgekomen zette zij het mandje op een rustbank terwijl zij de kol in een gĕnṭong (steenen pot of kruik) deed. Door allerlei bezigheid vergat zij echter den visch te braden. Toen de beide weduwen den volgenden morgen weer, als naar gewoonte naar de pasar gingen kroop de visch uit de gĕnṭong en veranderde in Mas Pinĕnggĕq, die daarop aan het koken van allerlei

gerechten ging en weldra eene flinke portie van het heerlijkste eten opdiende. Toen zij hiermede klaar was, nam zij de gedaante van een visch weer aan. Het behoeft niet gezegd hoe verwonderd de beide weduwen bij haar thuiskomst waren toen zij het heerlijke eten zagen.

Boq Païmin zeide tot haar vriendin: „wat is dat nu, Boq Païman, toen ik daar straks vertrok liet ik geen korrel rijst achter, en nu is er niet alleen veel rijst maar de toespijzen ontbreken ook niet; daarom Boq Païman, laten we maar gaan eten, wat er ook van kome". Daarop gingen beiden aan 't smullen en 't smaakte haar zóó goed dat ze hoegenaamd niets overlieten.

Den volgenden morgen gingen ze weer naar de pasar en bij haar thuiskomst was het als den vorigen dag. Boq Païmin zeide tot haar vriendin: „Boq Païman, gisteren is het ons goed bekomen, laten we maar weer alles opeten". En zoo geschiedde dan ook. Toen zij zich den volgenden ochtend gereed maakten voor de markt, deed Boq Païmin alsof ze van huis ging, maar in werkelijkheid liep zij stilletjes naar achteren omdat zij zich voorgenomen had er achter te komen wie toch zoo heerlijk kon koken. Niet lang stond zij verdekt naar binnen te gluren toen zij de visch in een schoone vrouw zag veranderen die dadelijk begon met het klaarmaken van spijzen. Fluks liep zij naar binnen en toen zij bij de onbekende vrouw stond kon deze haar vischgedaante niet meer aannemen. Zij bleef daar toen in huis want Boq Païmin stond niet toe dat zij vandaar vertrok.

Nu keeren we terug tot Menak Santrijâ. Er wordt verhaald dat deze op zekeren dag een groot feest gaf. Velen werden genoodigd en onder die velen ook alle meisjes uit den omtrek om de feestvreugde te verhoogen.

Als naar gewoonte zaten de vrouwen die voor het

gebak hadden te zorgen, ieder op haar beurt verhalen te vertellen. Nu gebeurde het dat ook de vriendin van Boq Païmin en Boq Païman hare levensgeschiedenis vertelde. Toen Menak Santrijå hiervan hoorde begreep hij dadelijk dat hij door Ṭoṭok Kĕrot op eene schandelijke wijze was bedrogen. Zijne pånåkawan's werden geroepen en ondervraagd, en toen deze dadelijk Mas Pinĕnggĕq herkenden, was Menak Santrijå ten volle overtuigd van de slechtheid van Ṭoṭok Kĕrot. Hij nam Mas Pinĕnggĕq van toen af tot zijn vrouw, terwijl zijne andere wederhelft, die hem zoo zeer bedrogen had, haar schandelijk bedrijf met den dood moest bekoopen.

V.

De blinde en de doove.

Er wordt verhaald: in een zekere desa woonden twee mannen waarvan de eene blind en de andere doof was. Op zekeren dag kwamen beiden met elkaar overeen om samen naar de stad te gaan bedelen, aangezien beiden in armoede verkeerden. Vóór zij op reis gingen sloten zij een verbond. De doove zeide: „al hoor ik niet, mijn gezicht is goed, ik zal je altijd den weg wijzen." De blinde daarentegen beloofde op zijn beurt den doove behulpzaam te zijn als hij soms ergens het een of ander hoorde; in 't kort: de doove zag voor den blinde, de blinde hoorde voor den doove.

Zij gingen daarna op weg naar de stad en waren zeer eenswillend, men leidde elkander van weerskanten. Hun tocht ging door een zeker dorp waar juist iemand eene wajang-vertooning had. Toen de blinde de tonen van de gamĕlan hoorde gaf hij door een wenk zijn makker te kennen daarheen te gaan, waarom beiden zich daarheen begaven. Daar gekomen vond de blinde het erg

onaangenaam dat hij niets van de instrumenten kon zien, waarmede dit aangename geluid gemaakt werd. De doove echter kon alles goed in oogenschouw nemen en hij was erg verbaasd over de bewegingen die de muzikanten maakten; hij hoorde echter van de muziek niets.

's Morgens toen de wajang-vertooning was geëindigd, gingen ook de blinde en de doove hun tocht vervolgen. Zij gingen door een eenzame streek waar zij overvallen werden door een stortbui gepaard met hevig onweder. Wat moet er wel in den blinde zijn omgegaan toen hij de donder zoo hoorde ratelen en hoe angstig moet de doove niet geweest zijn toen hij de bliksemstralen zoo de lucht zag klieven! Door den grooten angst pakten ze elkaar om het lijf, terwijl beiden maar riepen: „wat is dit, wat is dit". Toen het weêr opheldérde hield ook het onweeren op en de beide vrienden konden hun tocht weer voortzetten tot aan de stad. Er wordt niet verhaald wat hun in de stad wedervoer, maar wel dat zij van de stad komende weer hun weg namen door die eenzame streek. Toen ze geheel op hun gemak voortliepen schrikten zij plotseling, want achter hen kwam een ezel voor een grobag (kar) aanhollen. De doove greep fluks het beest om het te leiden. De blinde begon om zich heen te grijpen, waaruit de doove opmaakte dat hij wilde weten wat of er aan de hand was, waarom deze hem opheldérde: „dit is een ezel". De blinde ging daarop het beest betasten en zeide in zich zelf: „wel wat is die ezel groot!" Zij zetten hun tocht voort, de ezel met het voertuig meenemende. Onderweg raakten zij echter verdwaald in een bosch tot niet geringe zorg voor beiden.

Er wordt verhaald dat de doove in 't bosch een steenen huis zag. Toen zij hierop afgingen, merkten zij dat er niemand in was, en of ze al „koelå noewoen" riepen, niemand was er die hun geroep beantwoordde. Zij

gingen daarop met den ezel naar binnen en deden den grendel op de deur. De doove verbaasde zich over de vele schatten die hij daar zag. Beiden gingen daarop de schatten verzamelen in zakken. De zakken werden toen in de kar geladen en ze zouden vertrekken. Vóór zij het huis uitgingen klopte iemand van buiten op de deur. Het was een raksåså (reus) wien het huis toebehoorde. Toen deze merkte dat de deur gegrendeld was bonsde hij er op en riep: „wie is daar binnen, ben je soms verlangend dat ik je verslind?" Toen de blinde dat gezegde hoorde was hij zeer bevreesd en beiden verstopten zich in een kamer, terwijl de blinde den raksåså dacht te bedriegen, door diens vraag te beantwoorden met: „ik ben je vader". De raksåså riep terug: „als je werkelijk mijn vader bent, hoe heet je dan?" De blinde antwoordde fluks: „hoe heet gij?" De raksåså hernam: „ik heet Raksåså", waarop de blinde dadelijk liet volgen: „ik heet Paq (d.i. de vader van) Raksåså". Daar de raksåså zeer zijn vader vreesde, zette hij het fluks op een loopen om elders zijn tenten op te slaan. Toen de doove zag dat de raksåså er van door ging, ging hij met zijn vriend en den ezel gauw naar buiten. Toen ze al een eind op weg waren zag de doove plotseling zeven boetå's (benaming van booze geesten) op zich afkomen. Daar beiden vlak bij een kokosboom waren, klommen ze daarin, omdat ze bang waren voor de boetå's. Nauwelijks zaten ze in den top of de boetå's kregen hen in 't oog en fluks besloten deze de beide mannen op te eten. Evenwel doordat hun voeten te groot waren, konden zij niet klimmen. Toen verzonnen de boetå's een list. De een klom op den schouder van den ander en zoo vervolgens tot zij den hoogsten top bebereikten. Toen de doove dit zag werd het hem al te benauwd, want stellig zou hij gegrepen worden. Plotse-

ling sprong hij uit den top en zette het op een loopen. De blinde daarentegen zag van de boetå's niets maar hoorde hun snoeven en uit vrees tastte hij maar aldoor om zich heen. Plotseling voelde hij dat een boetå hem te pakken had. De blinde wilde zich toch verdedigen wat er ook gebeurde. Al tastende kreeg hij de ooren van den boetå te pakken en uit alle macht trok hij hieraan. De boetå die met zijn eene hand zich zelf moest vasthouden en met zijn andere hand den blinde te pakken had, kon zich niet verweren en door de ontzettende pijn die de blinde hem berokkende, liet hij eensklaps los en viel naar beneden; zoo ook zijn makkers en allen zetten het op een loopen.

De doove had van uit de verte dit alles gadegeslagen en toen de boetå's uit het gezicht waren, zocht hij zijn makker op, die daarop naar beneden kwam. Zij zetten toen hun tocht met den ezel voort. Toen ze dicht bij hun desa waren, stelde de doove den blinde voor, de schatten gelijk te gaan deelen, doch de doove wilde zijn makker bedriegen. Hij zette nl. een der zakken weg en schudde den inhoud van de beide andere uit op den grond. Toen de blinde echter aan 't betasten ging merkte hij wel degelijk dat er veel ontbrak, waarover hij zijn misnoegen te kennen gaf. De doove betwistte hem dit en 't slot was dat ze elkaar aanvlogen. De blinde greep den doove bij zijn ooren en schudde daaraan zoo hevig, dat deze eensklaps hoorende werd, terwijl de doove den blinde zoodanig in 't gezicht sloeg, dat deze eensklaps ziende werd.

Hierdoor waren beide erg in hun schik en met blijdschap ging ieder van hen huiswaarts.

VI.

De bĕntjé, djangkriq kĕriq en de Prĕndjaq. *)

Op zekeren dag zeide de vogel bĕntjé tot de djangkriq kĕriq: „Djangkriq kĕriq, ik ben erg verlangend met de prĕndjaq te trouwen, daarom wil ik jou er heen zenden om de prĕndjaq eens te polsen of zij mij wil hebben of niet". De djangkriq kĕriq hernam: „dus je wilt hebben dat ik haar voor je vraag, bentjé? ja, als ze zin in je heeft; maar hoe moet het, wanneer ze je niet wil hebben, denk je dan niet dat je beschaamd zult zijn?" „Och", antwoordde de bĕntjé, „je moet het maar eens probeeren, djangkriq". Weldra ging de djangkriq er op uit en ontmoette de prĕndjaq. De djangkriq liet zich aldus hooren: „krik, krik, grog, grog, grog, grog, grog, krik, krik, grog, grog, grog, grog". Toen de prĕndjaq de djangkriq zag, vroeg zij deze: „wel jij djangkriq, wat is er toch?" De djangkriq zeide: „och prĕndjaq ik ben door den bĕntjé gezonden, laat ik 't maar eerlijk zeggen, hij wil je trouwen, wil je of wil je niet?" Het antwoord van de prĕndjaq was: „Ja, willen of niet, ik weet het nog niet, ik moet er toch eerst eens over denken, 't kan niet zoo gehaast. Wat denk je, djangkriq, zou hij mij wat willen geven?" De djangkriq vroeg toen: „wat zou je willen hebben?" „Ja", hernam de prĕndjaq, „dat weet ik zoo niet, laat dat maar aan hem over". De djangkriq vroeg toen verlof en keerde terug. Hij begroette

(*) Bĕntjé = naam van een vogel.

Djangkriq kĕriq = krekel die met zijn geluid: kĕriq een lastig insect kan zijn als men 't geluk (?) heeft hem in huis te hebben.

Prĕndjaq = naam van een vogel.

met zijn krik, krik, grog, grog, den bĕntjé die hem dadelijk vroeg: „wèl djangkriq, wat denk je er van, neemt zij mij of niet". De djangkriq hernam: „ja dat is nog niet zeker, dat ze jou afwijst, neen; maar dat ze jou wil hebben dat kan ik ook niet zeggen, zij houdt het verzoek van je in beraad en voor ik wegging, zeide zij: „wat denk je djangkriq zou hij mij wat willen geven?" De bĕntjé vervolgde: „ja djangkriq, wacht jij hier zoo lang, rust maar wat en als je honger hebt, eet dan maar, ik ga naar de pasar en zal een paar oorbellen voor haar gaan koopen." Fluks ging hij naar de markt en toen hij een paar mooie oorbellen had gekocht keerde hij weer naar de djangkriq terug en zeide tot deze: „hier zijn een paar oorbellen, biedt haar die maar aan". De djangkriq ging er toen weer op uit. Toen hij de prĕndjaq ontmoette, zeide hij: „zie hier prĕndjaq, deze oorbellen krijg je van den bĕntjé. Toen de prĕndjaq ze in ontvangst nam, zeide zij: „ja de oorbellen zijn er nu, maar waar is de tapih (een vrouwenkleed)? Men kan toch niet zonder tapih! zeg maar aan den bĕntjé dat mijn tapih geheel versleten is." Met deze opdracht ging de djangkriq weer terug. Nauwelijks had hij dit den bĕntjé meegedeeld of deze ging er op uit en kocht een tapih waarmee hij den djangkriq terug zond. Toen de prĕndjaq de tapih in ontvangst nam zei zij: „ja, djangkriq, nu zijn er oorbellen en er is een tapih, maar waar is de kĕmbĕn (naam v. e. kleed dat de vrouwen dragen)?" Daarop ging de djangkriq weer terug en vertelde den bĕntjé wat de prĕndjaq gezegd had. De bĕntjé, die zeer verlangde de prĕndjaq tot levensgezellin te hebben, trok er weer op uit en kocht een kĕmbĕn en alles wat tot eene uitrusting behoort. Met dit alles ging de djangkriq naar de prĕndjaq, die hem een pluimpje gaf over zijn spoedige terugkeer. De djang-

kriq zeide toen: „ziehier prĕndjaq, nu is alles compleet, wil je nu of wil je niet?" De prĕndjaq hernam: „nou, dat is gemakkelijker gezegd als gedaan, zeg aan den bĕntjé dat hij eerst zijn staart uittrekt." Met deze tijding ging de djangkriq heen en vertelde dit aan den bĕntjé. Door diens dolle verliefdheid deed hij naar het verlangen van de prĕndjaq en toen hij zijn staart geheel uitgetrokken had, zeide hij: „djangkriq, nu zal ze mij toch wel willen hebben, zeg haar dat ik gedaan heb, wat zij verlangde". Als gehoorzame dienaar ging de djangkriq weer heen en zeide tot de prĕndjaq: „nu het is al gebeurd, hij heeft zijn staart reeds uitgetrokken, wil je nu of wil je niet?" De prĕndjaq hernam: „neen djangkriq, ik wil niet. In 't begin heb ik je al gezegd dat het niet zeker was, ik wilde er eerst over denken; nu heb ik lang genoeg er over gedacht en 't staat nu vast bij mij: ik wil niet". Zonder verlof te vragen ging de djangkriq weg en bracht het gezegde van de prĕndjaq aan den bĕntjé over. Deze ontstak in woede en wilde dadelijk op de prĕndjaq los, doch bij gemis van zijn staart kon hij niet voldoende vliegen, telkens buitelde hij rond tot hij eindelijk viel. Loopende vervolgde hij zijn tocht. Toen hij eindelijk de prĕndjaq ontmoette wilde hij zich op deze wreken, doch de prĕndjak kon naar alle richtingen zich bewegen in haar vlucht, terwijl de bĕntjé dit niet kon. Ten slotte viel de laatste op den grond en van uit de hoogte riep de prĕndjaq hem toe: „tjooeng, tjooeng, kĕdoewoeng, tjooeng, tjooeng, kĕdoewoeng". [1])

([1]) Tjooeng = klank nabootsend woord van het geluid van den prĕndjaq.

Kĕdoewoeng = er spijt van hebben.

VII.

Djåkå Wasis en djåkå Boḍo.

Daar waren eens een paar menschen die reeds aanspraak hadden op de titels kjaï en njaï (titels voor hen die al op jaren zijn. De eerste voor mannen, de tweede voor vrouwen). Beiden gingen gebukt onder het leed dat zij kinderloos waren. Op zekeren nacht verliet de kjaï zijn woning en wilde een ḍoekoen van naam raadplegen. Op weg zijnde raakte hij in een bosch op een dwaalspoor. Eensklaps ontmoette hij daar een tåpå (asceet), wien hij aldus toesprak: „dat ik hier kom is om uw zegen te vragen." De tåpå antwoordde: „gelast je vrouw zeven maal per dag te baden dan zal zij stellig van een tweeling bevallen." Blijde en dankbaar ging de kjaï huiswaarts en bracht zijne vrouw tijding van 't geen hem door den tåpå gezegd was. Na geruimen tijd werd zijn vrouw werkelijk zwanger en toen haar tijd daar was, beviel zij van twee jongens. De eene kreeg den naam van djåkå Wasis, de andere daarentegen werd djåkå Boḍo genoemd. Toen ze den leeftijd van een bo tjah angon bereikt hadden zond de vader hen weg naar een zekeren kjaï die verzocht werd hen lezen te leeren. Na een jaar daar geweest te zijn, begon het den leerlingen te vervelen; djåkå Wasis was echter zoo ver gekomen dat hij de letters kende, djåkå Boḍo daarentegen had in 't geheel geen vorderingen gemaakt. Geen van beiden echter had lust er langer te blijven, zij vroegen daarom verlof en djåkå Wasis keerde naar zijn ouderhuis, terwijl djåkå Boḍo een geheel anderen weg koos. In 't eerst liepen ze samen. Onderweg kwamen ze langs een sawah. Door gebrek aan water was de helft van den aanplant dood en zag er wit uit, de andere helft zag

echter frisch groen. Wasis vroeg toen aan Boḍo: „welke van die pari is volgens jou de beste?" „De witte" antwoordde Boḍo want het is met pari al even zoo gesteld als met de menschen: de witte zijn door hun knapheid rijker dan de bruinen." „'t Is goed dat je Boḍo (boḍo beteekent stom, dom) heet", zei zijn broer, „want je bent het in hooge mate." Van toen scheidden zij, djåkå Wasis ging huiswaarts terwijl zijn broer ging rondzwerven. Het begon djåkå Boḍo echter al gauw te vervelen zoo alleen rond te loopen, want hij had geen sangoe bij zich en daardoor begon ten slotte zijn maag geweldig te jeuken. Al loopende was hij aan een groote grot gekomen waar hij een zeer oud man ontmoette. Doordat djåkå Boḍo van honger en vermoeienis erg huilde, kwam de oude naar hem toe en vroeg hem wat er aan haperde. De jongen antwoordde dat hij geen sangoe had en dien dag nog in 't geheel niets had gegeten. Medelijdend zag de oude hem aan en zeide: „zie hier een opgevouwen doek, neem dien bij je en als je honger hebt, sprei den doek uit en ge hebt eten genoeg." Blijde nam hij den doek aan, spreidde dien uit en waarlijk, daar was rijst en lawoeh (toespijzen) van de lekkerste soorten. De oude zeide hem echter bij zijn heengaan: „denk er om en spreid den doek niet uit als je geen honger hebt". Nadat djåkå Boḍo dit beloofd had, ging hij opgeruimd weg en spoedde zich naar huis. Thuis zijnde had hij een leven als een prins. Terwijl Wasis altijd druk bezig was op het veld en nauwelijks voldoende te eten kreeg, rustte djåkå Boḍo op zijn lauweren en als hij honger kreeg nam hij den doek en in een oogenblik had hij voldoende en van het heerlijkste eten.

Op zekeren avond toen djåkå Wasis van 't veld huiswaarts keerde dacht hij bij zich zelven: „ik moet zien

dien doek te krijgen, het kost wat het wil, want heb ik hem eenmaal dan behoef ik niet zoo te werken." Den volgenden ochtend toen zijn broer afwezig was vond hij den doek en daar hij ergen honger had bewees deze hem een onschatbaren dienst. Hij nam den doek mee naar 't veld. Toen hij daar in zijn eentje zat was hij nieuwsgierig geworden en hoewel hij volstrekt geen honger had daar hij, vóór hij van huis ging zich te goed had gedaan, zoo spreidde hij toch den doek uit, maar van eten was geen sprake, de doek was leeg en bleef leeg. Door deze teleurstelling geprikkeld wierp hij den doek in de rivier.

Toen djåkå Boḍo hongerig thuiskwam vond hij zijn onschatbaren doek niet. Zijn verdriet was zóó groot dat hij besloot den ouden man op te zoeken. Toen hij dezen ontmoette vertelde hij zijn verdriet, nl. dat hij zijn doek miste. De oude gaf hem toen een eend en zeide: „als je sangoe noodig hebt, vraag het dan aan deze eend." Djåkå Boḍo nam er dadelijk de proef van en zeide tot de eend: „eend, geef mij sangoe". Daarop p...te de eend een geldstuk en met dankbaarheid verliet djåkå Boḍo den ouden man en begaf zich huiswaarts. Thuisgekomen zette hij de eend onder een koeroengan (een van bamboe gevlochten mand) en verzorgde het beest goed. Iederen dag kreeg hij sangoe zooveel hij wilde en in minder dan geen tijd was hij erg rijk. Zijn broer die er de lucht van had verzon een middel om zich de eend toe te eigenen, maar aangezien djåkå Boḍo zelf op het beest paste, kon hij de eend niet krijgen. Door jaloerschheid gedreven wist hij op zekeren nacht de eend onder de koeroengan vandaan te krijgen, doch uit angst vluchtte het beest. Djåkå Wasis zette het na. Door het snelle loopen werd Wasis genoodzaakt steenen te gebruiken om de eend daarmee te raken. Helaas

raakte hij het beest doodelijk en hij begreep dat hij voor al zijn moeite niets had.

Djåkå Boḍo was 's morgens radeloos toen hij zijn eend miste. Wat moest hij beginnen zonder haar? Naar den ouden man gaan, durfde hij niet, uit vrees een flinke bestraffing te zullen krijgen. Evenwel was dit toch wel de aangewezen weg voor hem om zijn verdriet te boven te komen. Hij besloot ten laatste toch maar weer naar den ouden vriendelijken man te gaan. Van angst bevende, naderde hij den oude en vertelde zonder omwegen dat hij zijn eend kwijt was. „Hoe vele mijne fouten ook zijn, ik vraag er U verschooning voor", zeide hij. Toen nam de oude man een stok en zeide: „neem dezen. Deze stok zal je voordeel aanbrengen. Kom je in ongelegenheid, de stok zal je helpen omdat hij tegen iedereen durft". Daarop riep hij de wouddieren. Toen deze den stok naderden, begon de stok er op los te ranselen en na niet langen tijd lagen alle dieren doodgeranseld, terwijl de stok rood zag van al het bloed.

De koning van het woud hoorde hoe djåkå Boḍo de wouddieren had gedood. Daarom liet hij Boḍo bij zich komen en zeide: „Ben je djåkå Boḍo?" „Ja," antwoordde deze. De vorst vervolgde: „ik heb je hier ontboden omdat de menschen zeggen dat je tegen iedereen durft en voor niemand bang bent. Mijne vijanden zijn duizenden die mij iederen nacht komen storen, doch 't zijn booze geesten. Wat dunkt je, durf jij ze aan of niet? Indien ge hen verslaat, maak ik je tot mijn schoonzoon, doch weet, wanneer je het verliest tegen hen, dan moet je het met je hoofd boeten. Wat denk je hiervan?" Djåkå Boḍo zweeg eerst, want stel eens als hij het verloor. Hij dacht echter aan zijn stok en zeide: „O koning wat uw verzoek betreft, ik waag het er op." 's Nachts lag de koning te slapen toen hij

plotseling zich weer door zijn vijanden omringd zag. Djåkå Boḍo sliep echter rustig met zijn stok naast zich. Nauwelijks had de stok de vijanden van den vorst gezien of hij ranselde er op los en de een na den ander werd dood geslagen. De vorst was daardoor van zijn vijanden bevrijd en van toen aan werd djåkå Boḍo zijn schoonzoon.

VIII.

Het verhaal van de gĕdang (banaan) en de lingsang (otter).

Op zekeren dag zeide de lingsang tot de gĕdang: ,,gĕdang ik moet naar de pasar, ik zal mijn kind maar zoo lang hier bij jou achterlaten." ,,Ja, dat is goed,,' hernam de gĕdang, ,,laat het maar hier." Daarop ging de lingsang naar de pasar zijn kind maar aan zich zelf overlatende. De gĕdang trok zich echter ook niets van het kind aan. Niet lang daarna kwam een banteng (boschkoe) daar voorbij die op het kind van de lingsang trapte zoodat het stierf. Hijgende kwam de lingsang van de pasar terug en zag dat zijn kind dood was, waarop hij aan de gĕdang vroeg: ,,hé gĕdang, hoe komt het toch dat mijn kind dood is?" De gĕdang antwoordde: ,,vraag dat aan den banteng en beschuldig dien maar want deze heeft je kind doodgetrapt". De lingsang zocht toen den banteng op en vroeg: ,,hoe is het toch banteng, jij hebt mijn kind doodgetrapt." De banteng antwoordde: ,,dat ik je kind doodtrapte is te wijten aan den mēraq die juist riep: ,,wong, oewang, wong, oewang (klanknabootsend woord; hier in de beteekenis van menschen); vraag dus maar aan den mēraq (pauw) en klaag dien maar aan. Fluks zocht de ling-

sang den mēraq op en zeide: „hé mēraq, mijn kind is doodgetrapt door den banteng omdat jij riep: wong oewang, waardoor de banteng schrikte." „Och kom lingsang" antwoordde de mēraq, „je hebt het mis, neen zoo is 't niet; beschuldig dien specht daar, want die sloeg op de kēṇṭong." Toen ging de lingsang naar den platoeq (specht) en beschuldigde dezen dat hij zijn kind gedood had. De platoeq antwoordde: „neen lingsang, je hebt het mis. Ja 't is waar dat ik op de kēṇṭong sloeg, maar dat was omdat de kindjēng bang (kindjēng = een groot insect. In Friesland wordt dit insect paardenbijter genoemd) en kindjēng doq (b a n g en d o q zijn soortnamen. Bang waarschijnlijk verkorting van abang = rood, daar er onder de kindjēngs vuurroode zijn) elkaar te lijf gingen; zij zijn de schuldigen. De lingsang begaf zich daarop naar de beide kindjēng s en zeide: „dat mijn kind dood is heb ik jelui te wijten, omdat jelui aan 't vechten waren." „Wel nu nog mooier", antwoordden de kindjēng's, „beschuldig liever den vorst van de kikvorschen, want die sloeg op de gamēlan." Daarop ging de lingsang naar den vorst der kikvorschen en zeide: „zeg eens vorst, je hebt op de gamēlan geslagen zoodat mijn kind daardoor gestorven is, jij bent er de oorzaak van". „Dat ik de gamēlan liet hooren", antwoordde de vorst, „was omdat de joejoe (landkrab) den dam in de waterleiding had doorgebroken". De lingsang wendde zich daarop tot de joejoe en zeide: „jij hebt den dam in de waterleiding doorgebroken, dus jij bent de oorzaak van het kwaad, daarom zal ik je nu maar opeten." Fluks verschool de joejoe zich in zijn hol en voelde zich daar veilig, te meer daar hij zich niet van eenige schuld bewust was. De lingsang zon toen op een list, hij stak zijn staart in het hol van den joejoe. Toen de joejoe den staart

van den lingsang zag stak hij zijn knijpers uit en kneep uit alle macht in den staart. Met een ruk sprong de lingsang op en trok zoo den joejoe uit zijn hol waarop hij hem oppeuzelde.

Parerēdjå, 10 Juni 1904.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

De Madoereesche taal in betrekking tot de Prediking en de Bijbelvertaling,

door H. VAN DER SPIEGEL.

Als zendeling onder de Madoereezen te Bondowoso op O. Java kom ik dagelijks met een Maleisch en Javaansch sprekende bevolking in aanraking. De overgroote meerderheid is Madoereesch. Vooral onder hen heb ik te arbeiden. De Madoereesche taal is dan ook mijn hoofdtaal. Ze is wel niet zoo schoon en welluidend als bijv. de Javaansche, maar ze is meer karakteristiek. Men moet bij den Madoerees zijn ziel in zijn woorden leggen. Het hoofdbegrip plaatst hij gaarne vooraan in den zin. Hij luistert zeer wel naar h e t g e e n ge zegt, maar niet minder tevens naar de w ij z e, w a a r o p ge iets zegt. De Stembuiging speelt bij den Madoerees een groote rol. Meesterlijk weet hij den noodigen nadruk te leggen op datgene wat hij zeggen wil, en wat hij U wil doen hooren.

Op vereerend verzoek zij het mij vergund mijne gedachten te mogen mededeelen omtrent de Madoereesche taal in betrekking tot de Prediking en de Bijbelvertaling.

Het Madoereesch heeft drie hoofddialecten, nl. het Soemĕnapsch, het Paměkasansch en het Bangkalansch, al naarmate het op Oost-, Midden- of West-Madoera gesproken wordt [1]). Wel heeft men ook nog het Kangeansch-Madoereesch, naar het eiland Kangean, doch

(1) *Kilian's* spraakkunst pag. 5.

dit moet als een onderdialect worden aangemerkt. De Residentie Bĕsoeki kan men als een Madoereesche kolonie beschouwen. Madoera is in vele opzichten een arm eiland. Daarom zijn sedert honderden jaren duizenden en nog eens duizenden Madoereezen naar Bĕsoeki overgestoken. Door hunne groote energie hebben ze de meesten van de daar wonende Javanen teruggedrongen, en hebben alzoo Bĕsoeki tot een Madoereesche kolonie gemaakt. De taal, welke men in Bĕsoeki sprak, was grootendeels Pamĕkasansch. Echter door vaste nederzetting in Bĕsoeki van tal van Madoereezen van Oost-Madoera, hoort men het Soemĕnapsch Madoereesch tegenwoordig hoe langer hoe meer in Java's meest Oostelijke Residentie.

Toen het Nederlandsch Bijbel-Genootschap mij voor eenige jaren een nieuwe vertaling opdroeg van het Nieuwe Testament, evenwel, voor zoover noodig, met gebruikmaking van wat er reeds bestond, besloot ik van het Soemĕnapsch dialect gebruik te maken, omdat mij dit van bevoegde zijden sterk aangeraden werd, en vooral ook, omdat het Soemĕnapsch zich onderscheidt door het bezit van zuivere d.i. oorspronkelijke vormen.

Het Madoereesch kent drie taalsoorten of wil men taalvormen. Wel niet in die mate als het Javaansch, maar de Madoerees die a p i k d.i keurig spreekt, neemt de bestaande onderscheiding streng in acht. De Madoerees spreekt ten 1e van b h a s a k a s a r, d.i. grove taal, of juister uitgedrukt: zonder veel plichtpleging spreken; ten 2e van b h a s a a l o s, d.i. fijne taal, en ten 3e van b h a s a t ĕ n g a q a n, d.i. middentaal; of volgens een andere onderscheiding: ten 1e n g o t j a q t a q a b h a s a, d.i. spreken niet met b h a s a of te wel beleefde termen; ten 2e n g o t j a q t e n g g h i, d.i. spreken met hooge of beleefde termen; en ten 3e

ngotjaq bhasa satĕnga, d.i. spreken met middentermen.

Het ontstaan van dit eigenaardig gebruik wordt volgens sommigen verklaard uit het kastenwezen door de Hindoes naar Java overgebracht. Wel is waar zijn de Madoereezen niet in die mate als de Javanen onder den invloed der Hindoes geweest, maar de Madoereezen hebben veel, vooral wat hun taal betreft, van de Javanen overgenomen. Oorspronkelijke geschriften hebben de Madoereezen weinig. Ze gingen daarom Javaansche lezen, en namen het Javaansch letterschrift en de Javaansche taalvormen over.

De bhasa kasar d.i. de grove of lage taal, is de eigenlijke taal des volks. Het is de taal, die de kinderen onderling gebruiken; de taal der vertrouwelijkheid, zooals die gebruikt wordt door goede vrienden en kennissen; de taal, die de ouders gebruiken tot hunne kinderen, de hooggeplaatsten tot hunne ondergeschikten, de onderwijzers tot hunne leerlingen. Het kenmerkende is, dat deze bhasa kasar als kindertaal en als taal der vertrouwelijkheid gebezigd, niet nalaat een aangenamen indruk te maken. Maar door hooggeplaatsten tot hunne ondergeschikten, door onderwijzers tot hunne leerlingen gebezigd, gevoelen deze ondergeschikten en leerlingen dadelijk, dat daar een niet geringe afstand is tusschen de sprekers en de toegesprokenen. En deze toegesprokenen zullen zich dan ook wel wachten in dezelfde bhasa kasar te antwoorden. Neen, ze moeten antwoorden in de bhasa alos d.i. den fijnen beleefden taalvorm.

De bhasa alos is de beleefde taalvorm. Dit is geen afzonderlijke taal. Het is de bhasa kasar met tal van beleefde persoonlijke, bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden. Voorts namen van bloed-

verwantschap, van lichaamsdeelen, en eindelijk namen, welke werkingen als: zien, eten etc. te kennen geven. Men gebruikt dezen taalvorm tot meerderen in rang, stand of leeftijd. Voorts tot vreemdelingen en tot menschen, die door den spreker niet familiaar kunnen behandeld worden. De bhasa alos is de taal der beleefdheid. Kinderen behooren deze taal te gebruiken tot hunne ouders, leerlingen tot hunne onderwijzers, knechten tot hunne heeren. In een vergadering van welopgevoede Madoereezen, waarin men elkaar respecteeren wil, is bhasa alos de taal, en Europeanen, mits de Madoereesche taal goed kennende, en deze willende gbruiken, behooren de bhasa alos te spreken tot hooge Madoereesche Ambtenaren. Deze antwoorden dan eveneens in de fijne, beleefde taal.

De bhasa tĕngaqan of middentaalvorm gebruikt men „wanneer de welvoegelijkheid het gebruik der lage woorden niet veroorlooft, en men de beleefde taal niet geheel wenscht toe te passen" (Stokmans en Marinissen). Verre dat ook dit een afzonderlijke taal zou zijn. Het is de bhasa kasar, en het zijn betrekkelijk weinig middenwoorden die dezen taalvorm stempelen tot middentaal. Ze houdt het midden tusschen de grove en de fijne taal. Landbouwers gebruiken deze taal veel. Somtijds bezigt men ze in plaats van de fijne taal elders. Europeanen, taalkenners, zooals ik er meer dan één ken, gebruiken dezen taalvorm tot Madoereesche dorpshoofden en ouden van dagen, in onderscheiding van het volk als zoodanig, tot welke de lage taal wordt gebezigd. De middentaal is de taal der vriendelijkheid die „de aanzienlijke gebruikt tot een mindere, wien hij eenige achting toedraagt" (Kiliaan). De Regent van Bondowoso gebruikt de middentaal tot dorpshoofden die achtenswaardig zijn. De

Regent daalt daardoor tot den kleinen man af, en de kleine man wordt er door geëerd en omhoog geheven. En de hoofdonderwijzer van de voornaamste Madoereesche school te Soemĕnap op Madoera, gebruikt tot de zoons van Madoereesche hoofdambtenaren de lage taal, wanneer zij als leerlingen op de school zitten, maar de middentaal als hij ze buiten de school toespreekt. Voorts heeft men een aantal woorden die we b h a s a a l o s t e n g g h i, d.i. de hooge, fijne taal kunnen noemen. De b h a s a a l o s t e n g g h i is geen taalvorm op zichzelf. Het is een reeks van woorden die men verplicht is te gebruiken, wanneer men van een meerdere spreekt, die òf hooger dan de spreker, òf hooger dan de toegesprokene, òf boven beiden staat, onverschillig of men in de beleefde, de midden, of de grove taal spreekt. Onafhankelijk van de taalsoort waarin men spreekt is men gehouden die hooge, fijne woorden te gebruiken, met betrekking tot hooge, aanzienlijke personen. In het Maleisch heeft men bijv. voor het woord „geven" van een aanzienlijke aan een geringe: m ĕ n g a r o e n ij a k a n; in het Madoereesch: m a r e n g a g h i, eigenlijk schenken; van een mindere aan een aanzienlijke in het Maleisch: m ĕ m p ĕ r s ĕ m b a h k a n, in het Madoereesch: n j a o s s a g h i, eigenlijk: aanbieden. In onze taal heeft men hetzelfde geval. Van onze Koningin wordt gezegd, dat zij Haren onderdanen iets schenkt, maar van Hare onderdanen, dat deze H. M. iets aanbieden. Welnu met dit fijne verschil dient steeds rekening te worden gehouden. Nu worden deze hooge, fijne woorden steeds meer door de beschaafde Madoereezen gebruikt, en op de Gouvernementsscholen geleerd. Jammer is, dat het volk sommige van die woorden nog niet kent, en dat die, welke door het volk gekend worden, maar al te dikwijls geheel

verkeerd worden toegepast. Mijns inziens is het onze plicht de bestaande, hooge fijne woorden te kennen, ze mede te doen kennen aan onze Inlandsche Christenen, ze in voorkomende gevallen te gebruiken en juist toe te passen. Een Madoerees, die deze woorden niet kent, of ze verkeerd toepast, maakt zich in de oogen van zijn Hoofden belachelijk of verwekt rechtmatige ergernis. Zulk een Madoerees is niet in staat naar behooren zijn opwachting te maken en goed zijn woord te doen bij hen die boven hem staan. Zeer zeker moet een zendeling tot de bevolking afdalen, maar eveneens moet hij de bevolking opheffen. En het karakteristieke van het gebruik dezer hooge, fijne woorden is, dat men eere geeft wien eere toekomt, en dat de toehoorder, op het vernemen van zulk een woord alleen, reeds dadelijk weet met wien hij te doen heeft.

Nu weten de meeste Madoereezen, dat het hooge woord voor zoon, bijv. Zoon van God „Pottra" is. Den Zoon eert men al dadelijk door dit hooger woord „Pottra" te gebruiken. Echter weten velen niet, dat het hooge woord voor Vader „Rama" is. Toch is „Rama" het hooge woord, en wordt vooral te Soemĕnap gebruikt. Nu is het mijn overtuiging, dat we evengoed, als we „Pottra" op den Zoon toepassen, we „Rama" moeten bezigen voor onzen Vader die in den hemel is, opdat we in ons spreken en bidden niet al te zeer tegen het Madoereesch taalgevoel zondigen, en niet den Zoon eeren boven den Vader.

Een ander voorbeeld. In het Bĕsoekische gebruikt men het hooge, fijne woord „Saren" voor slapen, maar het hooge, fijne woord „boengo" voor opstaan, op Madoera goed bekend, verstaat de eenvoudige Madoerees in Bĕsoeki nog niet. Nu zijn de lage woorden voor slapen: „teḍoeng", en voor opstaan: „djhagha". Op-

staan uit den slaap is in de lage taal: „djhagha teḍoeng" in de hooge fijne taal: „boengo saren". Zal nu in het Bĕsoekische een onontwikkelde Madoerees zeggen, dat bijv. een Koning opgestaan is uit den slaap, dan zal hij de groote inconsequentie begaan door „djhagha saren" te gebruiken, een laag naast een zeer hoog woord. En nu is mijn gevoelen, om, in een voorkomend geval, den onontwikkelden Madoerees te zeggen, dat er ook een hoog woord voor opstaan is, nml. „boengo", en dat hij, wil hij juist en consequent spreken, dit behoort te gebruiken. Dat ook dit woord zuiver Madoereesch is, ondervond ik zelf te Bangkalan op Madoera. Op de stoomtram wachtende vroeg ik o.m. aan een klein meisje: „oreng toewana baqna apa la djhagha teḍoeng?" d.i. „zijn je ouders al opgestaan?" Waarop ze dadelijk antwoordde: „ghiq bĕlloen boengo saren", d.i. „ze zijn nog niet opgestaan." Ik kon niet nalaten, dat kind een hartelijk woordje toe te spreken, omdat ze, door zulke schoone woorden te gebruiken, haar ouders naar behooren geëerd had.

Toen ik in 1889 als zendeling onder de Madoereezen kwam, en aanvankelijk eenig inzicht in de taal kreeg, was een van mijn eerste vragen: In welke van de taalvormen moet ik het volk zoowel in als buiten de kerk toespreken?

Paq Bing, den Madoereeschen leeraar, hoorde ik in het dagelijksch leven veelal de lage taal gebruiken, doch in de kerk sprak hij in den beleefden taalvorm. De taal, door Dr. Esser in de kerk gebruikt, was de middentaal geweest. Ik onderzocht, deed navraag, besprak de kwestie van alle zijden, ook met Paq Bing, en de slotsom was, dat ik in het dagelijksch leven tot het volk de lage taal sprak. Bij intuïtie bemerkte ik, dat de kleine man zich op zijn gemak gevoelde, wan-

neer ik tot hem de „bhasa kasar" bezigde. Immers dan kon hij, geheel volgens zijne gewoonte, mij, den Hollander, in de beleefde taal toespreken. Tot een dorpsburgemeester, tot Inlandsche opzichters en tot ouden van dagen gebruikte ik de middentaal, en tot Inlandsche hoofdambtenaren de beleefde taal. Bij mijn reis over geheel Madoera deed ik hetzelfde, en ook daar zeide men, dat dit correct was.

I n d e k e r k echter was dit anders. Ik vernam, dat er Mohammadaansche godsdienstleeraars waren, die hunne leerlingen, buiten de uren van godsdienstonderwijs, in de lage taal toespraken, terwijl zij de middentaal gebruikten, wanneer zij op de godsdienstschool over geestelijke onderwerpen spraken. Immers, over den godsdienst sprekende, viel zooveel verschil weg, en was men één voor God, en de middentaal hief mede, zeer kenmerkend dit verschil op. Paq Bing raadde mij aan in de kerk de middentaal te gebruiken, en, wijl ik begrepen had, dat, van meerderen tot minderen, de middentaal die der achting en der vriendelijkheid was, besloot ik mij van dien taalvorm te bedienen. Men kan in de middentaal, in het Madoereesch zoo recht goed zeggen, dat wij allen broeders zijn, en dat er voor God geen aanneming des persoons is. Door de middentaal te gebruiken, daalt de zendeling tot zijn gehoor af, en trekt hij zijn gehoor naar zich toe. Men kan in dezen taalvorm leeren, vermanen, bestraffen, zich zeer vriendelijk, maar zich ook zeer gestreng uiten. Immers de middentaalvorm is de eigenlijke volkstaal, maar zeer karakteristiek tot middentaal gestempeld door slechts weinige middenwoorden, en welke gebruikt door een meerdere tot een mindere aan dezen taalvorm een vriendelijk cachet geeft.

Mijn prediking onder de Madoereezen was een

Christusprediking. En ik stelde dezen Christus inzonderheid den Madoereezen voor in zijn vriendelijke Heiland's gestalte, die uitnoodigend riep: „Komt allen tot Mij die vermoeid en beladen zijt, en Ik zal u rust geven"; een Heiland die weende over Jeruzalem; en die zulk een nameloos groote aantrekkelijkheid had, dat de Joodsche kindertjes niet voor Hem wegliepen, maar Hem zoo dicht naderden, dat Hij de gelegenheid had, zegenend zijn handen op hunne hoofdjes te leggen.

In de kerk waren jongen van jaren maar ook ouden van dagen. Deze laatsten was ik gewoon in het dagelijksch leven in de middentaal toe te spreken, dus trok ik deze lijn door in de kerk. Dan gevoelden de ouden zich op hun gemak, en de jongeren gevoelden zich opgeheven. Meermalen vernam ik, dat men het zoo vriendelijk vond, dat zulk een blank prediker uit dat verre land, in hun eigen taal, hun in de middentaal toesprak. Eenigen tijd, bij wijze van proef, heb ik mij van de lage taal in de kerk bediend, maar men heeft mij toen beleefd en dringend verzocht in het belang van den zendingsarbeid, de middentaal te gebruiken. Ik heb toen ook de middentaal voor goed tot kerktaal gestempeld.

Nu rest de vraag, in welken taalvorm moet in het Madoereesch het Nieuwe Testament vertaald worden? Achtereenvolgens werd voor het historisch gedeelte elk der drie taalvormen als de beste aanbevolen. En voorzeker, voor ieder dezer vormen is veel te zeggen. De lage taalvorm zou de meest aangewezene zijn, doch de middentaalvorm kwam overeen met de middentaal door den Heer Jezus en de Apostelen gebruikt. Deze kwam mij zeer geschikt voor, en die meening werd door tal van ontwikkelde Madoereezen, met wie ik over deze kwestie sprak, volkomen gedeeld. Echter was de hooge taal de meest beleefde, om te hooren de meest aange-

name. De Madoereezen hebben weinig geschriften, doch die, welke ik onder de oogen kreeg, waren meest in de hooge taal geschreven. Opmerkelijk is voorts, dat de mij bekende Inlandsche helpers, in de kerk het Evangelie verkondigende, allen de hooge taal gebruikten. Deze heeft alzoo veel burgerrecht. Ik besloot e i n d e l ij k, in overeenstemming met Dr. Esser, de hooge taal te bezigen voor het geschiedkundig gedeelte. Waar God echter zelf sprekende optreedt, is de lage taal de eenig gebruikelijke. De afstand tusschen den Heiligen God en den zondigen mensch is zóó groot, dat een Madoerees God zich niet anders kan voorstellen, dan tot hem sprekende in de lage taal. En ook, waar hij in Hem een Vader mocht zien, weet hij, dat een Vader zijn kinderen in de lage taal toespreekt.

Een ander geval is het, waar de Heer Jezus tot het volk spreekt. Zeker Hij is God geopenbaard in het vleesch, maar ook Hij is den menschen in alles gelijk geworden, uitgenomen de zonde. Houden wij nu vast, dat de middentaalvorm, door een aanzienlijke tot een mindere gebruikt, die der achting en der vriendelijkheid is, dat de Heer Jezus in zijn nederige Heiland's gestalte overal goeddoende rondging, dat als Hij te Nazareth gepredikt heeft, al de Joden Hem getuigenis geven, zich verwonderende over zijn aangename woorden, wat zeker slaat op den inhoud en op den vorm, dan kunnen wij, ons den Heer Jezus indenkende, niet onder de Israëlieten rondwandelend, maar onder de Madoereezen, tot geen andere gevolgtrekking komen, dan dat Hij, predikende tot het volk, de middentaal heeft gebruikt. Over deze quaestie met vele Madoereezen sprekende, kwamen wij tot geen andere beslissing.

Staat de Heer Jezus echter als aangeklaagde voor den Joodschen Raad of voor Pilatus, dan gebruikt Hij de

beleefde taal. Wordt Hem echter door den Hoogge-priester met kennelijken weerzin gevraagd, of Hij de Christus, de Zone God is, dan handhaaft Hij zijne koninklijke waardigheid, en antwoordt op majestueus-goddelijke wijze in de lage taal, tegelijk hooge woorden op zichzelven toepassend. Hier staat Hij als een Koning en antwoordt koninklijk: „Gij hebt het gezegd, doch ik zeg Ulieden, van nu aan zult gij zien den Zoon des menschen, zittende ter rechterhand der kracht Gods en komende op de wolken des hemels".

Spreekt de Heer Jezus, die dagelijks in den tempel leerende was, in de middentaal tot het volk, dan is het in overeenstemming met het goede gebruik, dat de Apostelen, uitgezonden om te prediken en te leeren, ook de middentaal gebruiken, en dat Paulus, òf predikende, òf in zijn brieven de gemeenten toesprekende, zich eveneens van de middentaal bedient.

Aldus toegepast blijft de eenheid bewaard, en verwonderen zich de Madoereezen, evenals de Joden, over de aangename woorden, welke door het gepredikte en geschreven Woord tot hen komen.

De vrouw in den dienst der Christelijke liefde op het terrein der Zending,

door J. H. MEERWALDT,
Zendeling v/h. R. Z. G.

Referaat, voorgedragen ter Jaarvergadering van het Ned. Zend. Genootschap, den 13en Juli 1904.

„De vrouw in den dienst der Christelijke liefde op het terrein der zending" is het onderwerp, waarvoor ik eenige oogenblikken Uwe aandacht vraag.

Zendingswerk is liefdewerk! Waar de liefde aan het woord is, d.w.z. zich door daden uit, daar behoort ook aan de vrouw een goede plaats te worden ingeruimd. Reeds de geschiedenis van Jezus' omwandeling op aarde getuigt van dienende liefde, door vrouwen beoefend, en bij de latere ontwikkeling der Christelijke kerk wordt steeds daarvan gewaagd, gelijk niet alleen het boek der Handelingen der apostelen en de apostolische zendbrieven maar ook de kerkgeschiedenis ons doen zien. Ook op het terrein der nieuwere zending, gelijk zij zich in den loop der vorige eeuw heeft ontwikkeld, is menigvuldig van vrouwelijke arbeidskrachten gebruik gemaakt. Onze Engelsche en Amerikaansche mede-Christenen hebben daarin reeds sedert lang het voorbeeld gegeven. Van Duitsche zijde heeft men dien weg ook reeds sedert geruimen tijd, al is het op minder uitgebreide schaal, ingeslagen. In ons vaderland en zijne koloniën is men nu ook al sedert een tiental jaren begonnen te beraadslagen over de noodzakelijkheid, om ongehuwde vrouwen ten dienste der zending onder heidenen en Mohammadanen uit te zenden. In de 8ste Algem. Zend. Conf., gehouden te Amsterdam in Oct. 1894, werd dit onderwerp reeds besproken, na door

een uitstekend referaat van den heer de Haan, zendeling op West-Java, te zijn ingeleid. De zaak werd ook, na lezing van hetzelfde referaat, door de 8ste Zend. Conf. te Batavia en Depok in 1896 aan een bespreking onderworpen. Op beide plaatsen werd de conclusie, waartoe de referent kwam, nl. dat de uitzending van zendingszusters voor groote Christengemeenten en op sommige plaatsen ook voor den arbeid onder de Chineezen, noodzakelijk moest worden geacht, ook algemeen toegestemd. Edoch veel verder dan tot die beraadslagingen is men tot heden, helaas, nog niet gekomen. Behalve de zusters Kuiper en Rutgers voor het zendingshospitaal te Djogjakarta en zuster Baltin voor den arbeid van het Java-Comité te Batavia is er sedert dien, voor zoover ik weet, geen zuster, bepaald tot den zendingsdienst onder inlanders, uitgezonden. De zaak schijnt dus in ons vaderland nog niet tot volkomen rijpheid gekomen te zijn. Ik betwijfel geenszins, dat de leiders onzer Nederlandsche Zendings-corporaties haar genoegzaam in het oog hebben gehouden, maar denk veel meer, dat zij bij de steeds aanhoudende financieele moeilijkheden, waarmede zij te kampen hebben, er niet toe konden besluiten, ook dit punt nog op de agenda te zetten, doch juist dit wijst er mede op, dat de zendende gemeente, d.i. de breede schare der Christenen, als wier vertegenwoordigers zij moeten worden aangezien, nog geenszins doordrongen is van de kennis der velerlei behoeften, die op het terrein der zending gevoeld worden.

Zoo schreef ik voor ik met zekerheid wist, dat er hier heden eene zuster als zendelinge-arts zou worden afgevaardigd. Thans constateer ik met genoegen, dat wij in ons vaderland toch een schrede verder zijn, dan ik het zooeven voorstelde, daar niet alleen deze zuster heden afgevaardigd wordt, maar er ook nog andere zusters

gereed staan, om eerlang door het Ned. Zend. Gen. te worden uitgezonden.

De positie der vrouw is bij geen der inheemsche volken van onzen O. I. Archipel van dien aard, dat zij, om tot de kennis der waarheid te komen, uitsluitend door een lid harer sekse met het Evangelie zou moeten worden bekend gemaakt, gelijk dit in vele Mohammadaansche landen en ook in de zenana's van Britsch-Indië het geval is. De vrouwen verkeeren vrij onder de mannen en ook de Europeesche zendeling of zijne inlandsche helpers kunnen vrij met de vrouwen spreken, hun in kerk of school tegelijk met de mannen het Evangelie verkondigen en hun ook, wanneer zij tot de gemeente begeeren toe te treden, het noodige voorbereidende onderwijs geven. Zelfs bij de Chineezen is het isolement der vrouwen niet zoo sterk, dat zij niet door den zendeling zelven met den weg des levens kunnen worden bekend gemaakt. In China zijn de kerken, kapellen en evangelisatielokalen door een beschot of een gordijn in het langs in een helft voor de vrouwen en een voor de mannen verdeeld, maar de prediking geschiedt tot beide afdeelingen door denzelfden zendeling of een inl. mede-arbeider. Er heerschen dus in onzen O. I. Archipel geen toestanden, die de behoefte aan vrouwenarbeid in het Evangelie zoo direct op den voorgrond hebben doen treden. Terecht zegt daarom Br. de Haan in zijn bovengenoemd referaat, dat uitzending van vrouwelijke zendelingen als pioniers voor Ned. Indië niet geraden is.

De aan de vrouw veroorloofde vrije beweging onder de leden van het sterkere geslacht neemt echter niet weg, dat zij bij het laatste zeer ten achter staat. De vrouw bevindt zich tegenover haar man in een positie van volkomen afhankelijkheid, die bij velen aan slavernij grenst, ja somtijds werkelijk daarvan niet te onderschei-

den is. Dit heeft ten gevolge, dat zij in de keuze der religie zelden eenige individueele vrijheid kan handhaven. De man kan kiezen, hij kiest voor het geheele gezin. Hij kan heiden blijven of tot het Mohammadanisme of ook tot het Christendom overgaan, en op zijn bevel gaan vrouw en kinderen meestal zonder tegenspreken mede. Zeker, er zijn ook gevallen, en zij zijn Gode zij dank niet zelden, dat het Evangelie het eerst in het hart der vrouw wortel schiet en de aanstoot, om tot het Christendom toe te treden, voor het gezin van haar uitgaat, doch dat zijn uitzonderingen; de regel is het tegenovergestelde. Of de vrouw gaarne of niet gaarne den man volgt, blijft voor den zendeling meestal verborgen, hetzij dan dat zij werkelijk tegenstand biedt en daardoor den man aanleiding geeft, zijn voornemen met minder spoed ten uitvoer te brengen. Het meerendeel der vrouwen is dus bij den overgang tot het Christendom meer passief dan actief, en het spreekt wel van zelf, dat dit ook geen geringen invloed zal uitoefenen op de wijze, waarop zij zich het onderwijs in de kennis der waarheid ten nutte maken.

Hierbij komt nu nog, dat de vrouwen over het algemeen verstandelijk minder ontwikkeld en dus ook minder bevattelijk zijn, zoodat aan haar niet zulke hooge eischen kunnen gesteld worden als aan de mannen. Voorts hebben zij allerlei huiselijke zorgen, die hen vaak verhinderen, het catechetisch onderwijs zoo geregeld te ontvangen, als wel wenschelijk is. Zij kunnen zich meestal noch bij de openbare godsdienstoefening, noch bij de catechisaties van de zorg voor hunne kleine kinderen ontslaan en worden dus vaak afgetrokken, ja zelfs genoodzaakt zich voor een poosje geheel uit de bijeenkomsten te verwijderen. Zoo is er velerlei, waardoor het gros der Christenvrouwen bij dat der mannen in Christelijke kennis ongunstig afsteekt.

Het spreekt van zelf, dat ik U hier in korte trekken een beeld heb geteekend, zooals het mij uit mijn voormalige werkzaamheid in de Bataklanden voor de herinnering zweeft. Het is U bekend, dat zich daar binnen betrekkelijk korten tijd groote Christengemeenten gevormd hebben, een omstandigheid, die zeker niet heeft medegewerkt, om het inwendig, geestelijk gehalte der vrouwen, hooger te doen zijn. Ik wil gaarne aannemen, dat het in kleine gemeenten in dat opzicht gunstiger gesteld is, ofschoon ik noch uit hetgeen ik in zendingsberichten las, noch uit dat, wat ik vroeger tijdens een reis op Java hoorde en zag, dien indruk ontving. Waar zich echter elders in onzen O. I. Archipel, bijv. in de Minahassa of op de Sangir-eilanden, even als op Soematra in korten tijd groote gemeenten hebben gevormd, zal men wel evenmin als daar aan het daarmede verbonden gevaar ontkomen zijn. Troutwens ook buiten deze op zich zelf misschien wel wat al te gewaagde conclusie, meen ik, uit hetgeen ik uit den mond der heeren Gunning en van Boetzelaer na hun inspectiereis door den O. I. Archipel vernam, wel te mogen besluiten, dat het boven geteekende beeld ook met betrekking tot den toestand op de andere zendingsterreinen globaal genomen, tamelijk juist is.

De geestelijke ontwikkeling der inlandsche Christenvrouwen laat dus veel te wenschen over. Daarvoor mogen wij noch de oogen sluiten noch het zoeken te bemantelen. Integendeel, de toestand vereischt, dat men hem met allen ernst in het oog vatte en zich met heiligen ijver aangorde, om er verbetering in te brengen, en zulks te meer, daar het ook op het terrein der zending zoo dikwijls blijkt, welk een zegenrijke invloed er van een goed onderwezen en in het geloof vast gefundeerd staande vrouw voor haar gezin en hare omgeving kan uitgaan.

Wie zullen daartoe dan de hand aan het werk slaan? Voorzeker, in de eerste plaats de zendelingen en hunne echtgenooten. Maar zij doen reeds wat zij kunnen. De eersten zijn, zelfs in kleine gemeenten, meestal zoodanig door allerlei noodzakelijke werkzaamheden in beslag genomen, dat zij niet dan met veel overleg en inspanning nog bijzondere uren voor den arbeid aan de vrouwen kunnen vrij houden. In groote gemeenten kunnen zij het hoogstens slechts nu en dan. De laatsten hebben, zoo zij niet kinderloos zijn, genoeg te doen, wanneer zij hun tijd en krachten met trouwe toewijding tot het welzijn van hun gezin besteden. Toch moet er, om boven aangetoonden misstand op te heffen, met veel zorg en moeite geregeld onder vrouwen en meisjes worden gearbeid. Zullen dan inlandsche helpers of helpsters daartoe aan het werk worden gezet? Ontegenzeggelijk; zooveel mogelijk moet men van inlandsche krachten partij trekken, maar zij zijn over het algemeen nog veel te weinig in staat, om zulk werk eenigermate zelfstandig te verrichten. Er blijft dus als het best afdoende middel niet anders over, dan dat men hier de vrouw voor de vrouwen aan het werk laat gaan. Men zende dus zendingszusters of zendingsdiakonessen uit, deze laatste titel echter niet opgevat in de beperkte beteekenis van ziekenverpleegster, die men er helaas in ons vaderland aan gegeven heeft. Zusters, die zich onvoorwaardelijk aan den Heer Jezus Christus hebben overgegeven en daarom, gedreven door de liefde van Christus, zich geheel en zonder bijbedoelingen willen wijden aan de heerlijke taak, verloren zondaressen den weg te wijzen tot hun redder en zaligmaker. Personen, geschikt om anderen te leeren, die, zoo zij het radicaal van onderwijzeres niet hebben, toch nagenoeg op dezelfhoogte van kennis en ontwikkeling staan, daarbij niet

van te jeugdigen leeftijd, vriendelijk van karakter, blijmoedig van aard, gezond van lichaamsgestel. Aan zulke zusters hebben de Christengemeenten, uit de heidenen of Mohammadanen gewonnen, in de eerste plaats behoefte, de groote natuurlijk het allermeeste. Voor den arbeid onder de vrouwen en dochters der Chineezen zouden zusters van hetzelfde genre noodig zijn. Ik wil hier nog even aanstippen, dat eenige kennis van ziekenverpleging, hoofdzakelijk van wondbehandeling en verbandleer, hun zeer dienstig zal zijn.

Behalve deze categorie der zusters-godsdienstonderwijzeressen kunnen er ook nog pleegzusters naar het terrein der zending worden uitgezonden, maar alleen in verband met de medische zending en dus ten dienste der zendingshospitalen. De verpleging in het gezin late men liever om het groote onderscheid tusschen een Europeesche en een inlandsche huishouding aan de nabestaanden over. Met goede raadgevingen daartoe kan óf de zendeling óf de in de gemeente arbeidende zuster hen dienen. Ook voor de zendingshospitalen is maar een zeer beperkt aantal pleegzusters noodig, en wel meer om het algemeene toezicht te houden, de inrichting naast de zendeling-arts te besturen en in vereeniging met hem inlandsche verplegers en verpleegsters op te leiden, dan om zelf de verpleging der zieken te bezorgen. Dit kan men aan daartoe opgeleide inlanders overlaten, die men voor elken verpleegde door een lid van diens familie laat bijstaan. Dit laatste, om den zieke van het noodige tot levensonderhoud te voorzien, en tot andere noodzakelijke handreikingen, die inlanders slechts in den hoogsten nood en alleen hun naasten bloedverwanten doen.

Ook voor vrouwelijke artsen is er plaats in den dienst der Christelijke liefde op het zendingsterrein. Waar

een zendingshospitaal twee artsen heeft, verdient het zeker de voorkeur, zoo de eene plaats door een zuster wordt ingenomen. Het is waar, de zieke inlandsche vrouw laat zich in nood en doodsgevaar meestal ook door een man gewillig bijstaan, maar in bepaalde gevallen kost het menigeen van haar toch een zwaren tweestrijd. In mijn vroeger ressort is het zelfs voorgekomen, dat eene heidensche vrouw er de voorkeur aan gaf te sterven, liever dan mannelijke hulp aan te nemen. Hier is dus de vrouw voor de vrouw het allermeest op haar plaats. Ook kan de opleiding van inlandsche verloskundigen gevoegelijker door een vrouwelijke dan door een mannelijken zendeling-arts geschieden.

Hoe noodzakelijk, nuttig en goed het is, dat de bestaande zendingscorporaties behalve broeders- ook zusters-zendelingen uitzenden, meen ik thans voldoende te hebben aangetoond. Ik hoop, dat de geachte vergadering mij nog een oogenblikje lankmoedigheid zal willen bewijzen, want ik kan mijn voordracht niet besluiten, zonder de medaille even te hebben omgekeerd, om op eenige geopperde bezwaren te wijzen.

Men heeft gezegd: In Indië zijn vele ongehuwde mannen en weinig huwbare meisjes. Dientengevolge kunnen de zendings-corporaties hunne zendeling-zusters spoedig weer verliezen en is het geld, aan hunne uitzending besteed, ook verloren. Het eerste is waar, en men kan den uitgaanden zusters hare vrijheid op dat punt niet ontnemen. Het laatste behoeft echter niet onvoorwaardelijk het geval te zijn. Treedt de zuster met een zendeling der zelfde corporatie in het huwelijk, bijv. met een weduwnaar, dan zijn de kosten harer uitzending geen verlies te noemen, daar die corporatie zeker toch ook direct ten behoeve van haar zendeling een zuster zou hebben uitgezonden. Geeft zij aan het

aanzoek van een zendeling eener andere corporatie gehoor, dan zou deze de kosten harer uitzending geheel of gedeeltelijk kunnen restitueeren. Is de man harer keuze een ambtenaar of particulier, dan zou deze daartoe verplicht zijn, of men zou de zuster door een contract aan een zeker aantal dienstjaren moeten binden, om vrij te kunnen uitgaan. Dit bezwaar is dus betrekkelijk licht op te heffen.

Van meer gewicht is de vraag: Van waar krijgt men de geschikte personen, die als zusters in de gemeenten zullen arbeiden? Zullen zij even als de zendelingen worden opgeleid, of zal men daartoe alleen personen aannemen, die zich de noodige capaciteiten reeds verworven hebben, behoudens eenige kennis van de ziekenverpleging, waarin men hen dan nog in een diakonessenhuis laat onderwijzen? Het eerste heeft vele bezwaren. Of het reeds ergens ter wereld, bijv. in Engeland of Amerika, in praktijk gebracht is, is mij onbekend. Het laatste is als de goedkoopste weg voorzeker zeer aanbevelenswaardig, maar vereischt toch groote omzichtigheid. Men kan te goeder trouw er toe gebracht worden, ook minder geschikte personen uit te zenden.

Eenige andere bezwaren wil ik ter wille der volledigheid ook nog even aanstippen. Het kan voorkomen, dat een zuster, die onder de vrouwen en meisjes eener gemeente arbeidt, dit te zelfstandig resp. te weinig in overleg met den zendeling doet, aan wien de zorg voor die gemeente is toevertrouwd. Behalve in het karakter van zulk eene zuster kan de oorzaak daarvan ook daarin gelegen zijn, dat zij intellectueel een hooger standpunt inneemt dan de zendeling, aan wien zij gesubordineerd is, en het bijv. ook verder in de kennis der landstaal gebracht heeft. De mogelijkheid kan zich ook voordoen, dat de echtgenoote van den zendeling, door hui-

selijke bezigheden verhinderd iets bijzonders voor de gemeente te doen, zich door de werkzaamheid eener zuster tot jaloezie voelt geprikkeld of er ook onaangenaam door wordt aangedaan, wanneer haar echtgenoot ter wille van den arbeid meer met de zuster dan met haar over de aangelegenheden der gemeente spreekt. Deze bezwaren zijn volstrekt niet denkbeeldig. Wat zal men er tegen doen? Zal men er daarom van afzien, ongehuwde zusters ten dienste der gemeenten op het zendingsterrein uit te zenden? Menschelijke zwakheden zullen zich steeds in al ons werk openbaren, en is het ook plicht, in alles met tact te werk te gaan, om de openbaring er van zooveel mogelijk te voorkomen, de hoofdzaak is voorzeker, dat ieder, die in den dienst aan 's Heeren koninkrijk medearbeidt, zich houdt onder de tucht van Gods woord en den Heiligen Geest, niet zichzelven zoekt, maar op de hem of haar toegewezen plaats de uit genade ontvangen gaven tracht te gebruiken ten nutte en heil van het geheel en tot verheerlijking van Gods naam. Dat is de eenig ware weg, om alle bezwaren werkelijk te overwinnen.

Ten slotte zij het mij vergund, mijne hartelijke blijdschap er over uit te spreken, dat er thans ook hier eene zuster gereed staat, om als zendelinge-arts naar Mådjåwarnå te vertrekken. Geachte Zuster! De Heer heeft U een heerlijke roeping geschonken, een schoone taak is het, die gij uit Zijne hand aanvaardt. Hij verleene U in genade de kracht, om daarin getrouw te zijn, Zijn grooten naam ter eer en tot heil van vele Javanen. „Alle begin is moeilijk", zegt men spreekwoordelijk. Dat is ook op het terrein der zending waar, maar toch is daar het volharden vaak nog veel moeilijker. Schenke God U dan daartoe de kracht Zijner ontfermende liefde! En terwijl ik der geachte vergadering dank zeg voor het

geduld, waarmede zij mij wel heeft willen aanhooren, eindig ik met den drievoudigen wensch, dat het het Nederl. Zendel. Gen. gegeven worde, nog menige zuster tot dien dienst der Christelijke liefde op het terrein der zending af te vaardigen; dat deze gewichtige tak van zendingsarbeid ook meer en meer door de andere zendings-corporaties in ons vaderland in het oog worde gevat, en dat onze Nederl. Zendingsvrienden deze zaak met ernst mogen ter harte nemen, om haar mede te maken tot een object hunner innige, zich in daden uitende belangstelling. Dat zij zoo!

SEP 1 1 1920
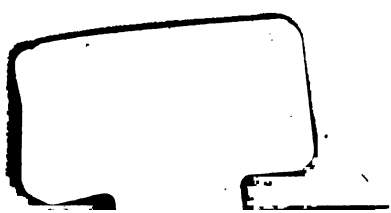
UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 00699 2906